

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

SIGILLUM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV. ANG.
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

ELFTE DELEN.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1905.

1890–1905

1902 Feb. 11 -
1906, Apr. 27.

From H. N. Fowler, and
the Academy.

INNEHÅLL.

Studier i ornamentik

af

Bernhard Salin.

I.

Hufvuddragen af djur- och växtmotivens historia till början af den romanska perioden.

Den romanska konstperioden innefattar en tidrymd af ungefär 300 år, början under det 10:de och slutande under det 13:de århundradet.

Under hela denna tid intager ornamentiken ett ganska framstående rum. Ornament af alla slag uppträda, och motiven hemtas från de mest olika områden. Men det tyckes likväl, som om dåtidens människor företrädesvis älskat djur- och växtmotiven, ej så mycket på grund af kärlek till naturen, som ej fastmer af helt andra orsaker. Hade det nämligen varit kärlek till naturen, som alstrat dessa växt- och djurframställningar, så skulle man hos dem helt säkert hafva funnit en återspegling af denna kärlek; men någon sådan kan man ej finna. Såväl djur- som växtmotiven visa i stället former, till hvilka man ofta nog ej kan framleta några motstycken inom naturen oaktadt all hennes formrikedom. Det är först mot periodens slut, som en förändring i detta förhållande eger rum.

Då således motiven ej direkt upptagas från naturen, måste man söka ett annat ursprung för dem, och man behöfver ej mer än kasta en flyktig blick på föregående

tiders ornamentik för att finna, att det är från dessa, som de romanska konstnärerna ärft nästan alla sina motiv.

Om man vill göra klart för sig, huru och i hvad riktning den romanska konsten utvecklade ornamentsmotiven, så måste man därföre först och främst gå tillbaka i tiden och lära känna de olika former, som de olika motiven varit iklädda, och sedan iakttaga, huru de under den romanska tiden vidare utbildades.

Egentligen skulle man då spåra de särskilda motiven så långt tillbaka som möjligt, men i en så kortfattad framställning som denna låter detta sig ej göra, utan har jag ansett mig böra stanna vid den grekiska kulturen, och just vid den grekiska, emedan den obestridligen har utöfvat det största inflytandet på all formbildning inom konst och konstindustri.

Ornamentiken inom Grekland har jag däremot sökt följa allt ifrån dess tidigaste kända stadium, hvarigenom tillfälle yppats att äfven något få omnämna de främmande kulturer, som utöfvat inflytande på den grekiska ornamentiken, och framhålla, huru dessa utifrån kommande motiv af grekerna omdanats.

Då det egentliga ändamålet med denna korta historiska öfversikt är att framhålla sambandet mellan den romanska periodens och föregående tiders djur- och växtmotiv, så är det naturligtvis en hel del företeelser inom ornamentiken, som alldeles falla utom ramen för denna framställning. Det är endast de mest betydande motiven, hvilkas historia jag sökt framställa.

Sedan jag sålunda följt djur- och växtmotivens utveckling fram till den romanska konstperioden, begränsar jag mitt ämne ytterligare, i det att jag endast behandlar de romanska djur- och växtmotivens förekomst och utveckling inom Sverige.

* * *

När man skall följa de ornamentala djur- och växtmotivens utveckling århundraden igenom, får man ej hålla sig enbart till en enda klass af föremål, på hvilka dessa ornamentsmotiv bruka förekomma, utan man måste rikta sin uppmärksamhet åt alla konstens och konstindustriens olika grenar. Det är nämligen mycket vanligt, att ett motiv först upptages och behandlas inom en konstgren för att sedan öfverflyttas och utvecklas vidare inom en annan. Det är därföre orätt att t. ex. vid behandlingen af ornament med växtmotiv endast tala om de ornament, som af arkitekturen upptagas, ty dels är ej säkert, att alla växtmotiv förekomma inom arkitekturen, dels kunna de ha en lång utvecklingshistoria bakom sig, innan de af arkitekturen adopteras. Ändå skefvare skulle förhållandet blifva, om man enbart följde någon af de andra konstgrenarna, emedan de alla äro mindre omfattande än arkitekturen. Man måste därföre sysselsätta sig än med den ena konstarten och än med den andra och under de skiftande kulturförhållandena alltid hålla sig till den, som erbjuder de mest karakteristiska ornamentsformerna.

Man måste vidare vid studiet af motivens utvecklingshistoria göra sig reda för materialets inflytande på ornamentsformen. Att materialets egenskaper till någon del inverka på ornamentets form, det ligger i öppen dag för en hvar, som något sysselsatt sig med studiet af konst och konstindustri, men detta inflytande har enligt min öfvertygelse på senare tiden blifvit öfverskattadt. Ett ornamentsmotiv undergår visserligen små förändringar, om det t. ex. skall från sten flyttas öfver i något textilt material, men det undergår mera sällan i följd af en dylik omflyttning en sådan förvandling, att man kan säga, att det därigenom ingått i något nytt utvecklingsstadium. Liksom människan lämpar (eller borde lämpa) sin dräkt efter klimatiska förhållanden, så lämpar orna-

mentet sin habitus efter materialets egenskaper, men utvecklas i allmänhet ej genom detta till något, som det ej förut varit. Sant är, att de olika materialens olika natur eller, om jag så må uttrycka mig, individuela egendomligheter borde i hvarje fall få komma till sin fulla rätt, men så sker ej. Sträfvan tyckes i allmänhet ha gått ut på att förkväfva i stället för att underlätta den naturliga egenskapens framträdande. Konstnärer och handtverkare ha snart sagdt i alla tider äflats att så fullständigt kunna beherska materialet, att det äfven villigt låtit använda sig till uppgifter, främmande för dess natur. På detta kan konsthistorien ge oss många exempel.

När man således i allmänhet ej haft respekt för materialets egendomligheter, är det ju helt naturligt, att alldeles samma former kunna uppträda i olika material, och så är också förhållandet. Under sådana omständigheter är det i allmänhet öfverflödigt att vid framställningen af ornamentsmotivens utvecklingshistoria ingå i någon närmare granskning af de olika materialens natur.

De olika tekniska förfaringssätten ha däremot i ganska hög grad inverkat på ornamentsmotivens utveckling, hvarför det blir nödvändigt att i det följande understundom ingå i tekniska spörsmål.

Det största inflytandet på ornamentsformen utöfva likväl de kulturförhållanden, under hvilka ornamentet alstrats. De särskilda folkens olika skaplynnen och bildningsgrad taga sig på ett eller annat vis ett uttryck äfven i ornamentets form, ibland på ett så karakteristiskt sätt, att det äfven utan svårighet kan märkas af personer, som aldrig sysselsatt sig med formstudier. Oftast äro dock kännetecknen på olika folks och tiders ornament ej så i ögonen fallande.

Af synnerligt intresse blir kännedomen af de olika ornamentsformerna, när det gäller tider, hvilka ej ega några skriftliga minnesmärken, ty då kunna ornamenten

till någon del ersätta denna brist. De kunna med största tillförlitlighet berätta oss om folkens förbindelser med hvarandra. Äfven själfva sättet, på hvilket ett eller annat ornamentsmotiv upptages och behandlas, kan lemna oss ett bidrag till kännedomen om folkets karakter.

* * *

När Schliemann började gräfningarna vid Hissarlik, hoppades han att genom dessa kunna bringa i dagen det gamla Troja, men de fynd han där gjorde visa tillbaka på en ännu mer aflägsen tid än det trojanska krigets. De vid Hissarlik anträffade lerkärlen hafva af flera forskare, såsom Dumont, Furtwängler och Löschke[1], om också på olika sätt blifvit framhållna såsom föregångare till de keramiska alstren under Mykenekulturen, men emedan dessa förmykeniska lerkärl erbjuda så föga af intresse med afseende på ifrågavarande ornamentsstudier, kunna vi här lemna dem helt och hållet å sido.

Den mykeniska kulturen, som i jämförelse med Hissarlik-kulturen står mycket högt, är däremot af ett synnerligt stort intresse med afseende på ornamentiken. Här finner man en ganska stor motivkrets, inneslutande såväl geometriska som djur- och växtornament. Tekniken visar äfven en mångfald af olika framställningssätt, såsom huggning, gjutning, pressning, punsning, ristning, inläggning och målning.

Af ornamentsmotiven tilldraga sig isynnerhet djurmotiven vår uppmärksamhet, emedan de både ega den största rikedomen på former och dessutom med bestämdhet hänvisa på olika ursprung. Djurmotiven på de keramiska föremålen å den ena sidan och på metallarbetena m. m. å den andra äro nämligen i allmänhet af helt olika

---

[1] A. Dumont et J. Chaplain, *Les céramiques de la Grèce propre.* A. Furtwängler und G. Löschke, *Mykenische Vasen,* sid. 16.

slag, om det också finnes några som äro gemensamma, såsom vi här nedan strax skola få se.

På lerkärlen förekomma hufvudsakligen afbildningar af fåglar samt af bläckfiskar, purpursnäckor och andra hafsdjur. Först under senare delen af den mykeniska perioden tränga sig fyrfotadjuren in i bildkretsen, och ofta nog är det då husdjuren, som visa sig. Motiven äro således hemtade från naturen och det lif, som omgaf dem, hvilka målat bilderna.

Ett annat förhållande eger rum med djurmotiven på metallföremålen. Här träffar man visserligen bläckfiskar, fåglar och hjortar, hvilka motiv äfven förekomma på lerkärlen, men de utmärka sig, åtminstone hvad de båda senare slagen beträffar, genom en annan formgifning. Helt och hållet främmande för den mykeniska keramiken äro däremot framställningarna af lejon och andra rofdjur, hörande till släktet Felis, hvilka djur ganska ofta uppträda på metallarbeten, och då lejonet är okändt för den grekiska faunan, så torde man få anse dessa lejonbilder såsom bevis på ett främmande inflytande. Förekomsten af gripen och den vingade sfinxen hänvisar äfven på förbindelser med en främmande kultur.

Vi skola nu något närmare granska dessa olika afdelningar och vända oss då först till den keramiska.

Furtwängler och Löschke[1] urskilja bland lerkärlen tvenne hufvudgrupper: I. »Vasen mit Mattmalerei» och II. »Vasen mit Firnissmalerei» och grunda denna sin indelning på de olika tekniska förfaringssätt, som blifvit använda vid kärlens förfärdigande.

Gruppen I är den äldsta och sättes af Furtwängler och Löschke i samband med Hissarlik-kulturen. Egendomligt är, att man inom denna grupp finner ej blott ganska realistiskt uppfattade fågelbilder (fig. 1), utan äfven fan-

[1] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen*, Berlin 1886.

tastiska djurbilder, nämligen en grip[1] och ett djur, som tyckes hafva hästman och en lång ödlelik kropp[2]. Detta är så mycket mer anmärkningsvärdt, som inom den andra, senare gruppen fantastiska djur ej förekomma.

Inom denna möter man realistiskt uppfattade djurbilder, hvilka så småningom stiliseras. I främsta rummet bör kanske bläckfisken nämnas, som med sina långa armar brukar omfatta kärlen[3]. Äfven andra vattendjur förekomma ganska talrikt, såsom fiskar[4] och synnerligast musslor. Fågelbilder äro ganska omtyckta, och är det kanhända sjöfåglar[5], som oftast visa sig.

Såsom redan förut är nämdt, uppenbara sig fyrfotadjuren först under senare delen af Mykenetiden, och samtidigt undergå de förut omtalade djurbilderna en förändring. De äro ej längre så naturalistiskt uppfattade, utan stiliseras nu i ganska hög grad. Så lindar bläckfisken upp sina armar i prydliga spiraler[6]. Geometriska ornament blifva allmännare än förut, och en del egendomliga sammanställningar af geometriska motiv och djurmotiv uppstå[7].

1. Fågelbild å lerkärl.

Bilderna af fyrfotadjuren förråda en stor osäkerhet i formgifningen. Ibland är hufvudet ofantligt stort i

---

[1] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Thongefässe,* pl. 8. H. Hildebrand, *Från äldre tider,* Stockholm 1882, sid. 246, fig. 16.

[2] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* sid. 55, fig. 32.

[3] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* pl. 2, fig. 10 och 16; pl. 4, fig. 24; pl. 8, fig. 49; pl. 14, fig. 88; pl. 26, fig. 200.

[4] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* pl. 10, fig. 63; pl. 14 fig. 87; pl. 39, fig. 401 och 402.

[5] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* pl. 10, fig. 63. H. Schliemann, *Mykenæ,* Leipzig 1878, pl. 10, fig. 40 och 45.

[6] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* pl. 38, fig. 385.

[7] Schliemann, *Mykenæ,* pl. 8, fig. 30 och 32.

förhållande till bålen, ibland eger motsatt förhållande rum. Det senare torde oftast vara händelsen, och understundom tycker man sig skönja föregångarne till Dipylonstilens långsträckta djurbilder. Äfvenledes finner man på skärfvor, hvilka i följd af tekniken måste räknas till Mykenestilen, den från Assyriens och Greklands konst bekanta gruppen af tvenne djur, vända mot hvarandra och med något föremål, antagligen ett träd, emellan sig.

Vända vi oss till djurmotiven på metallföremål, så finna vi, att bläckfisken förekommer äfven här, och liksom inom den keramiska gruppen, så kan man äfven inom denna urskilja tvenne olika stadier: ett mera naturalistiskt[1] på föremål, funna i den 4:de af de inom Mykenes akropolis belägna grafvar, hvilka af Schliemann blifvit undersökta, och ett mera stilistiskt[2] på föremål från den 3:dje af dessa grafvar. På dessa senare föremål utmärka sig bläckfiskarna genom armarnes symmetriska anordnande, och därigenom att dessa uppläggas i spiraler.

Vi hafva nyss sett samma utvecklingshistoria inom den keramiska gruppen, och af det tekniska förfaringssättet vid tillverkningen af de kärl, på hvilka bilderna förekomma, kan man där sluta sig till, att den naturalistiska formen är äldre än den stilistiska. Vi finna, att ett liknande förhållande eger rum äfven inom denna grupp. Den 4:de grafven anses nämligen vara den äldsta och den 3:dje den yngsta af grafvarne inom akropolis[3]. Här se vi således samma stilisering ega rum oberoende af materialet, men i följd af en tidens inverkan.

I nära förvandtskap med dessa framställningar stå

---

[1] Schliemann, *Mykenæ,* sid. 307, fig. 424. Dr S. fann 53 stycken hvarandra alldeles lika exemplar.

[2] Schliemann, *Mykenæ,* sid. 194, fig. 240; sid. 211, fig. 270 och 271.

[3] Hildebrand, *Från äldre tider,* sid. 236.

fjärilbilderna[1] (fig. 2). De förekomma mindre talrikt och, för så vidt jag kunnat finna, endast i den 3:dje af de ofvannämda grafvarna, hvarför man ej får vänta att på dessa kunna iakttaga någon motivets utveckling.

De öfriga djurmotivens utveckling inom denna grupp kan på grund af det sparsamma materialet lika litet spåras, men de sakna därföre ingalunda ett intresse. Först och främst är det oftast något hos dem, som hänvisar på förbindelser med främmande folk. Så måste man ju betrakta alla framställningar, där t. ex. lejon eller palmblad förekomma, såsom bevis på dylika förbindelser, vare sig föremålen med dessa framställningar äro importerade eller efter främmande mönster arbetade inom det grekiska kulturområdet. Vidare äro dessa djurmotiv af intresse, emedan man här för första gången på grekisk botten gör bekantskap med djurformer, som sedermera just genom den grekiska kulturen blifvit utbredda öfver hela den civiliserade världen.

2. Guldsmycke med bild af en fjäril.

Af de åsyftade olika djurframställningarna torde lejonbilderna vara de, som erbjuda den största mångfalden af former. Här skola vi likväl endast fästa oss vid några bilder af springande lejon, som förekomma på ett par guldplattor[2] och bronsdolkar. Jämför man dessa lejonbilder med ett par framställningar af andra springande djur, som förekomma dels på en med guld inlagd bronsdolk[3] (kattlika djur, som jaga bland papyrus), dels på

[1] Schliemann, *Mykenæ*, sid. 196, fig. 243; sid. 204, fig. 256; sid. 213, fig. 275; sid. 228, fig. 301.

[2] Schliemann, *Mykenæ*, sid. 354, fig. 470 och 471.

[3] U. Köhler, *Mykenische Schwerter* i Mittheilungen des deut-

en guldring (ett par springande hästar) (fig. 3), så kan det ej undgå uppmärksamheten, att själfva springandet återges på ett egendomligt sätt, beroende på en felteckning af låren.

Då således det snabba springandet återges på alldeles samma sätt, ehuru olika djur afbildas, så synes mig detta vara en antydan om, att man betraktade denna benens ställning såsom ett tecken för det snabba språnget, och att man ej hade öga för djurens olika sätt att föra benen. Denna omständighet synes tala för, att den konst, som alstrat dessa framställningar, ej stått i något intimt samband med naturen, utan i stället varit beroende af främmande förebilder, hvilka kopierats mer eller mindre fritt. Just under ett dylikt efterbildande torde ett sådant fel som det nyssnämda lätt hafva kunnat insmyga sig. Än mera styrkes man i denna förmodan, när man ser, att hjorten nästan alltid återgifves med bakåt vridet, något nedtryckt hufvud (fig. 3).[1]

3. Jaktscen, graverad i guld.

Att dessa förebilder ej äro framgångna ur den grekiska kulturen, visar sig tydligt af själfva ämnena. Lejon, jagande bland palmer, eller kattlika djur på fågeljakt mellan papyrusväxter, det är framställningar, som måste vara lånade utifrån. Men å andra sidan finnes det omständigheter, som tala för, att de här åsyftade bilderna ej äro arbetade i det land, där motivet först sett dagen.

Motivet med de jagande lejonen leder troligen sitt ursprung från Assyrien, medan åter motivet med fågeljakten på den papyrusbevuxna flodbädden med all sannolikhet härstammar ifrån Egypten. Då nu båda framställ-

---

schen archäologischen Institutes in Athen. VII Jahrgang, Athen 1882, pl. 8.

[1] Schliemann, *Mykenæ,* sid. 350, fig. 470 och 471; sid. 233, fig. 315.

ningarna lida af samma egendomliga felteckning, förefaller mig denna omständighet vara en antydan om, att föremålen äro arbetade hos ett och samma folk. Det vore ju mycket egendomligt, om man i Egypten och Assyrien, där man i öfrigt ganska väsentligt skiljer sig från hvarandra med afseende på formgifningen, skulle, när det gäller att återge ett springande djur, begå samma felteckning. För det närvarande vågar jag likväl endast påpeka sakförhållandet utan att vilja draga några säkra slutsatser.

Att tekniken ej lägger något hinder i vägen för att de här åsyftade bilderna arbetats inom grekiskt kulturområde, torde, hvad de jagande lejonen beträffar, ej behöfva särskildt framhållas.

Däremot bör det kanske betonas, att äfven inläggningen på bronsdolken kan vara arbetad här. På en bronsdolk, arbetad i alldeles samma teknik som den, på hvilken ofvan omtalade jaktmotiv förekommer, ser man flera blommor afbildade, alla liknande hvarandra. Hvar och en af dessa blommor består af tvenne utåt böjda blad och flera stora ståndare. Alldeles samma blommor förekomma på lerkärl från Mykenetiden, funna på Thera, samt dessutom ganska ofta på Mykenekärl, funna på andra ställen, ehuru de på dessa senare kärl förekommande blommorna äro långt mera stiliserade. På de exemplar, som af Furtwängler och Löschke anföras såsom exempel från Thera, ha blombladen och ståndarne olika färg, och så är äfven förhållandet på bronsdolken, där ståndarne äro af guld och blombladen af en silfverlegering.

Fråga kan nu blifva, hvilken af dessa framställningar det är, som först gifvit form åt blomman. Mig synes, som om man måste anse framställningen på lerkärlen såsom formgifvande, hufvudsakligen emedan en del af de former, som här förekomma, äro mera naturalistiskt behandlade, än de på bronsdolken.

Utom de nu nämda djurmotiven förekomma äfven fåglar, ofta stälda midt emot hvarandra, ibland med bortvända hufvuden[1]. Äfven mera naturalistiskt återgifna fågelbilder finnas såsom å den sist nämda dolken. Flera Astartebilder med dufvor[2] hafva äfven hittats i Mykene.

Att ställa tvenne hvarandra lika djurbilder midt emot hvarandra är ett särdeles omtyckt motiv. Ibland afbildas de liggande med framsträckta hufvuden, så att halsarne korsas, och ibland sitta de midt emot hvarandra[3], men de hafva aldrig något föremål emellan sig, som helt skiljer dem åt.

Anmärkningsvärda äro några kohufvuden[4], arbetade i silfver. Man har antagit, att de härstamma från Egypten eller åtminstone äro alster af en påverkan därifrån. De visa ett ganska noggrant naturstudium och stå i detta afseende kanske främst af allt, som blifvit funnet i Mykene. Rått och klumpigt gjorda kohufvuden af lera hafva äfven blifvit funna därstädes.

Af fantastiska djurbilder har man funnit såväl en bevingad sfinx som gripar[5], båda djurtyperna hänvisande på ett assyriskt inflytande[6].

Ännu flera djurtyper skulle nog kunna framletas, men de ofvan omnämda torde kunna ge en föreställning

---

[1] Schliemann, *Mykenæ*, sid. 213, fig. 274, 276 och 279; sid. 364, fig. 480.

[2] Schliemann, *Mykenæ*, sid. 209, fig. 267 och 268.

[3] Schliemann, *Mykenæ*, sid. 207, fig. 264 och 265; sid. 208, fig. 266. Delvis samma bilder förekomma äfven i W. Lübke, *Geschichte der Architektur*, Leipzig 1884—85, sid. 141, fig. 114 och 115.

[4] Schliemann, *Mykenæ*, sid. 250, fig. 327; sid. 252, fig. 329 och 330.

[5] Schliemann, *Mykenæ*, sid. 213, fig. 217; sid. 205, fig. 261; sid. 211, fig. 272.

[6] Angående de närmare detaljerna får jag hänvisa till A. Milchhöfer, *Sphinx* i *Mittheilungen des deutschen archäologischen Institutes in Athen*. IV Jahrg., Athen 1879, sid. 45.

om den motivrikedom, som redan under den mykeniska tiden förefanns på detta område.

Växtmotiven däremot äro af mindre intresse och på långt när ej så talrika. Deras utvecklingshistoria är för öfrigt af samma beskaffenhet som djurmotivens.

Vi vända oss först till lerkärlen, där vi till en början finna realistiskt uppfattade växter, kanske oftast hörande till vattenfloran[1] (fig. 4). Dessa stiliseras så småningom. Därjämte uppträder palmen[2], och då väl näppeligen den enda inom Grekland växande arten, dvärgpalmen, kunnat vara urbilden för dessa palmframställningar, måste man anse, att man här på ett eller annat vis har att göra med ett inflytande från östern eller södern.

4. Vattenväxt, målad på lerkärl.

Vidare uppträder den redan förut i samband med bronsdolken omtalade blomman. Den stiliseras likväl till en ytterlig grad och upplöser sig slutligen i ett rent linieornament[3].

På metallföremålen äro växtmotiven långt färre. Först och främst möter oss här palmen. Ibland representeras den endast af trenne blad, ett midtblad, som står rätt upp, och tvenne sidoblad, som mycket starkt böja sig utåt[4]. På ett stort guldsmycke, som af Schliemann kallas krona, förekommer en snarlik form jämte ett annat växtmotiv, som anses vara lotusblomman[5]. De pressade guldblecken, återgif-

[1] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* pl. 19, fig. 135; pl. 25, fig. 189.

[2] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* pl. 25, fig. 189.

[3] Furtwängler und Löschke, *Mykenische Vasen,* pl. 30.

[4] Schliemann, *Mykenæ,* sid. 207, fig. 264 och 265.

[5] Schliemann, *Mykenæ,* sid. 215, fig. 281.

vande realistiskt uppfattade växtblad, äro ej af intresse för oss, emedan de icke på något vis stå i samband med den följande utvecklingen. Denna företeelse, att realistiskt uppfattade växtmotiv framkomma och försvinna, utan att de på ornamentiken i dess helhet utöfvat det allra minsta inflytande, är något ganska ofta återkommande. Dylika framställningar upptagas naturligtvis ej i denna korta öfversikt.

Rosettblommor uppträda visserligen redan under Mykenetiden i många olika former, men då detta motiv är så föga känsligt för inflytande, så kommer jag här att endast egna föga uppmärksamhet däråt. De förekomma både utklippta ur guldbleck och utpunsade samt äfven gjutna i glas.

* * *

Man behöfver endast flyktigt genombläddra Furtwängler och Löschkes ofvan ofta nämda arbete *Mykenische Vasen* för att finna, att Mykenekulturen hade en ganska vidsträckt utbredning. Att följa ornamentikens utveckling på alla de olika håll, där man funnit Mykenekärl, skulle likväl bli ett alltför vidlyftigt och för det närvarande nästan ogörligt arbete. Emellertid har man börjat att sammanföra de keramiska alstren från tiden närmast efter den mykeniska i lokala grupper, kännetecknade genom olika teknik och ornering. Så talar man om böotiska, kalcidiska, kyrenaiska kärl o. s. v., men då vi för närvarande endast ha att fästa oss vid de former, som genom kulturströmmen förts ut i vidare kretsar, så lemna vi dessa lokala grupper å sido och uppsöka endast den grupp, som framträder i Attika, hvilket land vi af konsthistorien lärt känna såsom hufvudsätet för odling och konst inom Grekland. Här finna vi efter Mykeneperioden den så kallade Dipylongruppen.

Hufvudsakligen äro Dipylonkärlen ornerade med geo-

metriska mönster — ja, då Conze 1870 utgaf sin uppsats[1], genom hvilken han först påvisade tillvaron af och konstituerade denna keramiska grupp, kände han till så få växtmotiv på dylika kärl, att han ansåg, att växten stod alldeles utanför Dipylonstilens motivkrets. Den mängd af fynd, som sedan den tiden blifvit gjorda, ha likväl bragt i dagen flera kärl med växtornament. Oftast är det dock djurbilder, som jämte de geometriska ornamenten pryda Dipylonkärlen. Företrädesvis älskar man att afbilda fåglar, men äfven fyrfotadjur, såsom rådjur, hästar med flera, förekomma ej så sällan. Dessa djurbilder anordnas på olika sätt. Understundom ställas djur af samma slag i en lång rad, som bandlikt omger hela kärlet[2]. De på sådant vis i en rad förekommande djuren intaga alla samma ställning. Så förekommer t. ex. en rad af hästar som beta, och en annan gång är det en rad af hoppande bockar, som då alla hålla hufvudet och benen på samma sätt. Att inrama hvart djur för sig inom geometriska ornament är ett ofta återkommande sätt att pryda kärlen[3]. Af större intresse är likväl en tredje anordning, som ganska ofta användes. Man ställer nämligen tvenne djurbilder, som äro hvarandra lika, midt emot hvarandra och på så sätt, att de vända hufvudena mot hvarandra[4]. De ha vanligen ett föremål emellan sig.

Man vill gärna i denna gruppering se ett inflytande från Orienten och det med rätta, men att ej alla de

---

[1] Conze, *Zur Geschichte der Anfänge griechischer Kunst* i *Berichte der Wiener Akademie,* 1870, sid. 505, och 1873, sid. 221.

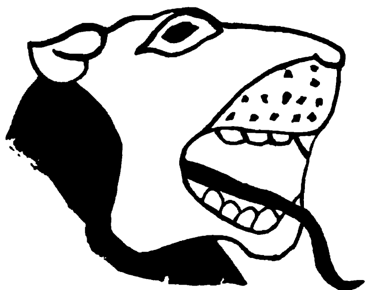
[2] Conze, *Zur Geschichte der Anfänge* etc., pl. 7, fig. 2; pl. 10, fig. 4; pl. 8. Cesnola, *Cyprus,* London 1877, pl. 29. *Jahrbuch des kaiserlich deutschen archäologischen Instituts,* Berlin 1887, pl. 7.

[3] Conze, *Zur Geschichte der Anfänge* etc., pl. 2; pl. 6, fig. 1, 2 och 4; pl. 7, fig. 2, m. fl.

[4] Conze, *Zur Geschichte der Anfänge* etc., pl. 7, fig. 2. Cesnola, *Cyprus,* pl. 29. *Archäologische Zeitung,* Berlin 1885, pl. 8.

grupper, som på Dipylonkärlen förekomma, haft direkta förebilder inom Orienten, är åtminstone högst sannolikt. Det är nämligen en egendomlighet för de semitiska folken, att de ej använda hästen i sina mytologiska och symboliska framställningar, hvilket de ariska folken däremot gärna göra[1], men på Dipylonkärlen förekommer nu hästen använd i den här omtalade grupperingen, hvarför man väl måste antaga, att här föreligger en fri omarbetning af det främmande motivet. Härvid förutsättes likväl, att man i denna gruppering ser en symbolisk eller mytologisk framställning, och att den verkligen är en sådan torde vara svårt att förneka.

Hvad formgifningen beträffar, så äro dipylonkärlens djurbilder ännu ganska rått återgifna och sakna i allmänhet mer utarbetade detaljer. Det mest karakteristiska för fyrfotadjuren är kanske de långsträckta kropparne och de höga benen. När hästen afbildas betande, blir härigenom äfven halsen mycket lång.

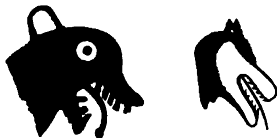

5. Lejonhufvud, måladt på ett Dipylonkärl.

Att man likväl redan under Dipylontiden nådde en ganska stor säkerhet i formgifningen framgår af lejonbilderna på tvenne kärl, som af Conze anföras[2] (fig. 5). Dessa båda lejonbilders ifrån de öfriga Dipylonstilens djurbilder så afvikande karakter förklarar Conze genom ett nu starkt frambrytande inflytande från Orienten. Men detta ensamt är ej en tillfyllestgörande förklaring. Man får ej glömma, att det äfven för ett rent kopierande fordras en ganska utvecklad teknisk färdighet, allra helst när det gäller så karakteri-

[1] A. Milchhöfer, *Die Anfänge der Kunst in Griechenland,* Leipzig 1883, sid. 56.

[2] Conze, *Zur Geschichte der Anfänge* etc., pl. 11.

stiska efterbildningar som de ifrågavarande. Därföre kan man vara berättigad antaga, att denna främmande påverkan funnits till ganska länge, innan den kunnat framalstra något sådant som ifrågavarande bilder. Har detta varit fallet, så bör man kunna påvisa former, som äro utvecklingsstadier mellan den för Dipylonkärlens djurbilder vanliga formgifningen och den, man kan iakttaga på dessa lejonbilder. Sådana former finnas också nämligen å några kärl, på hvilka Böhlau fäst uppmärksamheten[1]. Då frågan är af stort intresse, må vi något mer i detalj granska den. Böhlau kallar hela sin grupp för »frühattische Vasen», men af dessa sysselsätta vi oss endast med några kärl, som framvisa djurbilder. Först må då ett kärl nämnas, hvilket såväl till form som teknik ger sig tillkänna som ett Dipylonkärl. Dekoreringen företer äfven flera Dipylondetaljer. Så finna vi där det betande fyrfotadjuret, fåglarna, som i en lång rad omgifva kärlet, rombiska ornament och slutligen en bildframställning på själfva halsen, hvilket senare just är karakteristiskt för Dipylonorneringen. Midt upp i denna Dipylondekoration möter man helt och hållet främmande motiv, specielt tvenne lejonbilder, hvilkas formgifning i sin helhet dock ej visar några stora framsteg i jämförelse med Dipylongruppens djur. Här (fig. 6) återges hufvudet från den ena af lejonbilderna. Det saknar snart sagdt alla detaljer. Ögat är cirkelrundt, munnen gapande, försedd med tänder, och tungan utsträckt.

6, 7. Lejonhufvud.

På en amfora från Hymettos förekomma äfvenledes flera Dipylondetaljer på samma gång som lejonbilder. I likhet med de nyssnämda äro äfven dessa lejonbilder målade i en enda färg, men man har på de senare »utspart» ansik-

[1] Böhlau, *Frühattische Vasen* i *Jahrbuch des Kaiserlich deutschen archäologischen Instituts,* Band II, Berlin 1887, sid. 33.

tena, lemnat dem utan färg. Troligen i följd af denna »utsparning», för att kunna göra den riktigt tydlig, har man måst flytta på ögat, så att det nu fått sin plats alldeles invid örat (fig. 7). I öfrigt ha dessa lejonbilder ej några flera detaljer utarbetade än dem, vi redan lärt känna hos bilderna på det kärl, från hvilket figur 6 är lånad.

Ett något högre utvecklingsstadium kan man iakttaga på ett tredje kärl. Ansiktet är äfven här »utspardt», men här tillkommer, att läpparne äro särskildt markerade. Ögat är ännu rundt och sitter strax invid örat (fig. 8). Äfven detta kärl visar i öfriga detaljer många för Dipylonstilen utmärkande drag.

Lejonbilderna på ett fjärde kärl förete en säkrare

8.

9.

10.

Lejonhufvud.

detaljbildning (fig. 9). Ögat är nu aflångt och sitter riktigare i förhållande till örat. Öfverläppen är särskildt markerad, men ej skild från näsan. Detta kärl visar för öfrigt inga Dipylondetaljer, men däremot råa försök att efterbilda de på de orientaliserande kärlen vanligen så rikt utströdda rosettblommorna. Här är det således ej blott djurbilderna utan äfven kärlets dekorering i öfrigt, som visar mot östern. Dock kvarstår en detalj, som man ej återfinner inom den utbildade orientaliserande riktningen, nämligen vågiga parallela linier.

Slutligen må ett femte kärl nämnas, som visar lejonhufvudet (fig. 10) i det närmaste lika stiliseradt med de af Conze anförda (fig. 5), om det också i åtskilligt är

något råare. Orneringen på detta kärl är i öfrigt ganska säregen. Hufvudsaken här är likväl den, att Böhlau utan afseende på lejonhufvudets form kommer till den slutsatsen, att detta kärl står på öfvergången till den orientaliserande riktningen.

Böhlau sammanställer de ofvan omtalade lejonhufvudena i ungefär samma följd, som jag här gjort, dock utan att något närmare ingå i detaljer. Han anser likväl, att ej någon slutsats med afseende på kärlens inbördes tidsföljd kan dragas af de olika sätt, på hvilka lejonhufvudena äro återgifna. Han tilldelar däremot konstnärsindividualiteten en ganska stor rol, och han tvingas till detta, då han inom en jämförelsevis kort tidrymd vill sammanföra alla dessa ofvannämda utvecklingsstadier. Han anser nämligen denna grupp, »frühattishe Vasen», vara en »omedelbar fortsättning» på Dipylongruppen och förelöpare till den orientaliserande riktningen, sålunda alster af en kort brytningstid mellan dessa båda hufvudgrupper. Men sätter man lejonhufvudenas konsekventa utveckling i samband med den omständigheten, att Dipylonstilens dekorationselement i kärlens ornering aftager i förhållande till denna utveckling, så tränger sig ovillkorligen den tanken fram, att man i denna grupp har för sig alster ej af en kort och upprörd brytningstid utan snarare af en långsamt och i lugn skeende utveckling.

Huru vida man bör anse, att grekerna redan från första början hade mönster med fullt utbildade detaljer att följa, eller att mönstren själfva voro underkastade en utveckling, motsvarande den vi ofvan sett, är ännu svårt att afgöra. Att likväl i hvilket fall som helst den här åsyftade utvecklingen måste bero på, att folket nått ett högre kulturstadium, det torde vara otvifvelaktigt. Individens större eller mindre skicklighet har ej något med dessa ofvan omtalade utvecklingsstadier att göra. Lejonhufvudena t. ex. förekomma vanligen flera på samma

kärl och äro då alltid på samma sätt utförda, men vore de alster af en oöfvad och osäker hand, så skulle de helt säkert variera ganska mycket.

Utom lejonbilderna förekomma på dessa kärl äfven centaurer med människoben till framben, med hästkropparna långsträckta och med benen höga, alldeles som på Dipylonkärlen. Fåglar afbildas gärna med hufvudet vridet bakåt (fig. 11), alldeles som vi funno händelsen vara med en del fågelframställningar på metallföremål under Mykenetiden.

Af det föregående torde framgå, att man först småningom nådde fram till en säkrare formbildning, hvarför det med den största sannolikhet kan sägas, att det måste ligga en ganska lång utveckling äfven bakom lejonbilderna på de af Conze anförda Dipylonkärlen. Då nu dessa bilder ega en form i det allra närmaste motsvarande den, som utmärker lejonhufvudet på det femte af de ofvan omtalade kärlen, hörande till »frühattische Vasen», så synes häraf framgå, att dessa så kallade »frühattische Vasen» kanske med något större rätt skulle kunna betecknas såsom rena Dipylonkärl.

* * *

Vi ha sett, huru grekerna allt mer och mer vunno herravälde öfver formen, och när vi nu komma till den orientaliserande riktningen, så finna vi, att de, om de också voro bundna af en viss skola, om jag så må uttrycka mig, likväl inom ett begränsadt område rörde sig med ganska stor säkerhet. Ungefär samma djur, som i det föregående blifvit nämda, förekomma äfven nu, dock ej bläckfisken eller andra Mykenetidens bilder af hafvets invånare. Fjärilen saknas äfven. Däremot tillkomma nu bland annat vildsvinet samt fantastiska djurbilder, såsom fåglar med kvinnohufvuden o. s. v., och är det, såsom jag tror, första gången man möter dylika framställningar på

keramiska föremål. Angående formbildningen kan anmärkas, att alla dessa djurbilder, fåglarna undantagna, på så sätt behandlas lika, att de i allmänhet hafva halsarna, refbenen och muskulaturen på låren utmärkta genom annan färg än den öfriga kroppen.

Fågelbilderna förekomma mindre talrikt. Äfven de få en ny detaljbildning, därvid man isynnerhet har att fästa sig vid ett tvärband öfver vingarna[1].

Djuren ställas nu ej blott två och två eller i långa rader, där endast en djurart förekommer, utan de anordnas i större grupper, som bandlikt omge kärlen; efter hand uppstå på detta vis små jaktscener. Snart nog blanda sig mänskliga figurer in i dessa djurskildringar, och här såsom öfver allt annorstädes, där människan uppenbarar sig, gör hon sig till herre, till den medelpunkt, kring hvilken allt rör sig.

För den mänskliga figuren och det intresse, hon ådrager sig, få djurbilderna träda tillbaka. De försvinna allt mer och mer, och i stället uppstå framställningar, som illustrera myter och hjältesagor. Härmed äro vi inne på perioden för svartfiguriga vasmålningar.

På de orientaliserande kärlen förekomma äfven växtmotiv, hvilka likväl här nedan behandlas i samband med växtmotiven på de svartfiguriga vaserna, emedan de i allmänhet äro så närbesläktade med dessa.

Att djurmotiven på de svartfiguriga vaserna äro ytterst få framgår af det föregående; men växtmotiven äro desto bättre representerade. Egentligen är det palmetten och lotusblomman, som mest intressera oss, men innan vi börja sysselsätta oss med dessa, måste vi gå något tillbaka i tiden.

Det är redan omnämdt, att växtmotiven mot slutet

[1] För afbildningar rörande denna grupp får jag hänvisa till *Lau*, *Gerhard* m. fl., hvilkas arbeten stå upptagna i den litteraturförteckning, som återfinnes i slutet af denna uppsats.

af Mykenetiden nästan helt och hållet upplöstes i lineära mönster, och på Dipylonkärlen förekomma växtmotiven endast sällan, och de som uppträda äro, för så vidt jag kunnat finna, främmande för eller åtminstone sällsynta under Mykenestilens herravälde. Så är åtminstone förhållandet med lotusblomman, som återfinnes på ett stort Dipylonkärl, funnet på Cypern[1]. Lotusblomman förekommer här i den bekanta sammanställningen med lotusknoppen, om hvilken vi bli i tillfälle att tala vidare här nedan. På kärlen i Böhlaus grupp »frühattische Vasen» förekomma flera växtmotiv, men af intresse för oss är egentligen endast ett slags palmett. På det första af de

11.

12.

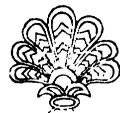
Palmetter från Grekland.

här ofvan omtalade kärlen förekommer den ännu jämförelsevis realistisk (fig. 11). Den består här af tvenne sidoblad, som äro böjda i båge utåt och annorlunda karakteriserade än de andra bladen, hvilka skjuta upp mellan de båda ytterbladen. Nedtill utfylles rummet mellan dessa genom flera streck, hvilka liksom sammanhålla bladen. Det tredje kärlet framvisar en mer stiliserad palmettform. Här äro de båda ytterbladen redan förvandlade till spiraler och själfva palmettens blad karakteriserade genom en mängd små punkter, alldeles som hos den föregående, samt fästa vid ett bågigt böjdt band. Tvärstrecken, som sammanhålla ytterbladen, spiralerna, återfinnas äfven här (fig. 12).

[1] Cesnola, *Cyprus,* London 1877, sid. 187, högra figuren.

Det är ej utan sin betydelse, att dessa palmettformer uppträda tillsammans med djurtyper, som äro lånade från Orienten. Härigenom hänvisas man att äfven för dessa former söka ursprunget österut, men lika svårt som det var med afseende på djurbilderna, lika svårt är det att med afseende på växtmotiven kunna säga, huruvida de grekiska efterbildningarna afspegla en motsvarande utveckling i Orienten, eller om de endast bero på en det grekiska folkets egen utveckling. Att det emellertid är den fullt utbildade assyriska formen, som satt sin prägel på den grekiska palmetten, sådan den förekommer under blomstringstiden, det framgår af en undersökning af den fullt utvecklade assyriska palmettens form jämförd med den grekiska.

I den utvecklade assyriska formen (fig. 13) består palmetten af 7 till 9 efter hela eller största delen af sin längd sammanvuxna små blad, som solfjäderslikt utbreda sig. De sammanhållas nedtill af en holk med utåt vikt kant. Denna holk begränsas af tvenne voluter, hvilka understundom fördubblas, i hvilket fall det öfre volutparets ändar linda sig inåt palmetten. Banden, som bilda voluterna, sammanhållas nedanför själfva palmetten af ett eller flera band, hvilka ringlikt omge dem.

13. Assyrisk palmett.

För fullständighetens skull bör kanske nämnas, att det äfven förekommer en fenicisk palmett-typ, där holken blifvit förvandlad till två eller flera bågar, och där voluterna blifvit utdragna, så att de halfcirkelformigt omgifva palmetten[1]. I hvad förhållande dessa båda typer stå till hvarandra är ännu outredt.

Oaktadt den lifliga förbindelse, som rådde mellan fenicierna och de vesterländska folken, har jag ej kunnat

[1] Perrot et Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité,* Paris 1885. Del III, sid. 133, fig. 81 m. fl.

finna, att denna ornamentsform utöfvat något varaktigt inflytande på den vesterländska ornamentiken.

Den assyriska palmettformen uppträder däremot ren och oförfalskad i Grekland, t. ex. på Gelas skattkammare i Olympia[1]. Ofta förekommer den likväl i något afvikande former. Småbladen lossna till största delen eller helt och hållet från hvarandra och böjas understundom, hvilket längre fram i tiden blir så godt som regel. Holken med sin kant försvinner ibland helt och hållet; ofta finnes dock holken kvar, fast utan den utvikta kanten, eller också är det endast denna kant, som bibehållit sig i form af ett bågböjdt band. Voluterna bibehållas i allmänhet, men kunna äfven de saknas, och det nedre sammanbindningsbandet försvinner ofta alldeles spårlöst. Den assyriska palmetten var nästan mera bred än hög, den grekiska utvecklade sig så att förhållandet blef ett motsatt, och när man hinner så långt fram i tiden som till kärl med röda figurer, utdrages till och med midtbladet understundom, så att det skjuter långt utanför alla de andra. När palmetten uppträder ensam, motiveras voluterna ofta genom ett band, som omger hela palmetten. Palmetten utan holk förekommer mycket ofta i Böotien, där den redan tidigt synes vara omtyckt[2]. Egendomligt är vidare, att voluterna här förena sig strax nedanför palmetten, så att de bilda en lång stjälk. De ringlika banden saknas här nästan alltid.

En stor mångfald af former är således rådande, och dock äro ej alla afarterna här nämda, emedan utrymmet då skulle för starkt anlitas, utan att jag kunde vara viss om att få en fullständig förteckning. De ofvannämda formerna torde likväl tillfyllestgörande visa riktningen af

---

[1] W. Lübke, *Geschichte der Architektur*, Leipzig 1884—85, sid. 149, fig. 122.

[2] J. Böhlau, *Böotische Vasen* i *Jahrbuch des Kaiserlich deutschen archäologischen Instituts*, Band III, Berlin 1888, sid. 325.

ornamentets utveckling, huru det behandlas friare och därigenom blir smidigare och lifligare än det assyriska.

Att ornamentet tappar bort än den ena och än den andra af sina detaljer är en företeelse, som vi flera gånger blifva i tillfälle att iakttaga under loppet af denna framställning. Detta fenomen inträder, då ornamenten hunnit så långt i sitt lif, att man glömt bort det ursprungliga motivet. Detta stadium nås ej af alla ornament, utan endast af de mera betydande; ty det är med ornamenten som med de mänskliga familjerna, de ega olika lifskraft och lifslängd; en del utöfva ett vidsträckt inflytande och sträcka sig genom århundraden, under det andra föra en tillvaro utan något synbart inflytande och af en mycket kort varaktighet.

Palmetten uppträder på grekisk botten ofta tillsammans med ett annat växtmotiv, lotusblomman, likaledes af ett främmande ursprung.

Lotusblomman är kanske ett af de äldsta växtmotiven. Dess egentliga hemland är såsom bekant Egypten. Härifrån utbreder den sig såväl österut som norrut. Vi ha i det föregående sett, att man trott sig finna exempel på det dekorativa anvandandet af lotusblomman inom grekiskt kulturområde redan så tidigt som på föremål från den yngsta af de ofvannämda Mykenegrafvarna. Det ifrågavarande ornamentet synes mig emellertid vara väl litet utfördt, för att man med någon säkerhet skall kunna bestämma det såsom lotusblomma. På ett lerkärlsfragment från Thera, i följd af tekniken räknadt till Mykenetiden, förekommer äfven lotusblomman, såsom vi från det föregående torde erinra oss. Nästa exempel på en lotusblomma inom gränserna för den grekiska kulturen ha vi äfvenledes redan omtalat. Den förekommer på ett stort Dipylonkärl från Cypern. Lotusblomman förekommer här i ornamentet lotusblomma-lotusknopp, hvilket ornament vi i det följande få närmare lära känna.

På ett af de kärl, som af Conze publicerats under benämningen »Melische Thongefässe»[1], förekommer också lotusblomman och i en ganska stiliserad form (fig. 14), som otvifvelaktigt har inverkat på den allmänna grekiska.

Om lotusblomman kommit till Cypern och Melos från Egypten eller Assyrien, är svårt att afgöra. Däremot torde det vara ganska säkert, att assyrerna å sin sida lånat lotusblomman från Egypten. Meningarne äro något olika i fråga om tidpunkten, när detta lån först skulle ha egt rum. Layard anser, att det skett ganska sent[2]. Perrot säger, att det antagligen skett långt tidigare än Layard anser, möjligen redan under de förbindelser, som egypterna under den 18:de dynastien hade med Asien[3].

14. Lotusblomma från Melos.

Liksom sedermera i Grekland uppträder lotusblomman äfven i Assyrien helst i ornamentet lotusblomma-lotusknopp. Denna sammanställning förekommer redan i Egypten. I detta senare land ställas lotusblomman och lotusknoppen till en början bredvid hvarandra utan något slags samband, men under 18:de—20:de dynastierna utvecklades ornamentet så, att lotusblommorna och knopparna förenades genom bågar. I dessa bågar satte man likväl rosettliknande blommor, hvarigenom den rytmiska egenskapen hos ornamentet till en stor del försvagades.

Assyrerna upptaga den sist omnämda formen, men utlemna först och främst blommorna i bågarna och förvandla bågarna till band, som rulla ihop sig, när de

---

[1] A. Conze, *Melische Thongefässe,* Leipzig 1862.

[2] Layard, *Niniveh und seine Ueberreste,* Leipzig 1850, sid. 337 och 427.

[3] Perrot et Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité.* Del. II, Paris 1884, sid. 318.

mötas under blommorna och knopparna (fig. 15). Sammanbindningsbanden hållas tillhopa strax under blomman eller knoppen af ett eller flera ringlika band. Hela denna omgestaltning har påtagligen uppkommit genom inflytande från palmetten, där såväl de volutlikt utböjda som de ringlika banden förekomma (fig. 13).

Detta inflytande blir än sannolikare genom det förhållandet, att palmetten förekommer på de tidigare monumenten och lotusblomman på de senare[1]. Perrot anser visserligen, som vi nyss sågo, att lotusblomman förekommer tidigare än Layard angifver, men den omständigheten, att lotusblomman undgått Layards uppmärksamhet på de tidigare monumenten, under det att han där ganska ofta iakttagit palmetten, synes tala för, att lotusblomman under denna aflägsna tid var jämförelsevis föga känd, medan åter palmetten var i allmänt bruk och redan nu hunnit så långt i utveckling, att den erhållit sin typiska form, hvilket framgår af det exempel Layard anför[2].

15. Assyrisk form af ornamentet lotusblomma-lotusknopp.

Genom den omdaning, som assyrerna läto det egyptiska ornamentet undergå, hade visserligen självfva ornamentet blifvit lifligare, men först och främst bör här kanske framhållas, att de genom denna omdaning hunnit fram till en allmängiltig ornamentsform, hvars skema ligger till grund för en stor del af följande tiders ornamentala utveckling, så att man finner en omvexling motsvarande lotusblomma-lotusknopp tillämpas på ornament eller hela grupper af ornament, långt efter det både lotusblomman och lotusknoppen voro alldeles bortglömda.

På grekisk botten förekommer ej den egyptiska formen af sammanställningen, men väl den assyriska, som

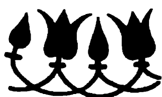
[1] Layard, *Niniveh und seine Ueberreste,* sid. 426.

[2] Se fig. 30 i hans ofvannämda arbete.

här utvecklas vidare. Lotusknoppen försvinner så småningom. Den föreföll väl grekerna allt för liflös, och i stället inträder palmetten. Ur denna sammanställning utvecklas en ofantlig rikedom på former, hvilken utveckling kanske bäst iakttages på de svartfiguriga vaserna.

Men innan dessa olika kombinationer behandlas, torde det vara lämpligt att taga kännedom om de olika former, under hvilka lotusblomman uppträder.

Till en början må då framhållas, att lotusblomman inom grekiskt kulturområde ytterst sällan uppträder annat än i det ofvan omtalade ornamentet, och att, om hon det gör, hon då visar en helt annan, mera naturalistisk formbildning. Ett alldeles liknande förhållande kan man äfven iakttaga i Assyrien. Då denna mer realistiska form ytterst sällan uppträder, så kunna vi här lemna den åsido.

16. Grekisk form af ornamentet lotusblomma-lotusknopp.

Lotusblomman i det fortlöpande ornamentet är däremot af största intresse. Den uppträder under tvenne olika former, tvenne hufvudtyper, som utveckla sig åt skilda håll. Den ena hufvudtypen, som äfven förekommer inom arkitekturen under den grekiska konstens blomstringstid, består af trenne blad, ett midtblad och tvenne oftast mjukt böjda sidoblad, hvilka nästan alltid sammanstöta vid blommans fäste vid stjälken (fig. 16). Sidobladen kunna betydligt utdragas, så att det ges ornament, där bladspetsarne till och med bilda spiraler[1]. I det fortlöpande ornamentet bortfalla vanligen bandens voluter, men ringen kvarstår för det mesta. Bladspetsarne utdragas ofta, så att spetsarne från tvenne blommor mötas och bilda en båge omkring lotusknoppen eller palmetten, hvilken, såsom vi torde erinra oss, intar knoppens plats och slutligen alldeles undantränger denna.

Den förra formen, lotusblomma-lotusknopp, har så

[1] Lau, *Die griechischen Vasen,* pl. 10, fig. 6.

småningom blifvit stiliserad, ända tills den öfvergått nära nog till ett geometriskt ornament. Först voro hvarje blomma och knopp förenade genom ett bågböjdt band eller en båge, huru man då vill benämna denna detalj (fig. 24)[1]. Så företog man sig att sammanbinda blomma med blomma och knopp med knopp (fig. 16). Under tiden hafva lotusblommans sidoblad blifvit allt smalare och se snart ut liksom föreningsbanden, och ringen på dessa senare bortfaller (fig. 17). Sedan har man för likhetens skull äfven upptill sammanbundit knopparne med hvarandra (fig. 18), och därmed äro vi framme vid ett nästan helt och hållet geometriskt ornament.

I den andra hufvudtypen bildas blomman af trenne

17. Lotusblomma-lotusknopp.

18. Ännu mer stiliserad form af fig. 17.

19. Grekisk form af lotusblomman.

skilda delar (fig. 19), en nedre del, som ofta är af annan färg än det öfriga, när blomman målas. Ofvan denna del är ett parti, som antingen består af några parallela linier eller också sicksack-linier — ja, man rutar understundom detta parti. Först ofvan om denna del komma blombladen.

Till en början såsom på det ofvannämda meliska kärlet (fig. 14) äro blombladen många, men troligen i följd af en påverkan från den trebladiga formen af lotusblomman gjorde man äfven här bladen blott tre till antalet.

Men vi måste nu taga det »dubbla» lotusblom-palmett-

---

[1] Lau, *Die griechischen Vasen*, pl. 16, fig. 3; pl. 18, fig. 4.

ornamentet (fig. 19) i betraktande för att kunna förstå den vidare utveckling, som lotusblomman undergick.

Vi utgå då återigen från ornamentet på det meliska kärlet (fig. 14). Två bredvid hvarandra varande lotusblommor äro här vända åt motsatt håll och förenade genom S-formigt böjda band. Dessa S-formiga ornament, hvilkas ändar ofta läggas i spiral, äro af grekerna mycket omhuldade. Redan under Mykenetiden uppträda de som självständiga ornament[1], och ännu under den klassiska konstens blomstringstid förekomma de ofta och på ett sådant sätt, att de äfven här ingripa i utvecklingen.

När nu dessa S-formiga band sammanstöta under blomman, uppstår ett kilformigt rum mellan dem. I dylika öppningar insticker man gärna en blom- eller palmettlik ornamentsdel. Exempel på detta finnes redan under Mykenetiden, och denna smakriktning ej blott bibehåller sig länge nog, utan vinner äfven i styrka. Den leder antagligen sitt ursprung från Egypten. Det mest bekanta fall, där denna smakriktning funnit tillämpning, torde vara det joniska kapitälet. Den ornamentsdel, som insättes i mellanrummet, växlar under tidernas lopp ganska betydligt till sitt utseende, och just det joniska kapitälet kan under sina olika utvecklingsstadier ge oss ett godt begrepp om, huru äfven en dylik liten detalj tager intryck af olika strömningar inom kulturen.

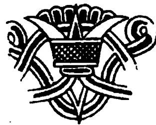
På det nyssnämda meliska ornamentet (fig. 14) finna vi detta utfyllningsornament vara af enklaste slag, men det blef snart ett allmänt bruk att på motsvarande ställen använda den mera prunkande palmetten eller små palmettdelar. Tänka vi oss nu det nyssnämda meliska ornamentet (fig. 14) med palmetter instuckna i de ofvannämda öppningarna mellan föreningsbanden och den meliska lotusblomman utbytt mot en lotusblomma af den nyss

---

[1] Schliemann, *Mykenæ,* sid. 291, fig. 369.

beskrifna hufvudtypen, försedd med instuckna palmettdelar, så hafva vi fått ett ornament, som i det allra närmaste motsvarar det, som fig. 19 återger. Det är onekligen grant och praktfullt, men förefaller dock vara väl litet sammanhängande. Detta sökte man afhjälpa genom att starkare markera ett samband mellan de olika delarna, än hvad de enkla S-formiga banden förmådde, och man inlade därföre ett nytt band (fig. 19) eller lät det ursprungliga bandet linda eller slingra sig fram på ett eller annat vis[1], så att de olika ornamentsdelarna liksom fastare sammanknötos.

Vi måste här erinra oss, att på den assyriska palmetten, som ligger till grund för den grekiska, hade holken en utvikt kant. När palmetten målas, återges denna kant som ett band, hvilket otvifvelaktigt beror på rent tekniska förhållanden. Palmetten målades vanligen i en enda färg och för att då kunna markera holkens utvikta kant fanns det intet bekvämare sätt än att mellan holken och holkkanten »spara ut» en linie, som då naturligtvis fick kärlets färg. Den ursprungliga holkkanten blir på detta vis förvandlad till en bandlik ornamentsdel och detta uteslutande i följd af tekniska skäl.

20. Lotusblomma.[2]

På palmettdelarne, som användas till fyllnadsornament, återfinnes vanligen detta band.

Nu tar man sig för att i det dubbla lotusblompalmett-ornamentet låta föreningsbandet gå så, att det vid palmettdelarna sammanfaller med holkkanten[3] (fig. 20).

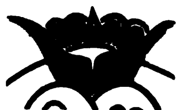
---

[1] Lau, *Die griechischen Vasen*, pl. 11, fig. 6.

[2] Fig. 20 återger ornamentet i naturlig storlek och är ett godt bevis på, hvilken teknisk färdighet grekerna ganska tidigt hunnit förvärfva sig. De finstreckade partien äro på originalet målade med en rödbrun färg.

[3] Lau, *Die griechischen Vasen*, pl. 11, fig. 6. E. Gerhard, *Auserlesene griechische Vasenbilder*, Berlin 1840. Del. II, pl. 95 och 96.

Därpå afskars genom bandet det mellersta af lotusblommans blad, och såsom figur 21 visar, var återstoden af detsamma lätt att förväxla med bladen i palmettdelarna. Så snart denna förväxling egt rum, äro vi framme vid lotusblomman med endast tvenne blad och en palmettfyllnad (fig. 22). Denna form af blomman upptages äfven af arkitekturen, men såsom jag tror dock ytterst sällan. För närvarande har jag mig åtminstone endast ett enda fall bekant, och det från ett af de båda äldsta templen vid Selinus[1]. Denna tvåbladiga lotusblomma visar sig för öfrigt vara ganska lifskraftig och underkastad en stilisering i högre grad än kanske någon af de andra lotusblomformerna.

21. Lotusblomma.

22. Tvåbladig lotusblomma.

Vi skola nu taga i betraktande en afart af den tvåbladiga lotusblomman och följa äfven dess utveckling, men måste först erinra oss, att de halfcirkelformiga föreningsbanden i lotusblom-lotusknopp-ornamentet vanligen gjorde en ansats att volutlikt hoprulla ändarna. Äfven de S-formiga banden brukade ju vanligen sluta i spiraler.

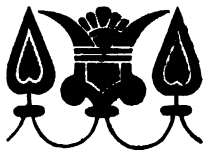
[1] Sybel, *Weltgeschichte der Kunst* etc., Marburg 1888, sid. 105, fig. 83. Han kallar detta ornament för dubbelpalmett och ser således ej här någon lotusblomma. Men att ornamentet rätteligen bör fattas såsom lotusblomma omväxlande med palmett, det tyckes mig framgå af det föregående. På lotusblomman i detta ornament förekomma tvenne runda knoppar. Det är egendomligt att se, det samma detalj återfinnes på lotusblomman af etruskiskt ursprung. (Durm, *Die Baukunst der Etrusker,* sid. 90, fig. 87.) Äfven han ser i den figur han återger en palmett.

Dessa spiraler ha ofta försvunnit utan att lemna minsta spår efter sig, men understundom ge de sig på ett eller annat sätt till känna.

För att ännu en gång återkomma till det meliska ornamentet (fig. 14), så äro cirklarne här vid nedre delen af lotusblommorna otvifvelaktigt minnen af dessa spiraler, men oftare än de helt och hållet frigjort sig från blomman, torde de i stället hafva förenat sig med henne. De ge då sin närvaro till känna genom förändringar af blommans nedre del, hvilka förändringar endast på detta sätt synas mig kunna få någon rimlig förklaring. Ibland är blomman nedtill på båda sidor utdragen till en spets (fig. 23), men oftare förekommer, att blomman nedtill får tvenne cirkelrunda utsvällningar (fig. 24).

23. Lotusblomma med nedtill utdragna spetsar.

24. Lotusblomma med runda utsvällningar.

25. Lotusblomma.

Det material, jag för närvarande har till mitt förfogande, tillåter mig ej att följa denna form i hela dess utveckling. Att denna form likväl har gifvit upphof till det ornament, som fig. 25 återger, torde vara obestridligt, hur föga likt en lotusblomma detta ornament vid första påseende än kan förefalla. Lotusblomman består här af två, nedtill starkt utsvälda blad, mellan dessa en palmett. Nertill finna vi tvenne voluter.

Denna form förekommer endast i det fortlöpande ornamentet lotusblomma-palmett; och den utvecklas ytterligare åt tvenne olika håll, beroende på den rol man låter den i blomman inskjutna palmetten spela. Fig. 26 visar, huru den blifvit förkrympt och nästan oigenkännelig, under det att fig. 27 visar, huru palmett-typen helt och

pylonstilen, ty redan under Mykenetiden funnos ju ej så få växtmotiv. Egendomligt är det visserligen, att man funnit så ytterst få växtornament på Dipylonkärl, men man har likväl funnit dem, såsom redan Conze påpekar, och dessutom torde vi här få erinra oss, att Mykenestilens växtmotiv upplöstes i rena linieornament. Specielt var detta ju fallet med den från bronsdolken och Therakärlen bekanta blomman, och omöjligt är det ej, att vi i en del ornament å Dipylonkärlen kunna återfinna dessa upplösta växtmotiv. Så visa t. ex. de ornament, som Conze i sin ofvannämda uppsats afbildar å pl. 6 fig. 3 och pl. 7 en ganska nära frändskap med en del af de blommor, Furtwängler och Löschke afbilda på pl. 30 i *Mykenische Vasen*, och torde man därföre äfven i följd af detta vara berättigad att anse växtmotiven vara representerade på Dipylonkärlen.

Möjligen skulle man vidare kunna anföra de af punkter bildade cirklarne med en punkt i centrum såsom minnen af rosettblommorna, som förekomma under Mykenetiden; men härmed må vara huru som helst. Hufvudsaken är, att växtmotiv blifvit funna på Dipylonkärl, och att Mykenestilen med sina växtmotiv är äldre.

Medan Müller kommer till den åsikten, att djurmotivet äfven i Grekland utvecklat sig, man kan nästan säga, ur det geometriska ornamentet, och att växtmotivet framträdde först efter djurmotivet, så hafva vi af det föregående funnit, att djur- och växtmotiven länge trifts sida vid sida och först efter en ganska långvarig kultivering nått fram till Dipylonstilens formgifning.

Det egyptiska och orientaliska inflytandet, som vi redan kunde iakttaga under Mykenetiden, fortfor, åtminstone hvad det orientaliska beträffar, äfven under Dipylonstilen, och det tilltog i styrka, kulminerande i de s. k. orientaliserande kärlen.

Ur dessa orientaliserande kärl utvecklade sig ganska

snart, såsom vi torde erinra oss, de s. k. svartfiguriga vaserna. Redan namnet antyder, att figurframställningar här äro hufvudsaken, och att dessa utföras i svart, så att de »stodo mörkt» emot den ljusare, rödbrända leran.

Helt och hållet spårlöst försvann likväl ej den orientaliserande riktningen. Den formbildning, som hade varit kännetecknande för denna, fick visserligen lemna rum för en annan lifligare och mera realistisk, men en del af motiven hade däremot så djupt inträngt i den grekiska fantasien, att de fortlefde lika länge som den grekiska konsten.

* * *

Om än i Grekland en del motiv redan ganska tidigt började behandlas lättare och lifligare än i Orienten, så var det likväl först efter perserkrigen, som ett friskare lif började genomströmma ornamentiken i dess helhet. Efter de ärofulla segrarna genombäfvades folket af en mäktig andlig rörelse. Det visade en otrolig verksamhetsifver inom alla områden. Äfven de minsta detaljer togo intryck af denna öfversvallande lifskraft, och detta ej minst inom ornamentiken. Allt föryngrades och förnyades. Gamla former omdanades, och nya motiv upptogos.

Man gick ej längre till främmande folk för att tillegna sig mer eller mindre bearbetade motiv, utan man vände sig direkt till naturen. Likväl upptog man ej omedelbart naturformen, utan man lämpade den efter det nya ändamål, till hvilket den skulle användas. Vid denna omdaningsprocess våldförde man sig likväl ingalunda mot naturen, såsom man i senare tider ofta gjort, ty grekerna älskade och vördade henne. Hon var för dem ej död och liflös, utan full af lif; och det lif, som t. ex. uppenbarade sig i växten, det älskade de att se bevaradt, äfven när växten användes såsom ornament. Därföre blir också det grekiska växtornamentet organiskt

bildadt, och äfven gamla, från främmande kulturer ärfda, motiv omdanades nu i öfverensstämmelse med denna smakriktning.

Den förändring, naturformen undergår för att lämpas till ornament, brukar man kalla stilisering. Det ligger något medvetet i denna omdaning, den sker med beräkning att uppnå ett visst mål, och den bör därföre noga skiljas från den stilisering, som vi i det föregående hafva talat om, och till hvilken vi äfven i det följande torde återkomma. Denna senare stilisering är omedveten och beror i allmänhet på missförstånd och på ett så långvarigt bruk af motivet, att man glömt dess ursprung. Fig. 15 jämförd med fig. 18 och fig. 26 belyser på ett slående sätt innebörden af denna slags stilisering. Den medvetna stiliseringen kan endast ega rum, när folket nått en ganska hög utveckling. Att man bör noga skilja på dessa båda olika slag af stilisering är naturligt. Det bästa vore att begagna olika benämningar, men språkbruket är nu en gång sådant, att det för båda dessa olika processer använder samma ord.

Af de nya motiv, som nu upptogos, förtjenar intet större uppmärksamhet än akantusbladet. Dess uppträdande inom ornamentiken är epokgörande. Man är likväl ej ännu på det klara med, under hvilka omständigheter det först uppträder. Troligen är det likväl inom arkitekturen, som det först kommer till användning och då på det korintiska kapitälet. En möjlighet är, att det först visat sig på grafstelen, men det är likväl föga troligt, emedan den form, som förekommer på dessa, är långt mer aflägsen från naturen än den, som finnes på det korintiska kapitälet.

Uppgifterna om, hvarest det äldsta korintiska kapitälet finnes, äro något olika. Von Sybel anser, att man i Apollotemplet vid Bassæ och i Tholos vid Epidauros finner exempel på den äldsta formen af det korintiska

kapitälet[1]. Durm nämner äfven Apollotemplet vid Bassæ såsom den byggnad, där det äldsta korintiska kapitälet förekommer[2]. Graef, som verkställt utgräfningarna af Palæstran vid Olympia, anser, att han där funnit den kanske äldsta typen för det korintiska kapitälet[3]. Adamy »filosoferar» sig till, att det korintiska kapitälet uppstått i Korinth. Han anser föröfrigt, att det äldsta till sin tid bestämbara kapitälet förekommer i Philippeion i Olympia[4]. Denna byggnad är troligen från senare delen af 300-talet f. K. och således detta kapitäl långt yngre än de ofvan omtalade. Templet vid Bassæ anses nämligen vara uppfördt omkring 430 f. K. Palæstran sätter Lübke helt allmänt i 4:de århundradet, och Graef säger intet om dess byggnadstid. Durm har ej alls omnämt byggnaden. Tholos vid Epidauros sättes af Kugler till slutet af 5:te århundradet[5]. De afbildningar, jag sett af såväl Apollotemplets som äfven Palæstrans kapitäl, ha tyvärr varit allt för otydliga för att tillåta ett något närmare studium af akantusbladens bildning, men de visa i alla fall en bestämd olikhet i afseende på proportionerna, emedan å Palæstrans kapitäl bladet är nästan bredare, än det är högt[6], då däremot akantusbladet på Apollotemplets kapitäl tyckes ha de inom den grekiska konsten i allmänhet vanliga proportionerna[7]. Bladen på det 3:dje kapitälet,

---

[1] L. Sybel, *Weltgeschichte der Kunst,* Marburg 1888, sid. 210.

[2] J. Durm, *Die Baukunst der Griechen*, Darmstadt 1881, sid. 205.

[3] Curtius m. fl., *Die Ausgrabungen zu Olympia.* Berlin 1881. Del. V, sid. 41.

[4] R. Adamy, *Architektonik auf historischer und æsthetischer Grundlage.* 1:sta bandets 3:dje afdelning. Hannover 1882, sid. 270 och 272.

[5] Kugler, *Die Geschichte der Baukunst.* Stuttgart 1859—72. Band I, sid. 263.

[6] Curtius m. fl., *Die Ausgrabungen zu Olympia.* Del. V, pl. 39.

[7] Durm, *Die Baukunst der Griechen,* fig. på sid. 198.

från Tholos vid Epidauros[1], är däremot nästan längre och smalare än under blomstringstiden. Det är således en viss vacklan i formgifningen, som gör sig gällande, något som tyder på, att motivet är ungt. Snart nog får akantusbladet likväl en gifven, bestämd form.

Hauser redogör för denna, och får jag för den detaljerade beskrifningen hänvisa till honom[2]. Af vikt för vårt ämne är endast att fasthålla, att akantusbladets hufvudflikar (se fig. 28) icke till någon del täcka hvarandra, att de ej skära djupt in uti bladet, och att de äro skarptandade samt 7 à 9 till antalet. Vidare är bladet veckadt på längden, och dess spets böjer sig utåt mjukt och elastiskt. Vecket, som är midt på bladet, är bredast nedtill och smalnar af uppåt, hvilket ej är utan inflytande på utvecklingen.

28. Grekiskt akantusblad.

Men akantusbladet användes ej blott på det korintiska kapitälet. Redan å konsolerna till dörrinfattningen på Erechteion (omkring 410 f. K.) finna vi det. Härmed är för det samma ett nytt fält öppnadt. De ifrågavarande akantusbladen sitta flera till antalet omedelbart under konsolens nedre volut och deltaga ej på minsta sätt i volutens rörelse[3]. De bibehålla också sin vanliga form, kapitälformen skulle man kunna kalla den. Men akantusbladet lägges snart på självfva konsolen, och då det nu smyger sig efter konsolens voluter, är det ju helt naturligt, att det äfven måste lämpa sin form efter dessa nya förhållanden. Det blir långsträckt och smalt, och hufvudflikarna kunna ej

[1] Sybel, *Weltgeschichte der Kunst,* sid. 211, fig. 181.

[2] Hauser, *Styl-Lehre der architektonischen Formen des Alterthums.* Wien 1877, sid. 74.

[3] F. Thiersch, *Ueber das Erechteum auf der Akropolis zu Athen.* Pl. 4. Lübke, *Geschichte der Architektur,* I, sid. 225, fig. 209.

längre så tydligt urskiljas. Denna form tillhör likväl mer romarne.

Ännu återstår dock att omnämna det område, där akantusbladet kanske utvecklat den största prakten och bäst visat, huru oändligt mjukt och smidigt det är till sin natur.

Denna nya form är akantusrankan. Detta ornament, som sedermera under romarne blef en storhet inom ornamentiken, en storhet som lefvat ett nästan oafbrutet lif ända in i vår tid, inger ej vid sitt första framträdande några synnerliga förhoppningar.

Ett yttrande af Milchhöfer[1] ger mig anledning förmoda, att man redan på Propyläerna till Athens akropolis kan finna en första antydan om akantusrankan. Detta skulle då vara det tidigaste, kända exemplet. Tyvärr har jag ej varit i tillfälle att se några afbildningar af det ifrågavarande ornamentet. Att döma af beskrifningen är det sannolikt af samma form och utseende, som ett ornament från Erechteion[2], där de S-formigt böjda föreningsbanden mellan palmetten och lotusblomman i det bekanta fortlöpande ornamentet äro refflade och ytterligare lifvas genom små blad, som till en början spricka ut ett vid hvardera spiralen. Härigenom komma småbladen på samma stjälk att växa åt motsatta håll, hvilket onekligen är ett inre kriterium på, att vi här ha att göra med en företeelse i dess första utveckling, ty såsom redan är sagdt älskade grekerna att bilda sina växtornament organiskt och kunde därföre ej i längden fördraga ett sådant förhållande som det nyssnämda.

Redan på Erechteion finnes äfven en annan mer utvecklad form[3]. På sammanbindningsbanden utspricka ej

[1] A. Milchhöfer, *Gemalte Grabstelen*, sid. 167; i *Mittheilungen des deutschen archäologischen Institutes in Athen.* Jahrg. V. Athen 1880.

[2] Sybel, *Weltgeschichte der Kunst,* sid. 168, fig. 144.

[3] Lübke, *Geschichte der Architektur,* I, sid. 183, fig. 171.

blott små blad, utan en hel ranka skjuter upp mellan lotusblommorna och palmetterna.

Vi skola något närmare granska rankans form. Man kan särskilja tvenne olika beståndsdelar i rankan, dels stjälk och dels blad. Stjälken är refflad och vidgar sig något, där bladet växer fram. Just vid bladets förening med stjälken är denna afskuren och tandad i följd af refflorna. Akantusbladet bildas så, att det ses i profil, hvarigenom blott den ena sidan blir tandad. Denna bladform brukar kallas det ensidiga akantusbladet. Ur detta akantusblad framväxer det åter tvenne stjälkar, den ena för att spirallikt hoprulla sig, den andra för att låta ett nytt akantusblad skjuta upp, hvilket blad åter igen i sin ordning blir ett skyddande omhölje för två nya stjälkar o. s. v. Anmärkas bör att den stjälk, som rullar ihop sig, profileras på ett annat sätt än den andra. Nu kan naturligtvis dessa stjälkar ha andra funktioner än de här anförda. Den ena kan bära en blomma, under det den andra rullar ihop sig, båda kunna tjena till fäste för nya blad o. s. v. Hufvudsaken vid denna rankform är, att en bestämd skillnad göres mellan stjälk och blad. Denna skillnad blir ändå skarpare markerad, när såsom t. ex. å ett pilasterkapitäl från Apollotemplet i Miletus, en ring bildas vid bladets fäste vid stjälken (fig. 29). Dessutom är att märka, att redan här synes man börja att bilda akantusbladet dubbelt, d. v. s. man tänkte sig tvenne blad, böjda om stjälken, delvis sammanväxa till ett, så att det bildar en slida kring denna, och med de fria delarna böjer det sig utåt åt båda sidorna om denna.

29. Ranka från Apollotemplet i Miletus.

Ännu så länge bör man skilja denna företeelse från

de flera eller färre blad, som ställas tillsammans för att liksom hjärtblad skydda den uppspirande rankan, ty dessa blad bildas ännu såsom växande hvar för sig. Längre fram i tiden förekomma de ihopväxta och bilda då ett »dubbelt akantusblad», så att denna form har således på tvenne olika vägar kunnat utbilda sig.

Senare uppträder en annan form af rankan, där stjälken är helt och hållet försvunnen, och där de holklikt bildade akantusbladen stickas det ena i det andra. Exempel härpå ser man i Propyläerna vid Eleusis[1]. Propyläerna anses vara byggda omkring 150 år f. K.

I samband med akantusrankan förekomma flera andra växtmotiv såsom blommor och frukter, men då de egentligen ej ha någon historia, så kunna vi här lemna dem å sido. Nämnas bör kanske, att flera nya växtmotiv förekomma utan att på något vis stå i samband med akantusrankan. Hauser uppräknar ej mindre än 15 olika växtarter[2], som af grekerna ornamentalt behandlades, och dock anser han denna förteckning ej vara fullständig. På grund af samma skäl, som förut blifvit nämda, kunna vi äfven förbigå flertalet af dessa, blott erinrande om grekernas förmåga att på ett fint och ädelt sätt stilisera.

Bland de 15 af Hauser uppräknade växtslagen förekomma flera, som vi i det föregående lärt känna. Främst bland dessa må lotusblomman och palmetten nämnas, och vi skola nu se, huru dessa togo intryck af och förvandlades genom det nya friska lif, som nu genomströmmade ornamentiken.

Från det föregående torde vi erinra oss, att den andra hufvudformen af lotusblomman (sid. 29) så små-

[1] Durm, *Die Baukunst der Griechen,* fig. å sid. 201. Lübke, *Geschichte der Architektur,* I, sid. 191, fig. 181. Lübkes bild återger kapitälet oriktigt restaureradt.

[2] Hauser, *Styl-Lehre der architektonischen Formen des Alterthums,* sid. 71.

ningom påverkades af det ständiga grannskapet med palmetten, så att den slutligen blef förvandlad i öfverensstämmelse med palmett-typen. Äfven den första hufvudformen, den trebladiga lotusblomman, undgår ej en liknande påverkan. Blombladen göras långsträckta och smala och deras antal ökas. Ofta framväxa de ur ett par små blad, hvilka efter hand taga form af akantusblad.

Äfven andra smärre förändringar förekomma, troligen i följd af påverkan från andra mer realistiskt uppfattade växtornament.

Palmetten i det fortlöpande ornamentet lotusblomma-palmett undergår ej någon synnerlig förändring. Ofta nog böjas spetsarna på palmettens småblad inåt palmetten till, d. v. s. åt midtbladet, under det att lotusblommans blad böja sig utåt. Dessutom brukar lotusblommans blad profileras annorlunda än palmettens. Dessa senare förses vanligen med en fördjupning, som löper midt i bladet och efter hela dess längd. Att med Sybel antaga, att det är denna fördjupning, som vuxit ut, så att den helt och hållet förtärt midtbladet, är alldeles oriktigt.

Palmetter, som sakna midtblad, förekomma visserligen, men dessa hafva enligt min tro på annat sätt uppstått. Vi ha flera gånger talat om det nya friska lif, som vid denna tid strömmade genom ornamentiken, och om huru grekerna älskade det organiskt utvecklade. Troligen under påverkan häraf har man omdanat de gamla volutbanden till växtornament, och i stället för att palmetten förut helt löst varit instucken mellan dessa, så förenade man palmetten organiskt med de omdanade volutbanden genom att låta en half palmett framväxa ur hvarje volutband, så att de tillsammans bildade en palmett. Då hvarje halfva hade lika många småblad, blef palmetten sålunda utan midtblad (fig. 30).

På detta vis föreställer jag mig, att man bör tänka

sig uppkomsten af denna palmett-typ. Denna form förekommer synnerligast på grafstel[1]. Man utfyllde ofta det uppkomna tomrummet med en rosettblomma eller dylikt. Sedan man väl fått denna typ, kan man tänka sig, att man äfven utan att låta palmetten framväxa ur tvenne volutband kunde låta midtbladet försvinna[2].

Undantagsvis förekommer det, att palmettens små blad utan holk och holkkant sättas direkt på de till växtmotiv omdanade volutbanden. Så är t. ex. fallet å Lysikratesmonumentets kapitäl[3].

Redan i det föregående är det nämdt, att djurmotivet allt mer trädde i bakgrunden. Djurgestalterna, äfven de fantastiska, råkade likväl ingalunda i glömska, men med den stigande konstskickligheten förlorade de sin ornamentala karakter. Det torde vara lämpligt att i ett sammanhang behandla djurmotiven inom så väl den senare grekiska konsten som den romerska, hvarför vi nu lägga ämnet å sido för att i stället återupptaga framställningen af växtmotivets vidare utveckling.

30. Palmett utan midtblad.

Medan vi förut hufvudsakligen sysselsatt oss med grekiska konstalster, måste vi nu rikta vår uppmärksamhet åt Italien, företrädesvis på Rom och den lifliga verksamhet, som rådde där. Dit drogo grekiska konstnärer, synnerligast sedan Grekland blifvit romersk provins, och den mängd af konstskatter, som Mummius förde med sig från sitt fälttåg, bidrogo i sin mån att väcka intresse för grekisk odling och smak. Betecknande är det äfven,

[1] Durm, *Die Baukunst der Griechen*, figurerna på sid. 244.

[2] Sybel, *Weltgeschichte der Kunst*, sid. 209, fig. 180.

[3] Lübke, *Geschichte der Architektur*, I, sid. 186, fig. 177.

att Rom först vid denna tid fick sitt första marmortempel (143 f. K.), och att dess uppbyggande leddes af en grekisk arkitekt. Det grekiska elementet blef också synnerligen öfvervägande inom den romerska konstverksamheten, och ej minst gäller detta inom ornamentiken.

Man skulle kunna förmoda, att äfven ett annat element, ett etruskiskt, skulle ha kunnat inmänga sig i den romerska ornamentiken. I hvad mån detta varit händelsen, kan man naturligtvis ej med visshet afgöra, förrän den etruskiska ornamentikens karakter och speciella egendomligheter blifvit till fullo utredda. Ännu har detta ej blifvit gjordt, åtminstone för så vidt jag har mig bekant, och att här söka åstadkomma någon utredning i detta ämne skulle blifva allt för vidlyftigt. Ämnet kan desto hellre här läggas å sido, som man åtminstone enligt min öfvertygelse så helt och hållet kan följa den romerska ornamentikens utveckling ur den grekiska, att det ej blir plats för något främmande inflytande.

Af de växtmotiv, med hvilka vi i det föregående sysselsatt oss, återfinnas inom den romerska ornamentiken bland andra lotusblomman, palmetten och akantusbladet.

Utvecklingen i Grekland gick i den riktningen, att lotusblomman allt mer sällan uppträdde. Den romerska ornamentiken fullföljer här helt och hållet den bana, som den grekiska slagit in på, ty lotusblomman försvinner så småningom helt och hållet. Att den i en mer egyptisk form tidtals kan uppträda på ett eller annat ställe, torde bero på en tillfällig omständighet och har alldeles ej någon betydelse för växtornamentets utvecklingshistoria, men det är däremot synnerligen karakteristiskt för de romerska konstförhållandena.

Här nedan få vi ytterligare återkomma till lotusblomman. Äfven den förändring, som palmetten undergick, få vi omtala i samma sammanhang, hvarför vi nu öfvergå till akantusbladet.

Liksom romarne med afseende på lotusblomman förde den inom den grekiska blomstringstidens konst angifna riktningen vidare, så att lotusblomman slutligen försvann ur ornamentiken, så fullföljde de den äfven med afseende på akantusbladet, hvilket åter ledde till, att detta blef det på olika former rikaste, det mest utbredda och omtyckta af alla växtornament. Under sådana förhållanden är det helt naturligt, att det ganska snart fick en för romarne säregen form, och man kan äfven urskilja trenne

31. Romerskt akantusblad.

32. Fintandadt romerskt akantusblad.

olika former, som det romerska akantusbladet på kapitäl kan ikläda sig.

Hos en af dessa har hufvudflikarnas tandning tagit en form snarlik olivbladets. En annan olikhet mot det grekiska akantusbladet är, att flikarna delvis täcka hvarandra. Längs med bladets midt löper en rund urholkning eller ett band, som är tandadt (fig. 31). I öfrigt är det likt det grekiska akantusbladet.

Den andra formen är mera naturtrogen. Flikarna täcka äfven här delvis hvarandra. Dessutom äro hufvudflikarnas småflikar tandade, ett förhållande som verkar något oroligt. Det är i öfrigt byggdt som det grekiska

med utåtböjd spets och hufvudflikarna tämligen grundt inskurna i bladet (fig. 32).

Dessa båda bladformer finnas närmare beskrifna hos Hauser[1]. Han uppger, att den förra formen förekommer under Augusti tid och till framemot slutet af 2:dra århundradet. Den andra formen uppträder på kapitäl enligt hans uppgift först efter 2:dra århundradet, hvaremot den för öfrigt förekommer under hela den romerska konstperioden.

Ännu en tredje form påträffar man understundom såsom å kapitälen å Vestas tempel vid Tivoli och i Pompeji m. fl. ställen[2]. Akantusbladet ser här ut, som om det vore förtorkadt och nästan hopknögladt i kanterna (fig. 33). All den spänstighet och allt det lif, som utmärka de andra formerna af akantusbladet, äro här försvunna. Formen tillhör den tidigare romerska konstperioden och förekommer ej i själfva Rom.

33. Romerskt akantusblad. Från Pompeji.

I det föregående hafva vi sett, hur man redan i Grekland förstod att lämpa akantusbladet äfven för andra ändamål än kapitälen, och huru man då ändrade dess form. Äfven i detta afseende fullföljde romarne den riktning, som grekerna anvisat. De saknade visserligen grekernas fina känsla för formernas betydelse, och ej heller förstodo de fullkomligt det organiska, som genomgår hela den grekiska konsten. Den måttfullhet och det behag, som hvilar öfver allt grekiskt, nådde de aldrig fram till.

I stället utvecklade de inom ornamentiken en prakt och en rikedom, som understundom onekligen verkar

[1] Hauser, *Styl-Lehre der architektonischen Formen des Alterthums,* sid. 131.

[2] Schubert von Soldern, *Das Stilisieren der Pflanzen,* Zürich & Leipzig (1888), sid. 82, fig. 69.

något oroligt, och denna lyx igenfinner man såväl i hela dekoreringens anordning som ock i detaljerna. En jämförelse mellan det något svulstiga, fintandade romerska akantusbladet (fig. 32) och det hårda, nästan karga men ädla grekiska (fig. 28) ger oss en god föreställning om detta förhållande.

I denna rikt utbildade form (fig. 32) blef akantusbladet synnerligen omtyckt af romarne. Det blef snart sagdt allena rådande. Gamla ornamentsmotiv undanträngdes af eller upplöstes i detta akantusblad eller rättare i akantusbladsformer, hvilka äro närmast besläktade med det fintandade romerska akantusbladet. På kymatia, på karniser och på voluter, där det nu mera deltager i volutens rörelse, öfver allt påträffar man det.

Till och med ett sådant uråldrigt motiv som rosettblommorna, om hvilka vi redan talat under Mykenetiden, ombildades nu, så att akantusbladet inträngde äfven här.

Det skulle likväl bli allt för vidlyftigt att ingå i några närmare detaljer om de olika sätt, på hvilka akantusbladet inträngde på dessa områden.

Men då vi i det föregående så ofta sysselsatt oss med det fortlöpande ornamentet lotusblomma-palmett, kan det ju vara af intresse att i största korthet se, huru detta ornament blef undanträngdt af akantusbladet.

Det tyckes, som om lotusblomman först skulle ha fått ge vika, som om hon egt det svagaste rotfästet. Vi sågo, att redan grekerna egde en viss benägenhet att låta lotusblommans ursprungliga form försvinna. Detta var i än högre grad förhållandet med romarne. Det ligger därföre ingenting förvånande i, att man redan under den romerska konstens första blomstringstid var färdig att låta akantusbladet intaga lotusblommans plats. Så förekommer på Jupiter Stators tempel i Rom från Augusti tid i det

ifrågavarande fortlöpande ornamentet palmetten omväxlande med en blomlik sammanställning af akantusblad[1], och så hastigt gick utvecklingen, att redan under Vespasianus var äfven palmetten[2] så starkt påverkad af akantusbladet, att man nästan kan säga, att den understundom var undanträngd. Det gamla fortlöpande ornamentet lotusblomma-palmett hade således helt och hållet fått ge vika för olika sammanställningar af akantusbladet.

Ofta, när akantusbladen ersätta lotusblomman, sammanställas de på så sätt, att dubbla akantusblad (se sid. 43) stickas det ena i det andra, hvart dubbelblad med utåtböjda spetsar. Denna »blomma» erhåller olika karakter beroende på huru stor del af bladet, som är utåtböjd[3].

Äfven akantusrankan[4] får af romarne en rikare utbildning. Under blomstringstiden voro akantusbladen i rankan i allmänhet ensidiga, d. v. s. att akantusbladet var hopvikt, så att flikar och tandning endast förekommo på ena sidan af bladet. Dessutom bibehöll det äfven i rankan den utåtböjda spetsen, ett drag som så sammanvuxit med akantusbladet, att det snart sagdt blifvit ett af de mest utmärkande egenskaperna hos detta. I rankan äro bladen oftast så anordnade, att flikarna vändas inåt mot medelpunkten till det bågsegment, som bladet bildar. I detta afseende inträder understundom en förändring i och med den byzantinska perioden.

I den romerska rankan taga dessutom bladen långt lifligare del i själfva rankans rörelse än i den grekiska, där det egentligen endast var stjälken, som böjde sig.

---

[1] Degodetz, *Les édifices de Rome.* Paris 1779, sid. 56.

[2] Degodetz, *Les édifices de Rome.* Paris 1779, sid. 46.

[3] A. Hauser, *Styl-Lehre der architektonischen Formen des Alterthums.* Wien 1877, sid. 132, fig. 189; sid. 135, fig. 172.

[4] Se t. ex. Lübke, *Geschichte der Architektur I,* sid. 274, fig. 253. O. Jones, *The grammar of ornament,* pl. 26. Sybel, *Weltgeschichte der Kunst,* sid. 397, fig. 313 m. fl.

Här i den romerska rankan ej blott deltager bladet i stjälkens rörelse, utan det sluter sig snart allt mer och mer kring stjälken, så att denna till slut alldeles försvinner. Det ena bladet glider då direkt ur det andra på ett mjukt och elastiskt sätt. Denna ranka får en helt annan karakter än den form af den grekiska, där äfven det ena bladet direkt växte fram ur det andra (se sid. 43).

Men det är ej alltid, som stjälken försvinner, utan rätt ofta bibehålles den, då äfven den ifrån den grekiska rankan bekanta ringen kvarstår, hvilken i så fall för det mesta förvandlas till en bladkrans[1]. Den romerska akantusrankan på detta sätt utstyrd är onekligen både smakfull och rik, allra helst när den äfven blir försedd med akantusbladsblommor af alldeles samma art, som nyss omtalades i samband med lotusblomman. Denna rankform upptogs också sedermera med förkärlek af den italienska renässansens mästare.

Anmärkas bör äfven, att det ensidiga akantusbladet någon gång i akantusrankan undantränges af det utbredda, så att man ser hela bladet, hvilket likväl då bildas mera långsträckt[2].

Föröfrigt upptager den romerska konsten en hel mängd andra växtmotiv, hvilka i allmänhet behandlas mer eller mindre naturalistiskt. Ofta nog taga blommorna i högre eller lägre grad intryck af akantusbladsrosetten.

Särdeles karakteristiskt för det något pompösa i den romerska konsten äro blad-, blom- och fruktfestonerna, i sig själfva tunga och stela, men prydda med gladt fladd-

---

[1] Ett annat exempel på denna romarnes benägenhet att ombilda små detaljer till växtmotiv ger oss palmettholken, som nu ofta bildas af akantusblad. Se Piranesi, *Le antichitá Romane.* Rom 1756, pl. 25.

[2] Le Bas et Waddington, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie mineure.* Paris. Del. 3, pl. 99, fig. 3.

rande band[1]. Dessa företeelser ega föga intresse för vårt ämne, emedan de så godt som med ens uppenbara sig fullt utvecklade och likaledes försvinna, utan någon synnerlig förändring af sin form.

Att dessa festoner skulle ega något samband med de kransar af lager och andra blad, som förekomma på vasmålningarna, anser jag vara föga troligt, utan äro de väl snarare direkta kopior af festoner, bundna af lefvande växter, och sålunda egentligen prof på de romerska trädgårdsmästarnas blombindningskonst.

Hitintills ha vi under den s. k. klassiska epoken endast sysselsatt oss med växtmotivet och lemnat djurmotivet helt och hållet å sido. Detta träder visserligen isynnerhet inom den grekiska ornamentiken ganska mycket i bakgrunden för att, såsom vi i det föregående påpekat, lemna plats för mytologiska framställningar, men det fortfar dock att vara vid lif, hufvudsakligen genom vissa fantastiska djurbilder såsom sfinxer och gripar.

Sin hufvuduppgift under denna tid i Grekland har dock djurmotivet såsom afslutningsornament, företrädesvis å husgerådsföremål och dylikt. Denna användning af djurmotivet finnes redan hos assyrerna, så att idéen är ej tidigast använd af grekerna, om de ock tillämpade den i långt vidsträcktare grad än deras föregångare. Bords- och stolsfötter ombildas till bockben eller lejontassar och dylikt, vattenkastare omklädas med lejonhufvuden, o. s. v.

Hos romarne däremot blef djurmotivet återigen mera allmänt. Man möter det här ganska ofta, och till och med nya djurmotiv upptagas, som inom senare konstperioder spela en viss rol. Hvad denna romarnes smak kan bero på, är ej lätt att säga. Möjligen skulle man

---

[1] Lübke, *Geschichte der Architektur,* I, sid. 278, fig. 258. Piranesi, *Le antichitá Romane.* III, pl. 28, 50, 54.

kunna sätta den i samband med etruskernas benägenhet för djurmotivet, då vi således i romarnes vidsträcktare användning af djurmotivet skulle finna bevis på ett etruskiskt inflytande. Men då de etruskiska djurmotiven ej ega några för dem egendomliga drag, utan liksom de grekiska i allmänhet äro afkomlingar af asiatiska djurmotiv, så torde det bli svårt att någonsin leda detta i fullt bevis. Emellertid skulle åtskilliga exempel kunna anföras på djurmotiv, hvilka förekomma hos såväl etruskerna som romarne, men hvilka, såsom jag tror, ej så ofta påträffas under den grekiska blomstringstiden, t. ex. den bekanta framställningen af tvenne djur vända mot hvarandra.

Anmärkningsvärdt är äfven, att den byzantinska konsten, som helt naturligt står i närmare samband med den grekiska konsten än med den romerska, helt och hållet synes sakna dylika framställningar.

De fantastiska djurbilderna såsom sfinxer, hafsvidunder m. fl. lefva äfven kvar och få en i hög grad ornamental karakter. Därtill upptagas nu för första gången både delfinen, som blir ett synnerligt omtyckt motiv, och musslan[1], båda sedermera återupptagna af renässansen.

Under den tid, som det föregående afhandlar, hafva djur- och växtmotiven varit strängt åtskilda från hvarandra. Däremot hafva vi sett, hur det ena djurmotivet inverkat på det andra, hvarigenom sådana djurgestalter som sfinxer, gripar, centaurer m. fl. hafva uppkommit. Äfvenledes ha vi haft tillfälle att iakttaga samma förhållande med afseende på växtmotiven såsom t. ex. växelverkan mellan lotusblomman och palmetten och mellan dessa båda och akantusbladet, men först nu under den romerska konsten börja djur- och växtmotiven inverka på hvarandra.

---

[1] Sybel, *Weltgeschichte der Kunst*, sid. 390, fig. 308.

Man insatte människo- och djurgestalter i akantusrankan[1], hvilken lindade sig om dessa. Genom rankans vindningar blefvo kropparna liksom afskurna, och man kunde då lätt komma på den idéen att låta en människo- eller djurkropp direkt uppstiga ur rankan. Detta anordnade man på så sätt, att kroppen omgafs med en krans af akantusblad, ur hvilken kroppen då sköt fram[2]. Härifrån kom man lätt öfver till att låta akantusbladen liksom växa fram ur kroppen och ersätta både armar och ben. Denna smakriktning grep vidare omkring sig — ja det uppstod slutligen en sådan lek med former, att man omöjligt kan afgöra, om det är djurets eller bladens form, som är hufvudsaken. På det mest fantastiska vis bildar man till och med mänskliga anleten och hela djurgestalter af akantusblad.

Det är förmodligen det af romarne så omtyckta dekorationsmåleriet, som först gifvit gestalt åt dylika fantasifoster. Den enkla och snabba målningstekniken lämpade sig långt bättre för återgifvandet af dylika ögonblickets ingifvelser än den mera betänksamma plastiska tekniken. Detta, att samarbeta djur- och växtmotiven med hvarandra, torde först ha uppkommit under senare hälften af första århundradet e. Kr. I Pompeji finnas endast få exempel på detta[3], men målningarna i Titi Thermer öfverflöda af dylika framställningar[4]. Denna omständighet synes mig ej vara utan intresse. Som bekant blef Pompeji genom ett utbrott af Vesuvius till en stor del förstördt år 63. Det skadade återuppbyggdes igen för att åter begrafvas under aska år 79. Det är därföre ytterst antagligt, att vi i Pompeji skola finna exempel på den

[1] Sybel, *Weltgeschichte der Kunst*, sid. 397, fig. 313.

[2] Piranesi, *Le antichitá romane*. Rom 1756. III, pl. 52.

[3] Mau, *Geschichte der dekorativen Wandmalerei in Pompeji*. Berlin 1882, pl. 5 och 6.

[4] Ponce, *Description des bains de Titus etc*. Paris 1786.

smakriktning, som var rådande under åren 63—79. Men vi få likväl ej glömma, att Pompeji var en småstad, som ju alltid måste vara något efter hufvudstaden. Då vi nu i Pompeji finna endast få exempel på denna sammansättning af djur- och växtmotiv, medan Titi Thermer eger dem i rikt mått, så ger just denna omständighet en antydan om, att djur- och växtmotivens sammansmältning vid denna tid började komma i bruk.

Efter den romerska tiden torde dessa samarbetade ornamentsmotiv nästan aldrig ha råkat i glömska.

Om det var det lätt öfverskådliga och det organiska, som utmärkte den grekiska ornamentiken, så kan man säga, att det karakteristiska för den romerska var en nästan förvirrande rikedom och en yppig fantasi, som öfvergick till det mest fantastiska.

Men detta gäller endast den romerska konstens blomstringstid. Ett annat förhållande inträder med konstens förfall, som man brukar räkna från och med Diocletianus. Ju mer själfva det romerska väldet började vackla, dess mer sjönk konsten. Perserna och germanstammarna oroade genom upprepade anfall. En ständig osäkerhet rådde. Riket delades, och förbindelserna mellan de olika delarna blefvo ej så lifliga som förr.

Detta återverkade äfven på ornamentiken, så att från det klassiska ornamentet afvikande former började uppstå på olika trakter, synnerligast österut, men detta ej på grund af någon, hvad vi nu skulle kalla, nationell rörelse eller inneboende nationell egendomlighet, utan blott och bart på grund däraf, att de östra provinserna, långt aflägsna från hufvudorterna för den klassiska konstverksamheten, ej kunde bevara de klassiska formtraditionerna rena och oförfalskade. Fantasien, som här ej kände sig så starkt bunden, kom i en ganska liflig verksamhet vid omdanandet af de gamla motiven. Men man rådfrågade ej naturen vid detta omdaningsarbete, utan

såsom så ofta under tider af konstförfall förbisåg man henne, och man sökte i stället att reda sig på egen hand.

Vi ha en gång förut under loppet af denna framställning mött ett liknande förhållande, nämligen under Mykenetiden, och vi sågo då, huru det geometriska ornamentet samtidigt började spela in i såväl växt- som djurornamentiken. Med de modifikationer, som äro betingade af det högre kulturstadiet, så kan man säga, att det samma inträffar äfven här, naturligtvis på bekostnad af det organiska, som utmärkte det klassiska ornamentet.

Då sambandet med naturen var bortglömdt, så blir däraf en följd, att det ena efter det andra af de mer naturalistiskt behandlade växtmotiven alldeles försvinner, så att motivkretsen blir långt mindre än förut. Dock användes vinrankan ganska ofta, troligen emedan den inom den kristna världen fått en symbolisk betydelse. Naturalistiskt kan man ej säga, att den återgafs, men det var likväl långt ifrån, att den fått de bestämda former, som ett stilistiskt behandladt motiv alltid erhåller.

Af de mer stiliserade växtmotiven intresserar oss numera akantusbladet onekligen mest, hvarför vi skola följa dess vidare utveckling och börja då med den form, som framträder på kapitälen. Vi finna då under denna period visserligen ganska ädelt hållna akantusblad, starkt erinrande om den klassiska tidens, men därjämte och det oftast blad, där än den ena än den andra egenskapen hos det ursprungliga akantusbladet blifvit för starkt betonad. Så låter man nu hufvudflikarna ofta nog skära allt för djupt in, så att de nästan nå ända in till midten af bladet, hvarigenom veckningen längs med bladet naturligtvis förlorade sin ursprungliga karakter, på samma gång som akantusbladet genom en fortsatt utveckling i denna riktning under tidernas lopp nästan fick utseende

af att vara bildadt af flera små blad fästade vid en midtstjälk[1].

På samma kapitäl, som prydes af den nyss omtalade bladformen, förekommer äfven en egendomlig form af det dubbla akantusbladet. Detta blad är märkligt, emedan tvenne flikar af dubbelbladet vuxit tillsammans till ett blad, hvilket härigenom får tvenne stjälkar (fig. 34). Det intar samma plats på det ifrågavarande korintiska kapitälet som voluterna på det klassiska, hvilka till en början endast skyddades af små blad. Men samma smak, som föranledde förvandlingen af akantusrankans ring till blad,

34. Dubbelt akantusblad.

35. Blad från ett korintiskt kapitäl.

orsakade äfven, att voluterna så småningom fingo lemna plats för det dubbla akantusbladet.

Huru långt på afvägar man kan komma, när man ej tager naturen till rådgifvare, visar äfven ett sådant blad, som det i fig. 35 afbildade. Det är hemtadt från ett korintiskt kapitäl från 6:te århundradet. Af akantusbladets ursprungliga form igenfinna vi här ej mycket, men likväl tillräckligt för att, när vi anträffa det på ett korintiskt kapitäl, vår tanke nästan ofrivilligt skall ledas tillbaka till akantusbladet.

Om man kommit till dylika former genom att för skarpt betona flikarna, så kan man äfven uppvisa exempel på bladformer, där ett alldeles motsatt förhållande inträder, i det att hufvudflikarna försvunnit, så att det endast är de längs med bladet gående vecken och den

[1] Vogüé, *Syrie centrale*, pl. 118.

utåtböjda spetsen, som kvarstå af det ursprungliga akantusbladet. Dessa blad äro naturligtvis mycket otympliga[1].

Men det är ej blott hufvudflikarna, som undergå förvandling. Äfven småflikarnas utseende förändras, och det egendomligaste därvid är, att understundom en af dessa småflikar utdrages för att i sin ordning bli utsirad med flera små flikar. Fig. 36 återger ett sådant akantusblad från 5:te eller 6:te seklet[2]. Alla de ofvan anförda hafva det gemensamt sinsemellan och med det klassiska akantusbladet, att de bildats symetriska. Men äfven i detta afseende inträder en förändring under 5:te århundradet.

36. Akantusblad med utdragna småflikar.

37. Osymetriskt akantusblad.

Så visar ett kapitäl från S:t Demetrius i Salonichi vackra, fintandade romerska akantusblad, men böjda så att hufvudnerven bildar en nästan S-formig figur (fig. 37). Att det är akantusrankan med utbredt blad (se sid. 51), som här inverkat på kapitälakantusbladets form, ligger i öppen dag, och vi skola i det följande åter påträffa en dylik växelverkan. Den stränga symetrien var nu emellertid rubbad, och när vi komma så långt fram i tiden som till uppförandet af Sofiakyrkan i Konstantinopel, så finna vi, att man då bildade akantusbladet hur osymetriskt som

[1] Vogüé, *Syrie centrale,* pl. 100.
[2] Vogüé, *Syrie centrale,* pl. 121.

helst, blott man därigenom kunde få det att täcka ytan. Det anförda torde vara nog för att visa, att den största frihet, för att ej säga det största själfsvåld, var rådande i afseende på formgifningen. Ingen faststäld norm utan ett

38. Enbladig akantusranka.

vacklande hit och dit, oftast beroende på missförstådda traditioner.

Efter att nu ha följt akantusbladet på kapitäl till fram i det 6:te århundradet, skola vi se till, huru akantusrankan utvecklades under samma tid. Då möter oss under 400-talet en egendomlig ranka (fig. 38), som består af ett enda utbredt akantusblad, hvilket i en vågrörelse växer framåt. Denna form förekommer äfven under 500-talet t. ex. i Sofiakyrkan i Konstantinopel. Dess uppkomst synes mig antagligast vara beroende på en kombination af tvenne former, som vi i det föregående omtalat, nämligen akantusrankan, där bladen omedelbart växa det ena ur det andra (se sid. 51), och rankan med utbredt akantusblad (se sid. 51).

39. Akantusranka.

En annan form af akantusrankan är den, där akantusbladet med de djupt inskurna flikarna utöfvat ett bestäm-

mande inflytande, och där rankan äfven bildas, utan att öfvergången från stjälk till blad på något sätt markeras. Fig. 39 afbildar en dylik ranka. Den kan utbreda sig öfver hur stor yta som helst. Om det är det ensidiga eller det utbredda akantusbladet, som ligger till grund för denna rankform, är ej lätt att afgöra. Den i figur 39 afbildade rankan förekommer på ett kapitäl ifrån Ravenna. Att denna rankform likväl ej är någon västerländsk produkt, utan verkligen är ett alster af den utveckling, som egt rum i det östromerska riket, synes mig framgå dels däraf att den är i ganska stor utsträckning använd i Sofiakyrkan i Konstantinopel, hvilken ju betecknar självfva kulmen af byzantinsk konst, dels däraf att det är i de östra provinserna, som man kan spåra dess utveckling. En sådan utvecklingsform[1], från 400-talet, har jag antecknat från Moudjeleja.

Denna rankform är ej det enda inom ornamentiken, som byggnadskonsten i Ravenna lånat österifrån, utan det förekommer äfven en form af kapitälakantusbladet, som är specielt egendomlig för den byzantinska konsten. Detta akantusblad har antagligen uppstått i själfva Konstantinopel, och man kan spåra, hur det vandrat landvägen från Konstantinopel till Ravenna[2]. Detta blad har grunda, täta inskärningar och föröfrigt ganska stora, utsvälda, släta ytor[3].

Dessa ofvan omtalade former af akantusrankan hafva varit utvecklingar af den klassiska, men man påträffar understundom en form, om hvilken man skulle kunna säga, att det är den klassiska rankan fastän ihoptorkad.

[1] Vogüé, *Syrie centrale,* pl. 32, fig. 2.

[2] Strzygowski, *Die Akropolis in altbyzantinischen Zeit* i *Mittheilungen des Kaiserlich deutschen Archæologischen Instituts Jahrg. XIV.* Athen 1889, sid. 271.

[3] Sybel, *Weltgeschichte der Kunst,* sid. 467, fig. 365. Lübke, *Geschichte der Architektur I,* sid. 362, fig. 334.

Den förekommer såväl från 400-talet[1] som 500-talet[2]. Den senare lemnar ytterligare ett af de många exemplen på det oorganiska, som vid denna tid uppenbarar sig öfverallt inom ornamentiken. Bladen växa nämligen åt motsatta håll på samma stjälk.

Det finnes ännu en form af akantusrankan, som här kan vara af intresse att omnämna. Vi ha nyss talat om en rankform, som utvecklade bladet på bekostnad af stjälken. Här finna vi en annan rankform, som går till en motsatt ytterlighet, i det att stjälken spelar hufvudrolen, medan bladet endast är en fyllnadsdekoration, som på ett oorganiskt sätt är förenad med stjälken. Denna vindar sig i mer eller mindre sammansatta figurer. Fig. 40

40. Akantusranka.

41. Ranka.

ger oss ett exempel på detta. Följa vi den ena stjälken här, så finna vi lätt, i hvilket lösligt och oorganiskt samband bladen stå till denna. Stjälken kan likväl bilda mer invecklade figurer än i det nyssnämda ornamentet. Fig. 41, som afbildar ett ornament från Sofiakyrkan i Konstantinopel, ger oss ett godt exempel på detta. Själfva rankan är här närmare släkt med den, som återges i fig. 39 än i fig. 40. Men här (fig. 41) liksom i det förra exemplet (fig. 40) användas bladen endast för att utfylla tomrummen

[1] Vogüé, *Syrie centrale*, pl. 20.

[2] Salzenberg, *Altchristlische Baudenkmale* etc. Bronsdörren, pl. 19, nämligen den yttre rankan. Den inre rankan är från den klassiska tiden.

utan afseende på, i hvad förhållande de härigenom komma till stjälken. Denna är ett dekorationsmotiv för sig och bladet ett för sig. Fasthåller man denna tankegång, kan man förstå dels uppkomsten af sådana ornament som sista figuren i Sybels *Weltgeschichte der Kunst* och Salzenberg fig. 3 å pl. 17, det förra från Ravenna, det senare från Sofiadômen, dels att det lösryckta bladet började användas alldeles ensamt som dekoration. Se t. ex. fig. 40, där de triangelformiga öppningarna vid kanten utfyllas med lösa blad.

Vi ha nu följt växtmotivet inom det östromerska riket till in i det 6:te århundradet, d. v. s. in i den byzantinska konstens blomstringstid, och funnit, att där rådde en ganska stor rikedom på former, om det också häftade något stelt och oorganiskt vid de flesta af dessa. Egentligen är det endast akantusbladet, som vi nu senast sysselsatt oss med, men att här intaga de öfriga växtmotiven, som under denna tid voro i bruk, skulle blifva allt för vidlyftigt. De två växtmotiv, hvilka närmast efter akantusbladet oftast användas, äro vinrankan och murgrönan. Äfven dessa förtorka, stelna till, men hållas i allmänhet ändå något mer naturalistiskt än akantusbladet, hvilket dock ej vill säga mycket, efter hvad vi nyss sett. Någon gång uppgifves äfven palmblad såsom ornamentsmotiv, men är det så, att dessa åsyftade ornament föreställa palmblad, så ha de åtminstone stiliserats till den allra största öfverensstämmelse med det ensidiga akantusbladet.

I Vesterlandet kan man ej lika väl följa utvecklingen, emedan man här har så få föremål bevarade från denna tid. Af det som finnes framgår dock, att långt färre nya former framträdde här än i det byzantinska riket. Detta är äfven ganska naturligt, ty man kände sig här långt starkare bunden af traditionerna från den klassiska konstverksamheten. Labarte[1] omnämner några sarkofager och diptyker

[1] Labarte, *Histoire des arts industriels.* Paris. I, sid. 11.

från denna tid. Den ena sarkofagen, i hvilken Junius Bassus hvilat, är mera känd och visar ännu de klassiska formerna[1]. Junius Bassus dog år 359. Ifrån samma århundrade finna vi äfven växtmotiv använda i katakomberna, ej akantusblad, men likväl anordnade som akantusrankan[2]. Exempel på detta förekommer redan under andra århundradet[3], då likväl äfven rent naturalistiskt hållna växtornament användas[4], hvilka former sedermera försvinna. Under 400- och 500-talen påträffas äfven rankor helt och hållet bildade efter akantusrankan[5], isynnerhet är det fallet med vinlöfsrankan[6]. Labarte omtalar äfven, att uti en af Ravennas kyrkor finnes en cathedra, som tillhört erkebiskop Maximianus († 553), på hvilken cathedra bland annat förekomma vinrankor och drufklasar, och i rankorna springa djur, såsom lejon, hjortar, påfåglar m. fl.[7]. I San Vitale förekommer akantusrankan täckande en stor muryta och i rankan fåglar, harar och andra djur. Rankan erinrar starkt om den antika, och gäller detta synnerligast bladens form[8].

Här tränger sig den frågan fram, huruvida kristendomen, som i så många afseenden ingrep ombildande i

[1] Roller, *Les catacombes de Rome.* Paris, pl. 59. Centervall, *Romas kristna katakomber* i *Ur vår tids forskning 27,* sid. 124, fig. 39.

[2] Roller, *Les catacombes de Rome,* pl. 64, fig. 2.

[3] Roller, *Les catacombes de Rome,* pl. 14.

[4] Roller, *Les catacombes de Rome,* pl. 12.

[5] Roller, *Les catacombes de Rome,* pl. 87 från 400-talet och pl. 89, fig. 7 från 500-talet.

[6] Salazaro, *Studi sui monumenti della Italia meridionale dal IV:o al XIII:o seculo.* Napoli 1871—80, II, pl. 4. Quast, *Die altchristlichen Bauwerke zu Ravenna vom V bis VI Jahrhundert.* Berlin 1842, pl. 3. Båda exemplen från 400-talet, men det förra från trakten af Capua, det senare från Ravenna.

[7] Labarte, *Histoire des arts industriels I,* sid. 16.

[8] Essenwein, *Die Ausgänge der classischen Baukunst* i *Handbuch der Architektur.* Andra delens tredje band, första hälften, sid. 108, fig. 165.

det gamla samhället, under sitt första framträdande varit af någon betydelse för ornamentiken, om den riktat den gamla motivkretsen med några nya motiv. På detta kan svaras med ett obetingadt nej. De första kristna använde såsom helt naturligt var hedniska arbetare och konstnärer eller åtminstone sådana, som gått i skola hos den hedniska konsten, och det var således de antika formerna, som de endast lämpade för de nya ändamålen. Man lade blott en ny mening i de gamla formerna och bilderna. Katakombernas konst ger oss det bästa tillfälle att iakttaga detta. Kristi monogram och korset kan man väl ej egentligen kalla för nya ornamentsmotiv, och dessa tecken äro det enda, hvarpå man kan se, om ornamenteringen är utförd för en kristen eller en hedning. När kristendomen sedan blef statsreligion, kunde man möjligen vänta sig, att den då skulle söka uppamma en ny konstriktning, men detta inträffade ej. Visserligen behöfde man numera för den kristna gudstjänsten nya byggnader, men man åstadkom genom dessa egentligen endast nya dispositioner af rummet. Detaljerna lånade man i allmänhet från antiken, och det på ett så direkt sätt, att man bröt sönder de gamla byggnaderna och sammanfogade dem till nya.

Äfven germanerna, som inbröto i Italien, förde inga nya ornamentsmotiv med sig. De utöfvade visserligen konstverksamhet, och man kan inom arkitekturen påvisa, hvilken insats de gjort, särskildt med afseende på basilikans utveckling, men inom ornamentiken uträttade de föga eller intet. Ornamenten från Theodoriks grafbyggnad, hvilka bruka anföras som exempel på den germanska ornamentikens inträngande på klassiskt område, bevisa i själfva verket föga, ty de stå allt för isolerade. Däremot lemna de germanska byggnaderna bevis på en ständigt sjunkande konstskicklighet.

För öfrigt äro minnesmärkena från tiden efter Justinianus ytterst fåtaliga och möjligheten att i detalj följa

utvecklingen ganska ringa. Under senare hälften af 500-talet och sedan framåt i tiden lefde man i Konstantinopel på traditionerna från Justinianus, och man fasthöll ganska segt vid de former, som vi i det föregående lärt känna, så att den byzantinska konsten erbjuder ej samma intresse under dessa tider som under de föregående. Därtill kom bildstriden, som i hög grad verkade hämmande på konstutvecklingen. Visserligen sökte kejsar Theofilus (829—842) att inom ornamentiken åstadkomma en renässans[1], men det var först med kejsar Basilius, som en verklig uppblomstring af konsten på nytt inträdde. Detta vet man dock mera genom skriftliga urkunder än genom föremål bevarade till våra dagar.

Af växtmotivet under den senare byzantinska konsten ger dr Sophus Müller en framställning i sitt ofvannämda arbete[2], hvarför jag får hänvisa till honom. Dock synes han här något sent datera vissa former t. ex. Salzenbergs fig. 12 å pl. 20, hvilket ornament han sätter till det 10:de århundradet, medan alldeles samma form förekommer i Vesterlandet redan under förra hälften af 800-talet, hvilket bevisas af den stockholmska handskriften Liber sacramentorum[3].

Var utvecklingen inom ornamentiken ganska ringa i det östromerska riket under århundradena närmast efter senare hälften af 500-talet, så gäller detta i ännu högre grad om Vesterlandet och ej minst om Italien, där konsten sjönk allt djupare och djupare.

Endast några få föremål från denna tid hafva blifvit bevarade, alla vittnande om detta förfall. Och det torde vara

[1] Labarte, *Histoire des arts industriels.* I, sid. 34, pl. 6.

[2] Müller, *Dyreornamentiken i Norden,* sid. 364.

[3] Om bevisen för denna handskrifts ålder, se G. Stephens, *Katalog öfver britiska och fransyska handskrifter i Kongl. Biblioteket Stockholm.*

mer än en tillfällighet, att *Liber pontificalis*[1], såsom Labarte påpekar, har ytterst litet att förtälja om konstverksamheten alltifrån början af 500-talet och till början af 700-talet.

De af lombardernas drottning Theodolinda († 629) till den af henne grundlagda kyrkan i Monza skänkta konstföremålen lemna oss visserligen en och annan upplysning om konstförhållandena under denna tid, men om växtmotivens utveckling ge de oss nästan ingen kunskap. Dock bör det nämnas, att på Agilulphs krona[2] ser man växtornament fastän ganska klumpigt behandlade.

I Monza förvaras äfven en diptyk[3], som af en del arkeologer hänföres till omkring år 700. Labarte[4] åtnöjer sig med att endast säga, att den måste vara yngre än år 604. På denna diptyk förekomma akantusblad af en egendomlig form, hvilka onekligen måste betraktas såsom förelöpare, om jag så må uttrycka mig, till en del af den karolingiska renässansens akantusblad.

Bildstriden, som på den byzantinska konsten utöfvade ett så hämmande inflytande, inverkade däremot fördelaktigt på konstverksamheten uti Italien, i det att konstnärer, som uti Konstantinopel voro utsatta för förföljelse, flydde öfver till Italien. Dels i följd af detta förhållande och dels i följd af ett par konstälskande påfvars verksamhet uppstod uti Italien under senare hälften af 700-talet en konsternas uppblomstring, som otvifvelaktigt i någon mån återverkat på den karolingiska renässansen.

Sin ledande ställning inom konstutvecklingen hade Italien emellertid förlorat, såsom vi af det föregående sett,

---

[1] Om Liber pontificalis, en samling biografiska data om påfvarne, se Labarte, *Histoire des arts industriels*, I, sid. 64 och framförallt abbé L. Duchesne, *Le Libre pontificalis. Texte, introduction et commentaire* i *Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome.*

[2] Cahier et Martin, *Mélanges d'archéologie*, III, sid. 28.

[3] Marriot, *Vestiarium christianum.* London 1868, pl. 24.

[4] Labarte, *Histoire des arts industriels*, I, sid. 16.

redan under 400-talet, och det återtog ej ledningen förrän efter ungefär 1000 år.

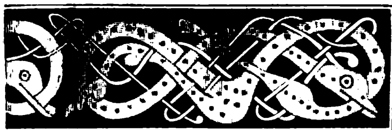
Hufvudintresset vänder sig därföre till Frankrike, Tyskland och de britiska öarna för tiden mellan år 500 och 1000.

Dessa länder voro till större delen bebodda af germanstammar, hvilka hade utvecklat sin egen ornamentik, helt olik den klassiska. Man skulle kanske bäst återge denna ornamentiks hufvuddrag genom att karakterisera den som en djur- och bandornamentik. Växtmotivet saknas helt och hållet. Att här ingå på någon karakteristik öfver de nationela egendomligheter, som uppenbarade sig i ornamentiken inom denna stora grupp, — jag skulle vilja kalla den för den germanska, — skulle här bli allt för vidlyftigt, utan får jag för detta hänvisa till dr Sophus Müllers förut ofta nämda afhandling. Denna ornamentik var själfva folkens egendom, och detta är enligt min öfvertygelse af stor vikt för förståendet af den följande utvecklingen, ty där existerade samtidigt med denna och med delvis samma lokala utbredning en annan ornamentik af helt annat ursprung. Den grundade sig på antika traditioner och omhuldades af kyrkan, hvilken på detta sätt underligt nog blef den, som höll vid lif den hedniska konstens former. Det var vid afskrifvandet af de heliga skrifterna, som denna ornamentik utvecklade sig, i det att man nu började utsmycka handskrifterna med såväl ornament som äfven bildliga framställningar. Så finna vi under Merovingerna uti handskrifter såväl växtmotiv som bokstäfver af fåglar och fiskar (fig. 42), hvilka båda djurmotiv länge inom den kristna kyrkan varit af symbolisk betydelse.

42. Bokstafven N ur en handskrift från 700-talet.

Men af större intresse än den merovingiska ornamentiken är onekligen den irländska, om, hvars uppkomst man varit och är af högst olika meningar[1]. Kortast kan äfven denna karakteriseras som en band- och djurornamentik (fig. 43), men då den, åtminstone när det gäller handskrifter, öfvades inom klostren eller under kyrkans hägn, så är det mindre förvånande att äfven påträffa antika bladmotiv, fastän ej samarbetade med den öfriga ornamentiken utan endast liksom instuckna här och där. Så finnes i Codex aureus, förvarad i Kongl. Biblioteket i Stockholm, en ranka försedd med ringar för hvarje delning af rankan[2]. Dessa ringar, som oftast endast återgifvas med ett par parallela streck, återkomma synnerligen ofta på medeltidens akantusranka, ja den öfverflyttas från denna till själfva akantusbladet. Äfven detta förekommer redan i Codex aureus. Likaså finnes där det dubbla akantusbladet, båda dessa senare former från kapitäl.

43. Irländskt djurmotiv.

En annan handskrift, S:t Augustini Psaltare[3], från 600-talet visar andra former af akantusblad och just sådana, som vi redan lärt känna i den byzantinska konsten från samma tid.

Att denna irländska ornamentik, som både var så karakteristisk och på samma gång nära besläktad med de germanska stammarnas, skulle utöfva inflytande på konstutöfningen på fastlandet var ju ganska naturligt, allra helst som de irländska klostren under en tid ut-

[1] Dr. Müller har i sitt ofta nämda arbete, *Dyreornamentiken i Norden*, gifvit en synnerligen fullständig och sakrik utredning af denna fråga.

[2] Belsheim, *Codex aureus*. Christianiæ 1884, pl. 1.

[3] Westwood, *Facsimiles of the miniatures and ornaments of anglosaxen and irish manuscripts*. London 1868, pl. 3.

sände missionärer, predikanter och lärda till kontinenten. Så begaf sig en viss Columbo omkring år 590 med 12 kamrater ut på vandring och uppehöll sig först i Frankrike, hvarefter han drog ner till Italien och grundlade klostret Bobbio i Lombardiet, som sedermera under hela medeltiden var berömdt som ett lärdomens hem. En af hans följeslagare grundlade det i Tysklands medeltidshistoria så bekanta klostret S:t Gallen. Flera dylika kolonier skulle kunna nämnas. Öfver allt blefvo de irländska munkarna lärare uti de konster, som samtiden öfvade[1]. Särskildt bedrefvo de och utlärde konsten att pryda handskrifter med ornament. Så finnes i Trèves en handskrift från 700-talet, där man tydligen kan urskilja, att tvenne personer verkstält arbetet, en frank och en irländare[2]. Denna irländarnes verksamhet fortfor ganska länge.

Men det tyckes, som om den irländska ornamentiken skulle varit mest omtyckt under den karolingiska renässansen. Det är därföre ingenting förvånansvärdt att i ett frankiskt manuskript från förra hälften af 800-talet[3], troligen ej långt före 855, finna i ornamentiken inblandade djurhufvuden, som röja sin irländska härstamning. På samma gång hänvisa växtornamenten i handskriften åt ett helt annat håll. Men för att förstå detta måste vi förut taga någon kännedom om den s. k. karolingiska renässansen och göra oss reda för, hvari denna egentligen bestod.

Af de arbeten, som till våra dagar blifvit bevarade från denna tid, kan man sluta till, att man ej får fatta denna renässans som ett direkt återupplifvande af den antika konsten. De klassiska formerna stodo ej upp ifrån de döda.

---

[1] H. Zimmer, *Ueber die Bedeutung des irischen Elements für die mittelalterliche Cultur* i *Preussische Jahrbücher*. Band. 59, sid. 31 o. f.

[2] Westwood, *Facsimiles* etc., sid. 72.

[3] *Liber sacramentorum* i Kongl. Biblioteket i Stockholm.

Visserligen kan man på ett eller annat ställe finna former, som ganska lifligt erinra om de klassiska, men dessa uppträda endast sporadiskt. Ett sådant exempel kan anföras från hallen vid Lorsch, hvilken anses vara från senare delen af 700-talet. Akantusbladen på kapitälen visa en viss anstrykning af romersk klassisk smak, på samma gång som andra detaljer antyda, att kapitälen ej kunna vara från den klassiska tiden[1].

Att en storartad och omfattande konstverksamhet bedrefs under den karolingiska tiden, torde åtminstone till en del få tillskrifvas Karl den stores nitälskan för konsten, hvilken bevisas såväl af en mängd föreskrifter och uppmaningar till olika myndigheter och korporationer att sträfva för konstens höjande som också af hans egna byggnadsföretag.

Uti Italien hade visserligen samtidigt en något lifligare verksamhet på konstens område egt rum just under Karl den stores regering, men denna uppblomstring, framkallad af ett par konstälskande påfvar, var ej af en sådan betydelse, att den kunde utöfva något starkt inflytande norr om Alperna. Däremot påträffar man former, som direkt hänvisa på en förbindelse med den byzantinska konsten och med den irländska. Båda dessa förbindelser kunna äfven urkundligt påvisas, så att såväl formerna själfva som historien vet att berätta om ett dylikt samband. Det irländska inflytandet bevisas t. ex. af den ofvannämda stockholmska Liber sacramentorum. Exemplen skulle kunna mångfaldigas. Det byzantinska åter bevisas såväl af handskrifter som äfven af byggnadsfragment. Så nämner Labarte, att i museet i Mainz finnas kapitäl från palatset i Ingelheim, som äro »décorés d'une espèce de feuille de palmier»[2], såsom han uttrycker sig,

[1] Essenwein, *Die Ausgänge der classischen Baukunst*, sid. 129, fig. 185.

[1] Labarte, *Histoire des arts industriels*, I, sid. 78.

alldeles liknande dem, som finnas i Sofiakyrkan i Konstantinopel.

När det således hufvudsakligen var från de britiska öarna och Konstantinopel, som de nya formerna hemtades, kunna vi väl förstå det stora afståndet från naturen, som röjer sig i alla dessa framställningar. Sin höjdpunkt nådde denna renässans under Karl den skallige.

Dess största betydelse torde ligga däri, att den klassiska motivkretsen, om ock ej de klassiska formerna, nu först blef de germanska folkens egendom. De klassiska motiven hade förut tillhört en enda samhällsklass och odlats af kyrkan, inom klostermurarna, där de för öfrigt fört ett tämligen tynande lif, men nu trängde de ut i vidare kretsar.

Härigenom tillegnade sig germanstammarna för första gången växtmotiven. Nu började växtornamenten att användas ej endast i böcker utan äfven på föremål, som voro i dagligt bruk, och detta torde med ganska stor rätt få anses för en mycket viktig företeelse inom ornamentikens historia.

Att växtmotiven verkligen på detta sätt utbredde sig på världsliga föremål, bevisas bland annat af en klass af fornsaker, som man påträffat här i Norden. Det är nämligen en del ändbeslag till remmar och treflikiga rembeslag, som man här funnit, och hvilka just genom sin dekorering visa sig vara af främmande ursprung. De äro prydda med akantusblad, och af just den form, som är utmärkande för det byzantinska akantusbladet. Vi återfinna här den oregelbundenhet, som vi iakttogo på de byzantinska bladen (se sid. 58), och i en så karakteristisk form, att något tvifvel om ett samband ej gärna är möjligt. Att dessa föremål tillhöra den ifrågavarande tiden torde dessutom framgå af en följande undersökning af det treflikiga spännets historia. Men kunde dessa beslag hinna ända hit upp till Norden, så väl till Danmark och Sverige

som Norge, och inom dessa länder omsider ge upphof till en ganska allmän (nämligen inom dessa områden allmän) spännetyp, så synes mig detta antyda, att de äfven i sitt hemland måtte ha varit ganska talrika, fastän de där ej blifvit bevarade till vår tid, och således bevisa, att växtmotiven just genom den karolingiska renässansen börjat upptagas af folket.

Att det ej var kärlek till naturen, som förmådde de germanska folken att upptaga växtmotivet, torde framgå af det föregående, ty då borde det väl ej ha varit akantusbladet, som de först upptagit, och allra minst i en så stiliserad form som den ifrågavarande, utan då skulle vi väl först ha påträffat naturalistiskt återgifna växtmotiv, om än råa och otympliga till formen. Men några sådana torde det bli svårt att uppvisa från denna tid.

Växtmotiven fingo emellertid äfven bland germanerna en vidsträckt användning, och en naturlig följd af detta blef, att formerna åter undergingo vissa förändringar; men äfven till de flesta af de former, som nu uppträda, kan man uppvisa en första antydan inom den byzantinska konsten.

Så finna vi, att man inom den byzantinska konsten använde akantusblad med tre hufvudflikar, som anordnades nästan som småbladen i en palmett. Den mellersta fliken hade naturligtvis den utåtböjda spetsen, men den böjdes nu starkt utåt; sidoflikarna böjdes äfven utåt eller vredos understundom så, att tandningen ej framträdde i bladets ytterkanter[1]. Såväl anglosachsiska som frankiska manuskript från denna tid kunna uppvisa ej så få exempel på detta. När vi sedan ytterligare erinra oss, att man redan på 800-talet började sammanställa de lösa bladen till figurer, så ha vi i hufvudsak uppslaget till den följande utvecklingen.

---

[1] Labarte, *Histoire des arts industriels*, I, pl. 8.

Den starka utåtböjningen utbildades än vidare och gaf upphof till bladspetsens böjande om något föremål. Detta blef särdeles omtyckt under 900-talet och hela den romanska perioden. Men det var då ej blott akantusbladets midtflik, som på detta vis behandlades, utan ofta nog lät man alla flikarna, som då godtyckligt förlängdes, sträcka sig likt polyparmar för att gripa om det första bästa, de kunde få fatt i.

Sidoflikarnas vridning ha troligen gett upphof till en synnerligen egendomlig bladform, som dess bättre ej lefde längre än under medeltiden. Detta blad förekommer oftast treflikigt, i sin mest karakteristiska form nästan som ett klöfverblad, och hvarje flik är oval med otandad kontur, men med ena sidan invikt och denna tandad[1]. Om detta blad är en härledning från akantusbladet eller något annat blad, är ej godt att afgöra. Att invikningen härleder sig från akantusbladet torde vara ganska säkert[2].

Akantusrankan upptogs äfven, men mera grundad på den romerskt klassiska formen än på den af den byzantinska konsten utbildade. Den byzantinska ornamentiken har dock upptagit en ny, på den romerskt klassiska grundad form af akantusrankan, likväl under den förutsättning, att såväl tid som ursprung äro riktigt angifna af Labarte rörande det elfenbenssnideri[3], som han afbildar i sin *Histoire des arts industriels*, del. I, pl. 6. Under denna

---

[1] O. Jones, *The grammar of ornament*, pl. 29, fig. 12—15.

[2] F. Bock afbildar i sitt arbete *Die Kleinodien des heil. römischen Reiches deutschen Nation.* Wien 1864, pl. 20, fig. 27 ett kors, som han hänför till det 6:te århundradet, hvilket kors är prydt bland annat med blad af denna form. Troligen är denna datering alldeles oriktig, emedan det skulle vara högst egendomligt, om denna så besynnerliga form skulle så tidigt vara känd och likväl först under romanska perioden vinna någon spridning. Dessutom skulle den på 500-talet ha stått isolerad, medan den åter på 900-talet uppträder tillsammans med likartade företeelser, såsom vi ofvan påpekat.

[3] Labarte, *Histoire des arts industriels*, I, sid. 84.

förutsättning har den sedermera af den romerska konsten så utbildade rankformen kunnat komma till Vesterlandet från den byzantinska konsten. Häremot talar likväl, att den ifrågavarande rankformen ganska tidigt förekommer i en anglosachsisk handskrift[1], och då den anglosachsiska konsten visar sig vara mindre påverkad än den frankiska af den byzantinska, så är det ju föga troligt, att den anglosachsiska rankan härleder sig från den byzantinska konsten. Men det är ju också tänkbart och torde för öfrigt vara det riktiga, att så väl vesterländska som byzantinska traditioner inverkat på den romanska rankan.

Egendomligt är att se, huru man, när man blifvit fullt bekant med växtmotivet, började allt mer och mer låta rankans olika delar gripa in i hvarandra, så att de flätades. Detta torde vara något mer än en tillfällig smak. Vi ha i det föregående karakteriserat den germanska ornamentiken som en band- och djurornamentik, och den omständigheten, att den irländska ornamentiken vann ett så hastigt insteg på fastlandet, torde just bero därpå, att den med afseende på att fläta djurkropparna och banden var så öfverensstämmande med den germanska. Det var denna flätningsprincip, som nu öfverflyttades på växtmotivet, om också ej i samma utsträckning som i de ofvannämda stilriktningarna.

Den klassiska formen och smaken hade således fått ge vika, och de klassiska motiven fogat sig efter den »barbariska» ornamentikens innersta grundväsen, det vill med andra ord säga, att växtmotivet nu var fullkomligt inarbetadt i den germanska ornamentiken, och härmed äro vi på detta område inne på den romanska konsten.

I största korthet skola vi nu äfven se till, huru djurmotiven utvecklade sig efter den klassiska tiden. Inom den byzantinska konsten är denna fråga snart utredd,

---

[1] Westwood, *Facsimiles* etc., pl. 31.

emedan vi där nästan uteslutande anträffa fågelbilder och dessa realistiskt behandlade. Under den af Theofilus föranledda renässansen på det ornamentala området förekomma äfven lejonbilder m. m. i den nyss omtalade bladrankan[1].

Alla fantastiska djurbilder äro likväl helt och hållet försvunna.

I Vesterlandet är förhållandet annorlunda. Så omtalar *Liber pontificalis*[2] delfiner, och i merovingiska handskrifter förekomma såväl fågel- som fiskmotivet (se fig. 42) samt ett eller annat fyrfota djur, och dessa djurbilder voro ej blott kända af frankerna, utan äfven irländarne hade kunskap om dem, ty en sådan djurbild som det lejon[3], som finnes i boken från Durrow, kan ej hafva uppstått annat än på grund af en klassisk förebild. Denna uppgift kan vid första blick på den ifrågavarande lejonbilden förefalla vara något oriktig, emedan bilden till sin form är så ytterst rå och barbarisk, men själfva djurets ställning och isynnerhet svansens läggning är något så helt och hållet afvikande från det, som utmärker den irländska stilen, att ifrågavarande bild ej på annat sätt synes mig kunna få någon rimlig förklaring. Boken från Durrow är samtidig med de merovingiska handskrifterna.

För de irländska djurmotivens utveckling får jag hänvisa till Sophus Müllers ofvannämda arbete, där han på ett synnerligen utmärkt sätt redogör för deras uppkomst och utveckling, likasom för de djurmotiv, hvilka brukades af germanstammarna på fastlandet. Att dessa djurmotiv äro helt och hållet oberoende af den klassiska

---

[1] Labarte, *Histoire des arts industriels*, I, pl. 6.

[2] Duchesne, *Le liber pontificalis*, under påfvarna Gregorius III (731—741) »coronam argenteam cum delphinis», Hadrianus (772—795) »delphinos per diversas coronas».

[3] Westwood, *Facsimiles* etc., pl. 4.

konstens motivkrets, synes framgå af den utredning Sophus Müller ger af denna fråga.

De klassiska djurmotiven synas därföre vara nästan utdöda, med undantag af dem, som den merovingiska riktningen kunde hålla vid lif, ända till dess den karolingiska renässansen återupptog dessa djurmotiv, och vi finna då såväl realistiska djurbilder som äfven fantastiska. En lombardisk handskrift från 800-talet[1] med inblandade irländska drag har ganska realistiska djurbilder insatta i den öfriga ornamentiken. En anglosachsisk handskrift visar tvenne djur stälda mot hvarandra[2] och med ögonen och hufvudets framdel behandlade på irländskt sätt. En annan anglosachsisk handskrift, som af Westwood med orätt hänföres till 700-talet, afbildar ett fyrfota djur med människohufvud och dessutom en vingad drake[3]. Här ha vi således fantastiska djurbilder, men deras formbildning hänvisar ej mot vare sig den irländska eller germanska stilen utan mot den klassiska formbildningen. Fram på 900-talet finna vi uti en rik akantusranka fåglar och fyrfota djur, som vrida sig och bita i, hvad de komma öfver. Således ha vi här redan på 900-talet påträffat de allra flesta motiv, som sedan blefvo så omtyckta af den romanska konsten.

Af de exempel jag anfört ha de flesta varit hemtade från anglosachsiska handskrifter, men då dessa djurmotiv ej ega något samband med den föregående tidens ornamentik på de britiska öarna, utan måste komma utifrån och då på ett eller annat sätt från den klassiska konsten, så synes det mig ej för djärft att antaga, att dessa djurmotiv äfven på fastlandet varit i bruk, allra helst som vi funnit, att växtmotiven under samma tid voro gemensamma.

---

[1] Sylvestre, *Paléographie universelle*, II.
[2] Westwood, *Facsimiles* etc., pl. 3.
[3] Westwood, *Facsimiles* etc., sid. 48, pl. 24.

Härmed hafva vi följt djur- och växtmotiven in i den romanska perioden. Blicka vi tillbaka på denna utveckling, så finna vi, att den i stort sedt gått fram i en vågrörelse och på så sätt, att den vid hvarje kulmen fört ornamentiken i samband med naturen. Redan under Mykenetiden kunna vi urskilja en tid af blomstring med motiv direkt tagna från naturen och därpå en tid af förfall, hvilken senare aflöstes af den nästan skolmässiga orientaliserande konstriktningen. Genom sin säkra och fasta formgifning banade denna vägen för den klassiska ornamentiken, som betecknar själfva höjdpunkten. Under denna blomstringstid liksom under den mykeniska upptogos nya ornamentsmotiv direkt från naturen. Omdaningen af växtmotivet till ornament verkställdes nu ytterst finkänsligt, så att växtens organiska lif öfverflyttades på ornamentet. Detta organiska hos ornamentet var det första, som under de följande tiderna så småningom började försvinna. Det var en lång tid af förfall, som efterträdde den klassiska perioden. Inga nya motiv upptogos från naturen, och från främmande kulturer infördes ej heller något nytt, såsom händelsen varit under föregående tider af förfall. Man lefde uteslutande på klassiska traditioner, men härigenom stelnade formerna till allt mer och mer under en tid af flera hundra år. Först inemot 800-talet började formerna att åter få lif igen, och under den senare delen af den romanska perioden stod man åter inför en blomstringstid, då man vände sig till naturen direkt för att få nya motiv.

II.

Hufvuddragen af de romanska djur- och växtmotivens historia i Sverige.

I den föregående afdelningen hafva vi följt djur- och växtmotivens utveckling intill den romanska perioden. I stället för att iakttaga dessa motivs vidare utveckling under den romanska perioden inom de olika länderna, hvilket skulle blifva ett ytterst vidlyftigt arbete, så inskränka vi oss att endast följa deras utveckling inom Sverige. Det är ej utan sitt stora intresse att se, huru dessa motiv, som uppstått i Medelhafsländerna, togo sig ut här uppe i »ultima Thule» under de karga förhållanden, som isynnerhet vid denna tid voro rådande härstädes. Ty helt säkert inverkade de politiska förhållandena i Sverige mellan 9- och 12-hundratalen i hög grad hämmande på hvarje konstutveckling. Det är mindre underligt, att såväl djur- som växtmotiven under denna sin långa och långvariga vandring mot Norden i åtskilligt hafva förändrat sig, men däremot är det ganska förvånansvärdt att finna, att de oaktadt skiftande och växlande öden under vandringen kunnat bibehålla så många karakteristiska drag långt öfver tusen år.

Innan vi taga de rent romanska företeelserna i betraktande, skola vi först egna en stunds uppmärksamhet åt ett högst egendomligt och intressant skådespel, nämligen huru en visserligen barbarisk, men i alla fall ganska

blomstrande konst helt och hållet dukade under för den af klassiska traditioner genomträngda romanska.

Den skandinaviska halföns befolkning har snart sagdt i alla tider stått i förbindelse med kontinenten, fastän på olika sätt och olika vägar. I det föregående hafva vi redan antydt en dylik förbindelse. Dessa förbindelser voro kanske oftast föranledda af handelsintressen, och är det mycket sannolikt, att skandinaverna med anledning af dessa ej stodo i direkt beröring med kulturfolken utan först i andra eller tredje hand, hvarför de ej heller mottogo så omskapande intryck. Detta gäller synnerligast mer aflägsna tider. Det var först med kristendomens införande, som den främmande kulturen på fullt allvar tog Sverige i besittning. Den förbindelse, som utlandet i och för kristendomens utbredande inledde med Sverige, var därföre långt intensivare, och den gick framför allt direkt ut på att sprida kännedomen om den främmande kulturen och så vidt möjligt var undertrycka den gamla.

Med den främmande kulturen bragtes äfven den romanska konsten hit, som just vid denna tid började uppblomstra, och med denna nya former och motiv. Denna förbindelse, som således var af en helt annan natur än de föregående, skall naturligtvis lemna helt andra spår efter sig än dessa. Under föregående tiden kan man iakttaga, hur ett och annat drag från en främmande kultur tränger hit upp till Norden eller rättare af nordborna upptages, emedan det tilltalat dem såsom varande vackert eller praktiskt, och hur det här arbetas in i det gamla, ofta på ett så grundligt sätt, att det fordras ganska mycket studium och vana för att kunna upptäcka det. Men nu, när den romanska konsten bröt in öfver vårt land, kom den i en så stark och ständig ström, att den gamla ornamentiken snart sagdt bortspolades. Det blef aldrig någon assimilering mellan de

båda olika ornaments-systemen. Den romanska ornamentiken var för kraftig. Af desto större intresse äro de få drag, som erinra oss om själfva brytningsperioden.

Men för att förstå denna måste vi först sätta oss in i, hurudan den ornamentik var, som fanns här under senaste delen af hednatiden. För att lättast få kännedom om denna, skola vi vända oss till de treflikiga spännena. Denna spännetyp uppträder först mot slutet af hednatiden och kommer då utifrån, nämligen på så sätt, att det var de i utlandet förekommande treflikiga beslagen, som här ombildades till spännen.

I utlandet voro de mot spännena svarande treflikiga beslagen prydda med akantusblad eller akantusrankor. Då hvarje växtmotiv var främmande för den inhemska konsten i Norden, så voro äfven dessa ornament i större eller mindre grad ofattbara för nordborna. De efterbildade dem visserligen, men nästan hellre utbytte de dem mot ornamentsmotiv, som de redan kände till och tyckte om, ty om man förkastar ett ornament, som redan finnes på ett föremål, och skall ersätta detta med ett annat, så är det ju helt naturligt, att man då utväljer det, som man tycker bäst om. Därföre blir också det treflikiga spännets utvecklingshistoria en ganska säker mätare på smakriktningen under denna tid. Att detta ej är ett tomt hugskott, utan fullkomligt öfverensstämmande med de sakliga förhållandena, finner man ganska lätt genom en jämförelse med ornamentiken på öfriga fornsaksgrupper från denna tid.

Men studiet af denna spännetyps utveckling är äfven af ett annat intresse, emedan denna utvecklingshistoria, vid jämförelse med det följande, synnerligen väl lämpar sig att ställa i ett klart ljus skillnaden mellan det inflytande främmande kulturer utöfvade under hednatiden och under den romanska tiden.

Sambandet mellan en form af rembeslag under karo-

lingiska tiden och de treflikiga spännena här i Norden har Müller redan i sitt här ofta citerade arbete påpekat, och han anför ur tvenne manuskript från 800-talet trenne bilder, där dylika treflikiga och enkla rembeslag äro afbildade[1]. Professor Montelius är också af samma åsikt och har samtalsvis särskildt påpekat, att ett samband existerar mellan de treflikiga och de enkla rembeslagen. Dr Undset i Kristiania uttalar i ett nyligen utkommet arbete[2] däremot den åsikten, att man har att söka prototypen för vårt nordiska treflikiga spänne i Ungern. Men det spänne, som han afbildar, kan lika litet vara någon prototyp som det här i fig. 45 återgifna.

Vi skola nu något mer i detalj söka utreda denna fråga och börja då med rembeslagen för att se, huru de olika former, som man på dessa kan iakttaga, sedermera gå igen på våra nordiska treflikiga spännen.

Först vända vi oss då till ett litet rektangulärt rembeslag, som har den ena kortsidan afrundad. Den andra kortsidan är försedd med flera nitar (fig. 44). Denna form är otvifvelaktigt den äldsta.

På svärdsgehäng och dylikt är det ofta händelsen, att tre remmar utgå från samma punkt. Äro dessa tre remmar beslagna, så skola äfven rembeslagen träffa tillsammans. På detta sätt uppstår ett treflikigt rembeslag. Något sådant, bildadt af nyss beskrifna enkla beslag (fig. 44), har jag visserligen ej sett, men åtskilliga treflikiga spännen visa sig vara direkta ättlingar af ett sådant treflikigt rembeslag; ty när de enkla rembeslagen sådana som fig. 44 sammanställas till ett treflikigt, så måste de enkla beslagens nitar bilda en triangel, och det är denna triangel af nitar, som går igen på en del af våra treflikiga spännen.

---

[1] Müller, *Dyreornamentiken i Norden*, sid. 349.

[2] Ingvald Undset, *Til kunskap om vor yngre jernalder*, Christiania 1890, sid. 10, pl. 2, fig. 2.

Ett sådant treflikigt spänne är afbildadt här i fig. 45 och funnet i Norge (Ullensaker pgd). Vi se af detta, att det ej blott är småflikarnas form och nitarnas läge, som erinra om beslaget fig. 44, utan äfven orneringen, i det att båda föremålen äro prydda med akantusblad af 800-talets form.

Ännu ett dylikt spänne är funnet i Norge[1] (Köp. Mus. 7064) och har utom nitarna en ornering, som troligen härrör från något växtmotiv, ehuru så barbariseradt, att det är svårt att kunna uppvisa urtypen för det.

44. Rembeslag från karolingisk tid[2].

45. Treflikigt spänne. Norge.

Ett tredje dylikt spänne[3] (St. H. M. 2930) är funnet i Sverige, i Väsby socken, Skåne, och äfven det har utom nitarna en ornering af akantusblad, som ehuru betydligt missuppfattade likväl otvifvelaktigt höra till 800-talets akantusbladsform.

Vi få vid denna undersökning ej glömma, att i mellersta Europa, där dessa rembeslag torde ha sitt ursprung-

[1] Afbildadt i Rygh, *Norske oldsager*. Christiania 1885, fig. 672.

[2] Detta rembeslag är funnet på Kinnekulle år 1751 i en ättehög (St. H. M. 127).

[3] *Teckningar ur Statens Historiska Museum.* Ser. VI, pl. 3, fig. f.

liga hemland, stod man i början af 800-talet midt upp i en konstnärlig blomstringsperiod, som röjer sig genom en stor lifaktighet på nästan alla områden. Man finner därföre också, att sedan man en gång fått det treflikiga beslaget, så undergick det ganska fort förändringar. Först och främst var nithålens ursprungliga läge numera opraktiskt, emedan nithålen på detta sätt anbragta måste försvaga beslagets styrka, när det gjordes i ett enda stycke. Man flyttade dem därföre och tillsatte för dem särskilda små skifvor i vinklarna mellan beslagets flikar.

Ett sådant treflikigt beslag[1] är funnet i Sverige vid Östra Påboda, Kalmar län. Af synnerligt stort intresse är det därföre att finna minnen af dessa nithålsskifvor och nitar äfven på treflikiga spännen. Af sådana spännen skulle kunna anföras många, men jag vill här endast erinra om ett, funnet vid Täfvelsås, Småland[2], på hvilket man i vinklarna mellan flikarna ser en liten utböjning prydd med en cirkel med en punkt i, otvetydiga minnen af skifvorna och nitarna.

Men det var ej blott i konstruktivt hänseende, om jag så må uttrycka mig, som beslaget förändrades, utan när man nu hade denna treflikiga yta, så företog man sig äfven att ornera den på olika sätt, och vi skola nu se till, huru denna ornering utöfvat inflytande på den följande utvecklingen.

Sedan man fått dessa treflikiga beslag, föreföllo förmodligen de enkla beslagen af samma form och utseende som fig. 44 vara mindre passande att sammanställas med dylika treflikiga. Man skaffade sig därföre en ny form af enkla beslag på så sätt, att man till ett enkelt beslag sammanställde en flik och midtpartiet af det treflikiga beslaget. Man liksom utbröt det enkla beslaget ur det tre-

[1] *Teckningar ur Statens Historiska Museum.* Ser. VI, pl. 3, fig. a.
[2] *Teckningar ur Statens Historiska Museum.* Ser. VI, pl. 3, fig. e.

flikiga. Härigenom kommo nitarna på det enkla beslaget att sitta på sidorna och på samma plats i förhållande till orneringen som å det treflikiga beslaget. Beslagen uti fyndet från Östra Påboda[1] äro i detta fall särdeles betecknande, ty de utstående nithålsskifvorna å dessa synas mig endast kunna få en rimlig förklaring, genom att man tänker sig de enkla beslagen liksom utbrutna ur det treflikiga. Det kan vara mycket praktiskt att anordna nitarna på detta sätt vid det treflikiga beslaget, men vid de enkla beslagen är det ytterst opraktiskt, som äfven visar sig däraf, att ingen af de fyra skifvorna å Påbodabeslagen är hel, under det att det treflikiga beslagets alla tre skifvor äro hela.

Men detta förfaringssätt, att liksom utbryta de enkla beslagen ur det treflikiga, synes mig äfven förklara, hvarför dessa enkla beslag äro så osymetriskt ornerade. Orneringen delar beslagen i tvenne delar, den ena större än den andra. Den mindre delen motsvarade det treflikiga beslagets midtparti och den större delen själfva fliken. Nitarna eller byglarna på beslagets undersida äro belägna alldeles på gränsen mellan det större och det mindre partiet af orneringen.

Denna gräns framträder på olika sätt, naturligtvis beroende på det treflikiga beslagets ornering och hufvudsakligen på midtpartiets bildning. Har man därföre endast de enkla beslagen, så kan man likväl på grund af det sätt, hvarpå denna gräns är uttryckt, med stor säkerhet sluta sig till det treflikiga beslagets utseende, och hur dess midtparti varit bildadt.

Nu är det just förhållandet, att man inom Sverige funnit flera dylika enkla beslag, men endast ett treflikigt. På grund af det nyss sagda kan man likväl just genom

[1] *Teckningar ur Statens Historiska Museum.* Ser. VI, pl. 3, fig. b och c.

de enkla beslagen sluta sig till, hurudana treflikiga beslag varit i bruk, och därifrån återigen komma på spåren urbilderna till de olika typerna af de rätt allmänna treflikiga spännena.

Dessa enkla beslag äro af två hufvudtyper.

Den ena typen har en rätlinig upphöjning tvärs öfver beslaget såsom gräns mellan den större och den mindre delen. Det treflikiga beslagets midtparti blir således triangulärt. Nitarna kunna sitta antingen i vinklarna eller också vara indragna i själfva beslaget.

Ett beslag af denna typ är af dr Stolpe funnet på Björkö (graf nr 543).

Den andra typen har mellan det större och mindre partiet en gränslinie, som bildar en vinkel. Det treflikiga beslagets midtparti har således varit sexsidigt. Äfven här har det dels funnits nitskifvor i vinklarna, dels nitarna varit indragna i beslaget.

Beslagen från Östra Påboda visar det förra, ett beslag från Björkö (graf nr 632) det senare. Det sistnämda beslaget, funnet af dr Stolpe, är af ett specielt intresse, emedan det fanns tillsammans med ett byzantinskt mynt[1], slaget för kejsar Theofilus (829—842), och ger oss således en bekräftelse på, att dessa beslag äro från förra hälften af 800-talet.

Vi finna af det föregående, att de treflikiga beslagen äro af trenne hufvudtyper, hvilka vi vilja kalla A, B och C.

Typen A med många nitar triangulärt anordnade. Exempel på spännen härledda från denna typ äro redan i det föregående anförda (sid. 82). Då denna typ endast utgjorde ett öfvergångsstadium, är det helt naturligt, att spännen, som härleda sig från denna, skola vara ganska sällsynta.

---

[1] Af samma typ som Sabatier, *Description générale des monaies byzantines*, II, sid. 92, nr 8, pl. 43, fig. 11.

Typen B har äfvenledes midtpartiet triangulärt, men nitarna äro flyttade. De kunna dels sitta i vinklarna mellan flikarna i särskilda skifvor, dels vara indragna i beslaget eller ersatta af byglar på beslagets undersida. Spännen, härledda från beslag af den förra arten, kunna vi kalla B^1 och af den senare B^2.

Af typen B^1 har man funnit flera spännen, såsom vid Täfvelsås, Småland (se sid. 83), vid Bögebjerg på Bornholm[1]. Detta senare spänne är redan betydligt längre aflägset från det treflikiga beslaget än Täfvelsås-spännet. Så äro cirklarna, genom hvilka nitarna betecknades, här försvunna. Ornamentiken visar också ett växtmotiv, som är betydligt mer försämradt än det på Täfvelsås-spännet. Ett spänne, i allt liknande det från Bornholm, är funnet i Östergötland (St. H. M. 4910).

46. Spänne, funnet å Björkön i Mälaren.

Spännen härledda från typen B^2 förekomma ej så talrikt. Jag kan endast anföra ett exempel, ett spänne, funnet i Skåne (St. H. M. 3312).

Typen C har sexsidigt midtparti, och nitarna kunna dels vara belägna i vinklarna, dels indragna. Det förra

[1] Vedel, *Bornholms Oldtidsminder og Fornsager.* Kjöbenhavn 1886, sid. 182, fig. 373.

förhållandet ger upphof till en grupp, som vi vilja kalla C^1, det senare till en annan grupp, som vi vilja kalla C^2.

Spännen härledda från typen C^1 äro ganska allmänna. På Björkö äro flera dylika funna, ett afbildadt i fig. 46. Af spännen med samma ornering och af samma typ har jag antecknat ett från Tjureda socken, Småland[1], ett från Husaberget, Nerike (St. H. M. 6551) samt två stycken från Småland (St. H. M. 6746: hög 1, 2203: 3).

47. Spänne, funnet i Skåne.

Spännen härledda från typen C^2 äro lika talrika. I fig. 47 är ett sådant återgifvet, funnet i Skåne (St. H. M. 431). Dessutom äro sådana kända från Södermanland (St. H. M. 380), från Småland (St. H. M. 5912: 13 och 26, 2203), Bohuslän (St. H. M. 7331: 608), Dalsland (St. H. M. 4651) m. fl.

[1] Afbildadt i Wittlock, *Jordfynd från Värends förhistoriska tid*. Stockholm 1874, pl. 12, fig. 2.

Af typen C finnes en varietet. Om vi se på fig. 47, så finna vi midtpartiet bestå af en upphöjd triangel med inåt böjda sidor. Denna triangel är omgifven af en strierad tråd, som begränsar det sexsidiga midtpartiet. När nu ornamenten på spännet i följd af missförstånd allt mer försämrades, så är det helt naturligt, att äfven den strierade tråden med den öfriga orneringen försvann från spännet, hvarigenom ett tresidigt midtparti med inåtböjda sidor uppstår. Sådana spännen äro t. ex. ett ifrån Wedby, Blekinge (St. H. M. 1453: 42), ett från Skåne (St. H. M. 3036).

Öfvergå vi nu till ornamentiken, så finna vi, att alla de ursprungliga beslagen äro prydda med akantusblad af 800-talets form. På spännena återfinna vi ej så ofta denna ornering. Endast fyra spännen prydda med akantusblad kan jag för närvarande uppgifva, nämligen två norska, ett afbildadt fig. 45, ett hos Rygh, *Norske oldsager*, fig. 670, Täfvelsås- samt Wäsby-spännena. Det är då ej utan sitt intresse, att just tre af dessa spännen, såsom vi i det föregående påpekat, oafsedt ornamentiken, typologiskt stå närmare de ursprungliga beslagen, än de flesta af de öfriga kända spännena.

Tilltalades ej nordborna af det alltför främmande akantusbladet, så tyckes en såväl i följd af tekniken som utrymmets knapphet något förkrympt bladranka (akantusranka) dess mera hafva slagit an på dem. Fig. 48 återger en dylik ranka (St. H. M. 2549), och Wäsby-spännet (se sid. 82) är funnet tillsammans med ett beslag, prydt med en både enklare och med afseende på bladformen prydligare akantusranka[1]. Jämför man fig. 48 med spännet afbildadt i fig. 47, så finner man lätt, att här är alldeles samma motiv, som ligger till grund för dekoreringen, fastän det på spännet är ännu mera förkrympt. På

[1] *Teckningar ur Statens Historiska Museum.* Ser. VI, pl. 3, fig. g.

Björkö-spännet (fig. 46) är det nästan ett lineärt ornament, och på spännet från Tjureda, Småland (se sid. 87), och på det från Bögebjerg, Bornholm (se sid. 86), är ornamentet nedsjunket till ett rent lineärt. Öfverensstämmelserna mellan de olika här anförda exemplen äro så i ögonen fallande, att jag ej behöfver ingå i någon närmare detaljerad redogörelse. Möjligen har motivet varit utfördt i filigranarbete, innan det nått det stadiet, som Björkö-spännet visar (fig. 46).

Af intresse är den omständigheten, att det första från den ursprungliga ornamentiken afvikande drag, som

48. Bladranka.

inträngar i spännets ornering, är ett djurhufvud. Spännet, afbildadt i fig. 47, ger oss just ett exempel på detta. Men djurhufvudet drog snart djurkroppen efter sig, och bladornamentiken fick rymma fältet för små putslustiga djur, som knytande ihop sig till ett fint nät utbredde sig först öfver flikarna[1] och så öfver hela spännet[2]. Müller leder denna djurtyp tillbaka till förkarolingiska djurbilder. Den är specielt egendomlig för Norden, och smaken för denna ornamentik måtte just vid denna tid hafva

[1] Montelius, *Svenska fornsaker,* fig. 552. Detta spänne har dock blott ett djur på hvarje flik.

[2] Rygh, *Norske Oldsager,* fig. 673.

stått på sin höjdpunkt, efter den så kunnat lägga beslag på det treflikiga spännet.

Vi träffa dock äfven andra djurtyper på dessa, särskildt vilja vi här nämna en, som otvifvelaktigt är irländsk och utmärkes genom ett djurhufvud, sedt i profil, med stort öga och en lång nacktopp. Ett spänne med dylik djurbild (fig. 49) är funnet vid Östra Herrestad, Skåne (St. H. M. 6998). Det är troligen arbetadt under

49. Spänne från Östra Herrestad, Skåne.

900-talet[1]. På ett par spännen, funna vid Ödeshög, Östergötland, förekomma äfvenledes ornamentala djur med långa nacktoppar. Äfven detta fynd förskrifver sig från 900-talet[2]. Lägga vi härtill, att de flesta runstenarna sannolikt äro från 1000-talet och att på dem ofta förekomma djur med

[1] H. Hildebrand, *Nyfunna silfverskatter* i *Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad*, årg. 1882, sid. 105.

[2] H. Hildebrand, *Månadsbladet*, årg. 1877, sid. 503.

nacktopp, liksom å de runda gotländska spännbucklorna af den senaste utvecklingen, så finna vi, att denna smakriktning hade en ganska vidsträckt utbredning. Dessutom förekommer detta djurhufvud äfven på en slags ringsöljor och då, såsom ett exemplar från Björkö (graf 561) visar, med tungorna utsträckta[1]. Det är hufvudets form, isynnerhet den långa nacktoppen, som ger anledning att hänföra denna djurtyp till de irländska djurbilder, som, mer eller mindre omskapade, upptogos under den senare delen af den yngre järnåldern. Detta antagande styrkes än mer därigenom, att denna djurtyp ofta uppträder tillsammans med en annan irländsk detalj, nämligen det irländska kopplet[2], en kringellik figur, som användes att sammanbinda tvenne delar af ett ornament. Man ser det längst ut på spänneflikarna å figur 49.

Vi finna således, att här rådde en djurornamentik under den yngre järnåldern, påverkad dels af förkarolingiskt inflytande, dels af irländskt. Denna djurornamentik existerade ännu, när den romanska konsten nådde fram till vårt land.

Men det fanns ej blott en djurornamentik, utan vi påträffa äfven en bladornamentik, fast af annat ursprung än den vi nyss i samband med det treflikiga spännet talat om, nämligen af irländskt. Det är det ensidiga akantusbladet, som vi på detta sätt lära känna. Redan i den ofvan omtalade handskriften från Trèves (sid. 69) förekommer det. På en sten, funnen å S:t Pauls kyrkogård, London[3], har det fått en form mer påminnande om den, som förekommer här. Hos oss uppträder detta irländska akantusblad kanske oftast tvåflikigt. Att denna

---

[1] H. Hildebrand, *The industrial arts of Scandinavia in the pagan time.* London 1883, sid. 116, fig. 102.

[2] Att såväl nacktoppen som kopplet härstammar från Irland har Müller visat i sitt ofta omnämda arbete.

[3] *The archæological journal,* vol. 10, sid. 82.

bladform är af irländskt ursprung[1] torde framgå dels däraf, att den förekommer i Irland, och dels däraf, att den hos oss så ytterst ofta uppträder tillsammans med det irländska kopplet (fig. 50)[2]. På detta irländska akantusblad kan man ofta (dock ej å metallföremålen) iakttaga en liten detalj, som redan förekommer i Codex aureus,

50. Spänne, funnet på Gotland.

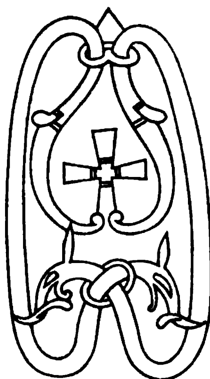
nämligen ett par tvärstreck vid bladets början[3]. Att dessa tvärstreck så pass ofta förekomma kan förefalla besynnerligt, men en hastig återblick på akantusbladets utveck-

[1] Se utförligare om detta Müller, *Dyreornamentiken i Norden,* sid. 302.

[2] Dessutom Montelius, *Svenska fornsaker,* fig. 515 och 516.

[3] Se t. ex. Göranssons *Bautil,* fig. 133 och 198 m. fl.

ling visar oss, huru dessa tvärstreck uppkommit. De förekomma på det ensidiga akantusbladet. Detta fick åter sin form utbildad i akantusrankan, och mellan bladet och stjälken i denna förekom det en ring. Det är denna ring, som följt med det irländska akantusbladet och där tagit gestalt af två parallela streck. Af missförstånd har således denna detalj trängt in, och därföre är det också lätt förklarligt, att den än vidare skulle missförstås. Så förekommer ej sällan, att bladets båda flikar förses med dylika tvärstreck (fig. 51). Det irländska bladet är som sagdt ensidigt och förekommer här oftast tvåflikigt. Om det

51. Irländskt blad på runsten.

är flerflikigt, så bildas vanligen fliken vid bladets bas något större och understundom skild från de andra. Det tvåflikiga bladet på våra runstenar torde just hafva uppkommit därigenom, att alla flikarna utom den vid basen sammansmält till en.

Denna form förekommer ganska allmänt på runstenarna i Svealand; i Götaland ej på långt när så allmänt och då oftare i Östergötland än Vestergötland. Från Bohuslän och Halland känner jag ej ett enda exempel. I Skåne och Småland ytterst sällsynt. På Öland och Gotland ganska allmänt.

Det irländska akantusbladet, som ligger till grund för den bladform, som vi nyss omtalat, kan i sin ordning återföras till den karolingiska renässansen, så att det irländska bladet och det på fastlandet förekommande romanska äro ganska nära besläktade med hvarandra och torde ungefär samtidigt hafva uppstått. När det romanska bladet först uppträder hos oss är åtminstone för det närvarande omöjligt att säga. Det från det irländska härstammande torde däremot med all säkerhet hafva inkommit hit på 1000-talet.

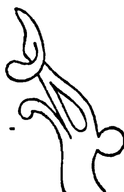
Af intresse kan det vara att här påpeka ett förhållande, som kanske är mer än en tillfällighet. Granskar man nämligen myntfynden från denna tid, så finner man, att just de landskap, som ej ega att uppvisa några myntfynd alls eller endast få, hvilka landskap äro Vestergötland, Halland och Bohuslän, äro de, där vi ej ofta påträffa det irländska akantusbladet. Än märkligare blir detta förhållande genom den omständigheten, att vi just inom dessa landskap påträffa de kanske äldsta romanska formerna.

Men vi skola nu återvända till runstenarna, särskildt de upländska, hvilka till en stor del torde förskrifva sig från 1000-talet[1]; vi kunna därföre vänta att finna romanska former och motiv på dem. Detta inträffar äfven på så sätt, att motivet omklädes i en form, öfverensstämmande med den på runstenarna i allmänhet förekommande formgifningen. Motivet »öfversättes» från det romanska formspråket och till det nordiska eller kanske, åtminstone hvad djurmotiven beträffar, rättare upländska. Att det romanska växtornamentet saknas kan möjligen äfven förutom andra orsaker bero därpå, att det irländska växtornamentet antagligen var lättfattligare, emedan det redan förut var ombildadt i öfverensstämmelse med den smak-

[1] H. Hildebrand, *Kronologiska anteckningar om våra runstenar* i *Månadsbladet* 1879, sid. 8.

riktning, som var rådande här vid denna tid. Att det treflikiga romanska bladet likväl förekommer har riksantikvarien H. Hildebrand påpekat. Han har funnit det på en runsten från Balingstads kyrkas vapenhus[1]. Men detta exempel torde vara ganska allenastående. »Öfversatt» förekommer det, men om detta här nedan.

Af de romanska djurmotiven skola vi först vända oss till den vingade romanska draken. Den förekommer på tre runstenar, belägna i trenne socknar, som ligga nära hvarandra. Drakens form är i det väsentliga densamma på alla tre stenarna. Hufvudet likt runstenarnas ormhufvuden. Ett stycke ner på kroppen är ett par vinglika utbildningar, en vinge på hvardera sidan. Nedanför

52. Hufvud från en runslinga.

dessa är kroppen åter bandlik. Äfven Müller anser, att dessa tre djurbilder härleda sig från den romanska draken[2].

En ännu mer karakteristisk öfversättning förekommer å en sten i Vårfrukyrka socken i Upland[3]. Lejonet afbildades ofta under den romanska tiden, och nästan alltid är svansen lagd uppefter ryggen i en S-formig figur eller på annat sätt sirligt böjd, och i regel afslutas den med ett blad. På runstenen i Vårfrukyrka socken finna vi ett fyrfota djur på ett fritt fält inom slingan. Hufvudet är af alldeles samma karakter, som själfva slingans hufvud i all-

[1] H. Hildebrand, *Bidrag till svenska medeltidens konsthistoria* i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige,* II, sid. 358, anm. 1.

[2] Müller, *Dyrcornamentiken* etc., sid. 316, anm. 2.

[3] Dybeck, *Sverikes runurkunder,* I, fig. 83.

mänhet brukar vara (fig. 52) och som det äfven är här. Benens ställning företer ingenting ovanligt, men svansen är med en sirlig böjning lagd uppefter ryggen och slutar i tre bladflikar.

Att man i Upland vid denna tid, helt och hållet oberoende af allt inflytande utifrån, skulle ha fallit på den idéen att afsluta ett fyrfota djurs svans med tre bladflikar, det synes mig alldeles osannolikt. Då den romanska konsten däremot brukar pryda djursvansen på detta sätt, så torde man i den ifrågavarande bilden med ganska stor säkerhet kunna se ett romanskt inflytande. Särdeles karakteristiskt i det afseendet är just, att svansen afslutas med tre bladflikar af irländsk form.

När man så finner den bekanta gruppen af tvenne djur på hvar sin sida om korset, stärkes man ovillkorligen i sin öfvertygelse om ett romanskt inflytande. Denna framställning förekommer å en runsten i Tuna socken, Upland[1]. Runslingans hufvud har den bekanta nacktoppen och det långsträckta, framåt afsmalnande ögat. En sten i Tierps socken, Upland[2], behandlar samma ämne.

Vid Svartsjö slott finnes äfven en sten, som visar en djurgrupp, hvilken med all sannolikhet tillkommit under ett annat inflytande än det, som alstrade runslingorna. Gruppen föreställer ett djur, som biter ett annat öfver ryggen. Samma bild finnes å Tryde-funten i Skåne.

Slutligen vill jag omnämna en stor runristning, som finnes i Södermanland vid Lagnö, Aspö socken. Den föreställer en man, som sitter och griper om tvenne djur, den vanliga runslingans djur, som gapa mot hans hufvud. Det irländska kopplet förekommer å denna bild, men djurens hufvuden tyckas ha förlorat en del af den karakter, som brukar utmärka runstensdjurens hufvuden.

[1] Dybeck, *Sverikes runurkunder,* I, fig. 260.

[2] Dybeck, *Sverikes runurkunder,* I, fig. 266.

Detta ämne är synnerligen vanligt för romanska framställningar. Cahier[1] ger många exempel på dylika, och utom på denna runristning så förekommer det flera gånger äfven i Sverige. Den märkligaste framställningen torde förekomma på en liten bronsskifva, funnen i Södermanland, Barfva socken, (St. H. M. 4224: 5 b). Den fanns i en grafhög jämte brända ben, delar af en dubbelskalig, oval spännbuckla af sen typ och delar af ett likarmadt bågspänne. Bronsskifvan är alldeles slät på den ena sidan, den andra upptages af den ofvannämda framställningen, afbildad här i fig. 53. Vi se här en man, som håller om tvenne djur, hvilka sträcka sig upp mot hans hufvud[2]. Dessa djur äro bevingade och erinra betydligt om de vingade drakarna, som vi nyss omtalat, å

53. Man med tvenne drakar.

runstenarna. Detta ämne torde äfven möjligen ha gifvit upphofvet till framställningen å Norums-funten[3] (fig. 54). På ett kapitäl från en af portalerna till Åhus kyrka möter man ännu en dylik framställning, en man käm-

[1] Cahier et Martin, *Nouveaux mélanges d'archéologie.*

[2] Egendomligt nog förekommer en alldeles identisk framställning på ett litet hängsmycke, funnet uti Ryssland. Det är funnet tillsammans med åtskilliga fornsaker af specifikt svensk form, vittnande om, att en svensk koloni här varit bosatt. Se Собранie картъ, плановъ и рисунковъ, Москва 1871, pl. 28.

[3] Professor Bugge har antagit, att denna framställning skulle föreställa Gunnar i ormgården, men att utan starka skäl sammanställa bilden på en dopfunt med Edda-sångernas hjältar, är kanske något vanskligt, allra helst när man har en under medeltiden så spridd framställning som den ofvan omtalade att tillgripa som urbild.

pande med tvenne djur. Likaså på foten till en gotländsk dopfunt.

Vi ha nu sett, huru de romanska motiven i Upp-

54. Bild från dopfunt, Norum, Bohuslän.

sverige ombildades i öfverensstämmelse med den där rådande smakriktningen. I de södra provinserna påträffa

55. Bladslinga på Norums-funten.

vi ej något liknande. Sådana runstenar som den vid Frugården, Åsarps socken, Vestergötland, med sitt fyrfota djur och sina irländska blad, och den vid Rogs-

torp, Lyrestads socken, Vestergötland, med sina relief-framställningar[1], äro ganska enastående i sitt slag inom hela landskapet, och om äfven en och annan dylik framställning förekommer från andra af de södra landskapen, så finnas de likväl ej i ett sådant antal, att man kan anse dem som exponenter för någon mäktig smakriktning.

Utvecklingen gestaltade sig här helt annorlunda. Någon »öfversättning» förekommer ej, men de gamla och de nya formerna ställas understundom däremot i omedel-

56. Bladslinga på Karreby-funten.

bar förening med hvarandra. Ganska få exempel på detta hafva blifvit bevarade till våra dagar. Vi skola likväl här undersöka några dylika former. Norums (fig. 55), Risteröds och Karreby (fig. 56) funtarna från Bohuslän visa just ett par sådana. Dylika blandningsformer måste ju i följd af sin natur hafva uppstått under brytnings-

[1] Se Karl Torin, *Vestergötlands runinskrifter*, i *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift*. Den förra stenen afbildad i fig. 90, den andra i fig. 62.

perioden. Det är därföre af intresse, att alla tre skålarna till dessa dopfuntar visa en helt annan form än den, som sedermera under den romanska perioden blef allmänt rådande. De äro nämligen alla tre fyrkantiga, hvarje sida prydd med olika framställningar, af hvilka vi här skola fästa oss vid en bladslinga.

Af det föregående torde vi erinra oss, att växtmotivet egentligen ej var användt inom den nordiska ornamentiken under den yngre järnåldern. När vi därföre på dessa funtar finna en bladranka, så måste vi anse, att den härleder sig från ett inflytande utifrån, och då det ej kan spåras något irländskt eller anglosachsiskt i de omtalade formerna, så måste de härleda sig från den romanska konsten på fastlandet. Den ifrågavarande rankan afslutas med ett djurhufvud, och att i denna omständighet se ett drag af den inhemska smakriktningen torde ej vara för djärft.

Djurhufvudet spelade ju en så viktig rol i den yngre järnålderns ornamentik. Vi ha redan i det föregående sett, att det var det första inhemska drag, som trängde sig in bland den främmande ornamentiken på de treflikiga spännena, och med djurhufvuden pryddes runslingorna[1]. Den romanska konsten i utlandet sammanställde visserligen rätt ofta djurhufvudet och bladrankan, men på så sätt, att den lät en ranka växa fram ur munnen på ett djur eller djurhufvud. Exempel på detta förekomma äfven här, såsom å norra portalen till Örebro kyrka. Men det är en stor skillnad mellan detta och att afsluta en ranka med ett djurhufvud. Det senare kan endast ega rum, där en sådan ornamentik som den nordiska ännu var lifskraftig, när växtornamentet infördes.

Andra exempel på en dylik sammanblandning förekomma på Gotland. Särskildt är ett stenskilderi från

---

[1] Müller, *Dyreornamentiken i Norden*, sid. 312.

Vamblingbo kyrka att lägga märke till. Här framställas tvenne vingade drakar, vända mot hvarandra, sammanbundna genom det irländska kopplet. Hufvudena vrida de bakåt, och dessa förete i sin detaljbildning ingenting, som erinrar om det nordiska djurhufvudets typ. Så är ögats form helt olika. Men den bakre delen af kroppen är helt och hållet behandlad i öfverensstämmelse med den smakriktning, som tagit sitt mest karakteristiska uttryck i de upländska runstenarna. Den är lagd i en

57. Armring, funnen på Gotland.

vacker slingknut och afslutas med akantusblad af irländsk form.

Flera exempel skulle nog kunna framletas, men vi vilja här endast ytterligare påpeka ett djurhufvud, som rätt ofta förekommer på metallarbeten från tio-, elfva- och tolf-hundratalen. Den i fig. 57 afbildade armringen, funnen i Hafdhems socken, Gotland, afslutas af djurhufvuden, ganska karakteristiska för den ifrågavarande gruppen. Armringen är troligen från 1000-talet[1]. Jämför man dessa hufvuden med dem, som ofta förekomma å bronsbeslag

[1] H. Hildebrand, *Nyfunna silfverskatter* i *Månadsbladet* för 1882, sid. 109.

från Gotland, och med djurhufvudena, som afsluta några kedjor från Dunefyndet (fig. 63), så framstår på en gång såväl det karakteristiska hos dessa hufvuden som äfven utvecklingens gång. Ögonen å hufvudena fig. 57 äro runda, men i följd af samma smak, som danade runstensdjurets öga, afsmalnande framåt, blef äfven detta djurhufvuds ögon af en liknande form. Näsborrarna äro starkt markerade, och blad framväxa vid dem liksom vid nacken, där man för öfrigt påträffar det irländska kopplet. Att detta djurhufvud är besläktadt med runstensdjurets är alldeles påtagligt, men bladornamentikens rika utveckling på det samma synes mig ej kunna förklaras annat än i följd af ett romanskt inflytande, nämligen på så sätt, att det var genom den romanska konsten, som smaken för växtornament blef utvecklad hos oss.

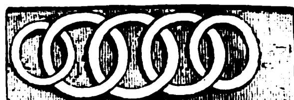
Men äfven midt uppe i romanska former kan ett eller annat drag från den nordiska ornamentiken glömma sig kvar. Jag syftar här på framställningar å några dopfuntar i Vestergötland, som till såväl form som ornering sinsemellan visa det allra närmaste släkttycke. Två af dem förvaras i Statens Historiska Museum, en tredje uti Edåsa kyrka i Vestergötland[1]. De hafva tillhört kyrkor belägna i närheten af Skara. Den ena från Bolum, afbildad här i fig. 58, tyckes vara den bäst arbetade. Funten är af klumpig form, och öfverst löper en bred list, som kvadratiskt omsluter skålen. Den ena sidan af listen är prydd med ett djur, som synnerligast genom hufvudets bildning erinrar om runstensdjuret. Äfven benens allt annat än naturliga ställning förråder ett annat inflytande än det romanska. Hufvudet har tre utväxter i nacken, hvaraf tvenne antagligen må betraktas såsom öron och den tredje såsom ett minne af nacktoppen. Ögat är framåt lindrigt

[1] Afbildad i *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift,* 4:de och 5:te häftena, sid. 28, fig. 3.

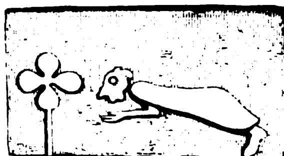
58 a. Dopfunt från Bolum, Vestergötland.

1/10

58 b, c och d. De öfriga sidorna af Bolums-funten.

spetsigt. Läpparna äro upprullade, ja öfverläppen går till och med ner i en flik alldeles som på runstensdjuret, således i allt väsentligt öfverensstämmande med den ifrågavarande typen, om än i följd af olika proportioner hufvudets karakter blir något annorlunda. Fötternas bildning erinra äfven de något om runstensdjurets. Alla tre funtarna hafva detta djur. De öfriga sidornas dekorering äro något olika på de särskilda funtarna, men i hufvudsak densamma. Så finnas på alla tre funtarna lammet med korset och ett annat fyrfota djur med hufvudet en face, båda rent romanska bilder, dessutom en bladranka och åtminstone på två af funtarna en framställning af syndafallet.

Att dessa funtar, alla tre troligen samtidigt utförda om också ej af samma man, tillhöra en mycket tidig del af vår medeltid är ytterst sannolikt. De skilja sig ej blott med afseende på dekoreringen ifrån flertalet af våra medeltida dopfuntar, utan äfven med afseende på formen.

För att styrka detta påstående skola vi i korthet redogöra för de i allmänhet förekommande dopfuntsformerna. De södra stiften, Lunds, Vexiö, Linköpings och Skara, äro rikast på former, men man kan i allmänhet säga, att den cylindriska formen på skålen är den oftast förekommande, medan åter inom åtminstone Vesterås och Upsala stift skålen synnerligen ofta bildas hemisferisk. Den förra formen lämpar sig väl för mottagandet af figurliga framställningar, och då man gärna smyckade funtarna med bildliga framställningar, tog denna form öfverhanden inom de södra stiften. De norra stiften synas under hela den romanska perioden hafva varit betydligt underlägsna de södra med afseende på konstnärliga arbeten, och det fastän de under öfvergångstiden mellan hedendom och kristendom utmärkte sig genom så karakteristiska alster som de upländska runstenarna. Brist på konstnär-

lig begåfning kan det knappt vara, utan man måste väl anse, att orsaken till ofvannämda förhållande torde ligga i afsaknaden af lättarbetade stenarter, som kunde lämpa sig för relief i sten, hvilket var den nya konstens nya och kanske mest omtyckta uttrycksmedel. Andra, mer invecklade former på funtskålarna äro mycket sällsynta. De cylindriska funtskålarna göra ett högst olika intryck, beroende dels på den cylindriska delens höjd, dels på bottnens bildning. Gotlandsfuntarna ha ofta en mycket låg cylinder, under det att ett alldeles motsatt förhållande eger rum med Smålandsfuntarna. Äfven i dekorativt afseende skulle åtskilliga små för de olika landskapen karakteristiska drag kunna anföras, men vi lemna här detta ämne å sido för att i stället återupptaga djurmotivets utvecklingshistoria.

Det torde ej vara olämpligt, att vi då först sysselsätta oss med ett motiv, som vi redan i det föregående omtalat, nämligen den vingade romanska draken. Denna djurtyps ursprung är ännu höljdt i dunkel, men Müller, som förfogar öfver så ofantligt stort material, anser, att den troligen uppstått i Vesterlandet, dock ej förrän på 1000-talet[1]. När vi finna denna typ på de upländska runstenarna, så framgår af detta, att den ganska tidigt trängde hit upp till Norden. Utom de i det föregående nämda exemplen kan här anföras ett, där den vingade draken sedd i profil är afbildad på en runsten, som finnes i Frestads socken, Upland[2]. Egendomligt är, att man äfven finner samma draktyp på en kolonnbas från en af Sigtuna kyrkor (St. H. M. 8272). Hufvudet på denna senare drake, som är utförd i relief, är tyvärr något skadadt, men synes likväl betydligt erinra om runstensdjurets. Samma kolonnbas är dessutom smyckad med det irländska akantus-

---

[1] Müller, *Dyreornamentiken i Norden,* sid. 316, anm. 2.
[2] Dybeck, *Sverikes runurkund,* II, fig. 77.

bladet. En af de nyss omtalade funtarna från Vestergötland framvisar äfven en drakbild, påminnande om de båda föregående (fig. 59). Att denna drakbild förekommer på en af de nyss omtalade funtarna torde vara ett ytterligare skäl att tillskrifva dessa funtar en hög ålder. Den vingade draken förekommer dessutom ganska ofta i våra medeltidsskulpturer och lefver ännu kvar under senare delen af medeltiden. Den börjar ganska snart att an-

59. Vingad drake från en dopfunt.

vändas ej blott dekorativt utan äfven i symboliska framställningar. Den i detta hänseende oftast förekommande framställningen torde vara en man stridande mot draken.

60. Bild från Skelfvums dopfunt, Vestergötland.

Ofta karakteriseras mannen såsom ärkeängeln Mickaël, men kanske ändå oftare som S:t Göran. I Uplandskyrkorna förekommer denna senare framställning ganska ofta. Dylika bilder förekomma under den romanska tiden dels å dopfuntar (fig. 60), dels å andra stenskilderier. En bland de märkligaste af dessa senare torde vara en, som finnes i Rydaholms kyrka, Småland (fig. 61). Det är den tvåbenta vingade draken, som här afbildas, och kroppen och benen äro flätade i hvarandra. Kroppen

slutar i ett blad af romansk form. Det förekommer på denna bild en liten, ganska obetydlig detalj, som jag likväl vill fästa uppmärksamheten vid. På drakens kropp finnas nämligen parvis parallela sicksacklinier. Detta är i och för sig ett så ytterst enkelt ornament, att det väl tyckes kunna uppstå på olika ställen oberoende af hvarandra, men då inträffar det egendomliga, att detta ornament under hela den romanska konstperioden ej en enda gång, så vidt jag kunnat utröna förhållandet, uppträder, förutom på det nyss anförda stället, annat än på dopfuntar från Småland. I England och i de nordligare delarna af Frankrike, åtminstone i Normandie, är denna ornamentsform mycket vanlig. För den ifrågavarande delen af Småland påvisar riksantikvarien H. Hildebrand ett franskt inflytande med Nydala kloster som utgångspunkt[1].

Men för att återvända till draktypen, så uppträder den med flera olika varieteter. Att uppdraga någon skarp gräns mellan dessa torde vara ganska

61. Rydaholm, Småland.

[1] H. Hildebrand, *Från äldre tider*, sid. 41.

svårt. Dåtidens ofulländade framställningskonst lemnar understundom iakttagaren villrådig om konstnärens intention. Emellertid kan man urskilja olika grupper. Så förekommer den dels vingad, dels ovingad. Hufvudets karakter växlar ganska mycket — ja till och med förses draken med människohufvud. Benens antal kan vara fyra, oftast torde den ega endast två ben; någongång kunna benen saknas, såsom en bild å portalen till Åhus kyrka visar. Kroppen afslutas ofta med mer eller mindre rika bladornament, såsom t. ex. å portalerna till Dalhems och Källunge kyrkor, Gotland, Östra Herrestads kyrka, Skåne, m. fl. En egendomlig användning af den ovingade draken förekommer å portalen till Heda kyrka, Östergötland, där den kryper nedåt, tvärs öfver portalens rundbågar. Brunius beskrifver den på detta sätt[1]: »ett underdjur, som liknar en ödla med katthufvud och bladprydd stjert» och gör därefter följande för tidens riktning ganska karakteristiska reflektion: »Detta underdjur måste som sinnebild af en dubbelfalskhet beteckna den onde anden, hvilken, ehuru blott bunden af kyrkans blomster, ej mäktar nedkasta sig på dem, som inträda i helgedomen.»

Den enda utveckling man kan iakttaga är, att det vitala allt mer och mer framträder, beroende på att den konstnärliga förmågan blef större och större. Hur långt man i detta hänseende nådde under medeltiden, hvars konst man i allmänhet är böjd att underskatta, visar den stora praktgruppen S:t Görans strid med draken, som nu är en prydnad för Statens Historiska Museum. Den brutala, ja rent af demoniska kraften hos detta vidunder är på ett oöfverträffligt sätt uttryckt. Denna bild är visserligen utförd långt efter den romanska konstperiodens slut, men den torde likväl få anses som en konsekvent utveckling af ett romanskt motiv.

---

[1] Brunius, *Konstanteckningar under en resa 1849,* sid. 63.

En annan djurtyp, som äfven med förkärlek upptogs af medeltiden, var lejonet. Detta förekommer hos oss redan tidigt i såväl ristning som relief och fristående skulptur. Exempel på det förstnämda ha vi redan i det föregående gifvit. Relieffframställningarna äro många, dels i sten, dels i metall. Här i fig. 62 återges en bild af

62. Lejon å smycke, funnet på Gotland.

ett lejon, där vi återfinna åtskilligt af det, som kännetecknar den romanska lejontypen. Vi finna, att djuret har hufvudet vändt en face och lyfter ena framtassen.

63. Lejon. Dunefyndet, Gotland.

Svansen, lagd uppefter ryggen, slutar i ett akantusblad, erinrande om den irländska formen. Själfva hufvudet tyckes i någon mån hafva tagit intryck af den under den yngre järnåldern ofta förekommande typen. Fig. 63 återger en annan lejonbild, starkt erinrande om den förra och af ett stort intresse, därföre att den förekommer tillsammans med djurhufvuden af den typ, som vi i det

föregående (sid. 100) hafva omtalat. På dopfuntarna förekommer lejonbilden ej så sällan, och vi återge här i fig. 64 en särdeles karakteristisk bild af en dylik framställning. Vi se här tvenne lejon, vända mot hvarandra och lyftande framtassarna. Svansen är som vanligt prydd med blad och vid bladets framväxande försedd med en ring, ett minne från akantusrankan. Å samma funt se

64. Dopfunt, Burseryds kyrka, Småland [1].

vi äfven tvenne hästar stälda midt emot hvarandra. Vi skola här nedan återkomma till dessa djurgrupper.

Lejonbilder förekomma som sagdt ganska talrikt synnerligast å funtar från Vestergötland och Småland. Någon utveckling förekommer ej annat än den, som är en följd af den stigande konstnärliga skickligheten.

Lejonbilder i fristående skulptur förekomma flerstädes

[1] Nu i St. H. M.

i Skåne såsom i kryptan till Dalby kyrka, i Tryde kyrka[1], å Gotlandsportaler såsom å Vamblingbo och äfven i Vestergötland å Varnhems klosterkyrkas portal. Dessa lejonbilder äro af helt olika ålder, då Dalby kyrka kan anses höra till de äldsta[2] och Varnhem torde hafva byggts en hundrafemtio år senare.

En synnerligen egendomlig djurtyp skola vi nu sysselsätta oss med. Det är ett djur med tvenne kroppar till ett hufvud. Det förekommer på flera funtar. I fig. 65 återges ett exempel hemtadt från en funt, som fordom tillhört Skee kyrka och nu förvaras i Statens Historiska Museum. Denna djurtyps ursprung vill doktor Anton Springer förklara genom ett österländskt inflytande, förmedladt genom framställningar på tyger. Denna åsikt har vunnit erkännande såväl i Tyskland som annorstädes. Så hyllar Jacob von Falke[3] denna åsikt, och Kornerup[4] i Danmark delar samma uppfattning. Vi skola nu söka utreda,

65. Dubbeldjur med ett hufvud från en dopfunt, Skee kyrka, Bohuslän.

[1] J. B. Løffler, *Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Middelalder*, Kjøbenhavn 1883, sid. 8, fig. 6.

[2] Brunius, *Skånes Konsthistoria*.

[3] J. von Falke, *Weberei und Stickerei bei den Alten vom Standpunkt der Kunst* i *Zeitschrift für bildende Kunst*, 1868, sid. 98.

[4] J. Kornerup, *Om nogle af de gaadefulde Menneske- og Dyreskikkelser, som forekomme i vor Middelalders Konst* i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1870, sid. 222.

huruvida den af dr Springer framställda åsikten verkligen kan stödjas på några öfvertygande skäl.

Dr Springer[1] påvisar genom åtskilliga citat ur *Liber pontificalis*, att man under 800-talet använde tyger, dekorerade med djurbilder. De flesta af dessa djurbilder föreställa gripar, lejon och örnar, hvilka djur voro väl kända af den antika konsten. Han anser, att dessa tyger härstamma från Orienten, dels i följd af att namnen på tygerna hänvisa mot Orienten, dels emedan man vet, att österländska tyger öfver Konstantinopel fördes till Vesterlandet. På dessa tyger skulle enligt Springer den ofvan omtalade framställningen af djur med ett hufvud och två kroppar jämte gruppen af tvenne djur stälda mot hvarandra hafva förekommit och med tygerna vunnit spridning öfver hela vestra och norra Europa. Af de citat, han från *Liber pontificalis* anför, förekommer ej något, som gör antydan om en dylik framställning, och det första exempel han ger på ett tygstycke med dylika djurbilder är af ett långt senare datum. De romanska djurframställningar, som han i sin uppsats åberopar, bära visserligen spår af att ej vara plastiskt tänkta, men det torde likväl vara mindre välbetänkt att, med bortseende från dekorationsmåleriet och mosaikinläggningarna under den efterklassiska tiden, genast gripa till den textila konsten som förklaringsgrund. Kunna ej de omtalade djurbilderna påvisas inom den klassiska konsten, från hvilken ju den romanska konsten hemtade sina motiv — ja då kan det vara skäl i att tänka på, huruvida dessa djurgestalter möjligen kunna leda sitt ursprung från de orientaliska tygerna. Men nu kunna dylika gestalter påvisas[2] och det

[1] A. Springer, *Ikonographische Studien i Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.* Band V, 1860, sid. 67.

[2] *Monumenti inediti,* vol. 6, pl. 41. H. Weiss, *Kostümkunde,*

ej så få gånger. Och när det är fallet, hvarför skulle då just dessa redan under antiken i Vesterlandet förekommande djurbilderna först genom orientaliska väfnader hafva återupplifvats? Ty äfven under den tidigaste medeltiden användes fantastiska djurbilder, lånade från antiken, såsom här nedan påvisas. Att de åsyftade djurframställningarna först ha sett dagen i Orienten är ytterst troligt, men de kommo redan tidigt till Vesterlandet, och gruppen af djur ställda mot hvarandra torde kanske aldrig ha varit fullt ur bruk. Dessa djurbilder fingo emellertid en så vidsträckt utbredning, att denna ej synes mig kunna förklaras, om man antar, att de, såsom ett främmande motiv, inkommit med de främmande tygerna. Ett annat förhållande är äfven af stort intresse och af ej obetydlig vikt för bedömandet af denna fråga. Det rör ett rent tekniskt spörsmål, nämligen på hvad sätt dessa djurbilder framställdes å de äldsta tygerna, om de voro inväfda eller sydda. Springer anför ej något citat, som kan styrka, att de voro inväfda, men han medger däremot, att ej alla af dessa djurbilder voro inväfda i tygerna, utan sydda på dem. Ett fynd ifrån Mammen i Danmark visar också tvenne djur, vända mot hvarandra, sydda på tyget. Fyndet torde vara från 800- eller 900-talet[1]. Var detta det allmänna bruket, så bevisa de mot Österlandet hänvisande tygnamnen ingenting, emedan dessa djurbilder då kunna vara ditsydda i Vesterlandet. Detta är väl också det troliga, emedan den byzantinska konsten aldrig upptog några fantastiska djurgestalter, och muhamedanerna i följd af sin religion voro förbjudna att afbilda lefvande väsen. Att dessa djurbilder således nu skulle ha uppstått på österländska väfnader och öfver Konstantinopel, där dylika

---

II, sid. 381, fig. 310. E. Gerhard, *Auserlesene griechische Vasenbilden,* II, pl. 127.

[1] Worsaae, *Om Mammen-Fundet* i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie,* 1869, sid. 215.

tyger voro synnerligen omtyckta, kommit till Vesterlandet och här hafva framalstrat en stor grupp af djurbilder, utan att de lemnat några spår efter sig i den byzantinska konsten, förefaller väl ganska otroligt. Att dylika djurbilder förekomma på tyger väfda af mohrerna i Palermo är visserligen sant, men dessa djurbilder, som äro ganska sena, få väl snarare sin förklaring af den inom Vesterlandet rådande smaken än af något österländskt ursprung; ty här liksom alltid har det väl varit producenten, som fått lämpa sig efter konsumentens smak och ej tvärtom. Många skäl synas mig därföre tala för, att de ifrågavarande djurbilderna af den romanska konsten upptogos direkt från antiken. Vore de ifrågavarande djuren de enda, som från den antika konsten hafva upptagits, skulle man kunna ha skäl att vara tveksam, men då såväl gripar som centaurer, hvilka sistnämda ej synas förekomma på väfnader, äfvenledes under den romanska konsten börja oftare framträda, så synes detta äfven tala för de ifrågavarande bildernas ursprung från den klassiska konsten. Några faktiska bevis för den ena eller andra åsikten torde vara svårt att åvägabringa, men de flesta sannolikhetsskälen synas tala för den här framställda åsikten.

Vi återvända till dopfuntarna. Centaurer förekomma flerfaldiga gånger, alltid skjutande med pil och båge. Gripar visa sig äfven, och djur med flera hufvuden förekomma också. Fågelbilder äro ej heller så sällsynta. De förekomma såväl på funtar som på kapitäl t. ex. Tingstäde kyrka, Gotland, och Lunds domkyrka. Många af dessa djur förete en egendomlig detalj, i det att de utsträcka tungan, som då ofta slutar i ett bladornament. De flesta af dessa bilder framställa djuren i hvila.

Det förekommer en annan grupp af djur, som äro mer realistiskt återgifna och alla försatta i den våldsammaste rörelse. De vrida sig på det häftigaste och bita i

något föremål. De kanske mest karakteristiska exempel på detta framvisar Broddetorps-antemensalet (fig. 66). Detta jämte superfrontalet från samma kyrka äro möjligen tillverkade i Norden[1]. En inskrift på superfrontalet omnämner, att i altaret finnas reliker af ett engelskt helgon och af de 11,000 jungfrurna. Uti bladslingan, som pryder superfrontalet, berättas i bilder S:t Huberts historia. Huruvida

66. Från Broddetorps-antemensalet.

S:t Hubert med någon större ifver dyrkades i Sverige under den romanska tiden, känner jag ej till. Någon bildframställning af S:t Hubert eller hans historia förekommer ej mig veterligen i Sverige under den romanska tiden. I Danmark finnes en tympanonbild, föreställande S:t Hubert knäböjande för den korsbeprydda hjorten[2].

[1] H. Hildebrand, *Från äldre tider,* sid. 45.

[2] J. B. Løffler, *Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Middelalder,* sid. 119, fig. 79.

I bladslingan, som förekommer på antemensalets ram, äro som sagdt en hel del djur insatta, som vrida sig och gärna bita i något. När man ser dessa djurbilder, ledes tanken ofrivilligt tillbaka på djurframställningarna i föregående tiders irländska och germanska ornamentik. Något direkt samband mellan dessa och de ifrågavarande djurbilderna tror jag ej, att det existerar. Men när man finner, att både djur- och växtmotiven under den romanska tiden behandlas så, att ornamentets olika delar gripa in i hvarandra, hvilket var nästan främmande för den klassiska konsten, så är det nära tillhands att sätta detta i samband med den närmast föregående tidens invecklade ornament. Att det organiska hos ornamentet därigenom skulle försvinna är helt naturligt. Man kommer härigenom till den slutsatsen, att den germanska fantasien tycker om det invecklade och för att tillfredsställa denna smak uppoffrar det organiska, så att ornamentet blir fantastiskt — jag skulle vilja säga gestaltlöst för att därmed så skarpt som möjligt framhålla det germanska ornamentets olikhet mot det klassiska specielt det grekiska. Grekerna uppfattade det organiska, och deras fantasi var verksam snarare för att underlätta än motarbeta uppfattandet af det organiska lifvet hos det, som de återgåfvo. Germanernas fantasi gick i en motsatt riktning. Man kan väl ej gärna tänka sig något mer gestaltlöst eller oplastiskt än djurbilderna t. ex. på våra gotländska runda spännbucklor, där djuren liksom gömma sig i sig själfva. Det är ej blott på detta område, som man kan iakttaga denna egenskap hos den germanska fantasien. Man behöfver blott erinra sig Fenrisulfvens ofattbara gestalt och Amor och Psykesagans omdiktning till folksagan »Östan för sol och vestan för måne» för att finna, att samma egenskap hos den germanska fantasien äfven på detta område gjort sig gällande. Att denna egenskap lefver kvar än i dag, visar ett sådant exempel som »Bøjgen» i Ibsens »Peer Gynt». Det är denna

den germanska fantasiens egenskap, som tagit sig uttryck i den hedniska konstens ornamentik, och som äfven under den romanska perioden omarbetat de klassiska motiven i öfverensstämmelse härmed. Däraf detta släkttycke mellan den hedniska och den romanska ornamentiken, som i det föregående blifvit påpekad.

Utom å antemensalet och superfrontalet från Broddetorp förekomma djur insatta i bladranka äfven på ett grafstensfragment från Ekeby, Gotland, samt dessutom på det praktfulla grafmonumentet från Botkyrka, Södermanland. Detta monument är antagligen från midten af 1100-talet[1]. Dessa djurgestalter (fig. 67) äro likväl mera lugnt hållna än på antemensalet.

Innan vi lemna djurmotivet, skola vi för ett ögonblick återvända till den djurgrupp, som bestod af tvenne mot hvarandra vända djur. Redan under Mykenetiden förekom den, och den fortlefde äfven under antiken. I Österlandet ställde man dem ofta på hvar sin sida om en religiös symbol, som man brukar kalla »lifsens träd». Under antiken har denna ofta fått lemna plats för en skål eller dylikt. På Apollotemplet i Miletus är en lyra ställd mellan djuren[2]. Djuren själfva äro äfven af olika slag. Äfven på 500-talet e. Kr. synes man hafva haft smak för denna djurgrupp. Det framgår bland annat af en beskrifning på en »cantharus» från denna tid. Duchesne citerar denna beskrifning[3], där det förekommer »duo gryphones erant marmore sculpti, pharetram tenentes in medio eorum» och vidare »cum draconibus ad vas bibentibus». Att det i båda dessa citat hänsyftas på den ifrågavarande djurgruppen torde vara alldeles säkert. Dess förekomst i anglosachsiska handskrifter ha vi redan i det föregående omtalat, likaså att den uppträder på våra runstenar. På

[1] H. Hildebrand, *Från äldre tider*, sid. 19.

[2] Lübke, *Geschichte der Architektur*, I, sid. 184, fig. 174.

[3] Duchesne, *Liber pontificalis*, sid. 266, anm. 23.

67. Öfversidorna på vården från Botkyrka.

dessa hafva djuren korset emellan sig. Tympanon pryddes i utlandet ej så sällan med denna djurgrupp[1], och äfven här i Sverige förekommer detta någon gång. Man använde hvad djur som helst i gruppen — ja till och med lam. Det tyckes som om äfven medeltiden i denna djurgrupp ofta skulle ha sett en religiös symbol, så att denna grupp äfven hos de kristna folken blef af en religiös betydelse. I Sverige förekommer ej denna djurgrupp så ofta.

Ett annat religiöst symboliskt djurmotiv är lammet. Det förekommer ganska ofta under medeltiden, och omöjligt är det ej, att det här i Norden redan före kristendomens införande användes såsom prydnad. Man påträffar näm-

68. Lammet med korsfanan.

ligen en del runda hängsmycken i fynd från den yngre järnåldern, hvilka smycken bildas af ett fyrfota djur med tillbakavridet hufvud, hela bilden omsluten af en rund ram, i hög grad erinrande om sådana bilder, som den här i fig. 68 återgifna. Jämför man figur 68 med ett hängsmycke från Alfvidsjö i Högby socken, Öland[2] (St. H. M. 1132) och detta åter med ett ifrån Blekinge (St. H. M. 1543) och detta med ett guldsmycke från Södermanland (St. H. M. 2954) och detta med tre stycken hängsmycken från Småland (St. H. M. 1304), så framgår det ganska tydligt, att alla dessa framställningar ganska

[1] Puttrich, *Denkmale der Baukunst des Mittelalters in Sachsen.*

[2] *Teckningar ur Statens Historiska Museum.* Ser. VI, pl. 5, fig. f.

nära äro besläktade med hvarandra, huru stort afståndet än vid ett första påseende kan förefalla. Den i fig. 68 återgifna bilden är visserligen den yngsta, och kan det därföre tyckas, som om jag ställt frågan på hufvudet, men vi få ej glömma, att lammet med korsfanan är en bild, som redan ganska tidigt förekom under medeltiden, och att den redan då hade ungefär den gestalt, som figuren visar.

Äfven andra djurbilder än de här anförda förekomma, och synnerligast under senare delen af den romanska perioden och under den gotiska uppträda de allra mest fantastiska och sällsamma djurgestalter, vid hvilkas sammansättande man visade fullkomligt förakt för det organiska och tygellöst hängaf sig åt fantasiens mest nyckfulla ingifvelser. Dessa bekräfta än ytterligare, hvad vi sagt om den germanska fantasiens egenskaper.

Vi skola nu öfvergå till växtmotivet. I det föregående hafva vi redan talat om, hur en irländsk form af .akantusbladet vunnit ganska stor utbredning här i Norden, och hur det inarbetades i den här rådande ornamentiken. Vi ha också sett, hur det romanska växtmotivets former ytterst sällan undergingo en dylik omgestaltning. Vi påträffa här därföre till en stor del alldeles samma former som i utlandet.

Då akantusbladet under föregående tider varit af en så framstående betydelse för ornamentiken, skola vi till en början söka utreda dess förekomst i Sverige under ifrågavarande tid. Inom den klassiska konsten kunde vi urskilja tvenne grupper af akantusbladsformer, den ena förekommande på kapitäl, den andra i akantusrankan. Vi skola äfven här fasthålla vid denna gruppering och vända oss då först till akantusbladet på kapitäl.

Den för den romanska konsten mest betecknande kapitälformen torde vara det så kallade tärningkapitälet. Dekorationen på detta står aldrig i något närmare sam-

band med dess konstruktiva betydelse och skiljer sig således i detta hänseende alldeles bestämdt från den klassiska konstens kapitäl. Det kan därföre mottaga de mest olika dekorationsmotiv. Här i Sverige är det dock kanske oftast utan all dekoration. Gotlandskyrkorna kunna visserligen uppvisa ett eller annat exempel på tärningkapitäl prydda med växtmotiv, t. ex. i Follingbo kyrka. Hvalstads kyrka, Vestergötland, eger ett tärningkapitäl, å ena sidan försedt med ett trappmönster, å den andra med ett litet, ytterst primitivt utfördt människohufvud. Det stora flertalet af dylika kapitäl synes dock som sagdt sakna all dekorativ utstyrsel.

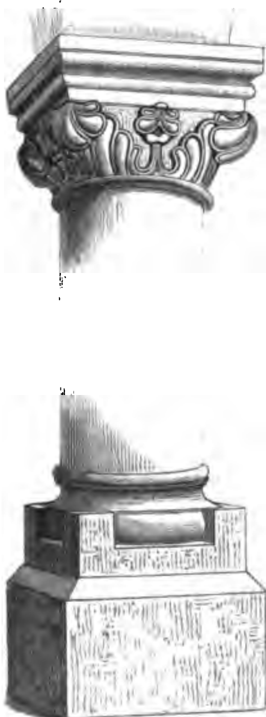
Å dessa kapitäl ha vi således ej kunnat anträffa kapitälakantusbladet, utan böra de kapitäl, å hvilka detta blad förekommer, stå i mer eller mindre direkt samband med det korintiska, men då inträffar den egendomliga omständigheten, att på det kanske äldsta här förekommande kapitäl, som kan sägas vara direkt härledt från den korintiska formen, där uppträder en bladform synnerligen starkt påverkad af palmetten. Kapitälet förekommer i kryptan till Dalby stiftskyrka, Skåne[1]. Att det troligen är en palmett, som här uppträder, synes mig framgå däraf, att den nedtill har tvenne bågböjda band samt tvenne voluter, och att spetsen ej är utåtböjd. Mellan voluterna framväxer bladet solfjäderslikt. Den för akantusbladet så karateristiska utåtböjningen af spetsen saknas äfven.

Men i Gotlandskyrkorna förekomma likväl kapitäl, å hvilka vi onekligen återfinna akantusblad, men ej på samma sätt anordnade som å det klassiska kapitälet. Den ifrågavarande formen får lättast sin förklaring af den föregående utvecklingen, hvarför vi nu skola gå något tillbaka i tiden. Vi ha talat om, att akantusbladet an-

---

[1] *Tegninger af ældere nordisk Architektur.*

ordnades i öfverensstämmelse med det fortlöpande ornamentet lotusblomma-palmett. Sammanställda på detta vis vuxo akantusbladen så småningom tillsammans nedtill. Denna form förekommer allmänt redan på 800-talet såväl i metallarbeten, t. ex. på ett förgyldt beslag från Björkö (graf 543), som i handskrifter, t. ex. i den stock-

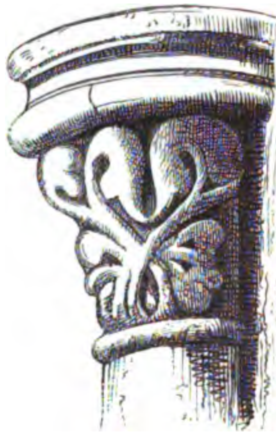
69. Kolonn från Grötlingbo kyrka, Gotland.

holmska Liber sacramentorum, och synes fortlefva med oförminskad kraft under medeltiden. Det är denna sammanställning af nedtill hopvuxna akantusblad, som förekommer å gotländska kapitäl. I fig. 69 afbildas ett dylikt kapitäl ifrån Grötlingbo. Vi se här i hörnen de bredare bladen och midt på kapitälet det smalare. Bladspetsarna äro icke blott utåtböjda, utan rent af nedvikta

och nästan behandlade som nya blad. Bladformen synes för öfrigt i ganska ringa mån påminna om akantusbladet, och ändå är det otvifvelaktigt detta blad, nämligen den form, där veckningen blifvit för starkt betonad, som legat till grund för den ifrågavarande formen, fastän släkte efter släkte missförstått den, så att den slutligen tagit detta utseende. Hvarthän dylika missförstånd kunna leda, visar en kapitälkrans från Grötlingbo kyrka, Gotland. Den, som utfört detta, har tydligen haft i minnet en sådan

70. Kapitäl från Varnhem.

71. Kapitäl från Sköfde stadskyrka.

form, som den i fig. 69 återgifna, men han har fattat den nedböjda spetsen såsom ett blad för sig och därföre låtit ett annat självständigt blad växa upp från kapitälets nedre rand. Äfven utom Gotland förekomma kapitäl prydda med akantusblad, hvilka härstamma ifrån samma gruppering, som den nyss omtalade, men då det i det förra fallet var akantusbladets veckning, som gifvit upphof till den missförstådda formens utveckling, så är det här flikarna, som blifvit godtyckligt förlängda och just härigenom karakterisera ornamentet. Ett kapitäl med dylika ornament finnes i Linköpings domkyrka. Bladen äro här sammanväxta ned-

till och flikarna böjda om hvarandra, diamanterade och slutande i tre små flikar[1]. Sådana former, som förekomma å kapitälen till en af portalerna å Varnhems klosterkyrka (fig. 70) och å kapitälen till en af portalerna å Sköfde stadskyrka (fig. 71), skulle jag vilja anse vara härledda ur den nyss omtalade. Flikarna ha här endast blifvit längre och flätade i hvarandra.

Dessa sist omnämda former hafva kunnat återföras till akantusbladsformer, som egentligen ej höra hemma på

72. Dopfunt från Ornunga kyrka, Vestergötland.

kapitälen. Mera direkt samband med den antika formen af kapitälakantusbladet visa däremot några blad å kapitäl uti Lunds domkyrka. Att dessa bladformer kunna uppträda ger vid handen, att ett närmare samband med antiken blef åvägabragt redan under den romanska perioden.

Vi skola nu öfvergå till akantusrankan. Af det före-

[1] Lübke, *Geschichte der Architektur*, I, sid. 492, fig. 405 återger ett kapitäl med en bladform, snarlik Linköpingskapitälets.

gående torde vi erinra oss, att den bestod af stjälk och blad, och att vid bladets förening med stjälken en ringlik utbildning förekom. Denna form af akantusrankan uppträder ganska allmänt, så t. ex. å en dopfunt från Ornunga kyrka i Vestergötland, nu i Statens Historiska Museum, afbildad i fig. 72. Vi finna här, att stjälken spelar

73. Dopfunt från Uklums kyrka, Bohuslän.

hufvudrolen, och ett sådant förhållande är ju ganska naturligt, emedan stjälken med sina böjningar mera erinrade om den föregående ornamentiken. Vid bladets framväxande förekommer det tvenne parallela streck, hvilkas betydelse vi redan förut omtalat. Bladet är bildadt treflikigt, och vi återfinna här i hufvudsak samma bildning som å bladen på de gotländska kapitälen.

Att vi här åter ha att göra med akantusbladet torde vara ganska visst. Vi sågo, att redan under den byzantinska tiden bildades detsamma treflikigt. Den romanska konsten på fastlandet tyckes hafva föredragit den treflikiga formen, liksom den irländska, såsom vi sett, föredragit den tvåflikiga. I fig. 73 återges ett annat exempel, å en dopfunt

74. Dopfunt från Solberga kyrka, Bohuslän.

från Uklums kyrka, Bohuslän, där bladflikarna äro något friare behandlade, och där man för fyllnadens skull äfven låtit ett litet tvåflikigt blad utväxa från rankan. Å en funt från Bohuslän, Solberga kyrka, afbildad i fig. 74, se vi, huru stjälken, som lindar sig i spiral, har blifvit hufvudsaken. Dylika spirallika rankor förekomma äfven på Got-

land, Hafdhems kyrka. Men man nöjde sig ej med att lägga stjälken blott i spiral. Bladrankan visar nämligen under den romanska tiden en böjelse att fläta ornamentets olika delar i hvarandra, i hvilken omständighet vi ytterligare kunna se den förutvarande ornamentikens inflytande på växtmotivets behandling. Detta drag är nämligen helt och hållet främmande för den antika konsten och förekommer i ytterst ringa mån inom den byzantinska. Här i Sverige kunna flera exempel anföras, t. ex. ett skilderi från Vamblingbo kyrka, Gotland, och grafmonumentet från Botkyrka socken (fig. 67), Södermanland. Å dessa äro stjälkarna flätade i hvarandra, så att ornamentet ligger såsom ett nät öfver ytan. Synnerligen egendomligt är växtornamentet på vården från Botkyrka. Här förekomma en sorts bihang till stjälken, hvilka bihang tydligen hafva tillkommit för att möjliggöra en flätning af ornamentets olika delar — ja dessa flätknutar, om jag så må uttrycka mig, hafva till och med undanträngt självfva bladen, ett synnerligen intressant exempel på den omskapning, som det antika ornamentet undergick. — Att man insätter djur i rankan förekommer ofta i utlandet. I det föregående hafva vi redan anfört exempel på detta från Sverige.

Det är icke blott stjälken som flätas, utan liksom vi redan sågo, att akantusbladens flikar på kapitälen böjde sig om hvarandra, så förekommer det äfven i rankan, att flikarna godtyckligt förlängas för att böjas om något. Exempel på detta finna vi å dopfunten från Gällstads kyrka, Vestergötland, afbildad i fig. 75.

Men äfven enklare former upptagas, såsom man kan se af en ranka från Mellby kyrka, Skåne (fig. 76). Denna form uppstod sannolikt under den karolingiska renässansen. Labarte återger en sådan ranka på en miniatyrbild från Karl den skalliges tid[1]. Formen tyckes emellertid ha

---

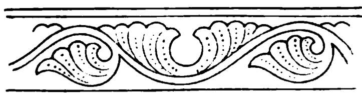
[1] Labarte, *Histoire des arts industriels.* II, pl. 50.

varit synnerligen seglifvad, ty vi återfinna den ännu bland målningarna i Risinge kyrka, Östergötland. Ornamentet är synnerligen både enkelt och oorganiskt. Det består af ett band, böjdt i vågor, med inpassade dubbla akantusblad, som på detta vis alldeles oorganiskt förenas

75. Dopfunt från Gällstads kyrka, Vestergötland.

med rankan, eller också kan såsom å fig. 76 åt den ena sidan förekomma det dubbla akantusbladet och åt den andra ensidiga skaftade blad.

76. Ranka från Mellby kyrka, Skåne.

Denna rankform, sådan den af Labarte afbildas å nyss citerade ställe, kan möjligen ledas tillbaka till en annan under antiken använd form, ty det är så med de romanska formerna, att man ej alltid kan med bestämdhet återföra dem till vissa, gifna former, emedan de ursprung-

liga motiven genom missförstånd och genom ömsesidigt inflytande på hvarandra blifvit så sammanblandade, att man ej utan ett mycket stort material kan utreda deras historia. Så är förhållandet med det ifrågavarande ornamentet. Vi erinra oss kanske ur det föregående, att såväl lotusblomman som palmetten förekommo växelvis vända uppåt och nedåt, förenade genom S-formigt böjda band. Denna form lefde ännu kvar inom den byzantinska konsten[1], fastän det här var en bladform, som uppträdde i stället för palmetten eller lotusblomman. Man skulle kunna tänka sig, att denna form låge till grund för den

77. Dopfunt, Vedums kyrka, Vestergötland.

här ifrågavarande, allra helst som man ser, att motivet på allvar togs upp af den romanska konsten. Här i Sverige är det egentligen inom Vestergötland, som det förekommer dels å funtar, såsom å dem från Vedums (fig. 77), Sils och Dala kyrkor m. fl., dels å grafstenar, såsom å en på Broddetorps gamla kyrkogård[2] och en i Torbjörntorps kyrka[3].

[1] Salzenberg, *Alt-christlische Baudenkmale vom Constantinopel* etc., pl. 20, fig. 9.

[2] K. Torin, *Vestergötlands runinskrifter*, andra samlingen, fig. 30.

[3] *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift*, 4:de och 5:te häftena, sid. 44, fig. 26.

Se vi på figur 77, så återfinna vi där de böjda banden, sammanhållningsringen och blad, som erinra om palmetten. Alldeles dylika blad fastän utan ringen

78. Heda kyrka, Östergötland.

nedtill förekomma äfven på kapitäl i Fole kyrka, Gotland. Ett annat klassiskt motiv lefver också upp i Vestergötland, där vi träffa det i Skelfvums och Vedums kyrkor. Det är en ättling af det bekanta fortlöpande

ornamentet lotusblomma-palmett. Naturligtvis är det en bladform, som trädt i stället för lotusblomman och palmetten. Dessa bladformer förenas genom bågböjda band, hvilka strax under bladen äro försedda med ringar, således en slående öfverensstämmelse med det klassiska

79. Grafsten, Ugglums kyrka, Vestergötland.

ornamentet. Dylika former förekomma äfven i Skåne t. ex. Vä kyrka.

I Östergötland påträffas en form, som är besläktad med dessa, ehuru bladen här äro hållna i den friare romanska stilen med förlängda flikar, som gripa om någon-

ting, i detta fall ringar, som omge hvarje blad. Bladen äro sinsemellan förbundna genom bågböjda band, hvilka strax under bladen visa minnen af sammanhållningsringen (fig. 78). Snarlika former förekomma äfven i Skåne, såsom å Lunds domkyrka och å södra portalen till Åhus kyrka, där det likväl är bladets stjälk, som delar sig och ring-

80. Grafsten från Österplana gamla kyrkogård, Vestergötland.

likt omsluter själfva bladet, hvilket då understundom återges som tvenne blad. Dessa vända då, sit venia verbo, ryggarna mot hvarandra. Bland väggmålningarna i Råda kyrka, Vermland, och Vrigstads kyrka, Småland, finnas flera former, som kunna ledas tillbaka till något af de senast omtalade antika motiven.

Det finnes dessutom ganska sammansatta ornament med växtmotiv. Dessa ornament förekomma synnerligast på grafstenar från Vestergötland. Utanför Vestergötland äro grafstenar från denna tid, prydda med växtornament, ganska sällsynta. De finnas dock på Gotland, och enstaka exemplar förekomma i Vermland och Upland och möjligen äfven i andra landskap, fastän jag ej för tillfället känner något fall.

Figur 79 återger en dubbel grafsten från Ugglum,

81. Dopfunt från Gällstads kyrka, Vestergötland.

Vestergötland. På den venstra halfvan se vi ett kors med lång stam. På hvar sin sida om korset uppväxer en något förkrympt romansk ranka. Strax under korset på stammen framväxa tvenne blad. Se vi på den högra halfvan, så finna vi där samma motiv, men egendomligt utveckladt. Nedtill är den högra figuren alldeles lik den venstra. Följa vi sedan de båda ornamenten uppåt, så skola vi finna, att den högra figurens blad böja sig inåt eller utåt, par för par, alldeles motsvarande bladen

på den venstra figurens rankor, men korsets stam har försvunnit och de båda rankornas inåtböjda blad förenats, så att de bilda hjärtformiga figurer. En vidare utveckling af denna form visar fig. 80, som återger en grafsten från Österplana gamla kyrkogård, Vestergötland. Den nedre delen af stenen saknas tyvärr. Korsets stam är på denna sten helt och hållet borta, men vi återfinna i stället de växelvis utåt- och inåtböjda bladen och öfverst korset upplöst i bladornament. Tänker man sig utvecklingens gång på detta sätt, så får man en tillfyllestgörande förklaring, hvarför själfva bladen stå på hufvudet å dessa stenar, ty denna bladens ställning förefaller vid första påseende onekligen något barock[1].

Äfven andra mycket eleganta former kunna uppstå genom sammanställandet af tvenne rankor. I fig. 81 återges ett dylikt ornament, som förekommer på dopfunten från Gällstads kyrka, Vestergötland.

Flera former skulle ytterligare kunna påvisas, som stå i samband med de under antiken uppträdande, men det redan sagda torde vara nog för att visa, det flertalet af såväl djur- som växtmotiven under den romanska tiden i själfva verket ha sitt rotfäste i den antika konsten och specielt i den romerska.

Anmärkningsvärdt är det förhållandet, att på metallarbetena tyckes man längre än annorstädes hafva behållit kvar enstaka former erinrande om dem, som funnos här före kristendomens införande. Detta härleder sig troligen däraf, att guld- och silfversmederna ej stodo i så liflig beröring med de andlige som byggmästarna och stenarbetarna.

Af arbeten i trä finnas ytterst få kvar, men de som finnas tyckas ge vid handen, att man här i Sverige egde en ganska stor skicklighet i träsnideri. Motiven, som i trä-

---

[1] I *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* **finnas flera dylika grafstenar afbildade.**

snideriet upptagas, erinra mestadels om former från hednatiden, oaktadt de antagligen äro arbetade långt senare.

En del af de romanska formerna dö helt och hållet ut med den romanska perioden, andra åter undergå endast små förändringar under den gotiska tiden och fortlefva under hela denna period för att slutligen under 14- och 15-hundratalens renässans framträda i en föryngrad gestalt.

Då materielet för detta ämne ligger spridt i en mängd olika arbeten, så har jag här sammanfört de viktigare af dem, som jag varit i tillfälle att genomgå.

Adamy, Rudolf, *Architektonik auf historischer und æsthetischer Grundlage.* Hannover 1881—.

d'Agincourt, S., *Histoire de l'art par les monuments depuis sa décadence au 4:m siècle jusqu'à son renouvellement au 16:m.* Paris 1811—23.

Barbault, M., *Les plus beaux monuments de Rome ancienne.* Rome 1761.

Le Bas et Waddington, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie mineure.* Paris.

Benndorf, Otto, *Griechische und sicilische Vasenbilder.* Berlin 1869—83.

Le Blant, E., *Etude sur les sarcophages chrétiens antiques de la ville d'Arles.* Paris 1878.

Bock, Frans, *Die Kleinodien des heil. römischen Reiches deutschen Nation.* Wien 1864.

Densamme, *Karl's des grossen Pfalzkapelle und ihre Kunstschätze.* Aachen 1866. Cöln & Neuss 1867.

Densamme, *Das monumentale Rheinland.* Cöln & Neuss 1867—69.

Densamme, *Geschichte der liturgischen Gewänder des Mittelalters.* Bonn 1856—71.

Bohn, R., *Alterthümer von Pergamon.* Berlin 1885.

Brunius, C. G., *Skånes Konsthistoria för medeltiden.* Lund 1850.

Densamme, *Gotlands Konsthistoria.* Lund 1864—66.

Densamme, *Nordens äldsta metropolitankyrka eller historisk och arkitektonisk beskrifning öfver Lunds domkyrka.* Lund 1836.

Brückner, *Ornament und Form der attischen Grabstelen.* Weimar 1886.

Bucher, B., *Geschichte der technischen Künste.* Stuttgart 1875—1885.

Böhlau, J., *Frühattische Vasen* i *Jahrbuch des Kaiserlich deutschen archäologischen Instituts.* Band II. Berlin 1887.

Densamme, *Böotische Vasen* i *Jahrbuch des Kaiserlich deutschen archäologischen Instituts.* Band III. Berlin 1888.

Cahier, C., et Martin, A., *Mélanges d'archeologie.* Paris 1847—56.
Cahier, C., *Nouveaux mélanges d'archeologie.* Paris 1874—77.
Carapanos, C., *Dodone et ses ruines.* Paris 1878.
Cesnola, *Cyprus.* London 1877.
Chandler, Revett and Pars, *Jonian antiquities published with permission of the society of diletanti.* London 1769.
Cockerell, C. R., *The temples of Panhellenius at Ægina and of Apollo Epicureus at Bassæ near Phigaleia in Arcadia.* London 1860.
Conze, A., *Melische Thongefässe.* Leipzig 1862.
Densamme, *Zur Geschichte der Anfänge griechischen Kunst* i *Sitzungsberichte der Wiener Akademie d. phil.-hist.*, Cl. LXIV, Bd II, 1870, s. 505 och LXXXIII, Bd I, s. 221 (1873).
Curtius, m. fl., *Die Ausgrabungen zu Olympia.*
Dahl, G., *Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den frühesten Jahrhunderten in den innern Landschaften Norwegens.* Dresden 1837.
Dahlerup, m. fl., *Tegninger af ælder nordisk Architektur.* Kjøbenhavn.
Danske Mindesmærke utgivne af en Forening. Kjøbenhavn.
Desgodetz, M., *Les édifices antiques de Rome.* Paris 1779.
Dibdin, T. H., *The bibliografical decameron.* London 1817.
Dietrichson, L., *Den norske Træskjærer Kunst, dens Oprindelse og Udvikling. En foreløbig Undersøgelse.* Christania 1878.
Duchesne, L., *Le liber pontificalis. Texte introduction et commentaire* i *Bibliotèques des écoles françaises d'Athènes et de Rome.* Paris 1884—88.
Dumont, A., et Chaplain, *Les céramiques de la Grèce propre.* Paris 1881—.
Dupont-Auberville, *L'ornement des tissus. Recuiel historique et pratique.* Paris 1877.
Durm, Josef, *Die Baukunst der Griechen.* Andra afdelningens första band af *Handbuch der Architektur.* Darmstadt 1881.
Densamme, *Die Baukunst der Etrusker. Die Baukunst der Römer.* Darmstadt 1885. Andra afdelningens andra band af *Handbuch der Architektur.*
Dybeck, R., *Sverikes run-urkunder.* Stockholm 1860—70.
Densamme, *Runa.* Stockholm 1865—74.
Densamme, *Svenska run-urkunder.* Stockholm 1855—57.
Essenwein, A., *Die Ausgänge der classischen Baukunst* i *Handbuch der Architektur.* Andra delens tredje band, första hälften. Darmstadt 1886.
Falke, J. von, *Konststilar och konstslöjd. Handbok för hemmet, skolan och verkstaden.* Öfversättning och bearbetning af G. Upmark. Stockholm 1885.
Furwängler, A., und Löschke, G., *Mykenische Thongefässe.* Berlin 1879.
Desamme, *Mykenische Vasen.* Berlin 1886.
Gailhabaud, J., *Monuments anciens et modernes.* Paris 1850.
Gerhard, E., *Auserlesene griechische Vasenbilder.* Berlin 1840.
Densamme, *Trinkschalen und Gefässe des Königlischen Museum zu Berlin und anderer Samlungen.* Erste Abtheilung. Berlin 1848.
Densamme, *Etruskische Spiegel.* Berlin 1843—84.
Gilbert, John, *National manuscript of Irland.* London 1879.
Göransson, *Bautil.* Stockholm 1750.
Haupt, R., *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein.* Kiel 1886—.

Hauser, Alois, *Styl-Lehre der architektonischen Formen des Mittelalters.* Wien 1884.

Heals, A., *The churches of Gotland.* London 1888.

Hefner-Alteneck, J. H. v., *Trachten, Kunstwerke und Geräthschaften vom frühen Mittelalter bis Ende des 18. Jahrhunderts nach gleichzeitigen Originalen.* Frankf. a. M. 1879—87.

Helms, J., Hansen, H., og andere, *Ribe Domkirke.* Kjöbenhavn 1870.

Heydemann, H., *Griechischen Vasenbilder.* Berlin 1870.

Hildebrand, B. E., och H., *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum.* Stockholm 1873—.

Hildebrand, H., *Från äldre tider. Kulturvetenskapliga och historiska studier.* Stockholm 1882.

Densamme, *Sveriges Medeltid. Kulturhistorisk skildring.* Stockholm 1879—.

Densamme, *Den kyrkliga konsten under Sveriges Medeltid.* Stockholm 1875.

Densamme, *The industrial arts of Scandinavia in the pagan time.* London 1883.

Holm, H. J., *Bornholmske Kirker.* Kjøbenhavn 1878.

Inghirami, Francesco, *Monumenti, etruschi o di etrusco nome.* Fiesole 1821—26.

Jones, O., *The grammar of ornament.* London 1865.

Jännicke, F., *Grundriss der Keramik in Bezug auf das Kunstgewerbe. Eine historischen Darstellung ihres Entwickelungsganges in Europa, dem Orient und Ost-Asien von ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart.* Stuttgart 1879.

von Klenze, L., *Die schönsten Ueberreste griechischen Ornamente der Glyptik, Plastik und Malerei.*

Kondakoff, N., *Histoire de l'art byzantin considéré principalement dans les miniatures. Préface de M. A. Springer. Traduction de M. Trawinski.* Paris 1886.

Kraus, *Kunst und Alterthum in Elzass—Lothringen.* Strassburg.

Kugler, Frans, *Geschichte der Baukunst.* Stuttgart 1856.

Kunst og Haandverk fra Norges fortid. Chrisiania.

Labarte, J., *Histoire des arts industriels au moyen âge et à l'époque de la renaissance.* Paris 1872.

Densamme, *Recherches sur la peinture en émail dans l'antiquité et au moyen âge.* Paris 1856.

Lacroix, *Les arts au moyen âge.* Paris 1877.

Lau, Th., *Die griechischen Vasen, ihr Formen und Decorationssystem. Mit einer historischen Einleitung von H. Brunn und erleuternden Texte von P. F. Krell.* Leipzig 1877.

Layard, A. H., *Niniveh und Babylon, übersetzt von Dr J. Th. Zenker.* Leipzig (1855).

Densamme, *Niniveh und seine Ueberreste — sowie einer Untersuchung über die Sitten und Künste der alten Assyrier. Deutsche von Dr N. N. W. Meissner.* Leipzig 1850.

Lehfeldt, *Bau- und Kunstdenkmäler Thüringens.* Jena 1888.

Lepsius, K. R., *Denkmäler aus Ægypten und Æthiopien.* Berlin 1849—59.

Lindenschmit, L., *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit.* Mainz 1858—.

Lübke, Wilh., *Geschichte der Architechtur.* Leipzig 1884—85.

Løffler, B., *Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Middelalder. (Den romanske Periode.)* Kjøbenhavn 1883.
Densamme, *Reliefferne over Korstolene i Roeskilde Domkirke.* Kjøbenhavn 1880.
Densamme, *Gravstenene i Roeskilde Kjøbstad.* Kjøbenhavn 1885.
Løffler og Clemmensen, *Sjællands Stifts Landsbykirker.* Kjøbenhavn 1880.
Mandelgren, *Monuments scandinaves du moyen âge.* Paris 1862.
Marriot, W. B., *Vestiarium christianum. The origin and gradual development of the dress of holy ministry in the church.* London 1868.
Maspero, G. *L'archéologie egyptienne.* Paris (1887) ur *Bibliothèque de l'enseignement des beaux arts.*
Mau, A., *Geschichte der decorativen Wandmalerei in Pompeji.* Berlin 1882.
Meyer, F. S., *Handbuch der Ornamentik.* Leipzig 1888, ur Seemans *Kunstgewerbliche Handbücher.*
Milchhöfer, A., *Die Anfänge der Kunst in Griechenland.* Leipzig 1883.
Monumenti inediti.
Montelius, O., *Svenska fornsaker.* Stockholm 1872.
Munch, P. A., och Schirmer, H. E., *Throndhjems domkirke.* Christiania 1859.
Müller, Sophus, *Dyreornamentiken i Norden, dens Oprindelse, Udvikling og Forhold til samtidige Stilarter*, i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.* Kjøbenhavn 1880, sid. 263.
Müntz, E., *Etudes iconographiques et archéologiques sur le moyen âge.* Paris 1887.
Nicolaysen, N., *Mindesmerker af Middelalderens Kunst i Norige.* Christiania 1854—55.
Otte, H., *Handbuch der kirchlischen Archæologie.* Leipzig 1868.
Paley, F. A., *Illustrations of Baptismal fonts.* London 1844.
Perrot, J. H., et Chipiez, Ch., *Histoire de l'art dans l'antiquité.* Paris 1882—.
Piranesi, G. B., *Le antichità Romane.* Rom 1756.
Ponce, *Descriptions des bains de Titus etc.* Paris 1786.
Poppe, C., *Samlung von Ornamenten und Fragmenten antiken Architectur, Sculptur, Mosaik und Toreutik.* Berlin.
Prisse d'Avennes, *Histoire de l'art egyptien.* Paris 1879.
Puttrich, L., *Denkmale der Baukunst des Mittelalters in Sachsen.* Leipzig 1836—50.
Quast, A. F. v., *Die alt-christlischen Bauwerke zu Ravenna vom 5 bis 9 Jahrhundert.* Berlin 1842.
Rayet, O., et Collignon, M., *Histoire de la céramique grecque.* Paris 1888.
Rickman, T., *An attempt to discriminate the styles of architectur in England from the conquest to the reformation.* London 1848.
Roller, T., *Les catacombes de Rome.* Paris 1881.
Rygh, O., *Norske Oldsager.* Christiania 1880—85.
Salazaro, *Studi sui monumenti della Italia meridionale dal IV:o al XIII:o seculo.* Napoli 1871—1880.
Salzenberg, W., *Alt-christlische Baudenkmale von Constantinopel vom V bis XII Jahrhundert.* Berlin 1854.
Schliemann, H., *Mykenæ. Bericht über meine Forschungen und Entdeckungen in Mykenæ und Tyrus.* Leipzig 1878.
Schnaase, C., *Geschichte der bildenden Künste.* Düsseldorf 1865.

Schubert von Soldern, L. R., *Das stilisieren der Pflanzen.* Zürich & Leipzig (1888).

Semper, G., *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Æsthetik.* München 1878—79.

Shaw, Henry, *The decorative arts, ecclesiastical and civil of the middle ages.* London 1851.

Silvestre, *Paléographie universelle.*

Stephens G., *Old northern runic monuments of Scandinavia and England.* Kjøbenhavn 1866—84.

Stuart, J., and Revett, N., *The antiquities of Athens and other monuments of Greece.* London 1761—1816.

Studierejser af Kunstakademiets Elever. Kjøbenhavn.

Sybel, L. von, *Weltgeschichte der Kunst bis zu Erbauung der Sophienkirche.* Marburg 1888.

Tegninger af ældere nordisk Architektur. Kjøbenhavn.

Texier, Ch., *The principal ruins of Asia minor.* London 1865.

Texier, Ch., and Popplewell Pullan, R., *Byzantine architecture.* London 1864.

Thiersch, F., *Ueber das Erechteum auf der Akropolis zu Athen.*

Tymms and Wyatt, *The art of illuminating.* London (1860).

Uldall, J. E. C., *Lallinglands Kirker. Rødding Herreds Kirker.* Kjøbenhavn 1884.

Vedel, E., *Borholms Oldtidsminder og Fornsager.* Kjøbenhavn 1886.

Weiss, H., *Kostümkunde.* Stuttgart 1881—1883.

Wimmer L., *Døbefonten i Åkirkeby Kirke.* Kjøbenhavn 1887.

Wittlock, J. A., *Jordfynd från Värends förhistoriska tid.* Stockholm 1874.

Worsaae, J. A. A., *Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Kjøbenhavn.* 1859.

Förteckning på figurerna.

Rättelser:

sid. 22, anm. 1, *står:* sid. 187, *läs:* sid. 181,
» 107, rad. 17 uppifrån *står:* uppträder, *läs:* uppträder i Sverige,

Det stora sillfisket i Skåne under medeltiden och nyare tidens början, dess förhållande till samtidiga sillfisken och till det nutida fisket i Skåne.

Af

Rudolf Lundberg.

Ryktet om det fordomtima stora sillfisket och de dermed i samband stående marknaderna i Skanör och Falsterbo har fortlefvat genom seklen och torde vara allmänt bekant äfven utom historieforskarnes krets. Det mäktiga hanseförbundets handelsförbindelser med Norden, uti hvilka nämnda marknader intogo ett mycket framstående rum, voro af så mångsidigt ingripande betydelse, att de måste tilldraga sig uppmärksamhet äfven af dem, som företrädesvis behandlat den tidens politiska historia. Då häfdaforskarne emellertid, af lätt förklarliga skäl, icke känna mycket till fiskeriförhållanden, har följden blifvit, att den sidan af saken, som rör sjelfva fisket, blifvit dels mera flygtigt behandlad, dels, enligt mitt förmenande, delvis mindre riktigt uppfattad. En utredning af detta fiskes verkliga omfattning är desto mera af intresse ej blott från kulturhistorisk, utan äfven från naturalhistorisk synpunkt, som, ifall den gängse uppfattningen är riktig, sillens uppträdande vid skånska kusten och försvinnande derifrån utgör ett i fiskeriernas historia enastående fall. Afsigten med närvarande uppsats är att söka gifva en öfversigt af hvad man känner om detta ryktbara sillfiske, såvidt mina källor tillåta, och kritiskt behandla

de spridda och fragmentariska uppgifter, som derom förekomma.

Källskrifter och litteratur. Källorna för skånska sillfiskets och sillhandelns historia utgöras förutom derom utfärdade ordningsstadgar — motböcker — af några få uppgifter om fiskets storlek samt de spridda upplysningar om dess utfall under vissa år, som finnas uti tidens urkunder. Några direkta urkundsforskningar har jag hvarken haft förmåga eller tid att för denna anspråkslösa uppsats anställa. De föregående författare, som särskildt behandlat fisket, äro, så vidt jag känner, högst få och knappast mera än en af dessa kan anses såsom kännare af fiskeförhållanden, nämligen H. Krøyer, den berömde danske fiskekännaren, som härom efterlemnat ett för längre tid sedan nedskrifvet, ofullbordadt manuskript *Det Skanørske Sildefiskeri i det 12 till 15 Aarhundrede*, hvilket efter hans död publicerats uti *Nordisk Aarsskrift for Fiskeri*, utg. af H. V. Fiedler och A. W. Ljungman 4:de årg. 1887 (Köpenhamn 1887). Krøyer hade i yngre år sysselsatt sig med undersökningar rörande fiskeriväsendet i Danmark, men uti nämnda uppsats förefaller han, särskildt i fråga om det forna fiskets storlek, mindre kritisk. Han saknade äfven kännedom om ett par senare upptäckta uppgifter rörande detta fiske. En annan dansk författare overrettsassessor F. F. Mourier har uti en uppsats *Forsøg til en Oversigt over de Fiskeriet i Danmark vedrørende ældre og nyere Lovregler* i *Tidskrift for Fiskeri* 2:dra och 3:dje årg. 1866—68 berört nu i fråga varande ämne.

Af nyare tyska förf. har jag haft tillgång till O. Blümckes i flere hänseenden upplysande afhandling *Stettins hansische Stellung und Heringshandel in Schonen*, Stettin 1887, men den som mest uttömmande och all-

sidigt hittills behandlat ämnet är Dietrich Schäfer uti inledningen till den af honom utgifna *Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen*, Halle a. S. 1887, hvilket arbete varit af synnerlig vigt genom der såsom bilagor meddelade vigtiga aktstycken, belysande frågan om fiskets afkastning.

För öfrigt har jag rådfrågat Allen, *De tre Nordiske Rigers Historie*, Hans Hildebrand, *Sveriges Medeltid* m. fl. Hirschs *Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte* har jag först sedan närvarande uppsats var till största delen nedskrifven kommit i tillfälle att se.

I.

Skanör-Falsterbo-fiskets omfattning och betydelse.

Fiskets och marknadernas början. — Det gamla fiskets afkastning. — Det nutida sillfisket. — Det gamla fiskets förlopp. — Skanör-Falsterbo-fiskets förhållande till Engelsmäns och Holländares sillfiske i Nordsjön. — Sillfisket i Bohuslän och Norge. — Närmare granskning af uppgifterna rörande det gamla skånska sillfiskets afkastning. — Upphörandet af Tyskarnes handel och fiske i Skåne.

Författarne äro osäkra om när detta stora fiske skall anses hafva börjat. Man har framletat spridda yttranden ur de isländska sagorna, der sillfiske i Skåne omtalas. Så i Olof den heliges saga och Knytlinga saga, i hvilka sillfiske i förbigående omnämnes och af hvilken sistnämnda framgår, att detsamma var af stor betydelse för befolkningen. Knut den helige berättas nämligen på en sammankomst med Skåningarne hafva skrämt bönderna till lydnad genom hotelsen att, derest de satte sig upp emot honom, hindra deras sillfiske. Sillfisket i Skåne liksom i andra bebodda trakter, der denna fisk förekommer, går emellertid tvifvelsutan långt bakom alla historiska underrättelser. Det framgår af nyssnämnda Knytlinga saga, att det var bönderna som utöfvade fisket, således ej endast yrkesfiskare. Så är ännu fallet i Skåne uppe vid Kullen så till vida som under sillfisket på hösten en del folk uppifrån landet drager ned till fisklägena och deltager i sillfisket på hösten, men för öfrigt icke är fiskare. Norska fisket ännu i dag är öfvervägande ett dylikt allmogefiske, likasom fallet är med fisket vid största delen af våra Östersjökuster. Detta nyss nämnda skånska fiske var då tvifvelsutan mindre betydande och

öfvervägande husbehofsfiske, men deraf följer icke, att ju sillen kunnat förekomma tidtals i stor mängd redan den tiden. Man skulle eljes t. ex. med lika mycket skäl kunna påstå, att sillen uppträdde i Nordsjön först då Holländarnes bekanta stora sillfiske tog sin början derstädes. Att Adam af Bremen ej omtalar fisket torde helt enkelt bero derpå, att detta var något så att säga hvardagligt, som icke ansågs vara nog märkvärdigt att omtalas. Först när hanseaterna kommo med och af dem en efter tidens förhållanden stor sillhandel bragts till stånd, blef skånska sillfisket storartadt och tilldrog sig uppmärksamhet. Det är en omständighet, som synes mig i högsta grad anmärkningsvärd, nämligen att det stora skånska sillfiskets både uppkomst och slut står i så nära samband med hansestädernas blomstringstid och aftagande betydelse. Afsättningsförhållandenas stora betydelse för fiskerierna är ännu i dag ej fullt beaktad. Först då lönande afsättning för fångsten uppstår, blifva tillgångarne fullt tillgodogjorda, emedan fiske i stort eljes icke kan drifvas. Med andra ord: uppkomsten af det stora fisket berodde ej ensamt på, om sill fanns att få, utan äfven att förutsättningar för uppkomsten af en lönande sillhandel förefunnos. Sillen hade såsom näringsämne den tiden, då jordbruket ännu var föga utveckladt, en vida större betydelse än i våra dagar, och det är lätt förklarligt, att hansestäderna skulle veta att begagna sig af sillfisket vid sydskånska kusten, som låg alldeles i den stora handelsvägen mellan östern och vestern. Att de stora marknaderna och sillfisket kommo att koncentrera sig på den ödsliga landtunga, der Skanör och Falsterbo äro belägna, låter förklara sig dels deraf, att här fanns en för den tidens små fartyg ingalunda olämplig ankarplats, som tillika var tjenlig såsom mötesplats för handelsflottan från Östersjön och den från Nordsjön kommande flotta, som seglat »um land» d. v. s. rundt Skagen —

»umlandsfahrer» — dels af det förhållandet att grunden norr om Skanör och uppåt Sundet mellan Saltholmen och svenska landet (Flintrännan) utgöra sillens förnämsta lekplatser i Sundet, hvarföre ännu i dag största sillfisket derstädes bedrifves. Malmö utgör nu för tiden station för främmande d. v. s. från Blekinge kommande fiskare, som deltaga i fisket — under goda fiskeår —, men èn del båtar hålla äfven till i Skanör. Såsom marknadsplats och efter den tidens anspråk på plats för båtar etc. var äfven denna landtunga ganska fördelaktig.

När marknaderna vid Skanör först uppkommit och hanseaterna, bland hvilka Lybeckarne voro de första, börjat taga del i dessa samt sillfisket, är ej kändt, men antagligen var det redan i slutet af 12:te århundradet, kanske ej så synnerligen långt efter sedan Lybeck år 1158 erhöll sina första fria statuter, fastän saken ej till en början tilldrog sig större uppmärksamhet. Att Lybeckarne togo del i fisket åtminstone så tidigt som år 1201 är kändt deraf, att de lybska borgare, som då på hösten i september lågo med sina skepp vid Skanör i sillfiske, blefvo anhållna af Knut den sjette samt beröfvade gods och skepp. Det är från början af nämnda århundrade man har åtskilliga uppgifter om den stora tillgången på sill derstädes. Saxo omnämner i företalet till sin historia, att mängden af fisk (sill) var så stor, att man knappt kunde ro fram derstädes och att sillen kunde tagas med blotta händerna utan något redskap. Att sillen stundom förekommer i mycket täta stim är väl kändt, så att, om än detta uttalande ej får tagas alldeles efter orden, innebär det dock ej så stor öfverdrift, som det kunde tyckas. Att sillen skulle på sådant sätt stå packad i hela Sundet är naturligtvis orimligt, om man tager uttrycket alldeles ordagrannt, hvilket väl ej heller varit meningen. Krøyer[1] anför en i en handskrift i Paris-biblioteket för-

[1] Anf. st. s. 25.

varad berättelse af Philip de Maisières eller Mésières, som mot slutet af 1300-talet reste genom Öresund till Preussen och derom skref en berättelse till k. Karl VI, hos hvilken han hade varit hofmästare (gouverneur). Han berättar, att sillen flerstädes stod så tätt, att man kunde hugga sönder den med värjan, och att under de två månader fisket räckte, deltogo deri 40,000 båtar med sex, sju, åtta till tio mans besättning, förutom 500 större och mindre skepp, som transporterade den saltade sillen. »Det är ett stort sammanströmmande af folk för att fånga en så liten fisk, ty derest man räknar efter, skall man finna att mer än 300,000 menniskor under dessa två månader ej göra annat än fiska sill.» Krøyer finner denna berättelse visserligen »något öfverdrifven», men anser att en annan af de uppgifter, man har öfver fiskets afkastning, nämligen den som Tyge Krabbe lemnade Fredrik den förste efter ett meddelande af lybske fogden vid Falsterbo, att der funnos (omkring 1550) 7515 båtar, hvardera med fem mans besättning etc., vara för lågt tilltagen, emedan det kunde legat i nämnde fogdes intresse att för danske kungen, som skulle hafva tull af fisket, nedsätta det skånska fiskets betydelse. En annan vanligen anförd uppgift om skånska fiskets afkastning är danske fogden Frans Trebbows berättelse eller rättare förklaring till k. Christiern III rörande sillfångsten vid Skanör och Falsterbo, enligt hvilken den årligen derstädes saltade mängden af sill utgjorde omkring 8,000 läster = 96,000 tunnor. Denna handling synes Krøyer ej känt till, då han skref sin uppsats, men den har tjenat till grund för Allens och senare historieskrifvares uppfattning af ifrågavarande fiske. I Schäfers ofvannämnda arbete meddelas (Bil. II) en, såsom det vill synas, af föregående författare obegagnad urkund, nämligen danske tullnärens årsafräkning för Skanör och Falsterbo för 1494, hvilken icke minst för uppskattningen af fiskets storlek är af största intresse, såsom

varande den tvifvelsutan mest pålitliga uppgift derom, som hittills är känd. Dessutom finnes en af Wehrman meddelad uppgift öfver sillfångsten i Skåne åren 1368 och 1369, grundad på en för betäckande af krigskostnader af hansestäderna påbjuden s. k. pundtull, hvilken uppbars af städernas fogdar i Skåne och erlades för 34,000 tunnor år 1368 samt 33,000 tunnor år 1369. Fångsten år 1494 utgjorde, enligt nyssnämnda afräkning, vid Skanör och Falsterbo tillsammans 50,952 tnr. Under nästföregående år skulle fångsten varit omkring 1,000 läster eller 12,000 tnr mera, således omkring 62,000 tnr[1]. Dessa äro, såvidt jag har mig bekant, de enda hittills kända upplysningar angående fiskets storlek vid de förnämsta fiskplatserna eller Falsterbo och Skanör. Öfver fångsten vid öfriga, af Tyskarne besökta fisklägen känner jag alls inga uppgifter. Jämförda med nutidens »stora sillfisken» äro dessa summor, äfven om man tager Fr. Trebbows uppgift för god, icke så synnerligen stora. Så har t. ex. bohuslänska sillfisket i *medeltal* under åren 1877—87 lemnat en fångst af 246,017 tnr.

Huru förhåller sig nu det forna Skanör-Falsterbofiskets afkastning till det nutida fisket i samma trakt? En jämförelse mellan afkastningen af det forna och närvarande fisket i södra delen af Öresund eller den fiskeplats, der det stora fisket under medeltiden bedrefs, är förknippad med åtskilliga svårigheter. Fisket drifves visserligen fortfarande på samma plats som fordom, nämligen uti sundet mellan Saltholmen och svenska landet — Flintrännan — samt nedåt grunden ofvanför Skanör, men den i fisket deltagande personalen är icke nu för tiden hufvudsakligen stationerad på Falsterboudden, såsom

[1] Äfven Danskarne erlade tull för sillen, fastän mindre än utländingarne, hvarföre nämnda summa innefattar jämväl Danskarnes fångst eller med andra ord hela sillfångsten. Schäfer l. c. s. LXXXVI och XL.

då var fallet. Äfven om man har statistiska uppgifter öfver sillfångsten vid de fiskলägen som pläga deltaga uti fisket i Flinträinnan, så göres i dessa icke skilnad mellan den qvantitet, som fiskats hemma vid läget, och den i Flinträinnan fiskade, hvilken sistnämnda sålunda ej kan bestämdt uppgifvas. Förhållandet är dock, att under goda år i Sundet draga sig båtarne tidigt nog dit ner, och man kan sålunda tryggt antaga, att den alldeles öfvervägande största delen af fångsten just dessa år verkligen är tagen derstädes. Under de år, då det är godt om sill i Öresund, ligga större delen af fiskarne från fisklägena på båda sidor af Sundet, räknadt från och med Helsingborg och söderut, på sillfiske i Flinträinnan[1] under hösten, likaså en stor del af fiskarne från lägena på södra och sydöstra kusten af Skåne samt största delen af fiskarne från de rätt betydliga fisklägena Hörvik, Nogersund och Hellevik i Blekinge. Största delen af den af nämnda lägens fiskare under dylika år gjorda sillfångsten är uppfångad derstädes. Taga vi år 1882, som var ett godt fiskeår i Sundet, såsom exempel, så fiskades enligt befintliga uppgifter vid de nyssnämnda blekingska fisklägena tillsammans 448,900 valar sill (en val = 80 stycken), oberäknadt den af fiskarne sjelfva förbrukade samt ett mindre parti saltad sill. Vid fisklägena Rå, Fortuna och Alabodarne, Borstahusen, Hven, Barsebäck och Vikhög, Malmö och Limhamn, L. Hammar, Skanör, Falsterbo, Kempinge, Stafsten, Skåre, Trelleborg, Gislöf, Börte, Smyge, Bedinge, Abbekås, Hörte och Ystad utgjorde fångsten nämnda år tillsammans 524,100 valar eller med Blekingarnes fångst 973,000 valar. Härvid äro ej de östskånska och danska i nämnda fiske deltagande båtarnes fångst beräknad. Tages denna med i beräkningen, så synes mig

[1] Jag begagnar för korthetens skull denna benämning för hela det nu i fråga varande fiskeområdet, ehuru Flinträinnan egentligen ej räknas så långt söderut som ned emot Skanör.

att man, äfven med hänsyn till att en del af uppgifna sillqvantiteten fångats på andra platser än i Sundet, kan skatta den i södra delen af Sundet — eller platsen för det medeltida stora fisket — fångade sillen till minst omkring 750,000 valar. Detta skulle efter en beräkning af 15 valar på tunnan[1] utgöra 50,000 tunnor, och man torde icke begå någon öfverdrift, om man beräknar fångsten under dylika år till något derutöfver. Det är väl att märka att, om ett större antal båtar under sådana år toge del uti fisket, skulle silltillgången tvifvelsutan medgifva större fångst än nu vanligen är fallet. Man får enligt denna beräkning sålunda ungefär samma summa som enligt 1494 års förut nämnda tullräkenskaper. I alla händelser är skilnaden mellan den forna och nutida fångstqvantiteten ingalunda så stor, att man kan vara berättigad att tala om sillens försvinnande eller sillfiskets upphörande, på grund af skilnaden mellan samma tillgångar förr och nu. Angående tillförlitligheten af de gamla uppgifterna se längre fram.

Att det nutida fisket derstädes ej spelar en sådan rol som under medeltiden beror, såsom jag skall söka visa, icke derpå, att tillgången på sill minskats så oerhördt sedan dess, utan på de helt och hållet förändrade omständigheter, under hvilka detsamma nu drifves. Man kan visserligen tänka sig att till följd af några olika naturförhållanden den tiden emot nu Nordsjösillen gick genom Kattegat och ned i Sundet samt derifrån till en början in i Östersjön omkring Rügen, der ett stort fiske, enligt hvad i de gamla krönikorna uppgifves, skall hafva drifvits före det skånska fisket[2]. Sedan denna slags

[1] Detta är hvad man fordom beräknat på tunnan. Se Tyge Krabbes längre fram intagna uppgift.

[2] Att ett betydligt sillfiske drefs vid Rügen äfven samtidigt med det skånska fisket har emellertid såväl Krøyer a. st. s. 23 som Schäfer s. XXI visat.

sill försvunnit från trakten af Rügen, skulle hon fortfarit att gå till vid skånska kusten ända till slutet af 1500-talet, då hon i stället uppträdde vid Viken (Bohuslän) samt i Nordsjön, och sillfisket på grund deraf drog sig dit. Denna uppfattning af sillfiskets förlopp, mer eller mindre tydligt uttalad, synes vara den bland historieforskarne allmänt gällande såsom den enklaste förklaringen till, huru det stora skånska fisket kunde så alldeles upphöra[1] — en uppfattning, som är ganska naturlig, då man på grund af bristande kännedom om det nutida skånska sillfisket fått den föreställningen, att detta är af ingen eller ringa betydelse i jämförelse med det gamla fisket. Ett sådant förlopp uti sillens uppträdande skulle emellertid, såsom förut nämnts, vara alldeles enastående i fiskeriernas historia. Väl är det kändt, att sillen, såsom t. ex. förhållandet varit i Bohuslän rätt långa tider, ända till 60—70 år uteblifvit från en kuststräcka, men att denna fisk, efter att flere århundraden gått till, derefter *under århundraden* uteteblifvit, saknar motstycke[2] och kan anses antagligt endast i fall saken

---

[1] Mourier, *Tidskrift för Fiskeri*, I s. 132. Schäfer s. XLII.

[2] Det numera upphörda sillfisket i Limfjorden är ej jämförligt med nu i fråga varande fall. Denna fjord förändrades efter genombrottet vid Agger år 1825 högst betydligt i fråga om vattnets salthalt och i följd deraf djur- och växtlif. Förändringen i dessa fall kan väl i och för sig ej förklara sillens försvinnande derifrån, då denna är en saltvattensfisk, men orsaken låg efter all sannolikhet i de förändrade strömförhållanden, som blefvo en följd af vattnets öfvergång från sött eller bräckt vatten till salt. Möjligen bidrog äfven oförståndigt drifvet fiske vid mynningen till nämnda resultat. Danska författare (Fiedler och Lütken) hafva visserligen velat finna en viss öfverensstämmelse mellan sillens bortgång från Limfjorden och dess »hemlighetsfulla försvinnande från Skåne», men denna sammanställning beror endast på deras obekantskap med det nutida sillfisket vid skånska kusten (se *Fortsatta Bidrag till Limfjordsfiskets historia* af Arthur Feddersen, *Nord. Tidskr. f. Fiskeri*, 4:de årg.).

ej på annat sätt kan förklaras. Enda rimliga orsaken till ett sådant förhållande måste ligga uti väsentligt ändrade naturförhållanden uti ifrågavarande farvatten. Något sådant är emellertid icke kändt, och den tid, som förflutit sedan nämnda fiske pågick, är alldeles för kort för att gifva anledning till ett dylikt antagande. De geologiska förändringarna försiggå, som bekant, så långsamt, att en tidrymd af tre århundraden är rent af försvinnande. Enligt hvad af Hildebrand antydes (*Historisk Tidskrift* 1887) skola visserligen de i senare tider företagna gräfningarna vid Falsterbo utvisa, att de lokala förhållandena blifvit åtskilligt förändrade genom uppgrundningar, men dessa äro i alla fall för obetydliga för att kunna inverka på sillens vandring eller uppträdande vid kusten [1]. Jämför man i öfrigt det nutida fisket med det forna, så befinnas öfverensstämmelserna vara vida större än olikheterna. Fiskeplatserna äro de samma, fisketiden likaså; fisket drifves ännu i dag med samma två hufvudslag af redskap, nämligen sättgarn och drifgarn. Fisktillgången är vexlande: efter tre till fyra års godt eller utmärkt fiske komma några års aftagande eller dåligt fiske. Sådant var äfven förhållandet under gamla fisket [2]. De upplysningar jag kunnat finna rörande det gamla fiskets förlopp äro följande. År 1180 voro, enligt Saxos berättelse, stränderna vid skånska kusterna likasom öfversållade med fiskarehyttor under fisketiden (enl. Mourier s. 131); omkring år 1200 var fisket enligt Hvitfelt ymnigt; omkring 1206 omtalar Saxo sillfisket såsom ymnigt; år 1275 gick sillen till så öfverflödigt

[1] Att nivåförändringarna i Skåne egt rum före historisk tid synes framgå af uppsatser härom af Edv. Erdman och A. G. Nathorst, Geol. Föreningens i Stockholm *Förhandl.*, årg. I, nr 6 och 13.

[2] En dylik vexling i tillgången förekommer vid all djurfångst, såväl jagt som fiske, och måste blifva märkbar öfverallt, der ej förbrukningen i förhållande till tillgången är försvinnande liten.

att ett vagnslass (voder) såldes för ett öre (Krøyer a. st. s. 128). För 1300-talet känner jag blott de förut anförda uppgifterna för åren 1368—69. Fisket var flere år afbrutet af krigsoroligheter samt förmodligen äfven af den under detta tidehvarf inträffände digerdöden. I början af 1400-talet var fisket dåligt åren 1411, 1412, 1416 och 1425, ymnigt 1432 (Hirsch, *Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte*). År 1469 var fisket vid Dragör (på danska sidan) så dåligt, att folket befriades från afgift för fiskebodarne (Mourier a. st. s. 54, 132). Åren 1482—95 var rikt sillfiske, synnerligast åren 1485, 1486 och 1492 (enligt Casper Weinreich, Hirsch), år 1492 så rikt, att en del af fångsten måste bortkastas af brist på salt och kärl[1]. Under 1500-talet var fisket ymnigt 1527 (Langebek enligt Schäfer), äfvenså år 1537, enligt Trebbows anförda berättelse; deremot så godt som intet sillfiske under åren 1538, 1539, 1544 och 1545 (Wissman, Skånska Handl., enl. Krøyer). Att fisket drefs omkring 1570—71 finner man af då framstälda klagomål från sättgarnsfiskarne öfver intrång från drifgarnfiskarnas sida (Blümcke a. st. s. 76).

Huru fåtaliga ofvanstående uppgifter[2] än äro, så

---

[1] Hösten 1889 skrifves från Malmö till *Deutsche Fischerei-Zeitung:* »Malmö 20 sept. Det utomordentligt rika sillfisket i Sundet fortfar. Sedan 1871 har fisket ej varit så rikt. — — På tisdagen gick priset ned till 8 öre pr val och måste ändock mycken sill bortkastas för att få båtarne tomma och kunna torka garnen o. s. v.» Denna notis är säkerligen tagen ur någon Malmötidning. Skildringen påminner onekligen mycket om dem från gamla tider.

[2] Det skulle vara af synnerligt intresse, om de forskare i hanseaternas historia, som genomgå och utgifva dithörande urkundsamlingar, ville anteckna de ytterligare uppgifter rörande fiskets förlopp, hvilka der möjligen finnas. En sammanställning af dylika uppgifter vore för kännedomen om dåtida fisket af största intresse. Att ensamt för att söka sådana genomgå urkundsamlingarne skulle taga mera tid än resultatet sannolikt vore värdt.

visa de dock tydligen, att betydande vexlingar i silltillgången då egde rum lika väl som nu. För att kunna fatta, huru det varit möjligt, att sillfisket vid Skanör och Falsterbo kunnat blifva af den vigt det fordom var, om sillqvantiteten ej varit betydligt större än nu för tiden, är nödigt kasta en blick på öfriga sillfisken och sillhandeln den tiden. Under tolfte, trettonde och början af fjortonde århundradet voro Holländarnes, Engelsmännens och Skottarnes sillfiske i Nordsjön ännu af ringa betydelse, likaså sillfisket i Viken och Norge, och hanseaterna kunde sålunda genom det skånska sillfisket, som för öfrigt låg synnerligen väl till hands alldeles invid den tidens stora handelsväg mellan vestern och östern, helt och hållet beherska sillmarknaden. Sill nämnes bland varor som af hanseaterna utfördes ända till Flandern och Frankrike[1], och sillhandeln inåt Tyskland låg väl otvifvelaktigt uteslutande i deras händer. Engelska, skotska och holländska köpmän deltogo, som bekant, till en början i den skånska sillhandeln, men uttrångdes, i den mon hanseaternas inflytande växte, derifrån i slutet af 1300-talet, och efter de första åren af följande århundradet vore de alldeles utestängda från deltagande i det skånska fisket[2], så att ej ens de i hanseförbundet deltagande städerna i Holland och Flandern tillätos att skicka fiskeskutor dit. Under loppet af 1400-talet gjorde sig, enligt Schäfer, ett märkbart nedgående i hansestädernas skånska handel gällande, hvilket likväl, såsom nämnde författare uttryckligen framhåller, icke berodde på att sillfisket upphörde, utan på andra, ej fullt kända orsaker[3]. Då sillhandeln väl otvifvelaktigt var den från

[1] Hildebrand, *Sveriges Medeltid.*

[2] Schäfer a. st. s. XXXVII.

[3] Schäfer förmodar, att Falsterbouddens aftagande betydelse såsom marknadsplats till en del haft sin grund uti framsteg i sjö-

början vigtigaste grenen af hanseaternas, närmast Lybecks och de Vendiska städernas, handelsrörelse i Skåne, torde Nordsjösillfiskets tilltagande vigt härtill hafva i väsentlig mon medverkat. Engelsmäns, Skottars och Holländares sillfiske var nämligen, såsom nämnts, under de föregående århundradena obetydligt. Englands sillfiske utöfvades från den ännu i dag betydliga fiskarestaden Great Yarmouth, hvarest hölls en stor fiskmarknad, der hufvudsakliga omsättningen var sill, och hvarest sedan år 1344 fanns en fiskareflotta af 250 båtar. Dess sillfiske tilltog mot slutet af samma århundrade alltmera i vigt och var föremål för särskild lagstiftning[1] och uppmuntran från konungarnes sida. Samtidigt växte det holländska sillfisket med rask fart. På 1300-talet skall man i Holland uppfunnit den s. k. holländska metoden att salta sillen på ett förbättradt sätt. Willem Benkelzoon (död år 1397) angifves såsom dess uppfinnare[2]. Vid denna tid började Holländarnes sedan så storartade sillfiske med drifgarn och större fiskefartyg, »sillbuyser» eller »buizer». Enligt gamla uppgifter skola de första stora drifgarnen förfärdigats i Hoorn år 1416, men detta innebär antagligen endast att man vid den tiden gjorde dem större än förut.

fartsförhållandena, som gjort den i äldre tider fruktade kringseglingen af refvet mindre afskräckande och genom framsteg i skeppsbyggeriet längre färder kunde med bättre fartyg lättare företagas än i äldre tider, hvarigenom Falsterboref förlorade sin förra betydelse såsom mellanstation mellan östern och vestern (a. st. s. LXXII).

[1] En särskild parlamentsakt, »the statute of Herrings», utfärdades år 1357 och företer vissa likheter med stadgandena i motböckerna för det skånska fisket, hvarom mera i det följande.

[2] Namnet skrifves på flere sätt och han uppgifves ofta såsom uppfinnare af sättet att salta sill, hvilken konst dock var känd sedan uråldriga tider. Den förbättring Benkelzoon införde var att sillen »gälades» d. v. s. befriades från gälar och inelfvor, utom rom och mjölke; förut »rundsaltades» sillen utan gälning. A. W. Ljungman, *Anteckningar rörande sillsaltning* etc., Uddevalla 1883.

År 1552 skall ensamt från Enkhuisen hafva utgått 140 sådana fartyg. Omkring år 1600 utgjorde holländska sillfiskeflottan 1,500 fartyg[1] utom mindre båtar, och i början af detta århundrade uppgifves exporten derifrån af sill (»flamsk sill») till Skandinavien och Östersjöländen haft ett värde af 170,000 pund sterling[2]. På 1700-talet gick till följd af olyckliga krig det holländska storfisket högst betydligt tillbaka och har först i senare delen af vårt århundrade åter genom begagnande af tidsenligare fartyg m. fl. förhållanden höjt sig till betydenhet. Att denna vexling i Holländarnes fiske skulle berott på vexlingar i tillgången på sill i Nordsjön har dock icke fallit någon in att påstå, hvilket visar att tillbakagång i fisket lika mycket kan bero på andra orsaker. Det engelska sillfisket aftog i betydelse samtidigt med att det holländska steg, ett förhållande som till större delen torde böra tillskrifvas olämpliga inskränkningar uti den der förut blomstrande fria sillmarknaden, hvilka sattes i verket vid Jakob den I:s tillträde till regeringen[3].

Öfvergå vi till de underrättelser, som finnas angående sillfisket i Bohuslän och Norge under dessa tider, så känner man, hvad Bohuslän beträffar, att derstädes under trettonde, fjortonde och femtonde århundradena med längre mellantider inträffat perioder af rikare sillfiske, angående hvilka underrättelserna emellertid äro mycket sparsamma. Deremot har man flere uppgifter om ett rikt sillfiske derstädes från 1550-talet till inemot år 1590. Detta sistnämnda fiske skall hafva varit så rikt, att vissa år

---

[1] Bloch, *Ichthyologie ou Histoire Naturelle des Poissons*, Berlin 1790. I, s. 302.

[2] A. W. af Sillén, *Svenska handelns och näringarnes historia*, Stockholm 1886, s. 88.

[3] I. W. de Caux, *The Herring and the Herring Fishery*, London 1881.

ända till 50,000 läster eller 600,000 tunnor sill skola hafva saltats, torkats och utförts från Marstrand[1]. Det är detta fiske, som gifvit anledning till uppgiften, att sillen från Skåne drog sig i stället upp till Viken och Norge. I sistnämnda land drefs äfven sillfiske omkring Bergen m. fl. platser vid kusten, men detta fiske synes icke under medeltiden varit af någon större betydelse för sillhandeln.

Man finner sålunda, att de i våra dagar så betydliga sillfiskena af Skottar, Engelsmän och Holländare äfvensom Bohuslänsfisket vid den tid, då hanseaternas handel i Skåne mest blomstrade, eller under trettonde och fjortonde århundradet, ännu lågo i sin linda och voro obetydliga kustfisken. Sillfisket vid Skanör och Falsterbo var sålunda den tiden det rikaste som fanns, och tidens största sillmarknad egde rum derstädes. Förhållandena ändrade sig naturligen, då Holländarne sjelfva började drifva sillfiske i större skala och snart utträngde hanseaterna från öfverväldet i fråga om sillhandeln, och man torde med allt skäl häruti kunna söka hufvudsakliga orsaken till den märkbara tillbakagång uti hansestädernas handelsrörelse i Skåne, hvilken, såsom förut nämnts, inträdde under 1400-talet. Omsättningen minskades i samma mon, som handelsområdet inskränktes. Handelsrörelsen derstädes var dock, såsom bekant, ej ensamt grundad på sillfisket, utan äfven på omsättning af andra varor dels med det inre landet, dels mellan Östersjö- och Nordsjöfarare sins emellan. Så länge hansestäderna beherskade handeln i norra Europa, kunde sålunda de stora marknaderna vid Skanör och Falsterbo ega bestånd, äfven om sillfisket vissa år felslog eller var mindre vinstgifvande, men då hansans handelsöfvervälde af hvarjehanda or-

[1] A. W. Ljungman, *Några ord om de stora Bohuslänska sillfiskena*, Göteborg 1877, s. 14.

saker, hvarpå här ej är platsen att närmare ingå, i medlet af 1500-talet bröts, och dermed förutsättningarna för hennes lönande handelsrörelse i Skåne saknades, aftynade och upphörde snart nog det »stora fisket» och marknaden på den egendomliga landtunga, der Skanör och Falsterbo äro belägna. Om hansestädernas maktlösa försök att återupplifva de gamla förhållandena lemnar O. Blümcke[1] en utförlig redogörelse. Sillen kom nog åter (man har uppgifter om att hon uppträdde i mängd på 1660-talet), och hansestäderna sände fortfarande sina fogdar till Skåne, men med den stora handelsrörelsen var och förblef det slut. Den dominerande ställningen i fråga om sillfisket och sillmarknaden — liksom öfrig handel — hade nu öfvergått till Holländarne, hvilka i sin tid blefvo öfverflyglade af Engelsmän och Skottar.

Jag har i det föregående framhållit, att det gamla fisket utanför Skanör och Falsterbo i sjelfva verket ej var så stort, särskildt i förhållande till det nutida fisket i dessa trakter, som allmänt antages, utan i fråga om fångstqvantiteten ungefär lika med hvad det är ännu i dag. Redan Schäfer har ansett sig hafva skäl att påpeka, att sillen icke får antagas hafva alldeles lemnat dessa trakter, utan att der bedrifves ett ej obetydligt fiske[2]. Sillfisket i Skåne är ännu i dag ej obetydligt, om man nämligen ej jämför detsamma med de *nutida stora sillfiskena* — en jämförelse, som skulle vara fullkomligt oberättigad, då, såsom jag förut sökt visa, dessa stora fiskerier under det stora skånska sillfiskets glansperiod icke funnos.

Vi skola nu söka något närmare skärskåda de i det föregående angifna uppgifterna om det gamla fiskets storlek.

---

[1] *Stettins hansische Stellung und Heringshandel in Schonen*, Stettin 1887.

[2] Schäfer s. XLIII.

Den först nämnda eller Tygge Krabbes uppgift till Fredrik I finnes uti »Cantsler Claus Giordsens Optegnelser, i sær om de danske og norske Lehn paa Kong Frederik den förstes tid», i handskrift förvarad i danska Geheimearkivet och tryckt i *Nye Danske Magazin* 6:te bandet, samt är så kort att den i sin helhet kan här införas[1]. — Utgifvaren af *Nye Danske Magazin* anmärker, att det anförda till »summa summarum» finnes ockå antecknadt på en i handskriften lagd lös lapp, hvilken möjligen utgör sjelfva den anteckning, som Tyge Krabbe lemnade till konungen. Krøyer misstänker, såsom förut nämnts, att denna Tyge Krabbes uppgift är för lågt tilltagen. Mig förefaller den att vara alldeles motsatsen. Något årtal finnes ej angifvet, men det måste hafva varit något af åren 1524—29, som var sista året då Herman Tellemann, enligt Schäfers fogdelängd, var Lybeckarnes fogde. Antager man den af Frans Trebbow uppgifna medelfångsten 96,000 tunnor, så blifver detta på 7,515 båtar (enligt den här gjorda beräkningen af 15 valar på tunnan) i medeltal endast 12,7 tunna eller 193 $^1/_2$ valar sill för båten, hvilket är väl liten fångst, helst om man beräknar besättningen till 5 man på båten, hvarigenom man skulle få ej mindre än 37,515 fiskare. Detta stora antal fiskare stödjer sig dock endast på en, såsom äfven angifves, »ungefärlig» beräkning, och det synes mig som om i det uppgifna antalet båtar möjligen inräknats jämväl andra

[1] Thette antwordet her Tyge Krabbe myn herres Nade.

Item sagde Hermandt Tilmand lubeske fogitt paa Falstherboo ffore bode borgermesther aff Kiøge oc for Hans Jenszen radtman ibidem oc ffore flere, att her wor udj fiordt paa Ffalstherboo 7 twsyndh femhwndritt och 15 bode, ungeferligt 5 karle paa hwer baade, oc 3 vool sild aff hwer karll till konningskiøb, løber 100 twsyndt 15 $^1/_2$ twsyndt 45 voll sildt. Summa summarum löber 100 twsyndt 15 $^1/_2$ twsyndt 45 voll sildt; thet gjør 7 $^1/_2$ twsyndt 200 oc 3 tnr sildt.

Regnendes udi lester thet gjør 641 $^1/_2$ lest oc 5 tnr.

än egentliga fiskebåtar eller ock, hvad som kan vara ganska antagligt, åtskilliga fiskelag medhaft flere än en båt. Beräkningen är för öfrigt uppgjord på grund af hörsagor och af personer, som ej sjelfva kände förhållandena på platsen, samt synes mig icke kunna tillerkännas vitsord emot de från verkliga tulljurnaler hemtade uppgifterna.

Frans Trebbows förutnämnda skrifvelse[1] till konung Christian III angående fisket år 1537, hvilken hufvudsakligast ligger till grund för den gängse uppskattningen af fiskets storlek, synes mig äfven vara en källa, som bör begagnas med mycken varsamhet. Den utgör nämligen en försvarsskrift mot anklagelser att hafva för vidsträckt begagnat rätten att vissa dagar salta sill uteslutande för konungens räkning och att hafva på sådant sätt uppburit för hög tull af fisket. Men i stället för att framdraga bestämda uppgifter ur tulljurnalerna, rör Trebbow sig med allmänna beräkningar, hvilka för öfrigt omfatta ej blott Falsterbofisket, utan sillfisket i hela konungariket, och visar en tydlig sträfvan att beräkna fiskets storlek så högt som möjligt. Han uppgifver fångsten vid Falsterbo i medeltal under de år sillen går någorlunda till (»szo dar heringh temelich tho geytt»), sålunda ej under vanliga år, utgöra minst 2,000 fuder[2] (1 fuder = 30 valar = 2 tnr) om dagen, »ena dagen mer, andra mindre», eller 14,000 fuder (28,000 tnr) i veckan[3]. Men

---

[1] Den finnes i sin helhet intagen såsom bilaga IV uti Schäfers meranämnda arbete.

[2] Fuder = vagnslass. Hvarje vagn skulle hålla en fuder.

[3] På 60 dagar skulle detta göra 12,000 fuder eller 24,000 tunnor, om nämligen uppgifna fångsten finge anses såsom medeltal. Detta är dock säkerligen icke Trebbows mening, såsom tydligen framgår af den slutsumma af 8,000 läster i medeltal, som han sedan beräknar. Fångsten får nämligen icke tänkas lika rik under hela fisketiden och angifna dagfångsten afser tvifvelsutan, i fall den är riktig,

medan fisketiden, hvilken, »som allom bekant är», varar från St. Laurentii dag till St. Dyonisii dag (11 aug.—9 okt.) eller sextio dagar, hade han under denna tiden endast låtit salta för konungens räkning under fyra halfva dagar och dervid ej bekommit mera än 200 fuder, som är en obetydlighet mot nämnda stora summa.

»Det kan», säger han, »bevisas med ärlige man Hinricus Schulten och andra tullnärers register, att ensamt vid Falsterbo saltas omkring åtta tusen läster sill». Fångsten i Falsterbo och öfriga af honom uppräknade fisklägen i Skåne och Danmark uppskattar han till öfver 30,000 läster eller 360,000 tunnor årligen. Af denna stora summa säger han sig på konungens vägnar endast taga 300 läster eller, då köpmannen vanligen saltar 200 läster, begär han deraf endast en läst, och hemställer slutligen till konungens billiga bedömande, om det kan anses obilligt, att kronan (konungen) af 30,000 läster bekommer för rikets nödtorft och skeppens behof ungefär 200 läster sill årligen. Strax ofvan talar han om 300 läster.

Hela denna försvarsskrift är sväfvande och osäker, och det förefaller, som om de gjorda klagomålen ej varit så alldeles obefogade. Trebbows temligen lösa beräkningar torde lika litet som Tyge Krabbes böra tillmätas samma betydelse som tullafräkningen år 1494. Denna innehåller nämligen detaljerade uppgifter, med angifvande af de särskilda posterna samt namnen på egarne till varan, på *all den sill*, som nämnda år förtullades vid Falsterbo och Skanör. Denna utgjorde för Falsterbo 3,943 läster $7\,{}^1/_4$ tnr samt för Skanör 273 läster $1\,{}^1/_2$ tna eller till-

---

endast fångsten under den kortare tid, som fisket varar. Den som vill taga närmare reda på fiskets gång, kan få en föreställning om vexlingarne af fisket under nutiden af mina *Meddelanden rörande Svenska Fiskerier II*, *Iakttagelser öfver fiskets gång*, etc. under »Limhamn».

sammans 4,216 läster $8^3/_4$ tnr[1]. Af der upptagna afgifter för de särskilda fiskarebodarne (bode penninge) finner man, att antalet fiskarebodar år 1494 utgjorde vid Falsterbo 432 och vid Skanör 168 eller tillsammans 600 fiskarebodar. Hvarje båtlag hade sin bod[2], och antager man förutnämnda beräkning af 5 man i hvarje fiskarelag (båtbesättning), så blifver fiskarnes antal 3,000 med något större antal, möjligen dubbelt så många båtar, då det kan vara antagligt, att ett fiskarelag hade flere än en båt med sig. Tyge Krabbes uppgift om det stora antalet båtar skulle i så fall blifva något förklarlig, särskildt om han genom möjligt missförstånd af lybska fogdens uppgift medräknat äfven »prambåtarne» såsom fiskebåtar. Man får genom denna beräkning ett rimligt antal fiskare, hvilket deremot icke är fallet efter Krabbes uppgift. Visserligen var fångsten år 1494 mindre än år 1493, men enligt hvad förut efter Hirsch uppgifvits, skall sillfisket räknats för att vara rikt åren 1482—1495 och alldeles osedvanligt rikt år 1492. År 1494 kan sålunda svårligen anses såsom något dåligt fiskeår, utan åtminstone såsom fullt medelmåttigt. Att beräkna medelafkastningen af Skanör-Falsterbo-fisket efter Trebbows uppgifter[3] synes mig sålunda icke hafva skäl för sig, helst

[1] 1 läst = 12 tnr, således = $50,600^3/_4$ tnr.

[2] Att så var, framgår af motböckerna: Item skall engen fiskeman salte with sin both mere sild æn en half læsth, Skanör logh och Falstherbothe art. 12. *Tidskr. f. Fiskeri* 9:e aarg. s. 30. Schäfer a. st. Bil. I, art. 13.

[3] Trebbow nämner äfven uttryckligen, att hans beräkning afser när sillen går någorlunda till, hvilket antagligen är lika med mycket god fångst.

Allen har med stöd af Trebbows berättelse och en i behåll varande redovisning från fogden i Dragör öfver för konungens räkning derstädes år 1518 saltad och försåld sill gjort en beräkning öfver danska sillfiskets värde den tiden. I Dragör saltades af fogden nämnda

som de båda enda pålitliga uppgifterna öfver fångsten, nämligen den nyssnämnda från år 1494 och de af Wehrman meddelade från åren 1368—69 gifva betydligt mindre summor.

Det resultat, hvartill förestående undersökning ledt oss, är sålunda, att skånska sillfisket under medeltiden haft betydligt mindre proportioner än man i allmänhet gifvit detsamma samt att de verkligen pålitliga uppgifterna öfver dess afkastning icke föranleda till antagandet att sillen fordom gått till derstädes i betydligt större massa än nu för tiden.

Det torde invändas att, om detta är sannt, så är det svårförklarligt, huru detta sillfiske kunnat vara af sådan betydelse och tilldragit sig så stor uppmärksamhet, som faktiskt varit fallet, medan numera endast ett fåtal hafva

---

år 15 läster eller 180 tnr sill, af hvilken en del (huru mycket nämnes tyvärr ej) erhållits såsom konningskjøb (härom meddelas upplysning längre fram under afdelning II) eller till hälften af gällande pris, »kjøbmandspris». Detta sistnämnda var då $2\frac{1}{2}$ danska mark, men fogden lyckades sälja sillpartiet till 5 à 6 danska mark pr tna, hvarigenom kronan gjorde en vinst af öfver 100 procent. Allen beräknar nu hela den af Trebbow uppskattade sillfångsten i riket till 30,000 läster (= 360,000 tnr) efter detta pris, som han anser motsvara 2 gyllen, och får deraf »den umaadelige sum» af 720,000 gyllen eller i värde motsvarande 1,440,000 lod silfver, hvilket blifver en mycket betydlig summa i betraktande af den tidens höga värde på silfret.

Men deraf att fogden på Dragör lyckades försälja ett parti på 180 tnr till sådant pris följer ej, att hela sillfångsten kunnat betinga sådant pris, hvarförutom Trebbows uppskattning tydligen är alldeles för löslig för att derpå stödja en sådan beräkning. Jag kan derför ej tillerkänna denna Allens beräkning någon synnerlig betydelse. — För jämförelse må anföras att sillfiskets afkastning i nuvarande Danmark utgjorde åren 1885 och 1886:

år 1885	— 1,032,826	valar	— 955,100 kr.
» 1886	— 805,904	»	— 817,814 »

C. F. Drechsel, *Fiskeri-statistik for Farvandene indenfor Skagen 1885 og 1886.* Bil. II til *Forslag til Lov om Fiskeriet i Danmark.*

föreställning om, att något ens nämnvärdt sillfiske drifves vid skånska kusten. Man skulle kunna anföra, att medan der fordom saltades och utfördes tusentals läster sill, är den nu saltade qvantiteten rent af försvinnande. Hvad sistnämnda anmärkning beträffar, är det väl sannt, att sillsaltningen vid fisklägena i Skåne numera är obetydlig, men detta beror derpå, att sillen kan af fiskaren vida fördelaktigare afsättas i färskt tillstånd, att vidare allmogen sjelf eller genom fiskhandlare uppköper sitt årsbehof af sill och sjelf saltar densamma i hemmet. Härtill kommer den betydliga qvantitet, som förtäres färsk i de stora städerna, t. ex. Köpenhamn[1].

Den förra frågan torde genom den föregående undersökningen vara till en god del besvarad. Vi hafva sett, huru den skånska sillmarknaden under hansans blomstringstid var utan konkurrens med andra, senare uppkomna stora sillfisken, och huru hanseaterna på den grund ensamma beherskade Nord-Europas handel jämväl i detta fall, huru, till följd af Nordsjöfiskenas stigande vigt m. fl. orsaker, rörelsen i Skåne småningom förlorade sin förra betydelse, som den sedermera på grund af ändrade förhållanden icke mera kunde återvinna. Af största vigt för en rätt uppfattning är äfven att noga ihogkomma, huru små och obetydliga förhållandena i fråga om handel och sjöfart fordom voro i jämförelse med de nutida, huru glest befolkade de flesta land och platser då voro emot nu och på grund deraf konsumtionen af födoämnen högst

[1] Denna underskattning af färskfiskhandelns betydelse är bland allmänheten ytterst vanlig och föranleder till underskattning af det nutida fiskets betydelse. Så i fråga om nuvarande sillfisket i Bohuslän. Skulle man t. ex. på samma sätt bedöma laxfiskets värde nu för tiden efter den qvantitet, som saltas nu och förr, så komme man till högst oriktiga slutsatser. Färskfiskhandeln blifver af allt större betydelse i samma mon kommunikationerna utvecklas och sätten att förvara fisken frisk under längre transporter förbättras.

betydligt mindre än inom motsvarande trakter i våra dagar. Saltad sill var för öfrigt under medeltiden i anseende till saltets dyrhet ingalunda någon fattigmans mat, såsom sedan blifvit fallet. Tvärtom beredde man långt fram i 15:de och kanske 17:de århundradet en del sill genom torkning (i rök), Engelsmannens »red herring» och hvad i våra äldre handlingar benämnes »kramsill» eller »krampsill»[1]. Denna billigare sill förtärdes af den fattigaste befolkningen. Den skånska sillen hade den tiden rykte om sig att vara den bästa[2], men måste med tiden äfven i detta fall gifva vika för den holländska. Tager man allt detta i betraktande, torde det forntida skånska sillfiskets stora betydelse för sin tid vara fullt förklarligt, utan att man behöfver taga sin tillflykt till det högst osannolika antagandet, att stora sillmassor efter att århundraden hafva gått till, sedermera för alltid öfvergåfvo skånska kusten.

Härigenom förlorar nämnda fiske ingalunda uti intresse, tvärtom är studiet af detsamma, enligt min åsigt, ur flere synpunkter och icke minst från den nationalekonomiska, i hög grad lärorikt. Det visar nämligen tydligen, att det ej ensamt är tillgången på sill, som skapar ett lönande fiske, utan att detta framför allt beror på att gynsamma förutsättningar för en lönande handel med fångsten förefinnas, utan hvilka ett stort fiske icke kan uppkomma.

Angående det stora Skanör-Falsterbo-fiskets slut äro underrättelserna i de källor jag kunnat rådfråga mycket knapphändiga. Schäfer och andra hafva, utgående från

[1] Under sillfiskeperioden i Bohuslän på 1500-talet torkades en betydlig mängd sill i rök (enl. Ljungman, *Bohushafsfisket och dess framtid*, Gbrg 1882), men huruvida på ostkusten »kramsillen» eller torkade strömmingen torkades i rök eller endast lufttorkades, kan jag ej afgöra.

[2] Schäfer a. st. s. LXII.

det allmänna antagandet, att sillen från Skåne drog sig till andra trakter, egnat mindre uppmärksamhet häråt, då nyssnämnda antagande för dem alla varit en trosats, på hvilken det ej fallit dem in att tvifla. Hvad uti de mig tillgängliga källorna anföres är emellertid icke egnadt att rubba den åsigt, jag af anförda skäl bildat mig rörande detta fiske.

Sillfisket var, såsom förut (s. 13) anförts, dåligt åren 1544—45, men blef väl åter bättre på 1550-talet. Man vet, att Lybeckarne år 1556 nybyggde sitt »companiehus» på Falsterbo och fyra år derefter fingo hanseaterna genom recessen i Odense för sista gången bekräftelse på sina gamla privilegier i Skåne. Vid den tiden var emellertid holländska sillfisket, såsom vi veta, redan betydande, och hanseaternas herravälde i fråga om sillhandeln redan slut. Hvad som ännu uppehöll Falsterbomarknaderna, var omsättningen af andra varor, hvilken städse varit en betydande gren af handelsrörelsen derstädes. Under sjuårskriget på 1560-talet hindrades antagligen Skånefärderna alldeles. Ingen fogde ditsändes från Stettin (Blümcke). Åren 1568—69 nämnas åter fogde och åldermän i Skåne från Stettin och likaså för de följande åren. Danska fogdar och »tullare» behandlade dock Tyskarne numera med allt mindre hänsyn. Klagomålen att fiskarne ej kommo i tillräckligt antal till Falsterbo, der deras hufvudläger, enligt recessernas bestämmelser, borde vara, blefvo allt högljuddare och drogos år 1569 inför konung Fredrik II, som dock förklarade sig ej kunna något dervid åtgöra, utan rådde fiskare och köpmän att gifva sig till Norge, »dit sillen nu efter Guds skickelse dragit sig, enligt mångas påstående derför, att hon genom det skjutande med kanoner (grobe geschütz) som under det långvariga kriget mer än någonsin tillförene brukats i Östersjön, blifvit derifrån förjagad». Så länge k. Fredrik II lefde hade dock hanseaterna ännu skydd af sina år 1560 för

nyade privilegier, men efter hans död och sedan k. Christian IV sjelf tillträdt regeringen, upphäfdes dessa privilegier år 1606 och förklarades det blott bero af konungens nåd, att de tillätos fortfarande drifva handelsrörelse så länge de förhöllo sig redligt. Tyskarnes Skånefärder upphörde ändock icke fullständigt. De sökte under dessa tider att genom föräringar till danske fogden och tullnären utverka sig en dräglig tillvara i Skåne. Ännu hösten år 1625 voro de fem fogdarne för Lybeck, Danzig, Rostock, Stralsund och Stettin i Falsterbo, der marknad hölls på gammalt vis (Schäfer). Antagligen var sillfångsten då åter bättre, och de vendiska städerna hade ännu alltid den nordtyska sillmarknaden att förse. Skåningarne ville emellertid alltmera ogerna tåla hanseaternas besök, och sistnämnda år förbjöd rådet i Malmö Tyskarne att salta och lagra sill i denna stad. Då Skåne kom under Sverige, sökte Lybeckarnes sändebud att af k. Carl X utverka sig bekräftelse på sina gamla privilegier och blefvo nådigt mottagna utan att dock nå sitt mål. Tvärtom blefvo hanseaternas fogdar af Stenbock förbjudna att landa vid Falsterbo och Skanör, hvilka förklarades icke ega någon stapelrätt, och handeln derstädes betraktades såsom otillåtet »landtsköp». Sillen visade sig, såsom bestämdt uppgifves, i mängd vid skånska kusten år 1662 och säkerligen äfven de följande åren. Lybeckarne erhöllo nu af förmyndareregeringen år 1664 privilegium att fiska i Skåne, att dit tullfritt införa salt samt åter begagna sina gamla byggnader derstädes. I hvad mon de begagnade sig häraf, är icke kändt. Förmodligen blef tillståndet obegagnadt och ett försök att upplifva den gamla rörelsen skulle på grund af de helt och hållet förändrade förhållandena säkerligen i alla fall ej kunnat leda till fiskets och handelns återuppblomstring. Ännu ett tiotal år derefter, 1674, utnämnde rådet i Lybeck Hans Jürgens till fogde vid fisket i Skåne (Schäfer) och

ännu under de första åren af 1700-talet utsågos i Stettin »åldermän» (alterlute) för fiskarne i Dragör, Elbogen (Malmö) och Falsterbo. Mot slutet synes detta dock endast varit en tom titel utan motsvarande verksamhet (Blümcke), och man kan sålunda ej häraf sluta till, hvilket år var det sista, då Falsterbo besöktes af Tyskarne.

Vi hafva sett, huru det »stora» skånska sillfiskets utveckling stod i närmaste samband med hanseförbundets stigande och aftagande handelsvälde, en omständighet, som, då nämnda handelsvälde icke var hufvudsakligen grundadt på detta sillfiske, måste göra det gängse antagandet, att detta fiske upphörde på grund af sillens bortgång från kusten, föga sannolikt, och som synes mig utgöra ett tungt vägande skäl för riktigheten af den här uttalade åsigten om detta fiskes verkliga storlek i förhållande till det nutida. Jag går nu att sammanställa uppgifterna om sjelfva fiskebedriften för att derigenom söka gifva en totalbild af det dåtida fisket till jämförelse med det nutida.

II.

Falsterbouddens beskaffenhet. — Lokala förhållanden vid Skanör. — Falsterbo. — Deltagarne i fisket. — Fiskebodarne. — Fiskefartyg och båtar. — Fiskeredskap. — Fiskeplatser. — Rosengården. — Sättgarns- och drifgarnsfisket. — Tiden för marknaderna och fisket. — Ordningsstadgar. — Motböckerna. — Dessas stadganden angående sillfiskebedriften — angående sillens beredning — angående bedrägerier. — Salterierna. — Tunnbindare och tunnor. — Saltet. — Sillvrakarne och sillmärken. — Sillens marknader. — Sillprisen. — Tull och afgifter af fisket. — Silltullen. — Konungsköp och åresill. — Öfriga af hanseaterna besökta fiskeplatser i Skåne och Danmark. — Slutord.

Då afsigten med närvarande uppsats endast är att lemna en öfversigt af sillfisket och handeln med skånsk sill under i fråga varande tidehvarf, kommer jag att beröra öfriga förhållanden vid de i samband med detta stående marknaderna m. m. endast så vidt sådant för uppfattningen af förhållandena vid fisket synes mig påkalladt. Till en början torde vara nödigt att kasta en hastig blick på de forna och närvarande naturförhållandena på Falsterboudden.

Denna utgöres af en tresidig, mot fastlandet afsmalnande halfö, utanför fortsatt af det fruktade Falsterboref och mot landsidan afgränsad från den odlade bygden genom Skanörs ljung. De två små städerna Skanörs och Falsterbos ödsliga och afskilda läge har ofta skildrats i lifliga färger af författarne, både dem som varit på platsen och andra. Att ingendera af dessa platser, såsom traditionen förmäler, någonsin varit en stor och rik stad, är väl numera erkändt. Skanör har efter den för några år sedan öfvergångna stora branden framträdt i föryngrad gestalt, med många välbyggda och väl hållna hus, medan åter Falsterbo bibehåller sitt förra utseende af en

vanlig bondby, och var väl icke mycket ansenligare i forntiden. Enligt hvad redan Krøyer[1] i anförda arbete förmodat och sedermera Schäfer[2] uppvisat, är Skanör äldre än Falsterbo, hvilken sistnämnda plats senare blef af större betydelse än Skanör, såväl för fisket som handeln och marknaden deromkring. Den egentliga rörelsen försiggick emellertid icke uti sjelfva städerna, utan på hela landtungan utanför och mellan dessa, från udden Knösen i norr till Uglenabbe i söder. Der hade de i marknaderna deltagande främmande städernas innebyggare sina vissa bestämda och genom kors, pålar eller gränsestenar utmärkta områden, de bekanta fithen, fitten (lat. vittæ), på hvilka såväl kyrkor och »kompanihus» som de vanliga stånden eller bodarne (buden) voro uppförda, de sistnämnda på sina bestämda platser och omgifna af hvar sitt tomtområde (feld)[3]. Dessa tjenade till upplagsplatser för silltunnor m. m. Bodarne på fiten voro dels afsedda för sillsaltningen, dels för handeln samt utskänkning af vin och öl, dock med vissa inskränkningar. Handtverkarne — utom tunnbindare — fingo ej ligga på fiten, utan på sjelfva marknadsplatserna, som voro i sjelfva städerna samt invid Falsterbo äfven på Stralsundarnes fit. Kreatursmarknaden hölls alltid utanför städerna. Fiskarne fingo icke hafva sina bodar på fiten, likasom å andra sidan köpmännen ej fingo hafva bodar bland fiskarne. Man har derför att skilja mellan fiskarenas lägerplatser, »legha» (Leie, läge), och de för köpmännen afsedda fiten. Beträffande fitens läge må endast anmärkas, att Nordsjöstäderna hade sina fit belägna kring Skanör, hufvudsakligen på norra sidan, medan Lybecks och de vendiska och preussiska städernas lågo kring Falsterbo. Schäfer anmärker härom, att detta

[1] Krøyer a. st. s. 79.
[2] Schäfer.
[3] Blümcke s. 33.

förhållande ej kan anses såsom en tillfällighet, utan beror derpå, att rörelsen koncentrerade sig kring Skanör så länge den hufvudsakligen betingades af handeln och omsättningen mellan Östern och Vestern, men deremot Falsterbo trädde i förgrunden, då fisket och sillhandeln fick öfvervägande betydelse (a. st. s. XCIX).

Af lätt förklarliga skäl ville man hafva fiten förlagda så nära stranden, som förhållandena tillåto. Går man från Falsterbo-uddens sydända — den ofvan nämnda Uglenabbe — norrut och längs stranden, så finner man denna liksom sönderskuren, derigenom att innanför de yttre sandrefven bildats grunda bassänger, som genom smala öppningar stå i förbindelse med hafvet utanför. Det strax norr om Falsterbo fyr befintliga långa och smala refvet heter Refveln och bassängen derinom Flommen. Det nordligare refvet bildar en större, långsmal holme eller bank, med mindre grund innanför och kallas Hofbacken, och den innanför liggande grunda bassängen Bakdjupet, stundom förvrängdt till Baggedjupet.

Om Refveln och Flommen nämna de historiska urkunderna enligt Schäfer intet, men han anser Refveln vara den plats, som under medeltiden kallades Holm och Munkaholm.

Hofbacken motsvarar, såsom Schäfer visat, samma plats, som i 1494 års tullregister kallas Hoben eller Heeb, Heew, hvarvid han tyder Heeb såsom en särskild afdelning af Hoben. Här på Hoben lågo flertalet fiskare vid Skanör (enl. nämnda register 168 bodar). Schäfer (s. XI) anser äfven Refveln hafva utgjort fiskareläger. I 1494 års tullregister talas vid Falsterbo endast om bodarne på Ugle, hvaraf, i fall Schäfers uppfattning är riktig, Holm eller Munkaholm utgjort en del. De öfver 400 fiskarebodarne här kunde väl dock knappast haft plats ensamt på Refveln. Längre österut, fram-

emot Falsterbo slott, lågo Warnemündarnes fiskare. Utom på Hoben lågo äfven på udden norr om Skanör danska fiskare på den vestra, åt hafvet vettande sidan af Knösen. Deremot sträckte sig fiskarelägena icke till insidan af samma udde åt Höleviken eller Foteviken samt ej heller inåt bugten österut från Falsterbo. I Höleviken var, liksom ännu i dag, ankarplatsen för de större fraktfartygen och båtarne. En ostredd fans dock äfven utanför Falsterbo[1], hvarest ännu en sträcka inåt land kallas redden[2]. Huruvida det ofvan nämnda Bakdjupet användts såsom hamn, synes Schäfer osäkert, och han anser troligt, att fiskarebåtarne, såsom på så många andra ställen, helt enkelt drogos i land. Traditionen förmäler emellertid, såsom man finner af en anteckning på den af Schäfer omnämnda äldre s. k. Frycknerska kartan från förra århundradet, att i Baggedjupet »har i fordom tider varit så djupt, at fartyg kunnat gå deruti in till sjelfva staden, men är nu af sjön så upfuldt med sand, at man nu de flesta städer kan gå törskodd deröfwer då sjön är utfallen». Ett visst stöd för åsigten, att här fordom varit djupare vatten, synes mig möjligen kunna hemtas af motböckernas stränga straff för den fiskare, som utkastar ballast »i vorth diwp eller haffn». Ute på stora redden synes nämligen utkastande af ballast icke bort kunna anses så synnerligen farligt, då någon uppgrundning derigenom knappast torde kunna åstadkommas. På sjöns förmåga att på rätt kort tid uppgrunda genom att vräka in sand lemnar den först bygda nutida hamnen vid Ska-

---

[1] Schäfer s. LXIII.

[2] Hans Hildebrand, *Historisk Tidskrift 1887.*

[3] Skanörs lag art. 46. »Item varthe thet swo at nogher skipper forderwer vorth diwp eller haffn med sin barlasth tha gar thet pa hans liiff.» *Tidskr. f. Fiskeri,* 2:a årg. s. 38. Schäfer, Bil. I art. 49.

nör exempel, hvilken till följd häraf måst efter några få år omändras. Det kan sålunda väl vara möjligt, att i Bakdjupet fordom varit djupare än nu. Mot antagandet att motböckernas nämnda stadgande rörande »dat Diep» skulle afse just Bakdjupet talar åter, att denna benämning Deep förekommer äfven i den af Blümcke anförda motboken från år 1470, som endast lärer afse Dragör[1] samt der betecknar en med pålar och kors utstakad sträcka af stranden och ut i hafvet nedanför hvarje »fiit», utmärkande området, der köpmannen borde köpa sillen af de hemkommande fiskarne. Måhända kunna de anstälda gräfningarne hafva lemnat upplysningar i denna fråga.

Deltagarne i fisket voro alldeles öfvervägande Danskar såväl från Skåne och Halland som från flere städer och platser på de danska öarne och äfven Jutland. Krøyer uppräknar en hel del danska städer, hvilkas borgare togo del i fisket och delvis hade fit i Skanör-Falsterbo. Huruvida flertalet af dessa städer hade egna fiskare derstädes, är väl temligen osäkert. Krøyer nämner Köpenhamn, Kjøge, Skjeelskør, Kallundsborg, Holbæk, Helsingborg, Lund, Møensboar, Falsterboar (på ön Falster), Laaländingar, Svendborg på Fyen samt Aarhus (Randers, Kolding, Viborg och Grenaa), Ribe, Flensborg och Slesvig. Huruvida de inom parentes anförda tagit del i Skanör-Falsterbo-marknaderna anser Krøyer osäkert, men deremot sannolikt i fråga om de öfriga. Tullregistret från år 1494 nämner ytterligare några af dem såsom Aarhus, Stege (Møen), Stubbekjøbing, Nykjøbing och Selandsfararne såsom egande fiskeläge på Ugle, enligt Schäfers

[1] Detta enligt Schäfers anmärkning på sista sidan i hans anf. arbete. Hos Blümcke är ej tydligt uttryckt, om den nämnda motboken äfven gälde för andra fiskeplatser.

uppfattning belägen på den förutnämnda Refveln. Enligt nämnda register äro Møensboarne de talrikaste, derefter komma de från Falster o. s. v. För de i nyssnämnda register anförda danska fiskarne vid Skanör anföres i allmänhet endast namn, utan angifvande af hemorten[1]. Äfven andra danska städer och platser såsom Halmstad och Åhus nämnas såsom egande bodar eller fit på Falsterboredden. Svårt blifver alltid att afgöra, hvilka bland dessa danska städer togo del i sjelfva fisket eller blott saltade sill. Krøyer anför ett par betecknande exempel på, huru sillfisket ingrep i förhållandena. Ännu år 1581 skrifver k. Fredrik II till borgmästare och råd i sjelfva Köpenhamn, huruledes han förnummit huru som medan höstfisket pågår, rådhusrätten instälde sina sammanträden, hvarför konungen befaller dem att hålla rådstuga och sitta till doms såsom andra tider af året. Biskopen på Seland ansåg sig år 1553 vid utsättande af tiden för sin visitationsresa böra taga hänsyn till att ej komma i kollision med höstsillfisket[2]). Danskarne voro, såsom Schäfer framhåller, städse de som alldeles öfvervägande bedrefvo fisket, ehuruväl Tyskarne tidtals och från vissa platser medförde egna fiskare. I 1494 års tullregister nämnas af utländska fiskare endast Warnemündarne, men man vet att äfven andra såsom Kammin och Wollin haft egna fiskare och garn[3]. Motböckerna stadgade, att danska och tyska fiskare skulle ligga hvar för sig på skilda platser till undvikande af stridigheter. Andra utländingar, såsom Engelsmän och Skottar, hvilka, åtminstone i äldre tider, äfven synas hafva

[1] Undantagandes »Wartberge» (Varberg) och »Tylinge»). Man vet dock, att Kjøge och Helsingborgs fiskaro hade läger norr om Skanör på Knæ (motsvarande Knäet eller Knävången, såsom en sträcka vid kusten derstädes ännu i dag benämnes.

[2] Krøyer anf. st. s. 29.

[3] Blümcke a. st. s. 74.

saltat sill i Skåne, torde icke hafva tagit del i sjelfva fisket, utan köpt sill af fiskarne. I äldre tider synas äfven Norrmän saltat sill i Skåne, men dessa fingo betala högre tull, okändt af hvilken anledning (se Valdemars Skanør lov).

Fiskebodarna (bode, buden) voro antagligen af enklaste beskaffenhet, enligt Maizieres af Krøyer anförda berättelse, skjul af trä och flätverk (raimseaulx?) eller tält af mattor eller lärft (enl. Valdemar II:s privilegier 1203 § 7). Hvarje båtlag hade sin bod och hade sin förman eller styrman, och ingen fiskare fick vistas vid Skanör-Falsterbo utan att tillhöra något fiskarelag. Ett sådant utgjordes antagligen af 5—7 man, en styrman och de öfriga rorkarlar. Beträffande dessas aflöning se längre fram sid. 47.

Fiskefartyg och båtar. Angående dessa äro uppgifterna mycket knapphändiga. Enligt Krøyer, som söker utreda denna fråga, har man att skilja mellan *kågar* (koggen), den tidens på en gång större fraktfartyg och krigsfartyg, samt *skutor* eller *fiskeskutor* (skuder, tyska fischerschuten), som anses vara på en gång mindre fraktbåtar och fiskebåtar, vidare de särskildt för Skanör-Falsterbo-trafiken nödiga pråmarne (phramen eller prahmen) samt en slags mindre transportbåtar, lette-skuder, lichte schutten eller leichterschiffen [1]. Skutor — schuten — kallades den tidens fiskarebåtar, hvilken benämning sålunda hade vidsträcktare betydelse än nu för tiden [2]. Krøyer

---

[1] Krøyer förmodar att äfven karynen möjligen voro ett slags snabbseglande båtar. Karina betyder kärra (Schäfer Bil. II § 20).

[2] Ännu i dag begagnas hos oss benämningen skepp i vissa landsorter för vanliga insjöbåtar (ekstockar); så i sjön Sommen i Östergötland (»Sommaskep»).

framhåller, hurusom namnet kaag, som fordom betydde ett större fartyg, numera i Danmark begagnas för flatbottnade småbåtar[1]. Det förefaller mig ändock ovisst, huruvida dessa skutor begagnades äfven vid sjelfva fisket. I de flesta fall voro de nog transportbåtar för salt och kärl m. m. De dimensioner Blümcke anför på dem tala åtminstone härför. En köpman Dionysius Schmidt hade år 1568 en för Skåne befraktad schute på 18 läster. I Stettin kunde för det grunda inloppets skull ej byggas längre fartyg än 14 alnar mellan stäfvarne och ej högre än sex alnar[2]. I k. Albrekts privilegier af år 1368 fingo hanseaterna tillstånd att hafva egna *skutor* och *båtar* att fiska med under Skåne (§ 9). Der skiljes sålunda mellan skutor och båtar, med hvilka sistnämnda här väl icke menas andra än fiskebåtar. Enligt Hirsch[3] voro die schuten hufvudsakligen afsedda för fart till Bornholm och Skåne, hvarifrån de förde sill. En sådan skuta kunde lasta $3^1/_2$ läster sill (= 42 tnr). Angående de egentliga fiskarbåtarnes storlek saknas, så vidt jag kunnat finna, alla uppgifter. De nutida medelstora, däckade fiskebåtarne i Öresund äro omkring 30 fot långa.

Fiskredskap. Af motböckernas stadganden veta vi med visshet, att fisket drefs på samma sätt som nu för tiden eller dels med »sättgarn», dels med »drifgarn». De förstnämnda hållas genom stenar eller draggar fastställande mer eller mindre nära bottnen samt hållas i upprättstående ställning genom vid ytan flytande »vakare» eller »kobbar», som genom efter det djup, på hvilket garnen skola stå,

[1] Enligt Hirsch, *Danzigs Hand. u. Gewerbegeschichte*, hvilken först sedan denna uppsats var till största delen skrifven blifvit mig tillgänglig, betyder kogge sjögående skepp i motsats till flodfartyg.

[2] a. st. s. 74.

[3] a. st. s. 249.

lämpade linor äro fastgjorda vid garnen. Flere garn fästas efter hvarandra och bilda tillsamman en s. k. »länk.» Kobbarne äro af olika form, ofta nog utgöras de af en ankare eller kutting (liten tunna). För att kunna lättare återfinna garnlänkens plats, äro åtminstone ett par af dessa vakare försedda med en vidfästad, uppstående smal stake eller spö med en liten flagga eller en risvippa i toppen. Sättgarnen kallas enligt Krøyer »ned» eller »nedgarn» (Valdemars Skanør lov). Huruvida dennas stadganden §§ 16 och 17 afse just sättgarn och ej lika gerna drifgarn synes mig dock ovisst. Enligt Blümcke[1] afser benämningen »vlotrepgarne» dessa slags garn. Detta är dock säkerligen misstag. Vlotrep är tvifvelsutan detsamma som »vleetreep», hvilket ännu i dag är benämningen på sjelfva driflinan hos de holländska stora silldrifgarnen vid fisket i Nordsjön. Nu för tiden kallas i Sundet dessa garn för »bottennärdingar»[2] till skilnad från de för öfrigt väsentligen olikartade »drifnärdingarna», som begagnas vid *drifgarnsfisket.* Detta slags fiske sker så, att garnlänken, i stället för att förankras vid bottnen, med en särskild lina fästes i båten samt genom lämpligen afpassade flöten och sänken samt vakare hålles flytande mer eller mindre nära ytan och jämte båten får drifva med strömmen. De som fiskade med drifgarn kallas i motböckerna »wtsætthere» eller »wraghere», tyska »utsetter» eller »wraker» (= vrakare, en som fiskar med drifgarn, af »vraka», vräka = drifva redlöst med strömmen). Fiskare med sättgarn kallas endast »sæthere», på tyska »set-

---

[1] a. st. s. 76. Någon ebb och flod gör sig icke i nämnvärd mon märkbar i dessa trakter, så att Blümckes uppgift, att man vid deras upptagande gjorde afseende på ebb och flod, beror på någon missuppfattning.

[2] Månne »närding», den nutida benämningen på sillgarn i Sundet, är att härleda från nedgarn? Om redskap m. m. för det nutida fisket i Skåne se min upsats *Om Skånes kustfiskerier* i *Meddelanden rörande Sveriges fiskerier* I. Sthlm 1883.

tere»[1]. Att man begagnade tunnor eller kaggar såsom vakare framgår af ett af Blümcke anfördt stadgande (ur 1470 års motbok?), att man ej fick hafva sina tunnor utlagda närmare stranden än 12 famnar och ej för nära sina grannar[2]. Flere forskare omtala, att bestämmelser funnos rörande nätens längd och maskstorleken. Det vore af stort intresse att lära känna, hvilka dessa bestämmelser voro, för jämförelse med nutida förhållanden i detta fall. Af det af H. Hildebrand och Schäfer anförda stället, en hanserecess från år 1386[3], framgår dock endast, att det klagades öfver att man börjat binda maskorna för små, hvilket var till stor skada. Blümcke[4] anför en föreskrift (hvar säges ej), att »de vlotrepgarne unde symmese(?) schölen ehre lengte hebben» samt hanseaternas klagan åren 1575 och år 1579, att sillgarnen ej mera öfverensstämde med gamla föreskrifter, utan bundos med mycket för små maskor, utan att tullnären afstyrde detta. Följden häraf hade blifvit, att man ilandförde alldeles för liten sill, och köpmannen blef bedragen med sådan oduglig sill[4]. Det förekommer mig, som man i fråga härom klagade endast öfver afvikande från gammal god sedvänja, utan att kunna åberopa bestämda stadganden. Kan månne uttrycket, att tullnären borde afstyra detta missförhållande, innebära, att denne eller fogdarne brukat gifva föreskrifter om sillgarnens beskaffenhet? Det synes mig troligare, att man väntat

---

[1] »Werthe» i Eriks och Margaretas motbok 87, hvilket ord Krøyer antagit likbetydande med sättare, betyder, såsom G. Winther anmärkt (*Fiskeriet vid Torbæk*, *N. Tidskr. f. Fiskeri*), en »wære» eller kobb, som håller garnen uppe.

[2] Blümcke s. 76.

[3] *Hanse-Recesse* del I nr 320 § 7. Man ifrågasatte äfven, att sillen skulle mätas i baljor såsom på Bornholm brukades, hvilket köpmännen, då sillen var liten, förmodligen ansågo fördelaktigare för sig än att räkna den i valar.

[4] Blümcke s. 76.

sig, att tullnären ej skulle för konungsköpets skull gilla sådan vara och på grund häraf ingripa. Af det anförda synes ej framgå, att verkliga stadganden rörande maskstorlek m. m. beträffande sillnäten ej funnos, men det vore, som sagdt, af ej ringa intresse, om sådana stadganden eller andra upplysningar rörande sillgarnens beskaffenhet kunde framletas. Ett dunkelt uttryck i fråga om redskapen äro de i motböckerna s. k. »wantegarnen», om hvilka stadgas: »Item scal enghen man före wantegarn udi syön viith liiff og gotz »(Erik och Margaretas Skanörs lag art. 4). Enligt ett i en senare afskrift förekommande tillägg, anfördt af Schlyter, förklaras uttrycket sålunda: Dete kaldes wantegarn. Saalediss der mange aff de waersetter kand ske, som setter en garn paa det andet, saa att garn slett tilbunde, dermed förhindrer handsilden, att silden icke saa vel udj sin naboess garn kand komme, och thager med slige forrederi sin neste sildt fra hanom, som mand kand regniss for it tiufferij». Häraf skulle framgå, att man ej plägade sätta garnen alldeles till bottnen, men att några, för att få djupare garn, brukat fastgöra det ena garnet under det andra och derigenom fått dem att nå bottnen, hvarigenom sillen stängdes i sin gång, till skada för grannarne. Den tidens garn voro förmodligen betydligt grundare än nu för tiden, då man söker binda dem så djupa som man kan, och deraf förklaras, huru nyss nämnda förfarande kunnat vara möjligt.

Angående **fiskeplatserna** är förut nämndt (se sid. 30). Man saknar om dessa alla närmare upplysningar. Hvad som förstås med »vrakleden», hvarom äldre forskare såsom Schlyter och äfven Schäfer varit ovissa, framgår tydligen af hvad som anförts rörande »vrakarne». Ett ännu oförklaradt uttryck är, hvad som menades med *rosengården*. I Erik och Margaretas Skanörs och Falsterbo lag art. 8 står:

»Item skall enghen fiskeman fare i rosengarthen vith liiff och gotz um dag eller nat.» Detta stadgande saknas i de tyska motböckerna. Enligt Schäfer finnes i en sen afskrift härtill följande tillägg: »dend roszengaard er saaledisz, som fisker de setter eller w(r)ecker setter derisz garn, att ingen fisker schal drage i rosengord, det er wrage fisker.» Denna förklaring är liksom den om wanthegarn föga upplysande, och Schäfer säger sig för litet känna fiskets teknik för att försöka en förklaring. Af det gjorda tillägget synes framgå, att man redan vid den tiden, då nämnda afskrift gjordes — alldeles analogt med förhållandet med wantegarn — icke längre hade allmänt reda på betydelsen af uttrycket rosengården, utan försökte en förklaring. Den, som tillägget lemnar, synes ej innebära något annat än att drifgarnsfiskare skulle undvika att komma i kollision med sättgarnsfiskarnes utsatta garn, men förbudet skulle då endast vara ett upprepande af hvad som redan står uti föregående art. 7. Då drifgarnsfiske försiggår under natten, talar uttrycket »um dag eller nat» emot att tyda stadgandet såsom afseende drifgarnsfiskarne. Kröyer lemnar uttrycket oförklaradt, men framställer en gissning, att det möjligen har afseende på någon viss lokal och, om så är fallet, »att dermed menas den smala ränna eller djupare lopp, som sträckte sig på vestra sidan om slotten mellan utgrunden och landet och skulle i så fall vara en bestämmelse till slottens säkerhet.» Han afser väl härmed »dat Diep» och möjligen Flommen, men i hvad mon slottens säkerhet skulle härigenom befordrats — äfven om man kunnat sätta garn på nämnda lokaler — kan jag ej rätt förstå. Att hela stadgandet saknas i de tyska motböckerna synes häntyda på att det egentligen gälde danska fiskare och att, om dermed afsågs någon viss numera okänd benämning på någon lokal, hvilket ej förefaller alldeles otroligt, denna då legat någonstädes i trakten af Skanör, der nästan uteslutande danske fiskare synas hafva hållit

sig. Möjligen afsågs att undanrödja hinder för seglatsen. Frågan torde för öfrigt vara af mindre intresse.

Sättgarns- och drifgarnsfisket. De båda fiskesätten med faststående garn och drifgarn drefvos allt från de äldsta tiderna jämsides med hvarandra och på närliggande platser, så att de med sistnämnda redskap fiskande höllo sig längre ut från land i vrakleden. Hvilketdera fiskesättet var öfvervägande, är ej så lätt att säkert afgöra, dock torde det åtminstone i äldre tider varit sättgarnsfisket. Enligt 1494 års tullregister betalades vid Falsterbo vrakarepenningar för vrakaretecken (se sid. 62) af 38 fiskare förutom 8 borgare i staden Falsterbo samt af 95 fiskare vid Skanör eller tillsammans 141 drifgarnsbåtar, då vrakartecken naturligtvis uttogs endast af förmannen i hvarje båtlag. Då båtlagen, såsom förut nämnts, sagda år utgjorde omkring 600, var sålunda sättgarnsfiskarnes antal den tiden betydligt öfvervägande. Under senare delen af 1500-talet, sålunda mot slutet af det »stora fisket», tilltog enligt Blümcke antalet drifgarnsfiskare, hvaröfver Skånefararne bland hanseaterna klagade på kongressen i Stettin år 1570, emedan drifgarnsfiskarne gjorde betydlig skada på de faststående garnen. Denna klagan gälde närmast Dragör, men upprepades från Falsterbo påföljande år (1571) utan att leda till några åtgärder. Blümcke anser drifgarnsfiskets tilltagande stå i samband med sillens aftagande, som nödvändiggjorde dennas uppsökande längre ut till sjös. Då drifgarnsfisket fordrade betydligt större kapital, voro de främmande höfvidsmännen, säger han, ej villige att ikläda sig risken att för egen räkning taga del i detta fiske, utan köpte hellre sillen af de infödda fiskarena. Drifgarnsfisket skulle sålunda för-

---

[1] a. st. 76.

svårat Tyskarnes deltagande i fisket. Blümcke torde dock af de nämnda klagomålen dragit för vidtgående slutsatser. Klagomål mellan utöfvare af olika fiskesätt hafva i alla tider varit vanliga och att kollisioner mellan drifgarns- och sättgarnsfiskarne voro af gammalt datum, visar motböckernas stränga bud för de förre att undvika sammanstötning med sättgarnen. Att drifgarnsfisket, sådant det bedrefs i dessa trakter, skulle erfordra synnerligen större kostnader, är ett misstag. Man behöfde visserligen något bättre båtar och sjödugligare manskap, men i öfrigt är utrustningen ej för drifgarnsfisket dyrbarare än för fiske med stående garn. Drifgarnsfisket öfvades, såsom det vill synas af 1494 års tullregister, uteslutande af danska, i dessa trakter bosatta fiskare. Dessa började väl mot slutet af 1500-talet blifva mera hänsynslösa mot de tyska fiskarne, som ej voro rustade för annat än sättgarnsfiske. Klagomålen kunna i så fall stå i samband med den allt mindre hänsynsfulla behandling, som främlingarne vid nämnda tid äfven i andra afseenden fingo röna.

Tiden för marknaderna och fisket. Dessa synas i äldre tider hafva börjat senare än hvad längre fram i tiden blef vanligt. Enligt Valdemars Skanörlov lystes marknadsfriden såväl till lands som på hafvet »så långt som ned sättas» från den 8 september till 1 november (»vor fruæ dag sider meer i høsth och til alle helgæn dagh»). På 14- och 1500-talen var sillfisketiden från 15 augusti till 9 oktober (»vår Fru dag förmere» eller Marie himmelsfärdsdag till St. Dionysii dag), så i 1494 års tullregister samt Frans Trebbows förut nämnda försvars-skrift. Der säges dock äfven — med vanlig oreda — på ett ställe, att sillsaltningen varade från Laurentii dag (11 augusti) till

[1] Schäfer Bil. IV, 1 och 4.

St. Dionysii dag. Den förra uppgiften, för att försvara sig mot anklagelsen att ej hafva uppburit tullen i rätt tid, den senare då det gälde försvar mot klagomålen att hafva missbrukat rätten till konungsköp, för att kunna beräkna saltningstiden till sextio dagar; — ett ytterligare bevis på Trebbows benägenhet att vända uppgifterna efter som det passade för att försvara honom. Då hanseaterna voro förbjudna att salta sommarsill (»sommergut»), hvarmed förstods sådan sill, som saltades före den 24 augusti[1], är Trebbows uppgift äfven i detta fall missledande. Att den egentliga fisketiden då såsom ännu i dag inföll i september framgår dels af att marknaden tog sin början först i september i äldre tider, dels deraf, att man ännu i dag i Skåne (i Kullatrakten) ej gerna saltar sill förr än efter rötmånadens slut (23 augusti) och helst ej förr än i september. Detta af det skäl, att sillen under sommarvärmen lätt tager skada af hettan och ej lemnar så hållbar vara. För handelns skull ville dock hanseaterna gerna ligga qvar längre på hösten och synas redan på 1400-talet[2] fått rätt att vistas i Skåne till St. Martini dag (11 november), en rättighet som bekräftades i Fredrik I:s privilegier år 1524. Något sillfiske drefs nog, den tiden såsom nu, redan under augusti månad och stundom till och med i slutet af juli. Men detta fiske är föga gifvande, emedan sillen ej plägar uppträda i någon mängd förr än i slutet af augusti. Då den öfriga handeln blef af mera betydelse, sträckte sig marknadstiden både till sin början och slut utöfver den egentliga sillfisketiden, dock endast på fiten, icke i städerna[3]. Dagen för marknadens officiela öppnande synes föröfrigt, enligt Blümcke, i viss mon berott på öfverenskommelse mellan konungens fogde och de hanseatiska fogdarne[2]. Marknaden öppnades med vissa ceremonier.

[1] Schäfer s. LI.
[2] Blümcke s. 65 (noten.)
[3] Sid. 66.

Tullnären eller fogden red rundt om fiten och fiskarelägren med den kungliga fanan för att lysa marknadsfrid. Dagen derpå skulle de främmande fogdarne sammanträda hos tullnären eller fogden för att vinna rättelse i fråga om de klagomål, som funnos att andraga, samt öfverenskomma om den för året gällande taxan för åkare, kärremän och pråmförare (»wagnkarlle», »kerremænd» och »prammænd» eller »myndricker») [1]. Derefter hölls gudstjenst i tyska kyrkan, och på eftermiddagen upplästes motboboken eller marknadsstadgan. Ännu år 1625, då den gamla Skanör-Falsterbo-marknaden endast var en skugga af sin forna storhet, lästes konungens motbok, sedan marknaden på gammalt sätt under trumslag och »med flygande fana» förklarats öppnad (Schäfer). Kanske var det sista gången. Genom trumning förkunnades äfven marknadens afslutning (Blümcke).

Ordningsstadgar. Motboken. Nödvändigheten af ordningsstadgar för en så omfattande rörelse, som den vid marknaderna och fisket på nu ifrågavarande platser, der tusentals personer, in- och utländske, sammanströmmade, är uppenbar och har väl redan från första början framkallat sådana. Den äldsta kända är »Schaner logh Valdemars», som tillskrifves k. Valdemar Seier. En senare är »Skanör logh och Falsterbothe», utfärdad af Erik och

---

[1] Dessa, som utförde transporten på redden af sill och andra varor, voro uteslutande Danskar och utgjorde väl särskilda »skrån» under fogdens inseende. Det var sålunda nödigt för de främmande köpmännen att till undvikande af prejerier hafva priset på transporterna uppgjordt. Deras försök att göra sig oberoende genom att sjelfva medföra pråmar och manskap lyckades ej (Schäfer s. LXXVII). Forslande af varorna såväl på redden som inåt landet tyckes hafva varit en inkomst för de båda städernas Skanörs och Falsterbos invånare samt kringliggande orters befolkning.

Margareta. De utfärdades både på danska och tyska och fingo med tiden åtskilliga tillägg och ändringar efter förändrade tidsförhållanden. Vissa bestämmelser i de äldre voro, såsom vi förut i fråga om wantegarn och rosengården omnämnt, för senare tider så dunkla, att de erfordrade särskilda, förklarande tillägg. Benämningen motbok (modbog, tyska moter) blef på 1500-talet den vanliga och härleder sig från möte, marknad, den skulle väl närmast kunna återgifvas med marknadsordning eller marknadsstadga. En sådan finnes för Malmö höstmarknad från senare hälften af 1500-talet: statutum in nundinis Malmogiensibus promulgandum. Schäfer har i sitt arbete gjort en sammanfattning af de af honom kända tyska afskrifterna af Skanör-Falsterbo motböckerna. Blümcke har i sitt arbete anfört en af honom funnen motbok för Dragör från år 1470, i åtskilliga fall afvikande från de öfriga kända, men som har vissa stadganden gemensamma med den ofvan nämnda för Malmö. Dylika motböcker utfärdades äfven för sillfisket i Bohuslän under 1500-talet, hvilka förete ganska många likheter med de skånska[1]. Äfven för sillmarknaden i Yarmouth finnes en liknande förordning, »statute of Herrings», från år 1357, hvilken dock mera rör sjelfva sillhandeln[2]. För kännedomen om fiskebedriften och handeln utgöra dessa motböcker i många fall de enda källorna och äro sålunda af större vigt. Ett gemensamt och för tidens förhållanden betecknande drag äro de orimligt höga straffbestämmelserna för fiskare, sillsalterskor och dylikt folk. Vanligen gäller det lifvet äfven för samma förbrytelse, hvilken (såsom t. ex. i fråga om

---

[1] Den jag här begagnat är en motbok, utfärdad 26 oktober 1575 och gällande för Marstrand och andra fisklägen under Viken i Norge. Den är tryckt i öfversättning hos Thorvald Bosck, *Oversigt over Litteratur*, *Love etc. vedr. de norske Fiskerier*, Christiania 1866.

[2] Enligt hvad derur anföres af T. W. de Caux, *The Herring and Herrings Fishery*. London 1881.

bärande af vapen) af köpmannen fick försonas med böter. Krøyer kallar dem med rätta »blodiga» och anmärker att »då köpmannen dömdes till högsta böter 40 mark, så kunde fiskaren, af hvilken den dugtigaste fogde skulle haft möda att kunna utpressa en mark, mycket mindre 40, efter tidens juridiska åsigter icke undslippa med mindre än lifvet. Kroppsstraff nämnas icke, endast böter eller lifsstraff. Huruvida sådant ofta tillämpades har jag icke sett uppgifvet. Emellertid vet man, att Lübeckarne medförde egen bödel.

Motböckernas stadganden, af hvilka vi här behandla endast dem, som röra fisket och fiskhandeln, kunna sammanföras under följande rubriker: bestämmelser som röra 1:o ordningen vid fiskets bedrifvande, 2:o sillköp och transportväsen, 3:o sillens beredning, 4:o tull- och andra afgifter. Till undvikande af blodiga slagsmål och dråp var för såväl fogdar och köpmän som fiskare förbjudet att bära vapen vare sig till sjös eller lands under marknadstiden. (Sk. L.; EM. L. 6, 23 och 24; Sch. Bil. 5, 22, 23, 24; Malmö Mb. 19; M. Mb. 7)[1]. Att förbudet särskildt mot bärande af harnesk och egentliga stridsvapen afsåg köpmännens skydd säges uttryckligen i Erik och Margaretas Skanör- och Falsterbo-lag § 24. Fiskaren hade dock rätt att på sjön medföra en yxa. (Malmö Mb 19). I Marstrands-motboken tillrådas de att till skydd mot rikets fiender medföra goda vapen, men dessa fingo ej bäras på gatorna eller i fiskläget. Samma ändamål eller undvikande af slagsmål åsyftades med föreskriften, att tyska och danska fiskarne skulle ligga hvar för sig vid stranden med sina båtar (EM. L. 44; Sch. Bil. 47). Beträffande

[1] För korthetens skull citerar jag Sk. L. = Skanör lag Valdemars. EM. L. = Erik och Margaretas Skanör och Falsterbo lag, Malmö Mb. = Statutum in nundinis Malmogiensibus etc., M. Mb. = Motboken för Marstrand, Sch. Bil. = Schäfer Bil. I, Mb. 1470 = Motboken för Dragör.

1:o *sjelfva sillfiskebedriften* har kon. Valdemars Skanör-lag endast en bestämmelse, nämligen, huru förfaras skall med sillgarn, »ned», som kommit lösa och drifvit till stranden. I öfversättning[1] skulle stadgandet lyda sålunda: Item kommer någons garn (»nedh») drifvande från hamn till hamn, gifve (egaren) för sina garn fem penningar och för besättningens garnsätt (sine mantz sætther) en örtug och för styrmannens garnsätt två örtugar — och hvilken man som kännes vid garnen, då må han visa sin eganderätt (»tha drughæ til winnings loff») och tage garn sina; kommer ej den rätter egaren till garnen, då löse (dem) fogden (embitzman); kännes någon sedan vid dem, löse dem då hälften dyrare (aff halffuæ dywret). Och sill, som på deras garn finnes, hafve han halfparten, som förer in garnen, om han reder garnen (»om han brydher neden»), och halfparten rätte egaren.

Af nämnda stadgande framgår, att åtminstone i äldre tider egaren till båt och garn fiskade med lejdt manskap och sålunda ej, eller åtminstone ej alltid, sjelf var styrman utan såväl denne som besättningskarlarne aflönades med fångsten på vissa garn, som båtegaren höll. Styrmannen hade dubbel aflöning mot lejdekarlarne och derföre skulle för hans garn (garnsätt) betalas dubbelt mot för dessas.

Något motsvarande stadgande finnes ej, så vidt jag kunnat finna, uti senare motböcker. Eriks och Margaretas motbok § 43, som synes innehålla något liknande, handlar endast om det fall, att någon beträdes med att taga annans garn i sjön, vare sig han uppehåller sig vid garnen eller gripes på bar gerning, då han tager dem. Han må då föras bunden i land och stå till rätta efter landslag »samt ej lemnas ostraffad, ty det gäller hans lif». (Sch. Bil. 46, M. Mb. 11). Om stadgandena rörande vantegarn och rosengården se i det föregående, sid. 40.

---

[1] Härvid har den af Mourier a. st. gjorda tjenat mig till ledning.

Hvarje styrman skulle taga ett »tecken» eller märke af tullnären, innan han for ut på sjön, för den händelse han blef väderdrifven till Seland eller annorstädes vid vite af 40 mark (EM. L. 9; Sch. Bil. 10; Malmö Mb. 49[1]; M. Mb. 8). »Item skall ingen fiskare fara i sjön utan garn vid lif och gods, utan han kan med sina grannars vittnesmål bevisa, att han redan utsatt sina garn; varder någon funnen härmed, straffas han till lifvet» (EM. L. 11; Sch. Bil. 12; M. Mb. 10). Stadgandet saknas i Malmö-motboken.

Item skall hvarje fiskare fara om dagen ut till stående garn (= sättgarn) vid 40 marks böter och om dagen hem igen (EM. L. 13; Sch. Bil. 14; M. Mb. 11). I Malmö-motboken saknas äfven denna bestämmelse, som deremot återfinnes i motboken för Marstrand. Båda dessa sistnämnda stadganden åsyfta väl att förhindra tjufveri, men möjligen äfven att underlätta tullnärens kontroll öfver att ingen sill ilandfördes om natten, då all rörelse skulle vara instäld, äfven lossning och lastning. Detta synes varit allmän regel under denna tid och samma stadgande återfinnes äfven i den förut nämnda Statute of Herrings.

Möjligen brukade, såsom Krøyer förmodar, sättgarnsfiskarena två »sätt» af garn, så att det ena utsattes på samma gång, som man var ute för att taga upp det andra sättet, hvarigenom svårighet att efterlefva föreskriften att ständigt föra garn i båten ej behöfde i allmänhet uppstå. Drifgarnsfiskarne föra alltid vid ut- och insegling garnen i båten; förbudet att fara om natten på sjön gäller äfven, såsom tydligare framgår af ordalagen, endast sättgarnsfiskare.

---

[1] Ett dylikt aflöningssätt begagnas ännu på vissa trakter t. ex. i Blekinge (se *Meddelanden rör. sv. fiskerier* II, 157).

[2] I § 29 dersammastädes förbjudas »utländingar» att fara på hafvet i fiske utan att taga ett tecken af tullnären vid 3 marks böter.

Förbud att utsätta garnen så att man förorsakade skada på grannarnes utsatta garn inskärpes uttryckligen i motböckerna, i Eriks och Margaretas Skanör-Falsterbolag på ej mindre än två ställen, §§ 2 och 7, af hvilka det förstnämnda gäller fiskare i allmänhet, det sistnämnda särskildt »utsättarne» eller drifgarnsfiskarne.

Andra § lyder: »Item bjuda vi synnerligen hvarje fiskare, som sätter sina garn i vattnet (= sättgarnsfiskare) eller i hafvet i vrakleden, att de akta sig, så att de icke göra sina grannar skada, med mindre det ej sker af nödfall. Handlar någon häremot gäller det hans lif (Sch. Bil. 3; Malmö Mb. 52; M. Mb. 9). Undantaget för nödfall finnes ej i en del afskrifter, liksom uttrycket »i hafvet i vrakleden» torde vara ett senare tillägg till paragrafens ursprungliga lydelse. Det saknas äfven i motböckerna för Malmö och Marstrand. Att drifgarnsfiske ej drefs i Bohuslän känner man, men om man af ordets uteslutande jämte saknaden af något stadgande motsvarande § 7 i Malmömotboken får draga slutsatsen, att vrakleden den tiden ej sträckte sig så långt upp som till Malmö, kan vara osäkert. Alldeles osannolikt torde sistnämnda antagande ej vara.

Sjunde § lyder sålunda: »Item skall en hvar fiskare, som »utsätter» sina garn eller drifver vrakledes =(drifgarnsfiskare), akta på att han ej kommer på »verthe» (= vakare eller kobb) för dem som fiska med sättgarn[1] (»sættere») vid förlust af lif och gods» (Sch. Bil. 7). Om uttrycken verthe såväl som »vrakare», hvilkas rätta betydelse vållat forskarne mycket hufvudbry, är förut sid. 38 upplyst. Verthe förekommer ej i de tyska texterna. Svårare torde vara att utröna, hvad som menas med följande stadgande:

»Om skwæ staghe — item skall engen fiskere hawe meræ æn siw skwestage och ey lenghre piig æn hand er

[1] Mindre ordagrannt, men mera riktigt uttryck af meningen vore att öfversätta: kommer ned på vakare, som utmärka sättgarn.

bred. Varther ther noghen begrepen med, swo manghe staghe som ther ower ær, swo mange thre march skall han haffve forbröthet». Motsvarande stadgande i de tyska motböckerna (Sch. Bil. 6) saknar föreskriften om antalet skuvestakar och bestämmer endast, att dessa (»scuvestaken») icke finge hafva längre pik än en hands bredd. Motböckerna från Malmö och Marstrand sakna stadgande om dessa stakar.

Betydelsen af ordet »skuvestage» och meningen med detta stadgande synes mig ganska svåra att förklara. Mourier[1] gissar, att de varit ett slags stakar att binda garnen vid, hvilket tvifvelsutan saknar grund, då sådana ej begagnas för dylika ändamål. Krøyer[2] anser dem hafva begagnats att skjuta fram båtarne med in på grundvattnet (sandgrunden) och vill deraf härleda benämningen skutor på fiskebåtarne. Att de bestämts till sju anser han häntyda på, att båtbesättningen, åtminstone i äldre tider, var sju man. Att jernpiken ej fick öfverstiga en viss längd berodde, enligt honom, på den fruktan man hyste, att den skulle kunna begagnas såsom vapen. En annan dansk iktyolog Georg Winther[3] har ansett skuestagen likbetydande med »værestager», ett slags enkla vakare, bestående af en stake med en i nedre ändan fastgjord sten, som tjenar att hålla staken flytande upprätt. Dylika stakar kallas »stöder» (sing. stöda) och hafva vid Råå, der de begagnas vid rödspättefisket i Kattegat kring Anholt, i nedre ändan en jernten med en vidbunden sten[4]. Detta föranledde mig att i min uppsats *Om Skånes kustfiskerier* ansluta mig till denna Winthers åsigt, att de nämnda skuestagerne varit dylika stöder, hvilken emellertid tvifvelsutan är oriktig.

---

[1] A. st. s. 29.

[2] A. d. s. 99 och 143.

[3] *Bidrag till Kundskab om Fiskeriet ved Taarbæk* i *Nord. Tidskr. f. Fiskeri.* I Aarg. s. 298.

[4] Se *Meddel. rör. Sv. Fiskerier* I fig. 11.

Läser man stadgandet i dess helhet, så synes, att föreskriften om pikens längd ej gerna kan hafva afseende på dylika »stöder». Schäfer förklarar skuestager vara detsamma som vanliga båtshakar, hvilka som bekant hafva en mer eller mindre lång, rak spets nedom sjelfva kroken. Om de skulle begagnats såsom båtshakar, är emellertid oförklarligt, hvarföre man skulle haft så många som sju på hvarje båt, hvarjämte, om ordet kommer af »skiuwæ», »skufva», framskjuta, Krøyers tydning synes hafva större sannolikhet för sig. Nu för tiden finnes det i dessa trakter, så vidt jag känner, inga redskap, som skulle kunna hänföras till dessa skjutstakar. Deremot finnes ännu i dag vid den långgrunda, sandiga Hallandskusten ett slags flatbottnade, pråmlika båtar af mycket enkel byggnad, ungefär som vanliga insjö-ekor, men med hög, uppstående förstäf till skydd mot bränningarne. Dessa s. k. »strandekor»[1] framskjutas med ett slags åror, som kallas »staka» eller »stakåror» och i nedre ändan af bladet äro försedda med ett 8 tum långt och 4 tum bredt jernbeslag, s. k. sko, med en utstående spets i hvardera hörnet. Dessa båtar begagnas, då man går för att utsätta och vitja de s. k. »strandsätten», ett slags faststående nätgårdar, afsedda för laxfångst. Vid sillfisket brukas dessa båtar deremot icke.

Det förefaller ej alldeles otroligt, att de ifrågavarande »skuestagarne» varit af denna eller liknande beskaffenhet, möjligen med en pigg i stället för de nu begagnade två mindre. Jernskoningen och piggarne afse naturligtvis att göra dem varaktigare och lämpligare att taga fäste i den hoppackade sanden. Det förtjenar att efterforskas, om man ännu någonstädes i Skåne möjligen begagnar några dylika stakaåror för att färdas fram på grundvattnet. I så fall torde saken kunna anses afgjord, men eljes torde svår-

---

[1] Modeller af dessa jämte åra finnas på Fiskerimuseum i Stockholm, Mäster-Samuelsgatan 43.

ligen rätta betydelsen af ifrågavarande stadgande numera kunna utletas. Äfven med en spets af en handbredds längd förefaller det, som skulle en sådan åra, begagnad såsom spjut, vara ett ej föraktligt vapen, men förklaringen att man med förbudet att göra piken längre afsett att hindra dess användande såsom sådant är väl den enda, som för närvarande kan gifvas.

Vidare var det förbudet för fiskarne att på stranden uppsätta sina torkstänger, på hvilka garnen vid torkningen upphängas (såsom ännu i dag eger rum) på sådant sätt, att samfärdseln hindrades för forkarlarne (vagnkarlle) och köpmännen, »emedan konungens fria vägar skola vara utan hinder» (EM. L. 14; Sch. Bil. 15; Malmö Mb. 41)[1]. I Malmömotboken finnes § 47 ett stadgande, som saknas i öfriga motböcker, utom möjligen den för Dragör af år 1470, hvarest enligt Blümcke[2] finnes förbud för fiskare att föra skeppsflagga (vlägele) på sjön; detta lyder: »Item att ingen skall fara här ut att fiska med någon skuta, som har båt efter sig eller är försedd med flagga (flöy), varder någon funnen dermed, »scall han ey wide sin eghen bröde», hvilket Mourier öfversätter med »skall han böta efter omständigheterna». — Detta stadgande är anmärkningsvärdt bland annat derföre, att det synes visa, att de s. k. fiskareskutorna (»fischer-schuten») ej i allmänhet be-

[1] Har här olika lydelse och omfattar jämväl förbud att lägga timmer eller stenar på gatorna eller uppsätta torkstänger (steille) eller bygga »steillrwm» (= plats der stängerna uppsättas) på vor forstrand (forstranden = den smala sandiga strandremsan nedom den egentliga strandbanken). Forstranden tillhör enligt danska lagstiftningen konungen, som på grund häraf hade rätt till stranddrifvet gods (vrak) samt till fisket i hafvet utanför, som af denna orsak blef allmän egendom och ej tillhör någon enskild. S. k. »strandrätt» fanns ej i de danska landskapen, och oafgjordt torde vara, om sådan i fråga om hafsfisket skall anses finnas ännu i dag i de forna danska delarne af Sverige.

[2] A. st. s. 75.

gagnades vid fisket, utan egentligen voro afsedda för transport af sill, salt, tunnor och öfrig utrustning[1], medan sjelfva fisket drefs med mindre båtar. Möjligen begagnades de dock vid drifgarnsfisket, och förbudet afser väl att förhindra den strängt förbjudna saltningen af sill ombord. I samma motbok finnes i § 48 föreskrifvet: »item ath enghen skwde skal haffwe mere en III bordklappe under XL marck byen». Betydelsen af ordet »bordklappe» är obekant; något vid fisket brukligt redskap är det antagligen icke. Något förbud mot fiske på sön- och helgdagar förekommer ej i de skånska motböckerna, men i motboken för Marstrand förbjudes fiskaren att vitja (rögte) sina garn dessa dagar före klockan 10 förmiddagen vid förlust af garn och fångst.

Angående **handeln med sill och dennas transporterande** hafva motböckerna flere stadganden. Fiskaren skulle vid sillhandel ordentligt aflemna uppgifna antalet valar sill »vid lif och gods» (Sch. Bil. 8; Malmö Mb. 2, der straffet är mildradt till 40 marks böter; i EM. L. saknas detta stadgande), hvaremot köpmannen å sin sida var skyldig att lemna fiskaren full betalning vid 40 marks böter (EM. L. 21; Sch. Bil. 21; M. Mb. 14). I Malmö Motb. 83 bestämmes, att betalningen skulle ske inom tre dagar; hvarom icke, skulle den saltade sillen återställas till fiskaren och köpmannen böta 3 mark. Till undvikande af bedrägerier var föreskrifvet, huru stora vagnarne, i hvilka sillen kördes upp till saltningsbodarne på fiten, skulle vara. Eriks och Margaretas Falsterbolag § 17 bestämmer, att hvarje vagn skulle bära ett fullt lass. Tyska Motb. (Sch. Bil. 17) har uttrycket »een vol voder» eller

[1] De motsvarade i så fall de fiskareskutor, som Gefleboarne utrustade för sina fiskefärder uppåt Norrlandskusten. Se *Medd. rör. Sv. Fiskerier* II s. 230.

fuder. Hvad dermed förstås kan man sluta af Malmö-motbokens motsvarande stadgande § 3, hvarest bestämmes, att hvarje vagn skulle rymma 30 »ol» eller valar sill, hvilket, såsom i det föregående är nämndt, motsvarar två tunnor färsk sill. Af saltad sill kunde formannen få taga tre tunnor på lasset, såsom synes af sistnämnda motbok § 8. Han fick enligt denna § ej köra ut i vattnet förrän lastpråmen, som förde godset vidare ut till fartyget på redden, kommit så långt den kunde in på grundvattnet (»för prammen staar»); tog formannen större lass, fick han ej betaldt för det öfverskjutande. Härmed afsågs tydligen att ej genom vagnens stjelpning eller dylikt riskera godsets säkerhet.

Motböckerna inskärpa noga, att allting skulle säljas på sin rätta marknadsplats och till rätt person. I fråga om sillköp tillhörde detta köpmännen såsom rättighet. »Kärremännen», hvilka i skottkärror[1] körde upp sillen från stranden, hade rätt att köpa ett halft lass men ej mera (åt gången?) vid 3 marks böter (EML 15; Sch. Bil. 16). I motboken för Malmö nämnas inga kärremän; kanske funnos sådana ej derstädes. Formännen fingo i allmänhet icke transportera upp sill för fiskarens räkning liksom ej heller bortlofva fiskarens sill till någon. Endast för den fiskare, till hvilken formannen körde ut barlast, hade han rätt att köra upp första lasset för fiskarens räkning eller taga sill i bakskjuts (Malmö Mb. 27, 28 enligt vissa handskrifter). Samma motbok förbjuder i § 42 alla förköpare (forpranger) att fara i stranden, vare sig med båtar eller ridande eller åkande, för att köpa sill. Motsvarande § 27 i Skanör-Falsterbo-motböckerna talar blott om att fara

[1] Jag håller troligt, att kärrorna voro sådana och ej tvåhjuliga kärror, som kördes med häst. Kärremännen voro säkert för fattiga att hafva någon sådan. De stodo under fogdens uppsigt och skulle hafva tillstånd af honom för att få rätt att fara i stranden. (EM L. 20; Sch. Bil. 20.)

med båtar och har tillägget: med mindre det sker med fogdens tillstånd d. v. s. för hans eller rättare kronans räkning i fråga om s. k. konungsköp. Fogdens betjente, »strandfogdarne», fingo ej köpa sill för någon köpmans räkning, enligt samma motböcker § 36. Man sökte sålunda på allt sätt hindra uppkomsten af några mellanhänder, som kunde spekulera uti att upptinga eller köpa sill i förväg och derigenom dyrka upp priset för de sillsaltande köpmännen, och likaledes oärlig konkurrens dessa emellan. Fördenskull var såväl tiden som platsen, der inköpet skulle försiggå och sålunda sillbåtarne landa, bestämdt. I Skanör-Falsterbo-lagen finnas inga stadganden härom, men i de tyska motböckerna föreskrifves (Sch. Bil. 71), att ingen fick rida i stranden för att köpa sill före solens uppgång. Enligt Malmö-motboken bestämdes i § 43: »item att ingen hvarken köpman eller borgare skall rida i hafvet förrän korgen är fallen vid tre mark». I 1470 års motbok föreskrifves, att ingen skall rida i stranden förrän korgen är uppe vid två lödiga mark[1]. I Malmö och Dragör bestämdes sålunda tiden för sillköpet genom signal med en af vide flätad kula eller ballong, hvilken hissades på en stång, såsom ännu är brukligt vid en del lotsstationer (t. ex. i Skanör). I Malmö motbok § 26 förbjudes köpmännen att vid 3 marks böter gå i fiskarens båt (»skyb») förrän de kommit öfverens om köpet. Likaså förbjudes i nämnda motbok (§ 44) köpmän eller borgare att rida vester om den bäck, som rinner vester om slottet, för att köpa sill. Enligt 1470 års motbok var med kors och påle utmärkt, huru långt ut från stranden köpmännen fingo rida för att köpa sillen. Köp, som uppgjordes utanför dessa märken, voro ogiltiga, och åldermännen skulle taga plats vid dessa pålar för att tillse ordningens vidmakt-

[1] Blümcke s. 78. Huru denna bestämmelse sedermera begagnades af danska fogden för att skada köpmännen, se dersammastädes.

hållande[1]. Motsvarande stadganden saknas i Skanör-Falsterbo-motböckerna, men af *Das Buch des lübeckischen Vogts in Schonen* 484 finner man, att »de gemenen vogede to Valsterbode» år 1505 öfverenskommo, att en hvar som till häst eller fots färdades till Skanör och ut till Hop för att köpa sill, skulle allvarligen tillsägas att icke fara på andra sidan om det kors, som med fogdens bifall der blifvit uppsatt på så sätt, att det stod i linie med (»öfver ens med») qvarnen och bäcken (Ettabeke, Schäfer). Enligt samma fogde-bok 486 öfverenskommo samtidigt städernas fogdar, att ingen skulle få rida ut i vattnet eller genom tillrop upptinga sillen innan sill-vagnarne samt skepparne (d. v. s. båtförarne = styrmännen) kommit till stranden med de urlastade båtarne. Huruvida detta förbud mera ledde till någon påföljd än den samma år (1505) af fogdarne träffade öfverenskommelsen *(Buch Lüb. Vogts* 488), att ingen skulle vid påföljd att blifva utesluten ur »sällskapet» eller »kompaniet» betala sillen med högre pris än 15 schilling grot, hvilken öfverenskommelse ej kunde upprätthållas, torde vara tvifvelaktigt[2]. Till bestämmelser, som åsyftade att trygga köpmannen, saltaren, mot konkurrens, torde äfven böra räknas motböckernas bekanta stadgande, att fiskaren med sitt manskap eller hvarje båtlag ej fick för egen räkning salta mera än en half läst sill (EML. 12; Sch. Bil. 13; saknas i Malmö Motb.) I Malmö motbok § 34 finnes en föreskrift, som saknas i de öfriga, nämligen att ingen fick

---

[1] Blümcke, s. 79.

[2] Betecknande för uppfattningen af handelns natur under medeltiden är stadgandet i »the statute of Herrings» år 1357, hvarest bestämdes priset på sillen. En läst »red-herring», som köpts såsom färsk för 40 shilling, skulle säljas inom fjorton dagar derefter med $1^1/_2$ marks vinst, men icke deröfver, och Londonbon skulle transportera en last sill från Yarmouth till London för en mark o. s. v. — bestämmelser, hvilka dock år 1362 måste åter upphäfvas, se de Caux a. st. s. 75.

taga sill af vagnen utan tillstånd af den som egde sillen, vid nio marks böter. Ingen köpman fick salta sill i stranden (EML 35; Sch. Bil. 35). I Skanör-Falsterbolagen står, att ingen fick salta sill i stranden, men förbudet gälde dock såsom i tyska motböckerna anföres endast köpmännen, eljes skulle äfven för fiskarna, som hade sina bodar i stranden, varit alldeles förbjudet att salta sill, hvilket ej var meningen.

Af dessa stadganden kan man få en temligen tydlig bild af det rörliga lif, som tedde sig vid stranden, då sillbåtarne kommo hem från fisket. Köpmännen voro till häst samlade der nere och redo ut i vattnet de ankommande båtarne till mötes så långt, det utsatta märket, korset eller pålarne, tillät. Formännen och kärrekarlarne voro äfven der nere för att föra sillen i land och vidare upp till salteribodarne på fiten. Att det vid handelns uppgörande gick lifligt nog till med tillrop och mäklande om priset samt täflan af köpmännen sins emellan framgår af det ofvan ur »fogdeboken» anförda. Åldermännen, och väl stundom äfven fogdarne, voro närvarande för att vidmakthålla ordningen och afgöra tvister, hvilka ofta nog torde hafva förekommit. Fiskarne kunde med lastade båtar ej komma ända in till stranden och deraf härledde sig nödvändigheten för köpmännen att vara till häst. Motböckerna såväl för Skanör-Falsterbo som Malmö och Dragör tala alltid om att »rida i stranden» och mera undantagsvis om att gå dit till fots. Angående förhållandet mellan fiskaren och köpmännen i fråga om sillhandeln synas mig underrättelserna oklara. Å ena sidan synas uppgörelser på förhand dem emellan vara förbjudna, men å andra sidan talas om köpmännens egna fiskare på sådant sätt, som om dylika uppgörelser om leverans af sill förekommo. I motboken år 1470 stadgas: »item vorthemer so schal nen vischer sinen heringk veilen (feil halten) edder vorköpen anders wan sinen rechten schiphern und

sinen rechten copmanne[1]». Enligt *Buch des lübeckischen Vogts auf Schonen* 486 öfverenskommo fogdarne år 1505 — — — »unde nemant sal deme anderen synen herink entkopen. Unde oft eyn ander by den herink qweme unde wolde seggen, yt were syn vysker, wyl de erste dynger om des nycht loven (tro), so mach he one dar umme beschuldygen, men des yt syn visker ys, de mach den herink beholden, so verne also (så framt) de visker deme ersten dynger den herink nycht gunnen (unna) wyl.» Fiskaren synes sålunda icke varit bunden genom något föregående aftal, utan förhållandet varit såsom mellan handlande och kunder. I visst fall voro fiskarne bundna, nämligen genom motböckernas föreskrift, att fiskarne ej finge fara hem före St. Dionysii dag. På senare tider klagas öfver, att de lemnade hufvudlägret vid Falsterbo och begåfvo sig till andra platser. I Skanderborg-recessen af år 1571 förebrås köpmännen, att detta vore till en stor del deras egen skull, emedan de försummade fisket för sin småhandel (Blümcke).

Angående **sillens beredning** innehålla motböckerna äfven ett par bestämmelser såsom: »item skall hwar man, som sild salther, lathe legge all lighe goth sild mellum bathe bodnæ for uthen skalbathe (det er brudsiller), och finner man annath tha gar thet uppa hans liiff. EM L. 48; Sch. Bil. 51; i Malmö Mb. saknas best.; M. Mb. 23). I Marstrands motbok har straffet mildrats till förlust af »halfva hufvudlotten». Vidare föreskrifves: »item engen leggekonæ styrthe sild i tynnæ med trwgh; hwo ther varthe med befunnen, tha gar thet pa henne liiff (EM L. 49; Sch. Bil. 52; Malmö Mb. saknar §; M. Mb. 24): straffet der mildradt till det samma som i föreg. §. Att lägga sämre vara midt i tunnan är ett gammalt saltare-

[1] Blümcke, a. st. s. 78.

knep, som tyvärr finnes ännu i dag. Med »skalbathe» och »brudsill» menas skadad sill, ej skarpsill (*Clupea sprattus)*, såsom Schlyter, dertill föranledd af Sven Nilsson, uppgifvit. Detta är så mycket säkrare, som uttrycket »bröstsill» förekommer ännu i dag på fisklägena vid Kullen i Skåne i samma bemärkelse.

»Leggekona», tyska »leggewyf» = sillsalterska. Det gick naturligtvis fortare att störta sillen ur trågen, der hon omrördes med salt, än att lägga henne ordentligt hvarftals med salt såsom fordras af välberedd vara. I Marstrand saltades sillen endast af karlar, åtminstone nämnas inga sillsalterskor i motboken. Utom salterskor begagnades qvinnor (gælne-konner) att gäla sillen d. v. s. borttaga gälar och tarm[1]. Tullregistret från år 1494 omtalar 167 sådana för Falsterbo, 3 för Skanör och 4 på »Hob»; de betalade konungen 15 penn. för sin handtering (Schäfer). Beträffande affallet vid sillsaltningen och slagtarbodarne, hvilket med gemensamt namn kallas grum, föreskrifver motboken från år 1524 § 48 (Sch. Bil. F 76), att »herinck-grum» och annat affall icke fick kastas på gatorna eller bakom husen, utan skulle vid 3 marks vite nedföras till stranden, »så att deraf icke kommer någon stank»[2]. Detta skedde genom de s. k. grumkarlarne, hvilka enligt Schäfer (s. CXIII) hade sina bodar, »grumboden», på nordändan af refveln. Man förstod att använda affallet till tranberedning. Bodarne tillhörde konungen, som, efter hvad man vet, åtminstone vissa år förpaktade inkomsten af detta affall till tyska köpmän.

Slutligen komma vi till ett par af motböckernas stadganden, som afsågo *förekommande af tullbedrägerier.* Dit

---

[1] Schäfer öfversätter felaktigt ghelle med tyska Galle, skall vara Kieme.

[2] I »Lübische Schonenfahrrolle von 1504» (Schäfer Bil. III, 20) bestämmes, att ingen fick hafva »grum» qvarliggande på sitt »feld» mer än öfver två nätter.

hör i främsta rummet det i dem alla förekommande förbudet för någon skeppare att salta sill i sitt skepp vid 40 mark (EML. 26: Malmö Motb. 38: Sch. Bil. 26). Vidare, att ingen borgare eller kärreman fick bära upp sill i säckar eller korgar vid vite af 3 mark (EML. 16: Sch. Bil. 16), äfvensom det för allt slags gods gällande förbudet mot att utskeppa detsamma nattetid. Angående sjelfva tullafgifterna har endast Valdemars Skanörlag några bestämmelser. Sedermera voro dessa afgifter bestämda genom de tid efter annan utfärdade privilegierna. Marstrands-motboken åter behandlar utförligt detta för kronan vigtiga ämne, till hvilket vi längre fram skola återkomma.

I fråga om sillfiskebedriften vid Skanör-Falsterbo innehåller hvad vi ofvan ur motböckerna sammanfört i det närmaste allt hvad som derom för närvarande torde vara kändt. Hvad åter salterirörelsen och sillhandeln beträffar kan åtskilligt tilläggas ur andra källor.

Salterierna. Vi hafva sett, hurusom denna handtering hufvudsakligen låg uti de främmande köpmännens händer, med undantag af de jämförelsevis mindre qvantiteter, som saltades af de danska städernas borgare och genom fogden för kronans behof samt för fiskarelagens husbehof. Vi hafva äfven sett, huru hanseaterna under lång tid beherskade hela sillmarknaden ej blott i fråga om qvantiteten, utan äfven hvad den af dem beredda sillens qvalitet beträffar. Redan af det ur motböckerna anförda framgår, att man egnade omsorg åt sillens behandling, att den blef ordentligt nedlagd i tunnorna och att varan ej genom svikligt förfarande skulle råka i vanrykte. Utom de förutnämnda qvinliga biträdena, hvilka naturligtvis arbetade under köpmännens (och åldermännens) uppsigt, spelade *tunnbindarne* (böttcher) en vigtig rol. De fingo dock ej

förfärdiga nya tunnor under vistelsen i Skåne, utan sådana måste färdiga ditföras. För öfrigt voro tunnorna och deras beskaffenhet föremål för många förhandlingar, och man sökte, ehuru utan framgång, att få till stånd en öfverenskommelse om ett gemensamt tunnmått; såsom sådant önskade man fastställa Rostock-tunnan. Man klagade öfver de tunnor, hvilka kommo från Kolberg, Treptow, Köslin m. fl. pommerska småstäder, emedan deras tunnor voro för små. I Stettin ville man ej godkänna andra tunnor än dem, hvilka stämde med det mått, som lübeckska, rostockska eller sundiska (stralsundska) tunnor innehade. Andra slag voro ej förfärdigade af verkliga, edsvurna tunnbindare. Falska tunnor förfärdigades af förlupna tunnbindaregesäller från byarne och småstäderna, och begagnande af sådana belades med böter af en engelsk nobel år 1434. På 1500-talet rymde en laglig silltunna sex skånska skäppor och begagnades äfven af köpmännen såsom sädesmått[1]. En annan vigtig sak var *saltet*, och det var tvifvelsutan ett för hanseaternas köpmän fördelaktigt förhållande, att salthandeln låg i deras händer. Skanör och Falsterbo utgjorde en hufvudmarknad för salthandeln i norra Europa öfver hufvud taget (Schäfer). Lüneburgsaltet (Travensalt) ansågs vara det bästa. Såsom sämre räknades det franska saltet, som kom från Baye, en fordom betydande, nu obetydlig stad strax söder om Nantes[2], och kallades derföre Bajsalt, »Baiensaltz». För infödingarne synes det stundom varit svårt att erhålla nödigt salt, och stundom klagas öfver, att danska tullnärer fråntagit köpmännen salt, som behöfdes för danska härens behof[3].

---

[1] Se härom utförligare hos Blümcke s. 85 o. 86 samt Schäfer s. LXI.

[1] Hans Hildebrand, *Sveriges Medeltid* I s. 655.

[2] Blümcke, s. 86.

Sillvrakare och **sillmärken.** Enligt Schäfer utfördes stundom sill direkt från Skåne till England och Flandern[1], men i regel fördes sillen först till de resp. hansestäderna, der den ompackades, sorterades och stämplades af särskilda, edsvurna »vrakare» (»herinckwraker»), som de kallades i Lübeck, eller »makler» (i Stettin). Dessa besigtigade varan och påsatte särskilda märken efter sillens beskaffenhet och de platser der den blifvit saltad. Dessa märken bestodo dels af dubbla eller enkla ringar, »zirkeln», af viss bestämd storlek[2], som efter sillens beskaffenhet dels voro fulldragna, dels halfva, med ett streck midt öfver o. s. v. samt efter beskaffenheten inbrända eller blott inhuggna antingen i båda bottnarne eller blott den ena eller på tunnstafvarne. Uti de ordningar för sillens packning, vrakning och märkning (»zirkeln») af åren 1461 och 1576, hvilka upptagits såsom bil. V till Schäfers arbete, finner man detaljerade föreskrifter, huru härvid skulle förfaras. Äfven Blümcke har utförligt behandlat detta ämne[3]. Hurudana Stettinarnes »zirkeln» varit, känner man icke närmare, men de torde, utom möjligen hvad storleken beträffar, liknat de lübeckska. I Danzig synes man haft ett annat sätt att utmärka sillens beskaffenhet; man begagnade nämligen der s. k. »spilen», spjälar, som sattes utanpå tunnbottnarne och på samma gång tjenade att förstärka dessa. Den skånska sillen skulle hafva tre »spilen», den från Bornholm, Simrishamn och tyska kusten (eller Östersjösill öfverhufvud förmodligen) blott två[4]. Den skånska sillen ansågs vara den bästa och hade högre märke än den från Marstrand och det öfriga Norge. Den bättre varan erhöll stämpel på

---

[1] Sillvrakare synas ej hafva varit med i Skåne och dess sill kontrollerades väl sålunda af åldermännen.

[2] Fem af de större skulle gå på en half lübecksk aln, af de mindre åtta. Schäfer, Taf. III.

[3] A. st. s. 115.

[4] Schäfer s. LXII; Blümcke a. st.

tunnans botten, sekunda vara endast på sidan (»stafven»). Man skiljer mellan full och tom (»hol») sill, hvilken sistnämnda alltid blef sekunda vara, likaså sommarsillen (»sommergut») eller den före den 24 aug. (St. Bartolomei dag) saltade sillen. Sorteringen var ganska omsorgsfull och ensamt för skånska sillen funnos 10 särskilda sillmärken delade i klasserna »full» samt »tom» sill, d. v. s. med eller utan utbildad rom och mjölke. Vid undersökningen var föreskrifvet, att sill skulle uttagas ej endast vid bottnarne, utan äfven midt i tunnan.

1. En tunna väl behandlad och godkänd Skånesill erhöll dubbel »zirkel» på bottnen, såväl inhuggen med stämpeljern som inbränd der bredvid. 2. En tunna dylik sill, som i öfrigt var väl behandlad och med sin fulla lake, men icke så godt sorterad, utan blandad med mindre sill eller sådan, som hade hufvudet aftaget — då den icke var säljbar i Nürnberg eller inlandet (»Norenbergh offt in de overlandt») erhöll dubbel zirkel på bottnen, men utan inbränning. 3. Skånsk sill, från hvilken laken utrunnit på ena sidan, så att den blifvit härsken, emedan den legat för länge ombord, var blandad med småsill eller saltad med för groft salt, erhöll dubbel zirkel på sidostafven och kallas skånsk »staffherinck», »staff guit». 4. Skånsk sill, som blifvit för löst saltad och ej hade tillräcklig lake, men dock ej var skämd eller stinkande, erhöll enkel zirkel på bottnen och kallades »skånsk vraksill»[1], »frack herinck» eller »frack vor dem boden». 5. Skånsk sill, för mycket blandad med småsill, och ej väl behandlad och sämre vara än föregående, dock utan att vara skämd så att den stank, kallades skånsk »frack up den staff» och erhöll en ej fulldragen zirkel på stafsidan. 6. Sill, så illa behandlad, att den stank samt innehöll

---

[1] Ej att förvexla med under »vrakning» (= drifgarnsfiske) fångad sill.

skadad sill, »schalback», erhöll ingen zirkel, och må den köpa den som vill (»deme he denet, mach eme kopen»).

Tom sill (»hol-herinck») sorterades efter samma grunder med bästa märket på tunnbottnen, det dernäst på stafsidan, men med enkla ringar med ett streck tvärs öfver, samt för den sämre två ej fulldragna dubbelringar på bottnen, och sommarsillen med dylika på sidan (»sommer staff gut»). Östersjösillen, med hvilken den från Belterna likstäldes, — Bornholmssill, Moens- och Gjedsersill samt den från Rügen (Wittow) — erhöll två »zirkeln» på sidan »efter gammalt bruk», om den var fullgod (»staff gut»). Marstrands eller norsk sill erhöll samma märke som Östersjösillen (»staffgut»), men om den ej var tillräckligt hårdt saltad, endast en enkel zirkel på stafven (»Nors staff guit») eller med ett tvärstreck genom ringen, om den var tomsill (»Nors hol guit»). Slutligen omtalas norsk »drusse guit», ett slags sill, illa saltad med »druse» (= af tång beredt) salt (Schäfer). Denna dåliga sill förbjödos vrakare och sillpackare att på något sätt behandla.

Att den norska sillen den tiden hade så litet värde, förefaller egendomligt och berodde väl på bristande insigt i behandlingen af densamma. Den sistnämnda »drusse guit» synes visa, att man der hade ondt om saltet, då man fick taga till dylik nödfallsvara. Sommarsillen från Aalborg hade sina särskilda märken och stod i lägre värde. Den s. k. »niphe herinck» derifrån (förmodligen höstsill) ansågs dock jämngod med Bornholms- och öfriga Östersjösillen.

Att Lübeckarne och hanseaterna i allmänhet bemödat sig att noga sortera och behandla sin sill framgår otvetydigt af dessa stadganden. Om, såsom bekant, ändock klagomål öfver dålig vara ej sällan läto höra sig, kan man ej med fog skylla detta på bristande omsorg från myndigheternas sida. Bedrägerier i dylika fall kunna aldrig förhindras. Säkerligen gjorde hanseaterna skäl för

att vara tidens skickligaste saltare, och den skånska varan för det stora rykte den åtnjöt såsom den bästa i marknaden, ända tills den holländska (flamska) sillen kom och gjorde densamma rangen stridig och slutligen alldeles undanträngde den från vesterns marknader. I Kampen (vid Zuidersee) var år 1418 påbjudet, att den, som utsålde annan sill än skånsk, skulle hafva en röd flagga af en half qvadratfots storlek uppsatt bredvid densamma, för att ej köparne skulle blifva bedragna[1]. Kampen deltog dock sjelf i sillmarknaden vid Skanör, hvilket väl äfven gjorde sitt till, hvarföre man der höll på den skånska sillen framför all annan t. o. m. Nordsjösill.

Sillens marknader. Vi sågo ofvan, att man vid utfärdandet af sillvrakningsreglerna särskildt fäste afseende vid afsättningen på inlandet ända ned till Nürnberg; ett betydligt afstånd, med den tidens samfärdsmedel. För öfrigt fördes skånsk sill vester ut till Frankrike, England och Nederland, öster ut till Preussen, Polen och Ryssland, söder ut ned i Schlesien, Böhmen och Mähren[2]. Blümcke redogör för de vägar, på hvilka sillen från Stettin spriddes inåt landet. Hufvudafsättningsorten derifrån i det inre var Frankfurt an der Oder. Skånsk sill fortfor att utgöra en väsentlig del af sillinförseln ännu långt in på 1600-talet, såsom man kan finna af de i Blümckes arbete anförda sifferuppgifterna.

Sillprisen. Vid partihandel såldes sillen i läster à 12 tunnor[3]. Priset liksom myntvärdet var emellertid

[1] Schäfer s. LXII not.

[2] Blümcke s. 119.

[3] I Valdemars Skanörlov räknas en läst »laghæ sild», lakesill = saltad sill till tio och en läst »torr» sill till tolf tunnor. Denna sistnämnda beräkning synes dock sedermera blifvit den vanliga äfven för saltad sill.

ganska vexlande. I Hirschs *Danzigs Handels- und Gewerbe-Geschichte*[1] meddelas ej så få uppgifter öfver sillens pris derstädes under 1300- och 1400-talen, och Blümcke har äfven några uppgifter angående sillprisen i Stettin. Att beräkna värdet i nutidens mynt är väl något osäkert, men jag skall, med begagnande af de af Hirsch uppgifna värdena på myntet, försöka lemna några exempel.

							kronor	pr tna.
År	1395	kostade	en läst	(12 tnr)	15 mk	8 sc.	= 175.00	= 14.58 kr.
»	1397	»	»	»	10 »	—	= 115.70	= 9.67 »
»	1398	»	»	»	8 »	22 »	= 96.75	= 8.00 »
»	1400	»	»	»	6 »	» »	= 62.72	= 5.78 »
»	1402	»	»	»	12 »	» »	= 138.84	= 11.56 »
»	1413	»	»	»	28[2] »	» »	= 209.44	= 17.45 »
»	1427	»	»	»	50 »	» »	= 400.50	= 33.00 »
»	1429	»	»	»	63 »	» »	= 504.63	= 42.00 »
»	1437	»	»	»	42 »	» »	= 336.00	= 28.00 »
»	1443	»	»	»	12 »	» »	= 96.12	= 8.00 »

Enligt Hirsch kostade år 1438 en läst sill »i Holland» 49 mark eller 32 kr. 66 öre tunnan och 1439 betaltes i Danzig en läst sill (hvarifrån?) med i medeltal 67 mark = 44.70 kr. för tunnan; år 1451 kostade en läst sill från Holland i Danzig 45 mark 16 sc. År 1432 kostade sillen i Danzig i inköp 24 mark 12 sc. för lästen (= 16.15 kr. tunnan) samt försåldes för 44 mark (= 21.03 kr. tunnan), vinsten sålunda 4.88 kr. (= 29.5 %) per tunna. Tager man i betraktande tidens osäkra handelsförhållanden, torde vinsten ej kunna anses oskäligt stor. Af de höga sillprisen under en del af 1400-talet kan man sluta till att fisket dessa år varit dåligt, hvilket äfven i någon mon bekräftas af de i det föregående (sid. 13) anförda uppgifterna om fiskets utfall. Under de följande åren af 1400- och 1500-talen var enligt Blümcke[3] priset i Stettin

[1] S. 247.
[2] I Danmark. En Mark = 2 Thaler 24 Silbergroschen (Hirsch).
[3] S. 119.

på en tunna skånsk sill år 1481 i svenskt mynt 15.58 kr, år 1494 12.46 kr, år 1518 24.97 kr och år 1597 ända till 40.50 kr.

Tull och afgifter af fisket. Tullinkomsterna af sillfisket voro för kronan efter den tidens förhållanden af ej obetydlig vigt. Kronans rätt till afgifter af fisket grundade sig på att fiskerätten i hafvet var ett regale, och afgifterna kunna sålunda icke anses godtyckliga. Utom den egentliga silltullen, hvarom redan Valdemars Skanörlov innehöll bestämmelser och som utgick såväl af utländingar som af Danskarne, ehuru något lägre af de sistnämnda, samt egentligen drabbade köpmännen, hade fiskarne att erlägga särskilda utskylder i form af afgift 1:o för platsen för fiskarbodarne (bodhæ penninghæ), 2:o den s. k. åresillen, 3:o afgift för det tecken (i viss mon motsvarande nutidens passersedel), som de voro skyldiga att taga af tullnären, innan de gåfvo sig ut på sjön (för drifgarnsfiskarna kallades det »vrager teghn» och afgiften »vrageræ penninghæ»), 4:o tionde till presterskapet, hvilken dock endast erlades af Danskarne.

I fråga om *silltullen*, som vexlade under olika tider, och hvarom fördes många underhandlingar, hänvisas till Schäfers arbete, der densamma är utförligt afhandlad liksom öfriga flerehanda afgifter, såsom för prâmar, för vagnarne för silltransporten o. s. v. Vi skola här endast nämna om åresillen samt det s. k. konungsköpet, hvilket äfven är att betrakta såsom en slags pålaga, men som ej blifvit af Schäfer och andra fullt riktigt uppfattadt.

I de äldre motböckerna talas ej om vare sig *konungsköp* eller *åresill.* I hanserecessen i Stralsund af år 1376 säges, att de danska fogdarne icke skulle hafva mera än en dag för att salta för konungens behof, »såsom af ålder varit brukligt». Hanseaternas klagomål af år 1599 an-

gifver, att det hade varit brukligt att köpa och salta för konungens behof en dag i *hvarje vecka*[1]. Enligt 1524 års motbok var det en hvar förbjudet att köpa sill »den dag då Vi skulle vilja köpa och hvarom vår fogde gifver tillsägelse». Emellertid hände det, att vissa köpmän togo sig för att köpa sill äfven under den konungen förbehållna dagen, mot någon afgift till fogden och under förevändning, att det skedde för konungens räkning. Detta bedrägliga förfarande förböds flere gånger af hanseaterna samt äfven år 1524 af danske konungen Fredrik I. Att konungens rätt att låta salta sill var inskränkt till vissa dagar, äfvensom förbudet för köpmännen att salta sill för kronans räkning har af Allen och andra utan skäl anförts såsom bevis på hanseaternas öfvergrepp och oförskämdhet. I sjelfva verket gjorde tvärtom fogdarne hvarjehanda öfvergrepp mot utländningarne, med stöd af sin makt att på dylikt sätt för kronans räkning ingripa i rörelsen. De passade på att påbjuda saltning för kronans räkning just sådana dagar, då fisket var godt, och försålde sedan, då den lagliga fisketiden var slut, af den sålunda saltade sillen till köpmännen för högre pris (Blümcke a. st.). Fredrik I:s ofvannämnda förbud för sina fogdar att tillåta någon köpman att salta »i konungsköpet», andra köpmän till skada, vitnar, liksom Trebbows förutnämnda försvarsskrift, att hvarjehanda godtyckligheter från fogdarnes sida egde rum. Måhända tilltogo dessa mot slutet af 1500-talet, från hvilken tid Blümckes skildring af deras tillvägagående vid Dragör synes stamma. Saltningen för kronans behof skulle ske för slottens proviantering o. s. v., icke för att drifva affär för kronans räkning. Vid Dragör har dock åtminstone någon gång detta sistnämnda skett, såsom framgår af den af Allen anförda redovisningen för kronans salteri på Dragör år 1518 (se i det föregående

[1] Schäfer s. LII, Blümcke s. 80—81.

sid. 22 noten). Hvad betalade kronan för den sill som köptes för hennes räkning? Allen säger, att kronan fick största delen för ungefär halfva priset, »konungsköp», i motsats till gällande pris, »köpmanspris». Schäfer antyder äfven, att priset under »konungsköpet» (= kronans saltningsdag) varit lägre, hvilket väl har all sannolikhet för sig, då ingen annan än kronan fick köpa sill den dagen, och fogden sålunda kunde i viss mon endast på grund deraf diktera priset. Allen sätter detta lägre pris i samband med kronans rätt att erhålla tre valar sill af hvarje karl. Vore detta meningen, då det i Dragörfogdens redovisning heter, att han fick en del sill i konungsköp, så faller stödet för Allens antagande om det lägre priset, ty de nämnda tre valar sill af hvarje karl var en afgift, som ej har med konungsköpet att göra, såsom nedan skall visas. Den sillen betalade kronan nämligen alls intet för. Att kronan skulle hafva sillen för billigare pris bevisas, så vidt jag kan finna, ej fullt af Dragörfogdens redovisning, men vinner ett visst stöd af § 27 i motboken för Marstrand år 1575, hvarest det heter: — — »sammaledes skulle og hver Fiskere udi lige Maade og med den förste Sild de fangendes varder sælge vor Tolder en Baad Sild *efter slig Værd, som gammel Sædvane og Brug har været*». I § 48 i samma motbok förbehålles kronan rätt till »förste kjöb» på alla fisklägen, dock att tullnären ej fick använda den köpta sillen annat än för kronans räkning, »dog skulle vore Toldere give og betale for hver Voll Sild, som de af dem på vore vegne kjöbendes varder, saameget derfor som billigt og ret kan være, undentaget den ene Baad af hver Fiskere, som forscrefvet staar». Den båtlast[1] sill, som hvarje fiskelag skulle sälja kronan, lem-

[1] Då Bohusfisket sedermera aftog, nedsattes, efter anförda klagomål, genom en kongl. skrifvelse den 9 oktober 1585, det qvantum sill, som skulle af hvarje båtlag säljas till kronan, till så mycket som åtgick till två tunnor (salt) sill, och för att de fiskare, som besökte

nades sålunda påtagligen till något lägre pris än det vanliga. Det synes mig vara uppenbart, att man här har en motsvarighet till det gamla konungsköpet eller kronans företrädesrätt framför enskilda att erhålla sill till saltning för kronans behof, fastän formen här blifvit något olika, dock ej väsentligt. Det förefaller egendomligt, att uti tullregistret från år 1494 nämnes så godt som ingenting om vare sig konungsköp eller åresill. Det enda är § 41, som innehåller under rubriken »Konghess siild», att tre borgare från Præstö betalat hvardera $^1/_4$ tunna sill. Saken torde förklaras deraf, att nämnda tullregister ej omfattar andra än inkomster och utgifter i penningar, med undantag af vissa böter — »saghæfald» — in natura, och antagligen voro de nämnda sillfjerdingarna något slags böter för underlåtenhet i fråga om konungsköpet. Att den s. k. *åresillen* eller den afgift af vissa valar sill, som hvarje fiskare skulle erlägga, var någonting helt annat än konungsköpet, fastän den förra blifvit dermed förblandad, synes mig otvetydigt framgå af den nämnda motboken för Marstrand, der åresillen tydligt framställes såsom en särskild afgift just i samma § 27, der det talas om den båtlast sill, som fiskaren (= båtlaget) var skyldig att sälja till kronan. I en föregående paragraf (25) står: »skulle og alle Fiskere give af hver Aare som de bruge paa Baadene 4 Voll Sild». — — — Längre ned i § 27 förekommer, att emedan det ofta varit träta mellan tullnären och fiskarne öfver att dessa lemnade den mindre sillen såsom åresill, fiskaren förständigas att lemna åresill af den största han fångar och innan han sålt någon sill. Åresillen räknas här till 4 valar i stället för 3, såsom förut varit vanligt.

---

nämnda sillfiske, ej skulle hafva rättvist skäl att beklaga sig, ålades tullnären att betala den nämnda sillen efter gällande pris, hvilket sålunda ej skedde förut. Man sökte antagligen göra hvad man kunde för att ej de fiskande skulle öfvergifva fisket. Se Axel Boeck, *De Bohuslendske Sildefiskeriers historie, Nord. Tidskr. för Fiskeri* I, s. 25.

sannolikt emedan tillgången på sill var så stor, att man tyckte sig kunna öka afgiften. I § 28 står emellertid, att tullnären uti Mafstrand skulle låta förfärdiga och leverera till de öfriga tullnärerna en balja, krönt med kronans jern, »saa stor som paa *tre* voll sild (!) og dermed skal samme vor Aaresild indmaales». Här hade man sålunda redan glömt, att afgiften förut blifvit satt till 4 valar, och behållit gamla måttet. Krøyers förmodan, att konungsköpet med tiden förvandlades till en viss bestämd afgift af tre valar sill, är sålunda ej riktig och beror på förvexling mellan åresill och konungsköp, hvartill äfven Schäfer och i viss mon Allen gjort sig skyldiga, dertill förledda af Tyge Krabbes förutnämnda uppgift till konung Fredrik I (se s. 19) angående fisket vid Skanör-Falsterbo. Der säges, att hvarje karl skulle lemna konungen 3 valar sill »till konungsköp». Nämnda dokument synes mig emellertid, såsom redan förut nämnts, icke vara mycket att bygga på, så mycket mera som Tyge Krabbe icke hade personlig kännedom om fisket derstädes. En förvexling af honom mellan åresill och konungsköp kunde sålunda lätt ega rum, och för öfrigt var väl terminologien i detta fall ej så noga bestämd, att man icke kunnat åtminstone i en dylik uppgift hafva begagnat det ena uttrycket för det andra; båda betecknade en konungens »rettighed».

Öfriga af hanseaterna besökta fiskeplatser i Skåne och Danmark.

Dessa voro i jämförelse med »hufvudlägren» i Skanör-Falsterbo mindre betydande och, så vidt mina källor visa, äro de upplysningar, man eger om dem, ganska sparsamma. Såsom förut är omtaladt, sågo såväl danska

köpmän som hanseaterna ogerna, att man for på fiske annat än på »de rätta fiskelägena». År 1442 beslöto hansestäderna i Stralsund, att såsom sådana skulle anses utom Skanör och Falsterbo äfven Ellbogen (Malmö), Trelleborg, Ystad och Sömmershafen (Simrishamn) samt i Danmark Bornholm och Dragör. Den som saltade sill annorstädes skulle vid hemkomsten vara sillen förlustig och dertill plikta 10 silfvermark. Utom dessa platser gälde ej heller hanseaternas privilegier. Emellertid torde de väl besökt äfven andra fiskeplatser. Enligt C. U. Ekström skulle hanseaterna haft kyrka i Kivik[1] och enligt traditionen på stället skola de haft hamn vid Hörte (ett litet fiskläge mellan Trelleborg och Ystad), och man utvisar derstädes lemningar efter deras »magasiner»[2]. Enligt en af Krøyer anförd skrifvelse från konungen till Fr. Trebbow lågo Rudkjøbings mænd på fiske i Skore år 1537, hvilket Krøyer anser vara felskrifning för Skåne[3], men det finnes verkligen ett fiskläge Skåre mellan Kämpinge och Trelleborg, hvilket nämnes bland de uti Trebbows meranämnda förklaring till konungen af samma år uppräknade fisklägen i Danmark. Dessa sistnämnda voro: Lantzkrone, Wehne (Hven), Berszebecke (Barsebäck), Drakor (Dragör), Elboghen (Malmö), Schonor (Skanör), Schare (Skåre), Trelborch, Abbekos (Abbekås), Ystede, Kazeberghe (Kåseberga), Symmershagen (Simrishamn), »upp Moens landt», Bornholm och utanför Alborch (Aaalborg). Säkerligen funnos dock flertalet nutida, här ej omnämnda skånska fisklägen redan den tiden.

---

[1] *Bidrag till fiskets historia i Skandinavien* etc. Göt. Vet. och Vitterh. Samh. *Handlingar*, ny följd, 1 häft. Hvarifrån han kan hafva fått, denna uppgift nämnes ej.

[2] Se C. Linnæi *Skånska Resa*, Sthm 1751, s. 247.

[3] A. st. s. 52.

Hanseaternas besök vid ofvannämnda så att säga »lagliga» städer och fisklägen[1] torde hafva börjat ganska tidigt och kanske samtidigt med resorna till Skanör och Falsterbo. Enligt Hirsch[2] voro Danzigarne redan år 1384 »seit alter Zeit» i regelbunden förbindelse för sillfiskets skull med Malmö, Trelleborg, Ystad och Simrishamn. Äfven på dessa platser voro, säger han, tyska fiskare lägrade i bodar vid stranden. Malmö och Ystad voro likväl efter Skanör-Falsterbo hufvudplatserna för hanseaternas rörelse i Skåne. I Malmö hade Stettin sedan år 1448 en egen gård, belägen vester i staden och söder om »den thigelhove» med bodar och »murad källare, i hvilken tre läster öl kunde inläggas», enligt köpebref utfärdadt af domkapitlet i Lund samt stadfästadt af borgmästare och råd samt konungens fogde i Malmö. Marknaden under höstfisket i Malmö var af den vigt, att, såsom vi sett, särskild »motbok» var för densamma utfärdad. I Malmö voro äfven Lybeckare[3] och Danzigare[4]; huruvida dessa hade egna hus der, har jag ej sett uppgifvet.

I Ystad hade Lybeck, Rostock, Stralsund, Stettin Danzig och Kolberg ett gemensamt kompanihus, till hvars reparation man ännu år 1606 sammansköt medel. Konungen, hade i Ystad en tullnär, och man hade der tidtals saltat mycket sill. Lybeckarne stodo derstädes i spetsen för kompaniet och hade egna åldermän[5]. Enligt Kroyer klagade år 1538 borgmästare och råd i Ystad för konung Kristian III, »att många Skotter lupo omkring der i Näsbyholms län och gjorde dem och deras stad stort intrång», hvilken

[1] Dit räknades i senare tider äfven Landskrona, se Blümcke a. st., s. 39.

[2] A. st. s. 52.

[3] Enligt en urkund af 1452, se Blümcke s. 28.

[4] Hirsch, a. st. s. 149.

[5] Blümcke s. 31.

klagan verkade förbud mot denna handel[1]. Spår af Skottars och Engelsmäns deltagande i Skånehandeln finnas sålunda ända så långt fram i tiden.

I rättsligt hänseende voro i dessa städer förlagda tyska kompanier ställda under fogdarne i Skanör-Falsterbo. Hanseaterna undanträngdes från dessa platser ungefär vid samma tid som från Skanör-Falsterbo. I Malmö blefvo de der vistande lybeckska och stettinska köpmännen förbjudna att vidare handla eller salta sill der år 1625. Samma år läto dock Stettinarne reparera sitt kompanihus på Dragör och höllo ända till år 1648 en vaktare der för att efterse byggnaderna. Hanseaternas sista underhandlingsförsök omkring år 1665 för att återställa den forna rörelsen och fisket i Skåne ledde, såsom vi förut sett, icke till något resultat.

Med början af sjuttonde århundradet hade alltså hanseaternas 400-åriga deltagande i fisket och handeln i Skåne upphört och dermed var äfven en märkvärdig epok i den nordiska handelns och fiskets historia afslutad. Skånska fisket försvinner ur häfderna till den grad, att man sedermera knappt gifver akt på att det finnes, och detta trots det, att sillen ännu finnes qvar vid dessa kuster, efter all sannolikhet i lika stor mängd som fordom. Ett i sanning märkvärdigt förhållande, som dock torde utan svårighet förklaras af de oerhördt stora förändringar och framsteg, hvilka i fråga om den materiela utvecklingen egt rum sedan den tiden, och hvilket för öfrigt ej saknar motstycken äfven på andra områden. Huru skulle omsättningen af hanseförbundets handelsrörelse i dess helhet — om man kände densamma — taga sig ut i jämförelse med den, som norra Europas handel nu för tiden visar? Man torde utan fara för misstag kunna påstå,

[1] Krøyer, s. 76.

att den ingalunda skulle spela större rol än hvad det skånska fisket för närvarande gör i jämförelse med de nutida stora fiskena.

Beträffande rörelsen på de Skanör-Falsterboska marknaderna i dess helhet har jag icke kunnat värja mig från den tanken, att historieforskarne varit väl mycket benägna för att gifva densamma öfverdrifna proportioner, och att det kunde vara på tiden att egna saken i hennes helhet en något lugnare pröfning. Schäfer har i slutkapitlet till sin förtjenstfulla inledning till *Das Buch des lübeckischen Vogts auf Schonen* med rätta framhållit, att man torde hafva varit nog mycket benägen för att måla tillståndet bland dem, som besökte dessa marknader, i svart, och att detta tillstånd torde visat mindre af råhet och vildhet än hvad man velat påbörda detsamma, men han har å andra sidan i en fråga, som rör sjelfva fiskebedriften, sjelf målat med allt för starka färger. Äfven den ifrigaste nutida antiqvitetsvurm skulle, antager han, om man plötsligt försatte honom tillbaka i tiden och midt i marknadsvimlet, af vämjelse öfver den smuts och stank af fisk och affall af alla slag, som rådde bland denna tätt sammanpackade menniskomassa, oaktadt den »intressanta» omgifningen, finna sin »antiqvariska fröjd» så grumlad, att han knappt skulle kunna uthärda, trots de friska hafsvindarne. Detta uttalande synes mig innebära en betydlig öfverdrift. Vi hafva sett, hurusom sillen — den enda fisk som var föremål för egentligt fiske — omedelbart forslades upp till saltningsbodarne samt att affallet af densamma inom kort af särskilda »grumkarlar» fördes ned till afsides belägna bodar, der den bereddes till tran. Lukten deraf kunde ej gerna sprida sig öfver något större område, om också närmaste grannskapet varit mindre behagligt[1]. Man

---

[1] Preussarne betingade sig också, att grumkarlarnes bodar skulle ligga tio famnar från deras fit. Schäfer s. LX.

kan vara mer eller mindre finkänslig i dylikt fall och troligen lemnade snyggheten efter nutida begrepp åtskilligt öfrigt att önska, men säkerligen är fisklukten vid nutidens torskfiskeplatser vida mera utpreglad än den var vid Skanör-Falsterbo.

Om djurornamentiken under folkvandringstiden

af

Sven Söderberg.

Det är allmänt erkändt, att romerska riket utöfvat ett starkt kulturinflytande på de barbariska folken under kejsardömets tid. Detta bevisas icke blott genom den mängd i romerska verkstäder tillverkade konst- och industriartiklar, som framdragas ur jorden långt utanför romerska rikets gränser, utan äfven genom alstren af barbarernas egen industri, hvilka genomgående bära en romersk prägel. Man brukar derför numer i fråga om de arkeologiska förhållandena äfven hos de folk i vår verldsdel, som icke stodo under Romarnes välde, tala om en »romersk period», och denna period, då romersk smak och stil voro förherskande i Europa, har utan tvifvel varat så länge det vestromerska riket egde bestånd och det i Vesterlandet fanns områden, der romerska konstnärer och handverkare kunde ostörda utöfva sina yrken.

I motsats till den öfverensstämmelse i yttre kultur, som herskade i Europa under den romerska perioden, träffa vi under det följande tidehvarfvet eller den s. k. folkvandringstiden skilda kulturrigtningar. Den gamla kulturen och konsten funno en fristad i det östromerska riket; det var härifrån den väckelse utgick, som i nionde århundradet föranledde en allmän återuppblomstring af konsten. I det öfriga Europa kommo vid det vestromerska rikets fall nya folk till herraväldet, hvilka icke voro hunna tillräckligt långt i utveckling, för att kunna upptaga och bevara det romerska arfvet. Här blef derför barbari och

förfall rådande i konst såväl som i kultur i allmänhet[1]. — I Ungarn och angränsande land träffa vi en egendomlig, barbarisk konststil, hvilken utom genom många egna former utmärker sig genom ett rikligt användande af växtornament samt ornamentala djur, hvilka likna typer, som äro oss välbekanta från den klassiska konsten: lejon, gripar, med hvarandra kämpande djur o. s. v., utan tvifvel alltsammans motiv, som inkommit från det närbelägna Byzans. Vi kunna med rätta benämna denna stil *slavisk*, då den är rådande just i de land, i hvilka slaviska stammar nedsatt sig[2]. — Slutligen utvecklades hos de i vestra och norra Europa bosatta germanska stammarne en egen konststil, hvars mest utmärkande drag består i en bizarr djurornamentik samt en nästan total frånvara af växtornament[3]. En kristen och kyrklig konst, som reproducerade den gammalkristna konstens motiv, fortfor visserligen att utöfvas i vissa trakter af det af Germaner be-

---

[1] Äfven i Italien, som undgick ödet att helt och hållet komma under barbarernas herravälde, råkade konsten i djupt förfall. Se härom R. Cattanei, *L'architettura in Italia dal secolo setto al mille circa*. Venezia 1889, sid. 15 ff.

[2] Jfr min i *Månadsbladet* 1891 intagna Reseberättelse, sid. 19. Att fynden från Keszthely och de likartade ungerska fynden äro ungefär samtidiga med de vesteuropeiska fynden från folkvandringstiden bevisas deraf, att deri förekomma fornsakstyper, som äro allmänna i vestra Europas graffynd, tillhörande denna tid: t. ex. germanska bågfibulor och vissa söljor (ungefär = Lindenschmit, *Handbuch* pl. V, fig. 347—8). Se Lipp, *Die Gräberfelder von Keszthely*, Budapest 1885, fig. 328, 332 (bågfibulor), 153—157 (söljor och tillhörande beslag). Vi ämna framdeles närmare behandla dessa ungerska fynd.

[3] Det enda växtornament, som blifvit rigtigt införlifvadt med den germanska stilen, är en enkel acanthusranka sådan som man ser på silfverbeslaget M. fig. 427 samt på bågspännet Lindenschmit, *Handbuch*, Tafel XVIII, fig. 2. Detta ornament, som är lånadt från den senromerska konsten, förekommer icke i fynd, tillhörande folkvandringstidens sista århundrade, der vi deremot träffa andra, senare inkomna växtmotiv. Se nästa not.

herskade området. Men det är först mot slutet af folkvandringsperioden, som Germanernas egen konst tagit intryck af denna kristna konst[1].

[1] De vigtigaste ornamentsmotiv, som upptagits i den yngsta merovingiska konsten från den samtida kristna, äro dels växtmotiv, dels ornamentala djur. Växtornamenten likna oftast dem, som man ser på en af de bekanta vestgotiska kronorna från Guarrazar, Lasteyrie, *Trésor de Guarrazar,* pl. III, fig. 2. (Ett liknande på Calixti baptisterium i Cividale, Garrucci, *Storia dell' arte cristiana,* VI, Tav. 425, från midten af 8:e årh.). Sådana och snarlika växtornament träffas ofta på stora, med silfverbleck belagda bältebeslag i Schweiz och Frankrike. Se Fellenberg, *Das Gräberfeld bei Elisried (Kanton Bern),* Zürich 1886, Taf. V, fig. 29 a, 29 b, 85 a; andra dylika söljor med sådana ornament finnas i museerna i Freiburg och Neuchâtel; en i Paris funnen tillhör musée municipal i denna stad. — Jernsöljor af detta slag tillhöra slutet af merovingertiden (se s. 10 not 2); de äro ofta prydda med kristna symboler. Vidare träffas växtornament på ett longobardiskt guldkors i bibliotekets i Bergamo samling (en dålig afbildning hos de Baye, *Industrie longobarde,* Pl. XV, fig. 5) samt på små remsöljor af brons, tillhörande graffynd från slutet af perioden (anteckning från museerna i Milano och Namur) — Djurornamenten utgöras af gripar och lejon. Här böra i främsta rummet nämnas de ofta med Kristi monogram försedda bekanta bronssöljorna, som i genombrutet arbete hafva en framställning af ett djur (grip), som äter ur en skål. En mängd dylika äro afbildade hos de Baye, *Industrie longob.,* Pl. VIII—X; se också Lindenschmit, *Handbuch,* Tafel II, fig. 331. Andra hafva bibliska framställningar: Daniel i lejongropen m. m. A. Bertrand, *Les Bijoux de Jouy-le-Comte, Revue Archéologique* 1879. — Dessa från den kristna konsten upptagna djurbilder förekomma äfven såsom ingraverade ornament på merovingiska fornsaker: t. ex. ett lejon (?) och två gripar på en stor bronssölja från Charnay, Baudot, *Mémoire sur les sépultures des barbares en Bourgogne,* sid. 100. Dylika stora bronssöljor tillhöra likaledes slutet af merovingertiden. Vidare på en svärdsdoppsko i museet i Zürich (2 gripar), som tillhör ett ungt fynd (*Catalog der Sammlungen in Zürich,* Zürich 1890, III, 150 fig. 5). Lejonbilderna på doppskon på svärdet från Brighthampton i Oxfordshire (afb. *Archæologia* vol. 38, pl. II, och *Horæ Ferales,* pl. XXII, fig. 3) äro ock att hänföra till denna klass af djurornamentik. Hela fyndet från Brighthampton är ungt och till svärdet hör ett litet kors, som prydt slidan. — Dessa

Den germanska stilens mest karakteristiska former hafva enligt vår mening först utvecklat sig hos Frankerna och ifrån dem spridt sig till andra folk af germansk stam; Frankerna hafva enligt vår tanke varit det ledande folket i den germanska verlden i konsten lika väl som i politiken. Den af franska och vissa tyska författare använda benämningen »merovingisk stil» om den i Vesterlandet herskande konstrigtningen under folkvandringstiden synes oss derför berättigad och kan anses så mycket lämpligare, som den är analog med den allmänt vedertagna benämningen »karolingisk stil» om konsten under det följande tidehvarfvet. På denna svåra fråga behöfva vi emellertid här icke inlåta oss. Här vilja vi endast framhålla ett factum, som ingen lär bestrida, nämligen att folkvandringstidens germanska stil hvilar på ett romerskt grundlag. Detta är i sig sjelf klart och kan för öfrigt lätt bevisas. Icke blott de flesta formerna kunna utan svårighet ledas tillbaka till romerska urtyper, utan äfven den lineära ornamentiken är helt och hållet romersk[1]. Endast i en väsentlig punkt är sammanhanget med romersk stil oklart och det är i fråga om den rikligt använda djurornamentiken, om hvars ursprung arkeologerna derför äro oense. Till denna frågas utredning skola vi här lemna ett bidrag.

Af de många åsigter, som blifvit framstälda om den germanska djurornamentikens ursprung[2], är det endast tvenne, som förtjena att tagas i betraktande. Den ena af

---

sent upptagna djurornament, hvilka icke rätteligen kunna räknas tillhöra folkvandringstidens stil, förekomma vid sidan af äkta germanisk djurornamentik af det mest karakteristiska slag. — Jfr f. ö. Müller. *Dyreornamentiken i Norden*, sid. 60 f. (= Aarböger for nordisk Oldkyndighed 1880, sid. 244 f.).

[1] Se härom särskildt i Charles de Linas, *Orfèvrerie mérovingienne*, Paris 1864, sid. 73 f., der alla de lineära ornamentmotiv uppräknas, som den merovingiska stilen lånat från den romerska. Jfr också Lindenschmit, *Handbuch*, sid. 433 f.

[2] Den vigtigaste literaturen angående detta ämne är refererad

dessa är i full öfverensstämmelse med det ofvan antydda allmänna förhållandet mellan romersk och germansk stil och vill härleda den germanska djurornamentiken från djurtyper, som användas i den romerska konsten. Enligt den andra åsigten har den germanska djurornamentiken uppstått sjelfständigt, utan något inflytande från någon äldre eller samtida konststil.

Den förstnämnda åsigten har blifvit framställd af riksantiqvarien Hans Hildebrand. I afhandlingen *Djurtyper i den äldre nordiska ornamentiken*[1] afbildar Hildebrand hosstående i Sverige funna svärdsknapp af guld (fig. 1) och uttalar en förmodan, att de på den förekom-

1.

mande tvenne liggande djurbilderna äro »kopior af tvenne ursprungligen på något romerskt original förekommande lejonfigurer». Genom fortsatt kopiering och barbarisering af de lånade motiven har man, enligt Hildebrand, kommit till de bekanta djurbilderna med bandformiga slingrande kroppar, på hvarjehanda sätt stiliserade hufvud samt löst vidhängande, oftast förvridna lemmar[2]. Hildebrand har likväl i denna afhandling med en viss tvekan uttalat sig om den romerska härledningen och han nämner äfven djurtyper som skulle hafva annat ursprung. Sin största betydelse har Hildebrands undersökning erhållit derigenom, att han underkastat det honom tillgängliga materialet en grundlig analys; resultatet af denna är att han brutit

af dr Müller i *Dyreornamentiken i Norden*, sid. 8 ff. (= Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1880, sid. 193 ff).

[1] I Dietrichsons *Tidskrift för bildande konst*, årg. 1876, sid. 1 ff., sid. 59 ff.

[2] A. st. sid. 7 f. med figg. 9—16.

med de dittills gängse benämningarna ormslingor, ormfigurer, och i stället infört benämningarna djurtyper, djurornament, i det han framhåller, att de förekommande djurbilderna icke äro ormar, utan djur, som genom att ega lemmar och genom andra detaljer visa sig vara fyrfotadjur eller hafva fyrfotadjur till urtyper. Genom denna iakttagelse har Hildebrand bragt undersökningen in på det rätta spåret.

Hildebrands åsigt om en härstamning från romerska lejonfigurer adopterades af en annan nordisk forskare, professor L. Dietrichson, som till och med uttrycker sig på ett sätt som om hans mening vore, att den germanska djurornamentiken i sin helhet uppstått genom barbarisering af det nämnda grundmotivet[1]. Denna mening synes äfven Hildebrand senare omfattat. I sin bok *The Industrial Arts of Scandinavia* (London 1883) meddelar han sidd. 50 f. samma serie afbildningar som i den förutnämnda afhandlingen samt yttrar här med bestämdhet, att de anförda djurfigurerna utvecklat sig från en ursprunglig lejontyp; och inga djurbilder nämnas, som skulle haft något annat ursprung.

Åsigten att folkvandringstidens germanska djurornamentik utvecklat sig sjelfständigt uttalades redan på femtiotalet af Lindenschmit och har sedan omfattats af flere forskare. Men det är först af en nordisk författare, dr Sophus Müller, som denna åsigt blifvit utförligt motiverad. I sin med rätta högt skattade afhandling *Dyreornamentiken i Norden*[2] egnar han ett långt kapitel enkom åt folkvandringstidens ornamentik. Dr Müller sluter sig delvis till Hildebrands resultat, i det han förkastar de traditionela termerna »ormslingor», »drakslingor» och i stället

[1] *Den norske Træskiærerkunst.* Christiania 1878. Sid. 14 f.

[2] Tryckt i *Aarböger for nordisk Oldkyndighed* 1880 sidd. 185—405, men äfven utgifven särskildt. I det följande citera vi efter separataftrycket.

brukar beteckningarna »djurfigurer», »djurornament». Ormen spelar i folkvandringstidens djurornamentik, säger dr Müller, en underordnad roll och förekommer sällan, draken förekommer alls icke[1]; grundmotivet är ett obestämbart fyrfotadjur eller en fogel, och hur stark ombildningen än varit, kunna dessa grundmotiv alltid på någon detalj igenkännas (sidd. 57 och 77). Men dr Müller bestrider Hildebrands antagande om en härstamning från romerska förebilder och fordrar, för att han skall kunna medgifva en sådan härstamning, att öfverensstämmelsen påvisas i enskildheter, i djurens byggnad och detaljer. Dr Müllers egen teori om uppkomsten af den germanska djurornamentiken är i korthet följande: den period, som föregick folkvandringstiden, utmärkes genom ett starkt romerskt inflytande i Germanernas konst och industri, hvarför han också karakteriserar denna period och dess ornamentik som »germansk-romersk». Den äldsta jernålderns, la Tène-tidens, former och ornament hafva under århundradena närmast efter Kristi födelse bortträngts af andra, som nästan alltigenom bära en romersk prägel (s. 20 ff.) På konstföremål från den romersk-germanska perioden träffas ornamentala djur, hvilka, ehuru deras utförande förråder en barbarisk hand, tydligen äro lånade från den romerska ornamentiken: hippokamper, centaurer m. fl. (s. 27). Dessa lånade motiv komma enligt Müller likväl icke till någon utveckling hos Germanerna, utan dö ut, när det romerska inflytandet upphör, och under »folkvandringstiden träffa vi endast djurfigurer, som äro byggda på ett helt annat sätt, rent ornamentala former, som icke stå i något samband med klassisk konst» (s. 31).

Folkvandringstidens djurornamentik har ett helt annat ursprung. Under den germansk-romerska perioden före-

---

[1] Såsom vi i det följande skola finna är detta påstående, att draken icke förekommer i folkvandringstidens ornamentik, origtigt. Se nedan figg. 13 och 14.

kom vid sidan af de nämnda lånade motiven en annan och allmännare djurornamentik, hvilken består deri, att utsprång och hörn formas till djurhufvud (s. 31 ff.). Äfven hos Greker och Romare var det vanligt, att pryda utspringande ändar och hörn med hufvud af hvarjehanda djur såsom lejon, häst, svan o. s. v. Men den germanska ornamentikens djurhufvud hafva ingen likhet med dessa; de gifva blott i allmänhet föreställning om ett fyrfotadjur eller en fogel, icke om särskilda arter, och de stå enligt Müller icke i något sammanhang med klassiska ornament, utan hafva utvecklats sjelfständigt, oberoende af romerskt inflytande. Dessa enkla motiv förekomma äfven under folkvandringstiden och det är från dem, som denna periods fullständiga ornamentsdjur utvecklat sig. Dekorationen har utbredt sig öfver ytan, till de ornamentala djurhufvudena hafva fogats djurkroppar och på denna väg hafva de ofvannämnda djurfigurerna bildats, hvilka icke kunna närmare karakteriseras, utan blott i allmänhet gifva en föreställning om djur, fyrfotadjur eller foglar (s. 62 m. fl. st.). Genom dessa grundmotivs ombildning, deras upplösning i sina delar samt förnyad sammansättning har uppstått hela folkvandringstidens brokiga djurornamentik, hvilken enligt dr Müller icke blott är väsentligen ensartad hos alla germanska stammar, utan äfven bibehållit sig oförändrad under hela perioden (s. 57, 72 m. fl. st.). Slutligen söker dr Müller styrka sin teori genom hänvisning till ett allmänt förhållande. Han jämför konsten hos folkvandringstidens Germaner med konstutvecklingen hos folk på en primitiv kulturståndpunkt, och menar att i ornamentikens utveckling en bestämd följd öfverallt gör sig gällande: först brukas endast lineära motiv, i andra rummet börja djurmotiv användas och det är först i högt utvecklade konstperioder, som det tredje stadiet, då växtornament komma till användning, uppnås. Germanerna

hafva före Karl den store icke öfverskridit det andra stadiet (s. 27, 77 ff.).

Som man finner är Hildebrands och Müllers uppfattning af folkvandringstidens djurornamentik i hufvudsaken densamma; begge härleda de stiliserade, förvirrade och stympade djurornamenten från samma grundmotiv[1], men skilnaden dem emellan består i detta grundmotivs uppkomst. Redan *a priori* synes sannolikheten tala för att Hildebrands åsigt är rigtig. Ty då folkvandringstidens stil, såsom äfven dr Müller framhåller, är i allt annat grundad på lånade romerska element, är det antagligt, att äfven djurornamentiken har detta ursprung. Dr Müller har möjligen rätt i sin teori om ornamentikens utveckling hos folkslag med en primitiv, af yttre påverkan ostörd kultur, men det synes vara oberättigadt, att med dessa folks konstutveckling jämföra konsten hos folkvandringstidens Germaner, som i århundraden varit utsatta för påverkan af den öfverlägsna romerska kulturen. Grundfelet hos dr Müller är, att han icke sökt hvarken typologiskt

[1] Dr Müller nämner utom bilden af ett fyrfotadjur äfven fogeln som grundmotiv i Germanernas djurornamentik, men, om man bortser från guldbrakteaterna, förekommer fogeln sällan och är alltid jämförelsevis realistiskt tecknad. Deremot äro rent germaiska djurbilder med fogelhufvud vanliga, men till grund för dessa ligger icke fogeln, utan ett fyrfotadjur med fogelhufvud d. v. s. gripen. — Ormen omtalas ofta af dr Müller såsom ett germanskt ornament, men på ett ställe uttalar han den meningen, att de bandformiga, fotlösa djurbilder, som förekomma, icke egentligen äro att uppfatta som ormar, det har ej varit afsigten framställa ormar, utan bandformiga ornament, hvilkas ändar blifvit försedda med djurhufvud, eller som fyrfotadjur som mist sina fötter. (Se sid. 56 f.). Denna mening är otvifvelaktigt den rigtiga; men det är förvillande, när han det oaktadt på flere ställen om dylika djurbilder (t. ex. om de sammanflätade djurornamenten på Ulltunahjelmen, s. 68 not. 1) begagnar benämningen »ormar». Ormen förekommer icke i folkvandringstidens ornamentik. De ormlika figurerna hafva icke ormhufvud, utan hufvud med samma form som de med fötter försedda djurbilderna.

eller kronologiskt ordna sitt material. En följd häraf är att han sammanblandar ting från skilda tider och att han kommer att allt för skarpt skilja mellan ornamentiken under den romerska perioden och folkvandringstiden. De förbindande dragen hafva undgått honom eller åtminstone icke blifvit af honom tillräckligt uppmärksammade.

Folkvandringstiden har i konsthistoriskt afseende varat omkring 300 år, och det är klart att under så lång tidrymd konsten icke kunnat stå stilla. En utveckling har också egt rum, men denna utveckling kan med skäl betecknas som ett fortskridande förfall. Stilen har barbariserats i samma mån som man aflägsnat sig från det tidehvarf, då romerskt inflytande gjorde sig gällande. Formerna blifva mot slutet af perioden råa och plumpa, hvarjämte smyckena ofta utmärka sig genom en öfverdrifven, barbarisk storlek. Den lineära ornamentiken, som under den tidigare delen af perioden är både omvexlande och med finhet utförd, försummas mot slutet af perioden. Flere prydliga motiv dö ut[1]. Det skall blifva vår uppgift i denna afhandling att visa, att äfven djurornamentiken varit underkastad samma öde som öfriga element i stilen. Djurbilder, som utmärka sig genom naturtrogen form, höra till periodens början, medan de, som mest aflägsna sig från naturen, tillhöra periodens slut[2].

---

[1] Ett motiv, som tidigt försvinner, för att senare åter uppträda i en annan form, är flätade band. Härom mera i slutet af denna afhandling.

[2] För utredning af kronologien inom folkvandringstidens arkeologi är ingenting uträttadt. I det följande skola vi angifva föremålens ålder, så ofta sådant kan ske och är nödvändigt. Här vilja vi blott såsom ledning för uppfattningen af det följande meddela några anmärkningar: man kan uppdela folkvandringstiden i två hufvudperioder, emellan hvilka gränsen kan sättas omkr. slutet af 7:de årh. Utmärkande för den första afdelningen äro: sådana växtornament, som vi omtalat s. 2 not. 3, vidare S-formiga fibulor samt bågfibulor. Af de senare höra dock några, i allmänhet lätt igenkännliga, till en tid, då

Om vi vilja bilda oss en föreställning om huru en realistiskt tecknad djurbild genom upprepad kopiering af barbariska händer kan förändras till en oredig figur, som blott gifver en allmän föreställning om ett djur, behöfva vi endast kasta en blick på de nordiska guldbrakteaterna. På en talrik grupp af dessa finnes en framställning, som består af ett manshufvud öfver ett fyrfotadjur. Hufvudet är, såsom Hildebrand visat, ursprungligen en kopia af adversen på något senromerskt mynt eller medaljong med kejsarens diademprydda bröstbild[1]. Djuret är på de minst degenererade typerna en ganska realistiskt tecknad häst, ofta försedd med bukgjord (fig. 2)[2]. Förmodligen är äfven

2.

redan kännemärkena för den yngre merovingertiden börjat visa sig. Fynd som uteslutande tillhöra en tidig del af folkvandringstiden äro: det väl undersökta och på ett tillfredsställande sätt publicerade fyndet från Beckum i Westfalen, beskrifvet i *Zeitschrift für vaterländische Alterthumskunde,* Münster 1865, ss. 337—386, samt det mindre omfattande och till en ännu tidigare del af perioden hörande fyndet från Lörrach i Baden, publiceradt i *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst,* IX, 1890, sidd. 149—164, Tafel 9. — Den yngsta delen af folkvandringstiden skola vi karakterisera här nedan.

[1] *Svenska folket under hedna tiden,* 2:a uppl., s. 33 not. 2; *Månadsbladet* nr 13, 1873, sid. 1 ff.

[2] *Atlas for nordisk Oldkyndighed* nr 103, Stephens, *Runic Monuments* nr 28. Originalet är funnet i Skåne tillsammans med två andra brakteater, präglade med samma stämpel (*Atlas* nr 84, Stephens nr 19). *Annaler for nordisk Oldkyndighed* 1855, sid. 310. Jfr också *Atlas* 82, 95, 117, 118, 138 m. fl.). Montelius, *Från jernåldern,* pl. 2, fig. 20.

hästen ursprungligen kopierad efter något romerskt original[1]. Genom fortsatt kopiering blir detta djurs kropp onaturligt smal, liknande ett slingrande band, eller på annat sätt vanstäld, hvarjämte extremiteterna blifva starkt stiliserade, oftast med en päronformig ansats och smala, klolika fötter. Samtidigt med djurets omskapning blir manshufvudet äfven ytterligare barbariseradt (fig. 3)[2]. Riksantiqvarien

3.

Hildebrand har i *Månadsbladet* nr 61 (1877) beskrifvit brakteater med andra framställningar, som undergått liknande metamorfoser[3].

Guldbrakteaterna tillhöra folkvandringstiden. Men äfven i andra kulturperioder träffa vi lånade ornamentsmotiv, som på samma sätt förändrats, och det synes som en dylik förvandlingsprocess öfver allt egt rum, när ett folk på en primitiv kulturgrad försökt efterlikna en högt

---

[1] Det synes mig sannolikt, att denna brakteattyp framkommit genom att sammanslå framställningarna på någon tvåsidig medalj, lik figg. 14, 15—17 i *Atlas* med ett diademprydt hufvud på adversen och en ryttare på reversen. Man har tagit hufvudet från adversen och hästen från reversen.

[2] Efter *Atlas* nr 231. Originalet är funnet ensamt på Jutland, *Annaler for nordisk Oldkyndighed* 1855, sid. 339. Se äfven Atlas 78, 105, 114, 227, 236 och fl. a.

[3] Se också brakteaten *Atlas* nr 72, som tydligen är en kopia af en romersk myntrevers, på hvilken en kejsares kröning af Victoria varit framstäld. Alla figurerna äro fullständiga, men i ytterlig grad barbariserade; kropparna och lemmarna äro trådsmala och hufvuden bildas af en ring med en punkt, som föreställer ögat.

utvecklad kulturs konstalster. — Vi vilja här erinra om framställningarna på de keltiska mynten, hvilka bilda en slående analogi till guldbrakteaterna. Genom kolonierna i Gallien spriddes helleniska mynt bland de keltiska folken, som efterpräglade dem. Bland guldmynten hafva de nästan uteslutande efterbildat Philip den andres stater, som på adversen har ett lagerkransadt Apollohufvud, på reversen en körsven i en biga (fig. 4). De äldsta keltiska imitationerna af detta mynt likna originalet ganska nära. Men genom en upprepad kopiering under ett par eller tre århundraden blir såväl adversens som reversens framställning i hög grad barbariserad. Vi afbilda här en af de yngsta typerna (fig. 5). Af adversens hufvud återstår

4. 5.

endast den mellersta delen: kransen, en del af håret, örat och delar af ansigtet. På reversen se vi ett fyrfotadjur, hvars delar blifvit lösta från hvarandra; det öfriga har upplösts i streck och punkter. Om man icke hade en lång rad af mellanformer, skulle man haft svårt ana ett sammanhang mellan denna råa framställning och den vackra grekiska urtypen[1].

[1] Se John Evans, *The Coins of the ancient Britons*, London 1864, s. 17 f. Vår fig. 5 är hemtad från detta arbete, pl. A fig. 13. Af urtypens två hästar försvinner snart den ene, men till gengäld är på en del mellanformer den återstående utrustad med åtta fötter. På det afbildade exemplaret och en del andra är djuret vändt till venster, medan det vanligen, liksom hästarne på originalet, är vändt till höger. Sir John Evans förklarar detta helt enkelt deraf, att stämpelskäraren på

Dessa analogier, som jag nu anfört, torde visa, att en utveckling från de realistiskt hållna romerska djurbilderna till folkvandringstidens barbariskt utförda djurornament, varit möjlig. Men möjligheten kan i detta fall anses lika med sannolikhet, då vi betänka, hur starkt intryck Germanernas konst i allt öfrigt tagit af den romerska. När man kunnat bestrida en teori, för hvilken så starka allmänna grunder tala, har det till en del berott derpå, att man har jämförelsevis få fynd från den tid, då öfvergången skett, och särskildt få föremål från denna tid, som äro prydda med djurbilder[1]. Man har icke haft sammanhängande serier, som visa huru de romerska djurornamenten gradvis förändrats. Vi hoppas likväl i det följande kunna framlägga bevis för, att tvänne romerska typer, lejonet och gripen (draken), upptagits i Germanernas ornamentik och der slutligen ombildats till nya, för denna karakteristiska former. För att kunna göra detta, måste vi sammanställa material, hemtade från vidt skilda trakter af den germanska verlden. Detta är nödvändigt på grund af knappheten af fynd från den äldre delen af folkvandringstiden; men metoden är också fullt berättigad, enär stilen öfver allt är väsentligen densamma. Hos mellersta Europas Germaner och Longobarderna i Italien

stämpeln kopierat ett mynt, utan att tänka på, att bilden på aftrycket kom att få en motsatt rigtning. A. arb. sid. 28. — Vi vilja här fästa särskild uppmärksamhet på en omständighet: vid förvandlingen tenderar djurets kropp till att blifva allt smalare. På det här ofvan afbildade exemplaret har kroppen en viss bredd, men på andra exemplar är kroppen nästan trådsmal.

[1] I det tidiga fyndet från Lörrach i Baden (se not. 2, sid. 10) och i det det dermed ungefär samtidiga, ännu större fyndet från Beckum i Westfalen (beskrifvet i *Zeitschrift für vaterländische Alterthumskunde*, Münster 1865, ss. 337—386) förekomma inga andra djurbilder än smycken i form af djur. Det är först, då djurornamentiken antagit konventionela former och djurornamenten blifvit lättare att utföra, som de blifva allmänna.

råder fullständig öfverensstämmelse både i ornamentik och former[1]. Men äfven Nordeuropas Germaner och Angelsaksarne i England, hvilka hafva delvis egna former, hafva, såsom talrika minnesmärken utvisa, följt med den allmänna stilutvecklingen hos sina stamförvanter på kontinenten.

Romarne älskade djurornamentik och särskildt gåfvo de gerna åt sina smycken formen af djur. Vanligen mycket små fibulor, föreställande allahanda fyrfotadjur och foglar äfvensom fiskar och ormar, upptagas i mängd på romerska fyndplatser[2]. Denna form för smycken har upptagits af Germanerna. Ur deras grafvar i mellersta Europa upptagas ofta djurfibulor, som i storlek öfverensstämma med de romerska, men äro tydliga produkter af barbarernas egen industri. Mycket talrika äro fogelfibulorna, hästen träffas ofta, men äfven lejonet och gripen förekomma. De flesta af dessa smycken tillhöra bevisligen en tidig del af merovingertiden och de kunna derför an-

[1] Följande större longobardiska fynd äro publicerade: Från Testona i Piemont, C. Calandra, *Di una necropoli barbarica scoperta a Testona*, i *Atti della Società di Archæologia per la provincia di Torino*, Vol. IV, 1880, ss. 1—52, tavv. I—IV (mer än 350 grafvar); från Cantacucco i provinsen Bergamo, G. Mantovani, *Notizie archeologiche Bergomensi*, Biennio 1882—3, sid. 120 f.; från Civezzano nära Trident, Luigi Campi, *Le tombe barbariche di Civezzano*, Trento 1886 (*Archivio Trentino*, ann. V); jfr Wieser, *Das longobardische Fürstengrab und Reihengräberfeld von Civezzano*, Innsbruck 1887. Åtskilliga smärre fynd och enstaka funna longobardiska fornsaker äro publicerade af Undset i *Zeitschrift für Ethnologie*, Bd XXII, 1890 (der dock äfven en del äldre, senromerska och troligen gotiska saker afbildas) och af baron de Baye, *Industrie Longobarde*, Paris 1888. — Offentliga och enskilda samlingar i Italien innesluta dock en mängd ännu icke publicerade longobardiska fynd. Jfr min *Reseberättelse*, sid. 20 ff. (*Månadsbladet* 1891).

[2] Lindenschmit afbildar ett urval dylika romerska djurfibulor i *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, II, h. 7, Tafel 4.

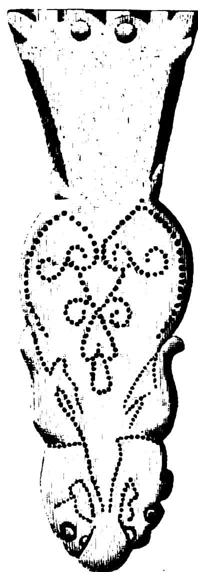
föras som bevis för att en från Romarne direkt lånad djurornamentik ingått i Germanernas konst under merovingertiden. Då de emellertid icke hittills anträffats öfver hela det germaniska området och ej heller omdanats till väsentligen nya former, vilja vi icke här vidare sysselsätta oss med dessa smycken[1]). Vi hafva andra medel, genom hvilka vårt ofvan uttalade påstående om gripen och lejonet i folkvandringstidens germanska ornamentik kan bevisas.

---

[1] Två små fogelfibulor och en hästfibula tillhöra det tidiga fyndet från Lörrach i Baden (a. st. T. IX, figg. 24 och 33); två dylika fogelfibulor finnas i det likaledes tidiga fyndet från Beckum i Westfalen (a. st. T. A fig. 23 c). En liten fogelfibula är funnen i Böhmen tillsammans med tidiga bågfibulor (*Pramatky Archæologiké a Mistopisné* Dilu XI, serit 1, 1878, Tab. II). Två dylika äro funna vid Znaim i Mähren tillsammans med bl. a. en liten bladformig remända (till formen lik fig. 7 här nedan), hvilken bestämmer fyndet till en tidig period (fyndet förvaras i Landesmuseum i Brünn). En fogelfibula af guld, betäckt med inlagda granater, tillhör de longobardiska fynden i Cividale i Italien (se sid. 26 not.), men hon är mycket större än vanligen är fallet, och inga små fogelfibulor, lika litet som några andra djurfibulor, äro anträffade i Longobardernas grafvar, oaktadt dessa annars innehålla ett inventarium, som fullständigt öfverensstämmer med det, som man träffar hos deras stamförvanter norr om Alperna, hvilket bevisar, att den tid, då dessa smycken voro på modet, går före Longobardernas bosättning i Italien. De djurfibulor, som bevisligen tillhöra en senare tid, hafva ett från flertalet afvikande utseende. — En liten fibula, föreställande ett liggande lejon, tillhör, tillika med många fogel- och hästfibulor, fyndet från Brochon i Burgund, Baudot, *Les sépultures des barbares*, Pl. XXVI. — En liten fibula, som liknar ett springande rofdjur (lejon?), tillhör det frankiska fyndet från D'Arcy S:te Restitute, dep. Aisne, afbildadt hos Moreau, *Collection Caranda* Pl. K. I samma verk, Nouvelle Série, Pl. 8, afbildas en liten fibula, som föreställer en grip (utan vingar), och en annan, som föreställer ett fyrfotadjur, som har hufvudet vändt tillbaka öfver ryggen. Till samma fynd som dessa höra nio små fogelfibulor (afbildade på samma plansch). — Till en yngre tid, troligen slutet af 7:de årh., höra tvänne i museet i S:t Germain befintliga guldfibulor, som hafva formen af gripar. De hafva ett annat utseende än de förut omtalade, äro tillverkade af guldbleck samt prydda med filigransirater. Ett af

6.

7.

8.

9.

10.

dessa två identiska smycken är afbildadt af Fontenay, *Les bijoux anciens et modernes,* Paris 1887, s. 342. De äro funna på samma ställe som två germanska bågfibulor (A. Bertrand, *Les bijoux de Jouy-le-Comte,* Revue archéol. 1879). Ett par andra liknande smycken, det ena föreställande en fogel, det andra en fisk, äro afbildade af Lindenschmit, *Handbuch,* Tafel XXIII.

Figg. 6—9 afbilda föremål, som tillhöra det på romerska och frankiska fornsaker rika museet i Namur[1]. Originalen till figg. 6 och 7 förskrifva sig från ett och samma fynd, hvilket vi skola här närmare omtala, för att bestämma åldern och dess karaktär i öfrigt.

På 1870-talet undersöktes för arkeologiska sällskapets i Namur räkning ruinerna af en grupp med befästningar omgifna romerska byggnader, som voro anlagda på en utskjutande bergskulle vid floden Lesse i närheten af den genom grottfynd från rendjursperioden bekanta byn Furfooz i södra delen af prov. Namur[2]. Dels inom dels strax utanför en mindre byggnad, som af platsens romerska innebyggare varit inrättad till bad, anträffades 25 grafvar, af hvilka en var en brandgraf; i de öfriga voro liken jordade obrända. I dessa grafvar gjordes intressanta fynd, af hvilka vi här vilja omtala de vigtigaste. Man upptog sex yxor, af hvilka en till formen temligen nära liknar den, som hittades i Childerics graf[3], de öfriga hafva romersk form; sex spjutspetsar, alla jämförelsevis små; två bronsfibulor, af hvilka den ena är en liten s. k. armborstfibula, den andra en korsfibula, till formen liknande den guldfibula, som hittades i nyssnämnda konungagraf[4]; vidare söljor och beslag, hörande till gördelns utsmyckande. Af söljorna har en afgjordt romersk form, söljringen är infälld i en fyrkantig, ornerad platta, till hvilken triangulära ändstycken sluta sig. En bronssölja har en ovanlig form; alla de öfriga, till antalet sju, bildas af ett fyrkantigt beslag, genom hvilket söljan fastgjorts vid remmen och i

[1] Se om detta museum min ofta nämnda Resebättelse sid. 3 f.

[2] Fyndet är beskrifvet af Mr Alfred Bequet i *Annales de la Société archéologique de Namur,* T. XIV 1879, sidd. 399 ff. Min redogörelse är grundad dels på denna beskrifning dels på mina egna studier vid tre olika besök i museet i Namur.

[3] Abbé Cochet, *Le Tombeau de Childéric,* Paris 1859, sid. 119; Lindenschmit, *Handbuch,* fig. 83, sid. 189.

[4] Abbé Cochet, a. arb. s. 214, Lindenschmit, a. arb. sid. 70, fig. D.

hvilket ringen är inhängd. Denne senare bildas i ett fall af tvenne delfiner, som på midten af bågen stöta med hufvuden mot hvarandra; på de öfriga sex är ringen platt och slutar inåt med djurhufvud (lejonhufvud), som gapa öfver stången, kring hvilken tornen roterar (fig. 9)[1]. Tillsammans med söljor af sistnämnda slag höra otvifvel-

---

[1] Dylika söljor förekomma i alla land, äfven i Norden. En är funnen i Nydams mosse, Engelhart, *Nydam Mosefund,* pl. IX, fig. 53, en i Holstein och tillhör Borgstedtfyndet: J. Mestorf, *Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein,* Taf. XI, fig. 24 (= *Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein,* fig. 618). Dylika söljor från Frankrike och Tyskland äro afbildade Lindenschmit, *Handbuch,* Tafel II, fig. 326; jfr texten sid. 363. — Remändar, som åtfölja dessa söljor, äro antingen fyrkantiga eller bladformiga (figg. 6—8, 10). En graf, som tillhör ett stort frankiskt graffynd från Spontin i prov. Namur (beskrifvet, *Annales — — de Namur*, T. VIII, s. 327 ff.), och hvars hela innehåll, skelett och grafgods, är utställdt i museet i Namur, såsom det fanns i grafven, innehöll en sölja af nyssnämnda typ och en bladformig remända och vidare spata, spjut, francisca, m. fl. saker af metall samt ett rödbrändt, »romerskt» lerkärl jämte tre typiskt germanska lerkärl, svarta med intryckta ornament. I det stora frankiska fyndet från Samson (se nedan), som sträcker sig ett godt stycke in i 6:te årh., finnas inga »frankiska» lerkärl; Spontin-grafven är således yngre än detta fynd och kan icke sättas tidigare än midten af 6:te årh. Men i nyare fynd, som innehålla saker karakteristiska för midten af folkvandringstiden, förekomma de nämnda remändarna och söljorna icke; från fynd, som kunna antagas äldre än midten af 5:te årh., känner jag dem icke. Deras tid kan alltså sättas ungefär 450—550. — Bladformiga remändar äro äfven hittade i Norden: en finns i Köpenhamn och tillhör ett mossfynd från Jutland af samma karaktär som Nydamsfyndet (Porskær mose), en i museet i Kiel tillhör Borgstedtfyndet och är troligen funnen tillsammans med den ofvannämnda söljan (afb. Mestorf, *Urnenfriedhöfe,* pl. XI, fig. 26). — Stundom äro dessa remändar prydda med ornament på midten, lika ådrorna i ett blad. För dessa är benämningen »bladformiga» särskildt lämplig. Så ornerade remändar har jag sett i museerna i Namur, Görz och Verona. Den i det senare museet har djurbilder på kanterna, hvilka dock äro skadade.

aktigt de tvänne remändar, som vi här afbildat i figg. 6 och 7. Benkammar funnos till ett antal af sju, två med två rader tänder, fem med en rad tänder och triangulär form. En af dessa senare har fodral och är praktfullt utsirad (afb. Lindenschmit, *Handbuch*, sid. 314). Till fyndet hör vidare en stor mängd glas och lerkärl; af de senare ej mindre än 47. Både de förra och de senare hafva ett med de romerska öfverensstämmande utseende. De flesta lerkärlen äro fina, ljusröda och hafva ofta en fin glasyr. Inga lerkärl af den bekanta germanska typen, mörka med intryckta ornament, förekommo. Dock erinra några om dessa genom att vara utsmyckade på ett liknande sätt, med medelst hjul eller stämpel åstadkomna ornament[1].

När man öfverskådar hela detta fynd, måste man medgifva, att det har en öfvervägande romersk karaktär. Isynnerhet de talrika glas- och lerkärlen gifva åt detsamma ett nästan fullkomligt romerskt utseende. När jag likväl anser, att de här jordade varit Germaner, grundar jag detta antagande på tvänne omständigheter[2]. Det är icke troligt, att ett romerskt samhälle skulle hafva valt en sådan plats, för att jorda sina döda; deremot har man exempel från andra håll, att de invandrade Germanerna valt romerska ruiner till hvilorum för sina döda[3]. För det andra bevisar härvaran af vapen i grafvarna, att

[1] Röda lerkärl med dylika ornament äro äfven bekanta från andra germanska graffält. Flere finnas i Charnayfyndet, Baudot, *Sépultures des Barbares,* Pl. XXIV och XXV. Ett sådant finns i det ofvan omtalade fyndet från Lörrach i Baden, a. st. pl. IX, fig. 48.

[2] Detta är äfven Mr. Bequets mening, ehuru han icke gifvit några grunder för densamma.

[3] Vid Yverdun i Schweitz upptäcktes grafvar från folkvandringstiden, hvilka voro anlagda i ruinerna af en romersk byggnad; se Rochat, *Recherches sur les antiquités d'Yverdun*, sid. 27 f., *Züricher Mittheilungen,* T. XIV. Ett annat fall omtalas från Normandie, *Revue archéologique,* T. XXII, 1870—1, sid. 315.

dessas invånare icke voro Romare, utan Franker; ty man finner aldrig vapen i romerska grafvar från så sen tid. Den omständigheten, att de här jordade varit af frankisk nationalitet, hindrar icke att de till yttre kultur kunnat vara romaniserade; Frankerna hafva här bott midt ibland en romersk befolkning; provinsen Namurs befolkning är i våra dagar helt och hållet romansk till nationaliteten.

Frankerna började utbreda sig i Belgien redan i början af fjerde århundradet; äfven om de icke så tidigt kommo till de sydliga delarna af landet, så hafva de otvifvelaktigt börjat slå sig ned der under loppet af 4:de årh. Man har likväl grundad anledning förlägga grafvarna vid Furfooz till en något senare tid. Mr Bequet, som beskrifvit fyndet, anser dem tillhöra midten af 5:te årh. och han stöder sig dervid på fynd af mynt. Undersökningen af platsen gaf en stor samling romerska bronsmynt, som nå ända ned till de sista åren af 4:de årh., och någon tid före undersökningen hade man der gjort ett fynd af guldmynt, af hvilka det yngsta är prägladt för Valentinianus III (425—455). Mynten visa således, att stället varit bebodt ännu i midten af 5:te årh.; och då de, som anlagt grafvarna, otvifvelaktigt voro de sista, som bebodde platsen, kan man tryggt förlägga grafvarna till den tid Mr Bequet antagit eller möjligen något senare.

Figg. 8—9 afbilda föremål, som tillhöra ett annat i Namur-museet befintligt fynd, som innehåller utbytet från omkring 250 grafvar, hvilka öppnades år 1859 vid en ort Samson vid vägen mellan Namur och Liège. Större delen af fyndet öfverensstämmer med fyndet från Furfooz; dock finnas en del föremål af ren folkvandringstidstyp[1].

[1] Dessa yngre föremål äro: 2 runda fibulor, belagda med granater; en på samma sätt utsirad sölja; söljor af brons och jern med tjocka söljringar; en hårnål med hufvud, likt ett fogel- eller griphufvud (afb. Lindenschmit, *Handbuch*, Tafel IX, fig. 8); tvänne andra hårnålar (afb. s. st. figg. 10, 13); örringar med mångkantiga perlor,

I begge dessa märkliga fynd träffa vi en rik djurornamentik. Hufvuden bilda afslutningar eller springa fram från kanterna. Vanligast är ett bredt, kort hufvud, som förmodligen skall föreställa ett lejonhufvud, men äfven mer stiliserade former förekomma. På den ofvannämnda hos Lindenschmit a. st. afbildade kammen från Furfooz förekommer dels ett långt smalt hufvud med uppåt krökt nos på en lång, starkt krökt hals, dels (på fodralet) ett hufvud med långa, vidt uppspärrade käftar. Fullständiga djurbilder pryda kanterna af söljor och beslag. På remändan fig. 8 från Samson ser man på hvardera kanten ett liggande lejon och der bakom ett hufvud med uppspärrade käftar, liksom af ett djur, som skall springa fram för att sluka det framför varande. Samma komposition se vi på remändan fig. 6 (från Furfooz), men här är det främre djuret en grip med lång, hoprullad

inlagda med granater (= s. st. Tafel X, fig. 6); flere glaskärl (= s. st. Taf. XXII, figg. 3 och 7). Alla dessa typer tillhöra dock en tidig del af folkvandringstiden och fyndet sträcker sig troligen ej längre än till midten af 6:te årh. Bland de många hundra lerkärl, fyndet innehåller, finnas inga, som äro för folkvandringstiden egendomliga (dessa äro rikt representerade i andra fynd i museet), utan de hafva hufvudsakligen samma utseende som lerkärlen i Furfoozfyndet. Många mynt funnos; det yngsta är ett silfvermynt, prägladt för Athalaric († 534) och Justinianus, och Mr Eugène Del Marmol, som beskrifvit fyndet, antager rigtigt, att detta betecknar den ungefärliga tid, då grafältet upphörde att begagnas till begrafning. Se *Annales — — — de Namur*, sidd. 345 ff. Der omtalas och afbildas, Pl. 3 fig. 6, såsom tillhörande fyndet, ett föremål, som otvifvelaktigt är yngre än den nämnda tidpunkten, nämligen ett motbeslag till en sölja likt beslaget fig. 17 här nedan (dock utan djurhufvud på kanten). Jag förmodar, att detta origtigt inkommit i fyndet, och icke funnits i någon graf, isynnerhet som sjelfva söljan saknas. Om stycket är funnet på platsen, är det utan tvifvel upptaget liggande löst i jorden, liksom en del andra föremål, som omtalas såsom hittade på detta sätt. — Fyndets germanska karaktär bevisas af den mängd vapen, som upptogos: 3 angones, 26 spjutspetsar, 44 franciscor, 9 svärd, 3 sköldbucklor.

draksvans. Remändan fig. 10 är prydd med två lejon, men hufvudet bakom saknas. Originalet till denna figur är funnet vid Aqvileja och förvaras i Landes-museum i Görz, men en liknande förekommer i fyndet från Samson[1]. På remändan fig. 7 (från Furfooz) finnes samma framställning, men här äro djurfigurer och andra ornament åstadkomna medelst punkterade linier på den eljes släta ytan. Slutligen hafva vi söljan fig. 9 (från Samson), på hvars kant ligga tvänne djur med hoprullade draksvansar, liksom på fig. 6, men på fig. 9 har frampartiet formen af lejon[2].

Djur, hvilkas bakdel är förvandlad till en hoprullad draksvans, äro ytterst allmänna i den fornkristna d. v. s. senromerska ornamentiken. De förekomma i Italien isynnerhet i mosaikerna, men äfven i stuck- och skulpturarbeten[3]. Äfven här i Norden kunna de påvisas i metallarbeten,

[1] Fig. 10 är utförd efter författarens egen teckning. De figg. 6—9 afbildade föremålen äro alla förut publicerade i de citerade afhandlingarna i *Annales — — — de Namur*, men figg. här ofvan äro utförda efter nya, förbättrade teckningar, som Mr Bequet, bankir i Namur och v. president i Namurs arkeologiska sällskap, haft vänligheten tillställa mig.

[2] Samma djurbilder förekomma också på kanterna af tvänne triangulära bronsbeslag i fyndet från Samson, hvilka troligen hört till ett svärdsgehäng. — I *Museo Kircheriano* i Rom förvaras ett fynd, hvars ursprung är okändt, i hvilket finnes en fyrkantig romersk sölja med triangulära ändstycken, hvilka äro prydda med lejonfigurer liksom fig. 10. Till fyndet höra äfven bladformiga remändar, hvilkas kanter på samma sätt äro prydda med djurfigurer: dessa äro dock mycket otydliga och illa utförda. Större delen af fyndet är publiceradt af dr Undset, *Zeitschrift für Ethnologie* XXII, 1890, s. 28 f.

[3] Oftast är främre delen af djuret en häst (hippokamp), men äfven andra former förekomma. Vi få hänvisa till Garruccis stora verk *Storia dell' arte cristiana,* der man finner nog af exempel på så byggda djur på monument från kristendomens första århundraden. Den kristna konsten har upptagit dem från den profana romerska konsten, som återigen har dem ifrån den ännu äldre etruskiska.

som antingen blifvit importerade från romerskt område eller äro här utförda kopior efter romerska original. Gripen och lejonet med draksvans äro romerska ornamentsdjur, och äfven djurbilderna på figg. 7, 8, 10 måste så uppfattas; de skola utan tvifvel föreställa lejon[1].

Vi hänvisa nu till fig. 11, som afbildar en silfverfibula i Köpenhamns museum, hvilken är funnen på Seland tillsammans med 8 guldbrakteater[2]. Fibulor af denna typ, med fyrkantig öfverdel och bladformig nederdel[3] samt ett framspringande djurhufvud på kanten af den nedre delen, tillhöra midten af folkvandringstiden, d. v. s. slutet af sjette och sjunde årh. Af de flerfaldiga bevis, som

[1] På silfverplattan, Engelhart, *Thorsbjerg Mosefund*, pl. 6, fig. 1, ser man två (senare pånitade) hippokamper, hvilka genom sitt utförande förråda en icke romersk konstnär. Från en barbarisk hand härrör troligen också silfverbandet s. st. pl. 11, fig. 47, med en hippokamp vid sidan af andra djurskepnader. En lång rad med hoprullade draksvansar utrustade djur (lejon, grip, häst m. fl.) förekomma på en romersk bronsspann, tillhörande ett fynd från Grabow i Meklenburg (trol. 5:te årh.). Se *Jahrbücher des Vereins für Meklenburg. Geschichte*, 1870, Tafel I, fig. 1. — Som ingraveradt ornament förekommer en grip med draksvans på en af Lindenschmit, *Handbuch*, Tafel II, fig. 327 afbildad sölja. Denna sölja, som är funnen i Picardie, är af en typ, hvilken, såsom förut visats (sid. 19 not. 1), tillhör tiden omkr. 500.

[2] Thomsen, *Annaler for Nordisk Oldkyndighed* 1855, sid. 335. Brakteaterna äro slagna med fyra olika stämplar, *Atlas f. Nord. Oldk.* 217 (4 ex.), 226, 233 och 238 (2 ex.). Fig. 11 är utförd efter en teckning i full storlek, förfärdigad af prof. Magnus Petersen. I förminskad storlek är fibulan förut afbildad hos Worsaae, *The Industrial Arts of Denmark*, sid. 164, hos Montelius i *Sv. Fornminnesföreningens Tidskrift* h. 23 (8:de B., 2 h.), fig. 29, samt hos Lindenschmit, *Handbuch* s. 77, fig. 4 (i mycket förminskad skala).

[3] Vid benämningarna öfverdel och underdel hafva vi följt det traditionela bruket och med det förra betecknat den del, under hvilken nålen är fäst (här den fyrkantiga delen), och med det senare den del, som bär nålhylsan, i hvilken nålspetsen lades. Som bekant, hade fibulan, när hon begagnades på klädedrägten, en ställning motsatt den, som dessa beteckningar antyda.

11.

kunna anföras för denna tidsbestämning, är det tillräckligt anföra ett enda: dylika fibulor äro funna i Italien i grafvar, som obestridligen äro longobardiska; de hafva således varit på modet efter 568[1]. Då typen är i det afbildade exemplaret bevarad i temlig stor ursprunglighet, torde detta med skäl kunna räknas till en tidig del af den nämnda perioden, d. v. s. ungefär midten af 6:te århundradet.

Originalet till fig. 11 är således yngre än de ofvan afbildade belgiska ändbeslagen, och likheten mellan dessa, isynnerhet fig. 8, och den ena hälften af fibulan är så stor, att man nästan skulle vara frestad tro, att den som först komponerade ett dylikt smycke, hade ett sådant ändbeslag som fig. 8 för ögonen. I alla händelser hafva vi samma

---

[1] Fibulor af denna typ finnas i de stora fynden från de närmaste omgifningarna af staden Cividale i prov. Friuli i nordöstra Italien (jfr min ofta nämnda *Reseberättelse* sid. 21). — Cividale var hufvudstaden i det mägtiga hertigdömet Friuli, och det är derför allt skäl antaga, att de talrika *tombe barbariche*, som här blifvit öppnade och från hvilka utbytet förvaras i museet i Cividale, äro longobardiska. Det är icke bekant, att denna ort spelat någon roll i Goternas historia. En fibula af denna typ (mycket degenererad) tillhör fyndet från Testona i Piemont (se det sid. 15 not 1 a. st. Taf. III, fig. 37; äfven afb. hos de Baye, *Industrie longobarde*, Pl. IV, fig. 7), hvilket fynd tillhör 7:de och 8:de årh. — Prof. Montelius har i en nyligen utgifven afhandling (*Sv. Fornminnesföreningens Tidskrift*, h. 23. sid. 150) hänfört denna fibula till 5:te årh... Men prof. M. har i sina tidsbestämningar i allmänhet gjort smyckena för gamla. Prof. Rygh hänför ett spänne af ungefär denna typ till tiden omkr. 600 (*Aarsberetning* för 1888, s. 145 och fig. 7; fig. reproducerad af Montelius a. st. fig. 97). Det bekanta Fonnaasspännet med en inristad runinskrift på baksidan hänför prof. Rygh till 7:de århu. (*Aarbøger f. N. Oldk.* 1878, s. 62). Jag för min del är öfvertygad, att detta spänne snarare tillhör senare än förra hälften af detta århu. Vi komma framdeles att sysselsätta oss med dessa kronologiska frågor; f. n. är det mindre behöfligt, då spännets fig. 11 relativa ålder såväl i förhållande till de belgiska ändbeslagen som till de senare omtalade fibulorna af denna typ är klar.

ornamentsmotiv på den germanska fibulan och på remändan: ett liggande djur och der bakom ett gapande djurhufvud; och det synes oss vara fullkomligt klart, att djurbilderna äro kopierade, medelbart eller omedelbart, efter ett romerskt original med samma framställning. Att vilja påstå, att det blott är kompositionen som blifvit efterbildad, men att djuren äro rent germanska bildningar, är orimligt. Djuret på fibulan, jämfördt med djuret på fig. 8, har undergått ringa förändringar; hufvudet är förlängdt och fötterna stiliserade, men f. ö. har djuret samma utsträckta form, intager samma läge och har samma ställning på svansen. När dertill kommer, att kompositionen är densamma, torde parentelförhållandet kunna anses vara obestridligt[1].

Ett ganska stort antal fibulor af denna typ och med samma framställningar på kanterna af den bladformiga delen äro kända från skilda trakter af den germanska verlden, och i samma mån som typen i öfrigt är degene-

---

[1] Kanterna bakom de gapande djurhufvuden upptagas af två små djur, som hafva ett nästan lika realistiskt utseende som djuren på fig. 8; de likna dessa mycket nära. De äro här endast bifigurer och bilda ingen del af fibulans komposition. — På inre delarna af plattorna finnas djurfigurer, som äro byggda på samma sätt som de större djuren på kanterna, med päronformiga lårstycken, nämligen på öfre plattan två djur, som hafva mist sina hufvud — det har ej varit rum för dem. Deremot har ett djur, som förekommer på midten af nedre plattan och ses ofvanifrån, på grund af rumförhållandena mist hela sin kropp med undantag af hals och de främre extremiteterna. Bakom detta djur ser man två djurhufvud, hvilka likna hufvuden på de större djuren på kanten, men sedda ofvanifrån. För öfrigt förekomma på detta praktfullt utsmyckade stycke flere andra figurer: på öfre plattan ett fyrfotadjurs hufvud, två fogel- (eller grip-) hufvud, två menniskohufvud samt två fullständiga menniskofigurer; på bågen fyra menniskoansigten en face; på nedre plattan en fullständig menniskofigur och ett djurhufvud. De inre delarna af plattorna och bågen äro förgyllda och på gränslisterna äro fördjupningarna inlagda med niello.

rerad, i samma mån erhålla också djurbilderna ett barbariskt och degenereradt utseende. Vi vilja här omtala några af de mest karakteristiska exemplaren.

12.

2. En likaledes i Danmark (vid Vedstrup på Seland, Engelhart, *Kragehul Mosefund* sid. 20) funnen och Köpen-

hamns museum tillhörig fibula af detta slag är afbildad i dr Müllers afhandling *Om Dyreornamentiken*, pl. I, fig. 32. Genom Oldskriftselskabets välvilja äro vi i stånd att här reproducera denna afbildning (fig. 12). Till sina yttre konturer har denna fibula ungefär samma utseende som den fig. 11 afbildade[1]. Men den ornamentik, som täcker ytorna, visar ett mera framskridet stadium. Detta är ock fallet med de två djuren på nedre plattans kanter. Hufvudet saknar öron; kroppen har en onaturlig form och framfoten, som sitter midt under kroppen, liknar en lång, smal klo och saknar lårstycke; bakfoten är också lång och smal och är kastad upp öfver ryggen. Jag förmodar, att det är svansen, hvilken på djuren på fig. 11 ligger hoprullad upp emot ryggen och är fäst omedelbart till lårstycket, som här förvandlats till fot och att det är på detta sätt som den ofta återkommande detaljen, att djurets bakfot är kastad upp på ryggen, uppkommit[2]. På den

[1] Dock vill jag fästa uppmärksamheten på knapparna, som omgifva öfre plattan. På fig. 11 hafva knapparna på den triangulära delen urgröpta linier och likna fullständigt de bekanta relieformamenten på Theodoriks mausolé i Ravenna. På fig. 12 är den triangulära delen på knapparna slät, hvilket är att betrakta som en senare försämring.

[2] Ungefär på samma sätt byggda äro djurfigurerna på fib. Worsaae, *Nord. Oldsager* fig. 429, om hvilka redan Hildebrand (*Djurtyper* etc. sid. 7) förmodat, att de äro barbariserade lejonfigurer. Samma komposition, ett lejon på hvardera sidan om ett menniskohufvud, ser man på hjelmen, Lindenschmit, *Handbuch*, fig. 197 sid. 258 (= *Alterthümer* III h. X, Taf. 5), om hvilken jag på grund af dess ornamentik i öfrigt förmodar, att den är romerskt arbete från 5:te årh. Dr Müller erkänner (a. arb. s. 59, not.) att kompositionen på fibulan är klassisk, men om djurfigurerna säger han, att de äro »fuldstændig germanske og have hverken i Byggning eller Stilling något tillfælles med klassiske Løvefigurer». Vi kunna medgifva, att dessa figurer icke mycket likna klassiska lejonfigurer, men detta hindrar icke att grundmotivet är ett romerskt lejon, och att de erhållit detta utseende genom en fortsatt kopiering, kopia efter kopia. Jfr för öfrigt figg. 13 och 14 med tillhörande text.

inre kanten af den fyrkantiga plattan ligga tvänne fyrfotadjur, som på samma sätt kasta bakfoten upp öfver ryggen. De hafva starkt stiliserade hufvud, hvilka mest likna fogelhufvud. Då vi i figurerna på nedre delen hafva barbariserade lejonfigurer, anser jag, att man är berättigad att i dessa figurer på den öfre kanten se barbariserade gripfigurer (jfr nedan fibulan fig. 13).

3. På en mycket intressant fibula af samma slag som föregående, hvilken för många år sedan fanns vid Overhornbæk i Viborgs amt och som likaledes tillhör Köpenhamns museum, hafva de tvänne djuren, som ligga på kanterna af fibulans nedre del, en mycket enkel och regelbunden byggnad, men kroppen är oformligt lång och smal, jämnbred, bandformig. Tyvärr är fibulan skadad, så att djuren icke äro fullständiga. På den fyrkantiga delen af denna fibula finnas som kantornament djurfigurer i genombrutet arbete, hvilka äfven hafva bandformiga kroppar. Om dessa skola vi tala längre ned[1].

4. I *Norske Oldsager* har professor Rygh fig. 257 afbildat en fibula af detta slag, som på nedre delens kanter har två liggande djurbilder, hvilka äro mycket regelbundet byggda, men på samma gång i hög grad stiliserade; de hafva af det ursprungliga utseendet bevarat endast ställningen. Hufvudet liknar hufvudet å fig. 12, men är förlängdt och tillspetsadt för att passa till fibulans form. Den öfriga delen af djuret är rutformigt afdelad: först halsen, derefter ett lårstycke, mellankropp och baklår med svans. Under hals och mellankropp ligga tassarna, som äro lika stora som kroppsdelarna öfver dem. Fibulans fyrkantiga del är omgifven af djurornament som bilda ram: på sidokanterna ligga två djur med mycket tydliga griphufvud, men öfriga detaljer äro otydliga, och djur-

---

[1] Med fibulan hittades brakteaten *Atlas for Nordisk Oldkyndighed* fig. 178. — Se Montelius, *Från jernåldern*, sid. 64.

figurerna på öfre kanten äfvensom de djurornament, som täcka fibulans inre ytor, äro stympade och förvirrade.

5. I *Norska Fornminnesföreningens Aarsberetning* för 1876, pl. III, är fig. 14 afbildad en liten fibula af samma typ som föregående, men djuren på nedre delens kanter äro ännu mer barbariserade. Hufvudet består af två från hvarandra skilda delar: nosen, som bildas af två långa käkar, och ett halfrundt bakstycke med ögat; kroppen är en långsträckt trekant och derbakom ligger ett likaledes triangelformigt lårstycke, från hvilket djurets enda fot, som är mycket stor, skjuter fram under kroppen. Upplösta djurornament bilda ram omkring den fyrkantiga plattan, på hvars inre yta man ser två fötter; midten af den nedre plattan upptages af ett djurhufvud, sedt från ofvan, samt två fötter (ungefär som på nedre plattan å fig. 11)[1].

6. Under fig. 13 afbilda vi en likaledes i Norge funnen bågfibula af silfver, hvars nedre del är prydd med två djur, som kunna sammanställas med gripfigurerna på remändan fig. 6. Djuren hafva äfven på fibulan grip-

[1] Vi vilja här omnämna ännu ett norskt spänne, tillhörande samma klass som spännena 4 och 5 här ofvan. I *Aarsberetning* för 1872, pl. I, fig. 5, äro några fragment af ett dylikt bågspänne afbildade; af den nedre plattan finnes ett fullständigt djur, som är regelbundet byggdt och liknar temligen nära djuren på fig. 11 (dock har det hufvud som närmast liknar griphufvud), liksom spännet i öfrigt har detaljer, som tyda på jämförelsevis hög ålder. Omkring den fyrkantiga plattan, som är nästan fullständigt bevarad, ligga som ram fyra djur, som äro i hög grad skematiskt byggda: de två låren och hufvudet hafva utseende af äggrunda knappar; mellan dem ser man en på tvären refflad hals och en på längden refflad kropp. Att dessa 5 figurer tillsammans skola bilda ett djur, finner man deraf, att under dem ligga två tydliga fötter. (Liknande dekoration förekommer på ett annat spänne af en annan typ, Rygh, *Norske Oldsager*, fig. 256; Montelius, *Från jernåldern,* T. 5, fig. 11). Man är derför berättigad antaga, att de knappformiga figurerna på bågspännet, Rygh, a. arb., fig. 262, äro rudiment af djur; de äro äfven här anordnade tre och tre.

hufvud och kroppen slutar baktill med en hoprullad draksvans. Det saknas endast vingarna, för att vi skulle hafva en fullständig, ehuru något stiliserad och barbariserad, kopia af drakbilderna på fig. 6. De hufvud, som ligga bakom de fullständiga djuren, hafva äfven formen af griphufvud, som blifvit förlängda och böjda. — På

13.

midten af den fyrkantiga plattan äro ingraverade tvänne djurkroppar af samma byggnad och utseende som de, hvilka ligga på kanterna af nedre delen, men de sakna fötter och deras hufvud hafva vidt uppspärrade käftar, som gapa öfver ett manshufvud, d. v. s. samma komposition som på fibulan Worsaae, *Nordiske Oldsager* fig. 429 (se sid. 29 not. 2). — På kanterna af den fyrsidiga delen ligga sex fyrfotadjur med fogelhufvud d. v. s. gripar: de äro

anordnade parvis med brösten emot hvarandra, halsarna äro förlängda och hufvudena äro lagda tillbaka öfver ryggen. — På kanterna af det breda hufvud, som pryder fibulans nedre ända, ligga slutligen två små djur, som äro byggda på samma sätt som djuren på öfre plattans kanter[1].

7. Med denna nu beskrifna fibula vilja vi sammanställa fig. 14, en silfverfibula som ofta blifvit afbildad i den arkeologiska literaturen[2]. Typen är i så måtto en annan, att öfre delen är halfrund, men fibulor af denna typ äro ungefär samtidiga med dem, som hafva fyrkantig öfverdel. Den nedre plattan har i hufvudsaken samma dekoration som på fig. 13: två framspringande hufvud närmast bågen, derefter två fullständiga djur, och slutligen två mindre djur vid spetsen; enda skilnaden är den, att åt de två större djuren gifvits samma rigtning som de två små djuren vid spetsen hafva både här och på fig. 13. Alla fyra djuren äro inbördes identiska och öfverensstämma i byggnad med de 2 större kantdjuren på fig.

---

[1] Fibulan är afbildad i Norska Fornminnesföreningens *Aarsberetning* 1880, Pl. IV, fig. 20, hvarifrån vi hemtat figuren här ofvan. Djuren på sidokanterna af den fyrkantiga plattan äro på fig. otydliga, men i beskrifningen, nyssnämnda *Aarsberetning*, sid. 255, sägas djurbilderna på alla tre kanterna hafva samma utseende. — I *Aarsberetning* för 1878, Pl. II, fig. 7, är afbildad nedre delen af en bronsfibula, som, med undantag af de små djuren vid nedre ändan, har samma dekoration som fig. 13. Den är funnen i samma trakt af södra Norge som originalet till denna figur. Begge dessa fibulor äro funna tillsammans med saker (smala bågspännen), som nödga oss sätta dem till en tidig del af folkvandringstiden, en tidsbestämning, som enligt vårt förmenande äfven djurbildernas utseende gör nödvändig.

[2] Engelhart, *Kragehul Mosefund,* s. 24 (i full storlek); Hildebrand, *Svenska folket under hedna tiden,* 2:a uppl., s. 26, fig. 7; Montelius: *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* 1892, h. 23, s. 149, fig. 25.

13; men utseendet är mer barbariskt, hufvuden äro oformligt stora och sakna detaljer, och det finnes ingen tydlig gräns mellan hufvud och kropp. Men det kan icke betviflas att de utvecklat sig ur samma grundtyp, nämligen

14.

ur sådana drakfigurer som de, hvilka vi se på fig. 6[1]. — Vi se samma djurbilder äfven på kanten af fibulans öfre del, men här äro de till en ytterlig grad förenklade. Hufvudet med sina långa käkar har den enklaste form

[1] Förmodligen skola äfven på fig. 14 hufvuden närmast bågen föreställa griphufvud liksom på fig. 13. Det breda hufvudet, sedt ofvanifrån, vid fibulans spets har samma utseende på begge fibulorna.

och saknar detaljer, både ögon och öron, och kroppen saknar fötter. Dessa djur öfverensstämma med de ingraverade djurbilderna på öfre plattan af fibulan fig. 13, och kompositionen är äfven densamma: knappen på fig. 14 har trädt i stället för menniskohufvudet på fig. 13. Vi vilja framhålla dessa djurbilder såsom särskildt intressanta och lärorika: en jämförelse mellan dem och djurbilderna på remändan fig. 6 visar hur högt utvecklade ornamentsmotiv genom fortsatt kopiering af barbariska händer kunna nedsjunka till rent skematiska former, beröfvade alla detaljer. Djurbilderna på figg. 13 och 14 lemna oss en åskådlig bild af den allmänna rigtning djurornamentiken tog hos Germanerna efter det romerska inflytandets upphörande[1].

8. Alla de spännen vi hittills omtalat äro funna i Norden, men äfven ur mellersta Europas graffält äro framdragna bågfibulor af denna typ, ornerade med djurbilder på kanterna af nedre plattan. I allmänhet visa dock de från Tyskland och Frankrike bekanta exemplaren i hög grad degenererade former. Bäst bevarad är typen i ett ofta afbildadt exemplar, som tillhör det stora fyndet

[1] På gammalkristna monument förekomma ornamentsdjur, som äro sammansatta af ett stort, gapande, med man försedt hufvud af ett fyrfotadjur samt fiskkropp, hoprullad på samma sätt som djurkropparna på figg. 13 och 14. (Garrucci, *Storia dell' arte cristiana*, V, Tav. 363, 2). Men de benlösa djuren på dessa figurer hafva troligen intet sammanhang med de nämnda gammalkristna djurbilderna, utan äro utan tvifvel, såsom vi ofvan antagit, att anse som förenklingar af de på samma figurer förekommande, med fötter försedda, men eljes lika byggda djurbilderna. — På några beslag af guld, hörande till ett longobardiskt guldfynd, som förvaras i tafvelgalleriet i Lucca, förekomma som pressade ornament djurbilder, hvilka hafva fiskliknande kroppar, oftast slutande nedtill i ett bladornament. Om dessa djurbilder vill jag här icke närmare yttra mig, då fyndet är sent och tillhör en tid, då Longobarderna redan i sin ornamentik börjat upptaga element från den kristna konsten.

från Nordendorf i Bayern. Vi meddela här (fig. 15) en afbildning af detta smycke[1]. Djuren på nedre plattan, hvilka annars äro vända nedåt liksom på urtypen, äro här vända uppåt. De äro ganska skematiskt byggda. Hufvudet är en liten rund knapp, från hvilken de uppspärrade käkarna utgå, bildande ett parti för sig; djurets kropp är onaturligt liten, deremot äro extremiteterna

15.

oproportionerligt stora[2]. Äfven de gapande hufvuden närmast bågen äro starkt stiliserade med sina omböjda käkar och långa tunga, hvars ända är hoprullad. — Ett liknande båg-

[1] Fibulan är förut afbildad af Lindenschmit, *Atherthümer*, I, 5, 8, fig. 2; *Handbuch*, Tafel XVI, fig. 4; H. Hildebrand, *ATS* IV, fig. 217 (= vår fig. 15); Fontenay, *Les Bijoux anciens et modernes*, Paris 1887, s. 341; Montelius, *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, nr 18 (bd. 6, s. 261) fig. 24.

[2] Jfr djuren på det här ofvan under nr 5 beskrifna norska spännet.

spänne tillhör museet i Worms, men då vi känna detsamma endast genom en otydlig teckning, kunna vi ej yttra oss närmare om dess utseende[1]. — Andra bågfibulor af denna klass från mellersta Europa äro, såsom nämdt, mycket degenererade såväl till ornament som i öfrigt. Djurbilderna hafva nedsjunkit till band, som ligga tätt intill fibulans kanter; endast några insnitt och ingraverade streck erinra om, hvad dessa ornament ursprungligen varit[2].

Vi kunna emellertid anföra en serie fornsaker, som i form och bruk ännu närmare än de omtalade fibulorna sluta sig till de ofvan figg. 6—8, 10 afbildade remändarna, nämligen rent germanska remändar och gördelbeslag. När vi icke i främsta rummet hafva anfört dessa, beror det derpå, att vi på fibulorna finna framställningar, som i ursprunglighet öfverträffa framställningarna på de oss bekanta germanska rembeslagen af denna typ. Djurbilderna på dessa äro mycket degenererade och stympade. Alla de exemplar, hvilkas ålder vi kunnat kontrollera, tillhöra också slutet af merovingertiden, och äfven de öfriga äro troligen sena.

---

[1] *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst,* V, 1886, pl. 8, fig. 2.

[2] Se Lindenschmit, *Handbuch* Tafel XVI, fig. 1 och 5 (= *Alterthümer* I, 2, 8, 2), Tafel XVII, fig. 4. I museet i S:t Germain har jag sett en fotografi af en dylik fibula, funnen vid Courbillac, dep. Charente, i Frankrike. Ett i Norden funnet spänne med sådana degenererade djurornament, se Montelius, *Från jernåldern,* pl. 7, fig. 2. De yngsta ättlingarna af denna klass äro dels sådana fibulor som M. fig. 445, dels de likarmade bågspännena s. st. fig. 443. De förra sluta sig närmast till sådana former som fig. 13 här ofvan; de senare hafva uppstått af sådana former som Rygh fig. 257 (här ofvan nr 4), derigenom att i ställe för den fyrkantiga plattan satts ett stycke identiskt med fibulans nedre, bladformiga del.

1. I *Handbuch*, Tafel VIII, fig. 373 afbildar Lindenschmit en i närheten af Wiesbaden funnen remända, som i form och äfven i dekoration nära sluter sig till fig. 6 här ofvan. På hvardera kanten ser man närmast ytterändan ett enkelt bygdt griphufvud; den tillhörande kroppen har upplösts i en bandslinga; bakom denna slinga bildar en stor fot, som har formen af ett mångdeladt blad, ett parti för sig. Längst tillbaka ligger ett djurhufvud med långa käkar. Ett bandornament förenar de begge innerst liggande hufvuden[1].

2. Samma arbete, sid. 344, fig. 285 afbildas ett liknande ändbeslag (från Würtemberg), hvars djurbilder äro ännu mer degenererade. Dock kan man urskilja på hvardera kanten ett griphufvud, en i bandornament upplöst kropp samt längst tillbaka ett djurhufvud, bygdt som de längst tillbaka liggande djurhufvuden på den förut omtalade remändan.

3. Fig. 16 är en afbildning af ett bältespänne eller sölja af brons med sitt beslag, hvarmed söljan fastgjorts vid remmen, samt motbeslag, som sutit på den andra ändan af remmen och, när bältet var knäppt, bildat en prydnad på motsatta sidan af söljringen, på sätt som fig. utvisar. Originalet tillhör museet i Namur och förskrifver

---

[1] Till formen ännu närmare urtypen står en på samma plansch fig. 374 afbildad remända från trakten af Mainz. Djurbilderna hafva här nedsjunkit till sammanhängande bandformiga bihang längs remändans kanter. Den, som känner ursprunget till denna ornering, kan dock lätt nog upptäcka konturerna af ett fullständigt djur och ett bakom framskjutande hufvud, men alla detaljer saknas. Det kan nog hända, att denna remända är ganska gammal, hvilket ornamenten på de inre delarna också synes antyda. Bilderna hafva blifvit rätt utförda på ett föremål, som icke hade något högre värde. Remändan är af brons. Jfr de nästan lika rått utförda ornamenten på den af Undset, *Zeitschrift für Ethnologie*, XXII, fig. 27 (se här ofvan sid. 23, not. 2) afbildade remändan, som troligen är romersk.

sig från slutet af folkvandringstiden[1]. Söljan härstammar nämligen från en liten grupp grafvar, från hvilka detta museum också har flere stora, med silfverbleck belagda

16.

jernsöljor, och dylika tillhöra, såsom vi längre ned skola visa, slutet af merovingertiden. Det kan icke vara tvifvel underkastadt, att söljbeslagen typologiskt härstamma från

[1] Söljan är publicerad af Mr A. Bequet i XVII Tom. af *Annales — — de Namur,* 1887, hvarifrån vi hemtat fig. 16. Jfr texten samma tom sid. 235 f.

sådana remändar som figg. 7—8. Liksom på dessa se vi på beslagen på hvardera kanten en framställning af ett djur och der bakom ett djurhufvud. Det främre djuret består på fig. 16 blott af ett hufvud och en fot, och hufvuden hafva samma enkla, rent skematiska form. Men emellan beslagen och urtypen ligger också en tidrymd af omkr. 200 år. Det vore äfven i detta fall origtigt påstå, att blott kompositionen härstammar från ett romerskt original, men icke djurbilderna. Ty det är klart, att söljbeslaget i dess helhet är, genom många mellanled, en kopia af en remända af den i fråga varande typen. Formen öfverensstämmer ganska nära och såväl beslag som remändar hafva tjenat till att pryda gördeln; skilnaden i form beror endast på det olika sätt, på hvilket de varit fästa på remmen.

4. I Lindenschmits *Handbuch*, Tafel IV, fig. 338, är en stor med silfver belagd jernsölja från Rhenhessen afbildad, på hvilken genom utskärning i silfverblecket en dekoration är frambragt, som mycket nära öfverensstämmer med dekorationen på fig. 16. Djurhufvud och fötter äro tecknade på det mest skematiska sätt.

5. Fig. 17 afbildar ett söljbeslag af brons, som tillhör museet i Caen och är funnet i Normandie[1]. Man ser på hvardera kanten ett mycket enkelt tecknadt djurhufvud och längre tillbaka en fot. Djurets kropp har sammanvuxit med kanten och af densamma återstår intet annat spår än den vågformiga krusningen af kanten. Detta beslag har närmast till urtyp ett ändbeslag likt fig. 10 här ofvan.

De flesta söljbeslag af denna typ hafva emellertid en ännu mer förenklad dekoration. Hvarje spår af det hos urtypen fullständiga djurets kropp och lemmar har för-

[1] Denna figur är utförd efter en af förf. vid besök i Caens museum oktober 1890 tagen teckning. Originalet uppgifves på en etikett vara funnet vid Evrecy i Dep. Calvados; om andra saker äro funna på samma gång känner jag icke.

svunnit, så att af detsamma endast hufvudet återstår. Härigenom hafva uppkommit dels större söljor med beslag, som äro prydda med två hufvud på hvardera kanten, det ena omedelbart bakom det andra, dels smärre söljor med

17.

blott ett hufvud på hvarje sida af beslaget. Begge slagen äro allmänna i mellersta Europa, och såsom erinran om urtyperna hafva de än hufvud, som gifva föreställning om fyrfotadjur, än sådana, som likna fogel-(grip-)hufvud[1]. I

[1] Tyskland: Lindenschmit, *Alterthümer u. h. V.* III, 11: 5: 2 (= *Handbuch*, Tafel V, fig. 344) en stor bronssölja från Rhenhessen med två beslag, som äro smyckade med två par hufvud, af hvilka de inre hafva formen af griphufvud, de yttre obestämbar form. Att denna sölja tillhör en sen tid af merovingerperioden, bevisas såväl genom den latinska inskrift *Ingeldus ficit,* som är inristad på begge beslagen, som genom det på tornen inristade korstecknet. Många andra sölj-beslag, som äro prydda med ett eller två par hufvud, äro afbildade i samma arbete. — Schweitz: *Tombeaux de Bel-Air,* pl. IV, fig. 7—8 är en stor bronssölja afbildad, hvars tillhörande beslag äro prydda med två par griphufvud. Hela detta fynd tillhör slutet af folkvandringstiden; G. Meyer von Knonau, *Alamannische Denkmäler in der Schweitz*

Norden äro de deremot sällsynta. En förgyld bronssölja med beslag, som är prydt med två par djurhufvud, är funnen på Vikbolandet och tillhör Linköpings stiftsbiblioteks samling. Den här fig. 18 afbildade lilla bronssöljan med tvenne griphufvud, tillhör Lunds universitets museum och är troligen funnen i Skåne[1].

18.

Genom den föregående framställningen torde det vara ådagalagdt, att romerska ornamentsdjur — lejonet och gripen (draken) — öfvergått i folkvandringstidens ger-

---

(*Züricher Mittheilungen* Bd XVIII, 1876), Tafel I[2], figg. 30—31, 44—45 två söljor med sina beslag, hvilka äro smyckade med två par hufvud, af hvilka de inre äro griphufvud, de yttre hufvud af fyrfotadjur. Äfven detta fynd tillhör slutet af perioden. — Belgien: många söljor af denna typ finnas i detta lands museer. — Frankrike: ett beslag med två par djurhufvud finns i museet i Châlons-sur-Saône (anteckning vid besök i museet 1890) och många andra både med två och ett par djurhufvud äro afbildade hos Moreau, *Collection Caranda*. En med särdeles tydliga, ehuru enkla, ornament förekommer i detta verk pl. XXVIII.

[1] Den praktfulla, i Norge funna söljan, Rygh, *Norske Oldsager* fig. 327, med liknande framställning anser Rygh vara importerad. Detta är möjligt, men ingalunda säkert. Vi hafva ännu för få nordiska graffynd från den senare merovingertiden, för att kunna afgöra hvad som är importeradt eller inhemskt arbete. Fibulor med liknande utsmyckning äro ju allmänna i Norden (Montelius *Atlas* fig. 445), medan man sällan träffar fibulor med dylika stora griphufvud söderut (se dock en, som tillhör museet i S:t Germain, afbildad hos Fontenay, *Les Bijoux anciens et modernes,* sid. 342).

manska konst, der kopierats, förenklats, stympats eller på annat sätt barbariserats. Djur med lemmar och kropp, som slutar i en hoprullad draksvans, hvilka vi upptäckt på rent germanska smycken (figg. 13 och 14), äro icke djur, som hafva någon motsvarighet i naturens rike, de förekomma endast i konsten. Det är icke sannolikt, att Germanerna, hvilkas konst visar ringa eller ingen originalitet, skulle hafva komponerat dessa djurformer, oberoende af den klassiska konsten, i hvilken de äro allmänna. Detta samma gäller om de bilder af fyrfotadjur med fogelhufvud, som vi också träffat på i det föregående omtalade germanska fornsaker (ofvan figg. 12, 13 samt Rygh fig. 257); de hafva sin förebild i det bekanta fabeldjuret med lejonets kropp och örnens hufvud, gripen, som i forntidens konst spelar en så stor roll. Hvad beträffar djurbilderna på kanten af smycket fig. 11, hvilka bilda grundtypen för de öfriga i det föregående omtalade djurbilderna, så hafva de visserligen en skapnad, som gifver föreställning om i naturen lefvande varelser. Men äfven dessa djurbilder äro lånade. Ty, såsom förut är anmärkt, icke blott smyckets form och komposition äro kopierade efter ett romerskt original, utan äfven djurbilderna (se sid. 27). Hvarje tvifvel härom måste försvinna, om man sammanställer detta smycke, som är en kopia af ett sådant ändbeslag som fig. 8, med fig. 13, som är en kopia efter fig. 6.

Frågan är nu, om vi böra antaga, attfolkvandringstidens djurornamentik i sin helhet är af romersk upprinnelse. Efter allt hvad som i det föregående utvecklats om förhållandet mellan germansk och romersk konst, synes det oss klart, att denna fråga bör besvaras obetingadt jakande. Dr Müller antager som grundmotiv i folkvandringstidens djurornamentik fyrfotadjuret och fogeln. Om vi i stället för »fogeln» insätta »ett djur med fogelhufvud» (gripen), är detta antagande rigtigt. Vi hafva i det föregående framlagt en lång serie djurornament, i

hvilka de nämnda grundmotiven ingå och som kunna härledas från romerska lejon- och gripbilder. Det synes då antagligt, att äfven andra ornament, i hvilka de nämnda grundmotiven ingå, hafva detta ursprung. En undersökning af materialet skall också visa att så verkligen är förhållandet[1].

De djurbilder vi i det föregående omtalat, voro nästan uteslutande sådana, som förekommo som prydnader på föremålens kanter, och vi kunde följa dessa kantornaments utveckling ända från folkvandringstidens början, då de hade ett nästan fullständigt romerskt utseende, ända till periodens slut, då de hade ett utseende, i hvilket allt romerskt var utplånadt.

[1] När vi påstå att lejonet och gripen äro de enda motiven i den germanska djurornamentiken, förneka vi naturligtvis icke att djurbilder kunna förekomma, som icke äro kopierade. Det kunde naturligtvis lätt falla en konstnär eller handverkare in att försöka framställa en djurbild, tecknad efter naturen, ehuru ögon och hand icke voro tillräckligt uppöfvade för att gifva något annat resultat än en bild af mycket allmänt innehåll. Se t. ex. ett stående fyrfotadjur af ett sådant allmänt utseende vid sidan om ett af de vanliga bandformiga djuren på brakteaten *Atlas* n:r 179. Äfven foglarna på brakteaterna äro dylika nyskapelser. Men med undantag af dessa senare träffas dylika allmänt hållna djurbilder ytterst sällan, och icke på företrädesvis gamla monument. Man kan icke af dessa härleda folkvandringstidens djurornamentik, hvilken uteslutande uppkommit genom kopiering af romerska ornamentsdjur. Om utvecklingen varit sådan som dr Müller tänkt sig, skulle vi på de äldsta monumenten företrädesvis träffa dylika allmänt hållna djurbilder. Men i motsats härtill är det just på de äldsta monumenten, som vi träffa djurbilder, som hafva naturligt formade lemmar, äro utrustade med alla detaljer, ögon, öron, näsa och mun, och som intaga en kroppsställning, som en barbar sannolikt icke skulle hafva tänkt på att teckna, om han icke haft främmande mönster att följa. De senare sämre tecknade och sämre utförda ornamentsdjuren visa sig just genom sin kroppsställning härstamma från dessa.

När vi nu öfvergå till de som ytornament använda djurbilderna, måste vi skilja mellan ornamentiken under periodens början och dess slut. Gränsen kan sättas omkring slutet af sjunde århundradet. Ornamentiken har ett väsentligt olika utseende före och efter denna tidpunkt.

Under den äldre delen af folkvandringstiden (före omkr. 700) är grundmotivet i ytornamenten öfverallt detsamma som vi träffade i kantornamenten, *det liggande, från sidan sedda fyrfotadjuret.* Och vi skola finna, att de äldsta djurbilderna hafva det mest naturliga utseendet och äro bäst utförda, medan de yngre äro sämre utförda och hafva ringa eller ingen likhet med i naturen lefvande varelser, utan blott i allmänhet gifva föreställning om djur. Det råder i detta afseende full analogi mellan ytornamenten och de ornament vi förut betraktat.

Fullständiga och regelbundet byggda djur, som stå de romerska förebilderna nära, träffa vi endast under en mycket tidig del af folkvandringstiden.

På ett fragment af ett litet silfversmycke, som är funnet i Vestlandet i Norge och afbildadt i Norska fornminnesföreningens *Aarsberetning* för 1879, pl. VII, fig. 40, ser man två små liggande djurbilder, som likna de större kantbilderna på fig. 11 här ofvan. Hufvudet (det ena djurets hufvud är borta) är dock mindre stiliseradt, har en kort, naturlig form. Särskildt vill jag framhålla, att ögon, näsa och mun, trots figurernas litenhet, äro tydligt utförda. Detta smycke är funnet med andra saker, som nödga oss hänföra det till början af folkvandringstiden[1].

---

[1] Bl. a. en bronsspann, lik fig. 9, pl. 8 i Montelius, *Från jernåldern*, samt Rygh, *Norske Oldsager*, fig. 353. Se den nämnda *Aarsberetningen* sid. 235. En dylik bronsspann tillhör det ofvan omtalade belgiska fyndet från Samson, hvilket ej går längre ned i tiden än till midten af 6:te årh. Se not. 1, sid. 21.

Icke mindre än 10 regelbundet byggda lejonbilder förekomma bland andra ingraverade ornament på bågen och nedre plattan af en i Norge funnen silfverfibula, som är afbildad i Norska fornminnesföreningens *Aarsberetning* för 1882, pl. II, fig. 10. Detta spänne är af samma typ som det danska spännet fig. 11 här ofvan och täflar med detta i utseendets ursprunglighet; hela öfre plattan är täckt med fint utförda växtornament af samma slag som förekomma på en del af fig. 11, liksom de omgifvande knapparna på bägge spännena hafva samma utseende. Djurbilderna på det norska spännet äro också omsorgsfullt tecknade och alla detaljer äro utförda fint och tydligt. Man märker äfven på djurbilderna att den romerska konstens inflytande icke är aflägset[1].

Med dessa periodens början tillhörande smycken och deras i en ädel stil utförda ornament vilja vi sammanställa det här fig. 19 afbildade bågspännet af silfver. Det härstammar från en af de longobardiska grafvarna vid Cividale (se not 1, sid. 26) och måste således vara yngre än 568, men tillhör otvifvelaktigt 7:de årh. Till sitt yttre utseende är det nästan lika praktfullt som det nyss omtalade norska bågspännet eller spännet fig. 11. De inre ytorna äro förgyllda och de upphöjda listerna äro inlagda med niello. Men de ytorna täckande ornamenten förråda den från det romerska inflytandet aflägsnare tiden med försämrad smak. Vi träffa här samma motiv som på de nyss omtalade norska smyckena, det liggande djuret, sedt

---

[1] På bågen ser man fyra djur, hvilka (åtminstone af den på detta ställe något dunkla teckningen att döma) sakna hufvud; det synes ej hafva varit rum för hufvuden (jfr de två hufvudlösa lejonbilderna på fig. 11). Af de sex djurbilder, som pryda nedre plattan, äro fyra sammanställda med sina hufvud två och två sålunda, att två från sidan sedda djurhufvud tillsammans bilda ett manshufvud en face. På de två återstående djuren ser man kroppen från sidan, hufvudet ofvanifrån.

från sidan, men bilderna äro på fig. 19 skematiskt och nästan rått utförda. Hufvuden sakna andra detaljer än öga. Liknande bilder se vi på det fig. 20 afbildade spännet, som äfvenledes härstammar från de longobardiska graf-

19. 2/3.

varna vid Cividale[1]. Försämringen i stil i förhållande till de omtalade norska smyckena beror icke på olikheten i

[1] På nedre plattan af fig. 19 ligger ett fullständigt djur vid hvardera kanten; på tvären emellan dessa ligger ett tredje, som saknar framfot och främre delen af hufvudet; af det senare återstår en halfkrets (nacken) med ögat. Ofvanför finnas ornament, som kunna uppfattas som delar af djur, möjligen rester af djur, som på ett äldre original varit fullständiga. På bågen ligga två djur, som hafva hufvud (nästan kretsrundt), hals, framfot och en del af mellankroppen. På öfre plattan ser man till venster ett fullständigt djur med bredt, långt hufvud, till höger ett annat, som saknar framfot. — Originalet till

rummet, utan på olikheten i tid. På i Norden funna smycken, som kunna anses vara samtidiga med de longobardiska, träffa vi samma liggande djur i lika degenererad form[1].

---

fig. 20 är också af silfver, förgyldt och inlagdt med niello. På nedre plattan ligga två djur med ryggarna mot hvarandra. Hufvuden bestå af en halfkrets, som omsluter ögat; på bågen två djur alldeles lika dem på motsvarande ställe på fig. 19; på öfre plattan två djur, som vända ryggarna mot hvarandra och blott hafva bakfot (jfr fig. 21); hufvudet ser ut som på djuren på nedre plattan. Dessa halfrunda hufvud, bestående af en öppen halfkrets, som omsluter ögat, hafva uppstått af ett sådant hufvud som det man ser på de större djuren på fig. 12, derigenom att partiet framför den båglinie, som ligger bakom ögat, bortkastats (jfr Müller a. arb. sid. 50). — Originalet till fig. 19 tillhör museo civico i Triest och figuren är utförd efter fotografi, som blifvit mig förärad af svensk-norske konsuln i Venezia C. W. Lexow. Originalet till fig. 20 utgör ett af ett par alldeles lika spännen i museet i Cividale. I detta museum finnas ytterligare 4 par bågfibulor med djurornament, hvilka dock icke hafva den regelbundna form som ornamenten på de afbildade styckena.

[1] Ett bågspänne af samma typ som fig. 11 här ofvan, hvilket är funnet i Norge och afb. *Aarsberetning* 1877, pl. IV, fig. 17 har på öfre plattan regelbundet byggda och fullständiga djurbilder, hvilka icke stå urtypen närmare än bilderna på figg. 19 och 20. Djurhufvuden på denna fibula hafva samma halfkretsform som hufvuden på fig. 20, men bågen är framtill försedd med en tvärlinie, så att hufvudet har formen af en halfcirkel med sin diameter och en punkt (ögat) i. Jfr f. ö. fig. 1 här ofvan (med två gripar) och svärdsdoppskon Montelius *Atlas* fig. 414. Den senare kan ej vara yngre än 7:de årh. på grund af de på den förekommande växtornamenten (jfr not. 3, sid. 2). Det är likväl sällan vi träffa så regelbundet byggda djurbilder som ytornament, vanligen hafva de blifvit stympade eller på annat sätt oregelbundna för att passa till rummet. Som kantornament träffar man dem deremot oftare. Till de exempel vi i det föregående påpekat vilja vi här ytterligare lägga: Montelius, *Från jernåldern*, pl. 7, fig. 3, pl. 5, fig. 10, Rygh, *Norske Oldsager*, fig. 256 och isynnerhet fig. 261 (allesammans bågfibulor). — När vi föredragit att här afbilda de longobardiska smyckena framför nordiska, beror det derpå, att de förra utan vidare äro daterade.

Ännu råare äro de djurornament, som man ser på det fragment af ett bågspänne, som är afbildadt fig. 21. Det kan dock icke vara något tvifvel om, att vi här hafva en barbarisering af samma motiv, som vi funno på de

20.

förut beskrifna smyckena: det liggande djuret. Kompositionen är densamma som på öfre plattan af fig. 19[1].

[1] De två djuren på fig. 21 kunna uppfattas som en ytterligare barbarisering i förhållande till djuren på öfre delen af fig. 20. Hufvudena med de långa käkarna hafva troligen utvecklats ur griphufvud. Jfr de öfversta djuren på fig. 14.

— Äfven originalet till fig. 21 är longobardiskt; det är funnet vid Aqvileja, der man upptäckt flere longobardiska grafvar.

En afvikelse från den vanliga regeln, att djuret ses från sidan, träffa vi på fig. 22, som föreställer de bevarade fragmenten af ett Köpenhamns museum tillhörigt bågspänne af silfver med pånitade djurbilder. På nedre delen af detta spänne se vi ett fyrfotadjur, som vänder ryggen uppåt och sträcker ut fötterna. Men detta är samma djur, som vi vanligen se från sidan, framställdt sådant, som konstnären föreställde sig att det skulle se ut, sedt ofvanifrån. Platsen eller ytan, der bilden är anbragt, har intet

21.

inflytande haft på formen; den onaturliga ställningen visar derför, hur litet man vid dessa ornament tänkt på verkligen lefvande varelser; man har blott tänkt på den bild man hade framför sig och ville kopiera[1]. Tyvärr är djurets hufvud afbrutet och saknas. — Djuret, som vi se på öfre plattan, är tydligen en hippokamp och vi hafva alltså i denna figurs förekomst på ett rent germanskt smycke af typ, tillhörande folkvandringstiden, ett bevis för att de från

[1] Anologi härtill har man i bilderna på runstenarna. Se H. Hildebrand, *Månadsbladet* 1875, sid. 506. Det bekanta »krypdjuret», som utgör grundmotivet i de skålformiga spännena (Vedel, *Bornholms Oldtidsminder*, sid. 165, och *Aarböger for nordisk Oldkyndighed* 1890, sid. 50) är ingenting annat än ett ofvanifrån sedt fyrfotadjur, som

Romarne lånade djurornamenten icke försvunno ur Germanernas konst med det romerska inflytandets upphörande[1].

De stympade och förvirrade djurornamenten förutsätta naturligtvis de fullständiga och regelbundet byggda djurbilderna. Det är isynnerhet en omständighet, hvilken sammanhänger med allmänna försämringen i stil och smak, som framkallat dessa stympade djurbilder, hvilka uppträda redan under en tidig del af folkvandringstiden. Under den romerska perioden användes djurornamenten på ett måttfullt sätt. När de användes att pryda en yta, anbragtes de liksom i den romerska ornamentiken på det inre af ytan och rummet närmast omkring lemnades tomt. Under folkvandringstiden se vi en sträfvan att låta ornamenten utbreda sig öfver hela ytan; ornament anbragtes icke blott på midten af ytan, utan utbreddes i kanter och vinklar, ingen del lemnades tom[2]. För att kunna tillfredsställa denna smak, nödgades man forma djurbilderna efter det rum, som skulle prydas. Kroppen stympades, lemmarna bragtes i onaturliga lägen, förlängdes eller förkortades, stympades eller utlemnades helt och hållet. Men äfven i dessa förvirrade djurornament kan man igenkänna det lånade motivet, det liggande lejonet eller gripen. Det är blott förvirringen och oredan, som äro det originela i denna ornamentik.

På det så ursprungliga spännet fig. 11 ser man tre

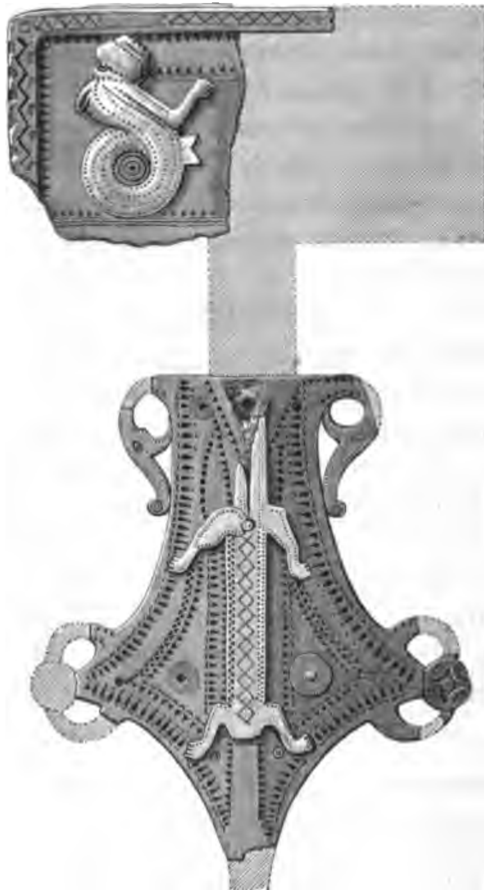
---

vanligen är framställdt från sidan. Andra analogier träffar man i irländska och angelsaksiska manuskript. I Cod. Aureus i kongl. biblioteket i Stockholm, Westwood pl. II, ser man en djurfigur, som till form och ställning mycket liknar »krypdjuret», *Aarböger* 1890, fig. 16. — Såsom ett annat exempel från folkvandringstiden kunna vi hänvisa till det lilla silfversmycket, Rygh *Norske Oldsager*, fig. 312.

[1] Jfr figg. Engelhart, *Thorsbjerg Mosefund*, pl. 6, fig. 1 och pl. 11, fig. 47. — Originalet till fig. 22 är funnet tillsammans med ett annat spänne af brons, nästan alldeles likt Rygh, *Norske Oldsager*, fig. 248.

[2] Jfr Müller, a. arb. sid. 51.

på grund af rummet stympade djur. Vi hafva förut talat om dem (not. 1, sid. 27), och vilja här blott anmärka, att de stympade ornamentens enkla och lätt begripliga form visar, att vi äro i början af en utveckling. Redan

22.

på spännet fig. 12, hvilket, ehuru otvifvelaktigt yngre än originalet till fig. 11, dock tillhör en tidig del af perioden, se vi till hvilken förvirring tillämpningen af den ofvannämnda principen snart ledde. Alla ytor äro öfver-

täckta med djurornament. På midten af öfre plattan ser man ett regelbundet bygdt hufvud ofvanifrån samt på ömse sidor ett hufvud med vidt uppspärrade käftar, likt det, som skjuter fram på kanten af spännets nedre del: vid hvardera tvärändan ser man två djurhufvud med långa, sammanslingrade käkar, som äro skilda från bakhufvudet, hvilket består af en halfkrets omslutande ögat (jfr djuret, som ligger utanpå kanten); de till dessa hufvud hörande kropparna ligga längs längdsidorna och äro försedda med extremiteter, som hafva klufna fötter. På nedre plattan ligga två djur med ryggarna mot hvarandra; bakhufvudet ser ut som på de nyss beskrifna djuren, men den derifrån skilda främre delen har formen af ett näbb (griphufvud); främre extremiteterna skjuta ut i sidovinklarna och äro stympade; deremot äro bakfötterna starkt förlängda och rigtade nedåt, för att kunna fylla den spetsiga vinkeln. På bågen äro ingraverade fragment af djur utan ordning (man ser två halfcirkelformiga hufvud, flere figurer, som kunna uppfattas som fötter)[1]. — Dr Müller har på ett träffande sätt förklarat uppkomsten af sådana lösryckta ornament, som de sistnämnda (på fibulans båge) af det tekniska förfarandet vid bildernas utförande i metall. Icke blott bildernas konturer framställdes genom inristade, starkt fördjupade linier, utan äfven deras olika delar, hufvud, kropp och lemmar, utmärktes på detta sätt. En följd häraf var, att bilderna sågo ut som om de voro sammansatta af från hvarandra skilda delar, och dessa senare uppfattades som sjelfständiga or-

---

[1] Vi hafva lånat det hufvudsakliga af beskrifningen liksom sjelfva figuren från Müllers arbete *Om Dyreornamentiken* (se detta, sid. 65, not.). Något bättre exempel torde knappt finnas. Andra exempel på dylika förvirrade dekorationer se Rygh, *Nordiske Oldsager*, figg. 257, 258, 259, Montelius, *Från Jernåldern*, pl. 6, fig. 4. På sistnämnda spänne, som är funnet i Vermland, förekommer ett djur med särskildt tydligt griphufvud.

namentala element (a. arb. s. 49). Men härvid har utan tvifvel bruket att öfverlässa ytan med djurornament varit en medverkande orsak. Man kan lämpligt jämföra denna ornamentik med den fornnordiska skaldepoesien. I denna är välklangen hufvudsaken. För dess vinnande sönderbrytes den naturliga språkformen och satserna slingras in i hvarandra. För den som icke är synnerligen förtrogen med detta slag af poesi, ser en skaldevers ut som en samling ord utan inre sammanhang. För att tillfredsställa sin smak för en allt öfvertäckande ornamentik hafva folkvandringstidens konstnärer hopat djurbilderna, förvridit deras lemmar och slingrat dem in i hvarandra; dekorationen har tett sig för betraktaren som en samling djurkroppar och djurlemmar utan ordning eller sammanhang. På grund häraf har man betraktat delar af djur, deras lemmar och hufvud, som sjelfständiga dekorativa element och begagnat dem som sådana liksom stjernor, rosetter och dylika figurer begagnas i andra stilperioder[1].

Med det anförda torde det vara tillräckligt ordadt om de upplösta ornamenten. Den upplösta ornamentiken saknar intresse. Den gifver blott intryck af oreda och sönderstyckning och i densamma saknas alltså de väsentligaste och mest elementära vilkoren för åstadkommande af det, som just utgör ornamentikens uppgift. Den ledde icke heller till uppkomsten af något nytt. Djurornamen-

[1] Några exempel må anföras: En bågfibula i museet i Cividale är prydd med tre par djurlemmar, med fötter, som likna tassar; en pyramidformig knapp i samma museum har som prydnad på hvarje sida två fötter; en fibula i museet i Brescia har inga andra prydnader än två djurfötter; och samma dekoration förekommer på en fransk fibula i museet i S:t Germain; på det i föregående not omtalade vermländska spännet förekommer på öfra plattan ett virrvarr af djurfötter; en S-formig fibula i Sir John Evans' samling nära London är prydd med en mängd djurfötter och djurhufvud, blandade om hvarandra, utan spår af någon kropp. — Jfr f. ö. Müller, a. arb. s. 49.

tens upplösning har emellertid icke, såsom man föreställt sig, haft motivens ödeläggande till följd. Ty vid sidan om de upplösta ornamenten brukades alltjämt de sammanhängande och fullständiga djurbilderna[1].

Undersökningen af de som ytornament använda djurbilderna gaf alltså samma resultat som undersökningen af kantornamenten. Vi träffade samma typ, det från sidan sedda liggande fyrfotadjuret, hvars urbild varit ett allmänt romerskt motiv, det liggande lejonet eller gripen. En gång träffade vi visserligen ett fyrfotadjur, som intog en annan ställning (fig. 22), men man ser lätt att det vanliga motivet legat i konstnärens tankar; detta ornament visar ett naivt försök att skapa något nytt, hvilket liksom alla andra förändringar, som djurornamenten undergått under barbarernas händer, ledde till ett aflägsnande från det naturliga. Vi hittade på samma utpregladt germanska smycke som den sistnämnda bilden ett annat ornamentsdjur från den romerska perioden, hvilket likväl hör till dem, som snart tappats bort i likhet med alla andra från Romarna lånade ornamentsdjur med undantag af lejonet och gripen[2].

---

[1] Originalet till fig. 12 med sina starkt upplösta ytornament är t. ex. otvifvelaktigt äldre än de figg. 19—20 afbildade fibulorna med sammanhängande djurbilder. Ofta förekomma fullständiga och starkt sönderstyckade djurornament vid sidan om hvarandra på samma föremål. Se t. ex. den i norska fornminnesföreningens *Aarsberetning* 1877, pl. IV, fig. 17 afbildade, här ofvan not 1, sid. 48 omtalade fibulan.

[2] Ännu allmännare än lejonet och gripen är delfinen i den antika konsten, och detta ornamentsdjur förekommer också här i Norden under den romerska perioden på fornsaker, som anses vara afgjordt inhemska arbeten (Henry Petersen i *Nordiske Fortidsminder*, I, sid. 11). Men delfinen hör till de senare borttappade djuren. Hvad de groteska figurer, som förekomma på fibulan Norska fornminnesföreningens *Aarsberetning* 1888, pl. II, fig. 7 (reproducerad i *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift,* h. 23, 1891, fig. 27, sid. 150) kunna

Med undantag af de rester af djur, som förekomma på en del rembeslag, tillhöra alla de i det föregående omtalade germanska djurornamenten tiden före omkring år 700. Vi träffade dem nästan endast på spännen, hvilka just tillhöra 6:te och 7:de årh. Vår framställning utgör således en redogörelse för den germanska djurornamentiken under de två första århundradena af folkvandringstidehvarfvet. Om vi vilja i få ord skildra denna ornamentiks uppkomst och utveckling intill den nämnda tidpunkten, kunna vi uttrycka oss sålunda. Germanerna upptogo i sin konst jämte andra romerska element äfven romerska ornamentala djur. Så länge ett friskt tillflöde af romerska konst- och industriartiklar egde rum, kopierade barbarerna de romerska mönstren, hvarför vi under tiden för det romerska inflytandet endast träffa djurformer, som stå de romerska nära. När denna källa upphört att flöda, öfvergaf man ingalunda de lånade motiven, men man var hänvisad att kopiera sina egna kopior. Följden blef att djurornamentiken erhöll ett utseende, som mer och mer aflägsnade sig från de romerska förebilderna. Detta är hela sammanhanget, och kriteriet på rigtigheten af denna teori är, att de bäst utförda djurornamenten, som mest likna de romerska, träffas på föremål, som visa sig äfven i andra afseenden stå det romerska inflytandet nära, medan de senare utförda, som aflägsnat sig från urbilderna, träffas på föremål, som antingen kunna bevisas vara sena eller genom hela sitt utseende visa sig tillhöra en tid, från hvilken det romerska inflytandet ligger långt tillbaka. Något nytt skapades icke under denna del af folkvandringstiden. Man kopierade

---

vara, kan jag icke afgöra. Figurerna synas för egendomliga för att vara barbariska nyskapelser. Man kommer närmast att tänka på delfiner. Vi kunna emellertid saklöst lemna dessa fotlösa djurbilder ur betraktelsen här, då vi icke återfinna denna form på något annat monument under folkvandringstiden.

de lånta motiven till dess nästan hvarje detalj, som erinrade om urtyperna, det romerska lejonet eller den romerska gripen, utplånats, men grundformen förblef densamma. Inga nya karakteristiska och konstanta former utvecklades. Man kan säga, att den germanska djurornamentiken under de två första århundradena af folkvandringstiden är en romersk djurornamentik i djupaste förfall[1].

Om man frågar, huruvida djurornamentiken spelat någon stor roll i Germanernas konst under det i fråga varande tidehvarfvet, måste man svara nej. I hela mellersta Europa, der så ofantligt många fynd från denna tid äro kända, har man endast träffat några få föremål, som äro prydda med djurbilder. Något allmännare synas djurornament hafva varit i bruk hos Longobarderna. De talrikaste exemplen har man från Norden, men vi böra besinna, att de här företrädesvis förekomma på ett visst slag af fibulor af typ som fig. 11, som har varit särskildt omtyckt här; till sjelfva typen höra ursprungligen djurbilder på kanten af nedre delen, och det synes som om dessa äfven framkallat de djurbilder, som förekomma på de öfriga delarne[2]. Konstindustriens utöfvare under folkvandringstiden egde icke förmåga att åstadkomma teck-

[1] Utom de här ofvan omtalade exemplen på djurornamentik i mellersta Europa från detta tidehvarf, känner jag endast ett ytterligare, nämligen ett i museet i S:t Germain tillhörigt beslag till en svärdsslida, som enligt Müller a. arb. s. 54, not. 3, är prydt med ett liggande djur. Detta stycke har undgått mig vid mina besök i S:t Germainmuseet. — Jag bortser här från den allmänt förekommande djurornamentik, som består i ändars och utsprångs omskapande till djurhufvud. Om detta slag af djurornamentik skola vi särskildt tala i slutet af denna afhandling.

[2] Öfver 50 exemplar af denna typ äro kända i Norge enligt Rygh, *Norske Oldsager,* anm. till figg. 228—266. I Danmark äro tre kända, alla tre omtalade här ofvan. — Typen är således företrädesvis norsk. Det bör observeras, att den ofvan fig. 15 afbildade fibulan äfven på ytan har djurornament.

ningar, föreställande lefvande varelser på ett sådant sätt, att bilderna genom lif och naturtrohet kunde glädja ögat; det vittnar om Germanernas naturliga skönhetssinne att de framför råa djurbilder föredrogo de lättare utförda lineära ornamenten. Först när djurornamenten antagit en form, som närmade sig de lineära, blefvo de allmänna. Genom en enkel förändring af de äldre motiven skapades nämligen mot slutet af folkvandringstidehvarfvet en ny, karakteristisk, nationelt germansk djurornamentik, som ingalunda står närmare naturen än den, vi förut skildrat, men som just derför att ett korrekt utförande icke erfordrade någon större konstnärsskicklighet, i prydlighet öfverträffar den äldre och derför också vunnit en allmännare spridning.

Hur stympade och vanställda de under den äldre delen af folkvandringstiden förekommande djurbilderna än äro, är grundformen, som vi sågo, dock städse densamma, de gifva alltid föreställning om ett liggande djur i en viss ställning. Helt annorlunda se de djurbilder ut, som vi träffa från och med slutet af det 7:de århundradet. Grundformen är nu det böjda och slingrande bandet. Djuren gifva närmast föreställning om ormar, men att ormen icke är det till grund liggande motivet, är, såsom Hildebrand visat, klart deraf, att djuren vanligen äro utrustade med lemmar, oftast långa och slingrande liksom sjelfva kropparna. Äfven då lemmar saknas, angifver hufvudets form, att det icke är ormar man velat afbilda.

Vi sågo, huru sparsamt djurbilder förekommo under den äldre delen af perioden, särskildt i mellersta Europa. Men lika sällsynta de äldre djurornamenten äro här, lika allmänna äro de ormlika. De slingra sig fram på svärdets fäste, på söljor och beslag, på knappar, fibulor och andra smycken af ädla och oädla metaller. Det rikaste

materialet för kännedomen om folkvandringstidens konst härstammar just från mellersta Europas grafplatser[1]. Då man på fornsaker från dessa träffar nästan uteslutande djurornament af det bandformiga slaget, samt man på ett ovetenskapligt sätt hopblandat fynden utan att skilja på gammalt och ungt[2], så hafva de ormlika djuren betraktats som karakteristiska för hela perioden och äfven som Germanernas enda djurornamentik, då man icke tillagt någon betydelse åt de få former af annat slag, som anträffats. Häraf härleda sig alla de vilda teorierna om denna »drak- och ormornamentiks» härstamning från Hinduerna eller öfverhufvud från orienten eller till och med från det ariska urhemmet[3]. Men äfven för en sådan forskare som Lindenschmit, som eger för stor kännedom om de allmänna arkeologiska förhållandena för att hängifva sig åt dylika spekulationer, äro de bandformiga djuren stilens början och slut under merovingertiden; han härleder också den germanska djurornamentiken ur bandmotiv[4].

---

[1] Mr A. Bertrand räknade år 1879 omkr. 600 merovingiska grafplatser inom ett område motsvarande Cæsars Gallien. *Les bijoux de Jouy-le-Comte* i *Revue Archéologique* 1879.

[2] I äldre tider hafva endast få fynd blifvit behandlade på ett vetenskapligt sätt, derigenom att innehållet från hvarje graf behandlats som ett särskildt fynd. De stora fynden från Nordendorff i Bayern och Charnay i Burgund, som omfatta en tid af tre hundra år, d. v. s. hela folkvandringstiden, äro ohjelpligen förlorade för kronologiska undersökningar. På senare tiden synes man hafva kommit till bättre insigt på kontinenten. På de senare åren hafva ett par grafplatser blifvit på ett tillfredsställande sätt undersökta; dessa omfatta dock endast kortare perioder.

[3] Om dessa teorier se dr Müllers utförliga redogörelse a. arb. s. 10 ff. Liknande uttalanden kan man träffa på äfven i den senaste arkeologiska literaturen. Se de Baye, *Industrie Anglosaxonne,* Paris 1889, sid. 94.

[4] Jfr Müller, a. arb. sid. 12, samt Lindenschmit, *Die Vaterländische Alterthümer zu Sigmaringen,* Mainz 1860, sid. 110 f. Lin-

Dr Müller visar sig icke heller ega någon rigtig uppfattning af sammanhanget, när han härleder de bandlika djurens uppkomst från figurernas utförande med tråd och perlor i guldarbetena eller när han beträffande djurornamentiken i mellersta Europa säger, att det i synnerhet är »den hyppigere Anvendelse af slyngede og flettede Baand der giver Dyreornamentiken paa Fastlandet en særegen Charakter» (a. arb. s. 52 och 56). Bandflätningarna äro icke utmärkande för ett visst område, utan för en viss tid, som är särskildt representerad genom rika fynd i mellersta Europa. Och hvad de bandformiga filigrandjuren beträffar, äro inga bevis lemnade, att de uppträda tidigare än de på annat sätt utförda djurslingorna.

Begge de sistnämnde lärde hafva försummat uppfylla den första regeln i all historisk forskning, nämligen att fastställa kronologien. Resultatet af deras betraktelser öfver folkvandringstidens djurornamentik har derför icke heller blifvit tillfredsställande.

Oaktadt allt hvad som skrifvits och publicerats om de arkeologiska förhållandena under folkvandringstiden af Tyskar och Fransmän, som äro i besittning af det hufvud-

---

denschmit, som först framställde sin åsigt 1851, fasthåller ännu densamma. Se *Handbuch,* sid. 505. Han anför som bevis för stilens höga ålder ett fynd från en grafhög vid Wiesenthal i Baden, hvilket innehöll saker af rent germansk karaktär, remändar med djurslingor m. m. samt skärfvor af det finaste romerska lerkärl. Det är på dessa senare L. stöder sin mening att fyndet tillhör 5:te årh. Enligt min mening är detta fynd icke äldre än 700. De romerska lerkärlsfragmenten bevisa ingenting. I ett land, som så öfverflödar på minnen från den tid, då Romarna innehade detsamma, kunna några skärfvor af ett romerskt lerkärl anträffas hvar som helst. Äfven om ett romerskt lerkärl varit afsigtligt nedsatt i grafven, så kan det förut vara hittadt i en romerk graf och af hittaren användt ånyo som grafkärl. Germanerna voro stora grafplundrare, som icke skonade sina egna stamförvanters grafvar, långt mindre grafvar, som voro hvilorum för en befolkning af annan nationalitet.

sakliga materialet, kan man säga, att denna period ännu är ett ouppodladt fält. Museerna fyllas år för år och literaturen växer, men man kommer icke utöfver torra beskrifningar och vår kännedom om periodens kulturutveckling ökas icke. Orsaken är, såsom redan antydt, det föga metodiska sätt, på hvilket grafundersökningarna verkställas. Om blott ett enda af de stora fynden, som omfatta föremål från hela perioden, hade blifvit rätt behandladt, sålunda att hvarje grafs innehåll bevarats för sig, skulle uppslaget varit gifvet till lösningen af de flesta frågor, hvilkas besvarande är af vigt för kulturhistorien.

Men oaktadt materialet är odugligt för finare kronologiska distinktioner, kan man likväl komma till vissa allmänna resultat. Vanligen har allt, som hittats på ett graffält, betraktats som en enhet. Genom att sammanställa flere smärre fynd, som blott omfatta ett fåtal grafvar från en kortare period, kan man bilda sig en allmän föreställning om kulturens förändringar. Utgångspunkten är nämligen gifven i den romerska periodens stil. En fast hållpunkt lemna också de numer icke så fåtaliga longobardiska fynden. Ett vigtigt hjelpmedel äro naturligtvis mynten, som alltid lemna en säker datering i en rigtning[1]. Af stort gagn äro också jämförelser med daterbara kristna monument. Ett annat hjelpmedel äro de kristna symbolerna, som ofta förekomma på föremål från slutet af perioden. Deremot lemnar grafskicket i allmänhet inga upplysningar; kristendomens antagande har ingenstädes haft till följd någon förändring i detta. Den

---

[1] För en datering nedåt i tiden äro mynten i allmänhet oanvändbara. Ett undantag från den allmänna regeln bilda likväl de gotiska mynten, ty dessa hafva troligen haft endast en jemförelsevis kort omloppstid. De förekomma emellertid sällan. Annars äro endast större myntfynd, som innehålla en sammanhängande serie, användbara för datering nedåt i tiden. Det yngsta kan här anses beteckna tidpunkten, då nedläggningen skedde.

longobardiske krigaren, om hvars förhållande till den kristna religionen det på hans drägt fastsydda korset bär vittne, har jordats på samma sätt som hans hedniska förfäder, och likaväl som dessa äfven fått sina vapen och dyrbaraste smycken med sig i grafven. Detsamma är förhållandet hos Frankerna och de öfriga sydgermanska stammarna samt Angelsaksarna. Det är icke vår mening att här framlägga alla resultaten af våra studier i folkvandringstidens kronologi, men vi hafva velat lemna dessa antydningar för att visa, att man trots materialets erkändt dåliga beskaffenhet likväl kan afgöra hvad som hör till periodens början, dess midt och dess slut. Särskildt är slutet af perioden lätt att karakterisera. Det är då som äfven i fornsakerna följderna af en innerligare förbindelse mellan Germanerna och deras romanska grannar och undersåtar börja visa sig[1].

23.

Att de bandformiga djurbilderna tillhöra slutet af perioden, d. v. s. slutet af 7:de och 8:de århundradet, derom kunna vi öfvertyga oss genom en granskning af de föremål, på hvilka vi träffa dessa. Vi börja vår granskning söderifrån med Longobardernas smycken. Vi träffa här de bandformiga djurbilderna på de s. k. longobardiska korsen. Dessa träffas mycket ofta i grafvarna, omkring ett hundra äro kända, och en stor del af dem äro prydda med djurslingor. Fig. 23 återgifver en djurslinga på ett kors, som tillhör museet i Bergamo och är funnet

[1] Murade grafvar och sarkofager äro dock karakteristiska för slutet af perioden; de förekomma likväl icke allmänt och vid sidan af dem träffar man grafvar af den äldre formen, i hvilka skeletten ligga lösa i jorden.

i en graf i närheten af denna stad. Dessa kors hänvisa till en sen del af folkvandringstiden, då kristendomen redan hunnit djupt intränga i folkets medvetande och beherskade dess föreställningar[1].

Gå vi norr om Alperna träffa vi först i Schweitz en rad af fynd, som äro mycket upplysande för kännedomen om 8:de århundradets stil. Dessa fynd omfatta utbytet från ett mindre antal grafvar och grafgodset visar alltigenom samma karaktär. De vigtigaste af dessa fynd äro: Fyndet från Bel-Air i Lausanne, publiceradt af Troyon, det från Elisried i Bern, publiceradt af dr von Fellenberg, samt det från Kaiser-Augst i Basel, publiceradt af

[1] Dr Paolo Orsi har behandlat dessa smycken i en särskild afhandling *Di due crocette auree del museo di Bologna*, Bologna 1887 (aftryck ur *Atti e memorie della R. Deputazione di storia patria per le provincie di Romagna, III serie, Vol. V)*. Dr Orsi har med öfvertygande skäl visat, att korsen äro longobardiska och icke gotiska. Han kände 86, men jag har påträffat åtskilliga, som dr Orsi icke omtalar. 12 äro afbildade i Orsis afhandling och 18 hos baron de Baye, *Industrie longobarde*, pl. XIII—XV. Det kors, på hvilket slingan fig. 23 förekommer, är afbildadt hos begge dessa författare; hos Orsi är afbildningen dålig, gjord efter en kalkering, och de Bayes afbildning föreställer korset från baksidan. Fig. 23 är efter min egen teckning tagen 1890. Korset är funnet med två sporrar, som äro belagda med silfver med utskurna figurer; dessa sporrar hänvisa till en sen del af perioden. — Det är sällan man träffar någon fullständig djurslinga på dessa kors. De bestå af tunnt guldbleck och äro utklippta ur större stycken, i hvilka dekorationen inslagits med stämpel. Vid utklippningen hafva ornamenten stympats. På det kors, från hvilket vi hemtat fig. 23, är samma teckning upprepad flere gånger, men endast en slinga är fullständig. — Äfven på andra daterbara longobardiska föremål träffa vi djurslingor, nämligen på med silfver belagda beslag af jern i fyndet från Testona (s. 15 not 1 a. arb. Tav. IV), samt på ett museet i Brescia tillhörigt rembeslag af brons, afb. hos Undset a. st. (s. 15 not 1) fig. 1. På den ena sidan förekommer på den runda ytan på midten ett stående djur, som böjer hufvudet tillbaka och utan tvifvel skall föreställa lammet. Denna bild är mycket grundt ingraverad, så att dr Undset icke sett den.

prof. Meyer von Knonau[1]. Detta senare är mer omfattande än de två förstnämnda. Härtill kommer ett fynd från en ort Fetigny i kanton Freiburg, hvilket förvaras i museet i staden af samma namn, men ännu ej är publiceradt. En blick på de taflor, som åtfölja de öfver de tre förstnämnda fynden utgifna afhandlingarna, är tillräcklig för att öfvertyga om, huru aflägsna dessa fynd äro från den tid, då Romarna voro det i modets och konstens verld tongifvande folket. Vi träffa nya former, en ny teknik och en ny ornamentik. Utmärkande för dessa fynd och deras tid äro: runda fibulor af guld- eller bronsbleck, oftast besatta med ädla stenar; vanligen små glasögonformiga fibulor, af brons eller jern; stora bältespännen af brons och jern; i tekniskt afseende är en nyhet beläggning med silfverbleck, uti hvilket ornament utskurits i motsats till ett äldre förfarande, som brukades af Romarna och som bestod i att figurerna först ingraverades i det föremål, som skulle prydas, och derefter metallen inlades i fördjupningarna. Kristna symboler, korset och fisken, förekomma ofta, äfvensom växtornament och (mera sällan) djurbilder, lånade från den samtida kristna konsten (se not. 1, sid. 3)[2]. Bland ornamenten spela bandformiga djur och flätade band hufvudrollen[3].

---

[1] Frédéric Troyon, *Description des Tombeaux de Bel-Air,* Lausanne 1846; dr Edm. v. Fellenberg, *Das Gräberfeld von Elisried*, Zürich 1886; G. Meyer von Knonau, *Alamannische Denkmäler in der Schweitz,* Zürich 1873 och 1876.

[2] På en sölja, afb. Fellenberg a. arb. pl. VII, fig. 4, förekommer ett djur, stående med hufvudet böjdt tillbaka, hvilket har likhet med djurbilder, som anträffas i samtida manuskript. På söljan har det dock blifvit något stiliseradt i likhet med de vanliga bandformiga djuren. Djuret intager samma plats, som på andra sådana söljor upptages af ett kors, se Fellenberg, a. arb., pl. VII, fig. 1, och Baudot, a. arb., pl. VI, fig. 2. Jag förmodar derför, att bilden på den nämnda söljan hos Fellenberg skall föreställa lammet.

[3] När jag hänför dessa fynd, hvilkas ålder utgifvarna bestämt

Vi afbilda i fig. 24 en jernsölja, belagd med silfverbleck, från Fetigny, i fig. 25 ett jernbeslag från samma fynd, begge efter fotografi, samt i fig. 26 en annan med silfverbleck belagd jernsölja efter en teckning hos Fellenberg, a. arb. pl. VIII, fig. a[1].

Gå vi vidare till Tyskland, Frankrike och Belgien, behöfva vi icke här granska några särskilda fynd, utan begagna oss af det vunna resultatet och säga, att vi i dessa länder träffa de bandformiga djuren på samma slag af föremål, som vi funno vara karakteristiska för de gran-

---

med ledning af historiska undersökningar, hvilka icke kunna gifva något pålitligt resultat, till 8:de årh., stöder jag mig på en mängd grunder, hvilka det blefve för långt att här utveckla. Jag vill blott nämna, att Troyon, efter det hans afhandling utgifvits, öppnade ännu några grafvar vid Bel-Air och i en af dem fann karolingiska mynt, enligt abbé Cochet, *Normandie souterraine*, 2 éd., s. 314. Vidare har abbé Cochet sjelf en gång under en af de för slutet af folkvandringstidehvarfvet egendomliga, stora bronssöljorna funnit 5 merovingiska mynt, som tillhöra 7:de och början af 8.de årh., a. arb. s. 299. — Emellertid kan det icke nekas, att fyndet från Kaiser-Augst delvis har en något från de öfriga afvikande karaktär, så att jag är böjd sätta detta fynds början till slutet af 7:de årh. De för den äldre delen af folkvandringstiden så karakteristiska S-formiga fibulorna äfvensom bågspännen saknas i dessa fynd. — Jag är icke ensam om min åsigt att särskildt sådana fynd som de från Elisried och Fetigny tillhöra 8:de årh. A. Essenwein har publicerat ett liknande fynd från Rhenprovinsen under titel: *Karolingische Goldschmiedarbeiten* i *Mitteilungen aus dem germ. Nationalmuseum,* I, sid. 137 ff. Han anför dock inga grunder för en sådan tidsbestämning. Äfven om dessa fynd räcka ända in i karolingiska tidehvarfvet, så är dock i fornsakernas stil ingenting, som påminner om det vi vanligen mena med karolingisk stil. — Äfven abbé Cochet synes hänföra de stora jernsöljorna med silfverbeläggning till 8:de årh. a. st. s. 435 ff.

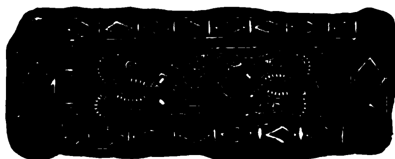
[1] Fig. 24 b är den från sin plats lösta silfverbeläggningen på hälften af ringen af söljan fig. 24 a. Det fig. 25 afbildade beslaget har troligen hört till samma bälte som orig. till fig. 24 a. — Till söljan fig. 26 hör ett motbeslag, identiskt med det afbildade. Sölja och beslag hafva tillsammans en längd af omkr. 33 cm.

24 a.

24 b.

25

skade schweitziska fynden. De bandformiga djurbilderna måste alltså äfven i dessa länder tillhöra tiden från slutet af det 7:de århundradet[1].

26.

[1] I främsta rummet vilja vi nämna det stora fyndet från Reichenhall, publiceradt af den, som uppgräft det, Chlingensperg-Berg, *Das Gräberfeld von Reichenhall in Oberbayern,* Reichenhall 1890. Detta fynd karakteriseras just af sina många beslag och smycken af jern

Fortsätta vi slutligen vår granskningsfärd till Norden, träffa vi visserligen icke här den mängd föremål, prydda med bandformiga djurbilder, som i mellersta Europa, då fynd från slutet af folkvandringstidehvarfvet ju äro jämförelsevis sällsynta i Norden. Men vi träffa desto mer karakteristiska exempel här i Ulltunafyndet, som alla äro ense hänföra till en tid, som ligger nära vikingatiden (fig. 36), i det icke mindre präktiga, ännu något yngre Vendelfyndet samt i ett fynd från Vallstenarum på Gotland, hvilket, ehuru äldre än fynden från Ulltuna och Vendel, otvifvelaktigt icke är äldre än omkr. år 700 (figg. 28 och 29)[1].

Vi finna alltså att de bandformiga djuren äro allmänna i fynd från slutet af folkvandringstidehvarfvet. Men att de endast tillhöra denna del af perioden framgår deraf, att de aldrig träffas i fynd eller på föremål,

---

med silfverbeläggning och utskurna bandformiga djurbilder. Äfven talrika föremål af brons äro prydda med djurslingor, äfvensom flätade band förekomma ofta i detta fynd, som är samtidigt med de omtalade schweitziska fynden. Liknande beslag af jern, prydda med djurbilder: se Lindenschmit, *Alterthümer,* II, 8, 6, 7 och 10, III, 4, 5, 5 och 6 (från Würtemberg), III, 11, 6, 5 (från Rhenhessen). Andra exempel: stor bronssölja, hvars beslag och ring äro höljda med djurslingor. Lindenschmit, *Handbuch,* fig. 345 (från Würtemberg), glasögonf. spänne af brons. Baudot, a. arb., pl. XIV, fig. 3, stor bronssölja med tillhörande bronsbeslag, prydt med ett kors, *Collection Caranda,* pl. XXVI, stor bronssölja med flätadt band vid sidan om bandformiga djurbilder, *Coll. Car.,* pl. M. Knappar och andra små föremål, som i fynden åtfölja dessa större föremål, äro allmänt prydda med djurslingor. Se t. ex. Essenwein, a. afh., fig. 23 och 24 och *Catalog der Sammlungen der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich,* III, sid. 8 och Pl. 150.

[1] Ulltunafyndet är publiceradt af B. E. och H. Hildebrand. *Teckningar ur Statens Historiska Museum,* h. 1, pl. 1—9 (se också Montelius' *Atlas,* figg. 415, 420—22); Vendelfyndet af Hj. Stolpe och H. Hildebrand i *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige,* Bd 8, I; Vallstenarumfyndet af B. E. och H. Hildebrand i *Teckningar* etc., h. 3, sid. 8—9.

som måste hänföras till den äldre delen af folkvandringstiden. Vi träffa dem t. ex. icke i det till en tidigare del af folkvandringstiden hörande fyndet från Beckum i Westfalen (se not. 2, sid. 10), oaktadt till detta talrika föremål höra, som lämpligen kunnat prydas med dessa bilder; vi träffa dem icke på de S-formiga fibulorna, under det att

27.

i yngre fynd lika små föremål nästan regelbundet äro prydda med djurslingor; vi träffa vidare bandformiga djurbilder ytterst sällan på bågfibulor och endast på sådana exemplar, som vi äfven af andra skäl äro berättigade att räkna till de yngsta af denna så allmänt förekommande klass af fornsaker. I fig. 27 afbilda vi en af de

få bågfibulor, som äro prydda med djurslingor[1]. Men just den varietet, som denna fibula representerar, med fyrkantig platta och tjocka, runda knappar, hör till de yngsta af hela klassen. Flere exemplar af denna varietet äro kända, och de flesta af dem äro ornerade med flätade band, hvilket, såsom vi skola visa, är ett ornamentsmotiv, som under folkvandringstiden först sent uppträder i Germanernas konst[2]. Detta ornament förekommer också på fig. 27, på bågen. På en af Kemble, *Horæ Ferales*, pl. XXVIII, fig. 1, afbildad bågfibula af silfver, som är funnen i Toscana[3], förekomma också djurslingor; men äfven denna har ett från de allmänna typerna afvikande utseende och är på bågen prydd med flätade band.

Kommande, noggrant utförda undersökningar skola möjligen visa, att de bandformiga djurbilderna uppträdt i Germanernas ornamentik tidigare än jag nu föreställer mig; men den absoluta tidsbestämningen är för min närvarande undersökning af underordnad betydelse. Hufvudsaken för denna är att denna art af djurornamentik visar sig först i Germanernas konst i en jämförelsevis sen tid och efter typen det liggande djuret. De begge typerna

---

[1] Originalet till fig. 27 är funnet i Bayern, nära Würzburg.

[2] Följande bågfibulor af denna varietet äro prydda med flätade band: *Collection Caranda,* pl. 19, Nouv. Série, fig. 3, Graf v. Würtemberg, *Germ. Ueberreste aus der sog. merovingischen Zeit,* Taf. 34. fig. 2; Lindenschmit, *Alterthümer,* I, 2, 8, figg. 1 och 3, I, 10, 8, fig. 6. Den på sistnämnda ställe afbildade är både på öfre och nedre plattan prydd med invecklade bandflätningar (de öfriga hafva enklare). bland hvilka man ser djurfötter och äfven djurhufvud, de senare dock delvis dolda under banden. — En af de få bågfibulor, som jag på grund af fyndomständigheterna kan sätta till en sen tid, är den fibula. som tillhör det sena Reichenhallfyndet, den enda, som fans i detta fynd, och denna fibula är på bågen prydd med flätade band. Se Chlingensperg-Berg, a. arb. graf 227, Tafel XXV.

[3] Äfven afbildad af H. Hildebrand, *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige,* IV, fig. 213.

uppträda i regeln på olika klasser af fornsaker, af hvilka den ena är äldre än den andra. Detta tror jag på ett orubbligt sätt framgår af min föregående framställning.

Hur hafva då dessa slingrande djurbilder, som förläna ett så egendomligt drag af lif och rörelse åt ornamentiken under den senare delen af folkvandringstiden, uppstått? Lånad är icke denna ornamentik, ty utanför den germanska verlden träffa vi något liknande endast på Irland, men vi träffa inga specielt irländska drag i den germanska djurornamentiken under folkvandringstiden, och jag tror för min del på grund af kronologiska och andra skäl, att lånet gått i en motsatt rigtning. De bandformiga djuren hafva uppstått hos Germanerna sjelfva.

Man kan icke antaga, att de bandformiga djuren uppstått på ett sätt liknande det som Lindenschmit tänkt sig, genom en kombination af band och djurhufvud. Man finner väl stundom att i ändan af ett band hängts ett djurhufvud, men en sådan förening förutsätter förmodligen redan existensen af bandformiga djur[1]. För öfrigt kunde man icke på detta sätt förklara uppkomsten af de med fötter försedda bandlika djurbilderna. All arkeologisk forskning visar, att utvecklingen brukar vara den motsatta. Nya typer kunna uppstå genom förenkling och detaljers bortfallande. Men en utveckling från ett band till ett så sammansatt ornament som ett fyrfotadjur vore något oerhördt. De bandlika djuren hafva utvecklat sig ur den äldre folkvandringstidens djurtyper, och denna utveckling har försiggått enligt en allmän regel, som gör sig gällande i nästan all primitiv konst, och som sådan

[1] Ett longobardiskt kors, som är afbildadt i *Mitteilungen aus dem germ. Nationalmuseum,* I, sid. 110, är prydt med flätade band och i hvarje bandända är hängdt ett djurhufvnd. Jfr också fig. 35 här nedan. — Men i många fall bör sannolikt ett djur, som blott består af ett band med ett djurhufvud, betraktas snarast som ett fyrfotadjur som mist fötterna. Jfr fig. 13 och 14.

måste Germanernas konst under folkvandringstiden till en viss grad räknas. När i primitiv konst djurbilder framställas, tecknas kroppen nästan alltid för smal och halsen göres lika bred som sjelfva kroppen. Vi sågo exempel härpå i djurbilden på de galliska mynten. Den vigtigaste förändring som denna undergick var att kroppen blef smalare. Samma förändring sågo vi försiggå med hästen på brakteaterna med en häst under ett hufvud; djuret blef till slut nästan trådsmalt. Ännu mer upplysande är i detta afseende några andra guldbrakteater, på hvilka blott bilden af en häst förekommer. Man har en brakteat, *Atlas for Nordisk Oldkyndighed*, fig. 153, på hvilken hästen har någorlunda naturliga proportioner. Men genom fortsatt kopiering blir djurets kropp allt smalare och halsen blir lika bred som kroppen (se *Atlas*, fig. 241 c, 242 c). Endast halsens böjning och hufvudets form erinra ännu om en häst. Till slut ersättes hästhufvudet af något i den vanliga ornamentiken förekommande djurhufvud, och den bandlika kroppen böjes och vrides i alla möjliga figurer. En sådan utvecklingsgång hafva äfven de vanliga, från romerska lejon- och gripbilder härstammande ornamentsdjuren varit underkastade. På flere af de norska fibulor, som vi i det föregående omtalat, hafva djurbilderna smala kroppar; äfven djuren på den longobardiska fibulan här ofvan, fig. 19, kunna sägas hafva bandform, då halsen är lika bred som kroppen. Det är endast ställningen, som ännu gör djuret till en bestämd typ. Det har blott behöfts att kroppen böjts, för att djuret skulle helt och hållet förändra karaktär och förvandlas till en alldeles ny typ, det böjda och slingrande bandet med ett fyrfotadjurs hufvud och lemmar.

Trots materialets knapphet från öfvergångstiden hafva vi dock några exempel, i hvilka utvecklingen kan följas.

En omisskännlig öfverensstämmelse råder mellan djurbilderna på fig. 27 och figg. 20 och 21. På nedre delen

af fig. 27 hafva vi två djur, som utom i fråga om kropparnas längd öfverensstämma med djuren på fragmentet fig. 21[1]. I fig. 23 hafva vi en vidare utveckling af djuren på nedre delen af fig. 27 och på fig. 26 hafva vi en fortsatt utveckling, som vi skola omtala längre ned. Djuren på öfre delen af fig. 27 äro samma djur som vi se på öfre delen af fig. 20: en bandformig kropp, i hvars ena ände är fäst en fot, i den andra ett halfcirkelformigt hufvud; skilnaden är att djuren på fig. 27 hafva fått kä-

28.

29.

kar, hvilka dock äro lösta från det halfcirkelformiga bakhufvudet (jfr fig. 12 och sid. 53).

I djuren på fig. 28 har Hildebrand med rätta igenkänt det liggande lejonet och i djuren på fig. 29, i hvilka den slingrande bandformen ännu mer framträder, en vidare utveckling af samma motiv[2].

---

[1] Djuren på fig. 21 äro en vidare utveckling af djuren på fig. 20 eller af djuret till höger på öfre delen af fig. 19. Det senare är det vanliga fyrfotadjuret, som mist sin framfot. Den återstående foten intar den ursprungliga ställningen, medan på fig. 21 djurets fot utgör en omedelbar fortsättning af kroppen.

[2] Originalet till fig. 28 hör till Vallstenarumfyndet. Originalet

Men det är en annan romersk djurtyp, som jag vill igenkänna i några af de tidigare bandformiga djuren, och det är *det liggande djuret, som böjer hufvudet tillbaka öfver ryggen.* Ett djur med tillbakaböjdt hufvud är en mycket vanlig typ i den antika konsten. Djuret erhåller genom en sådan ställning ett förökadt drag af lif. Vi afbilda här under fig. 30 en senromersk bronssölja, som

30.

är funnen i trakten af Sedan och på hvilken man ser två springande lejon med den nämnda hufvudställningen[1].

till fig. 29 är också funnet på Gotland. *Teckningar ur Statens Hist. Museum*, III, pl. 3, fig. p.

[1] Söljan finns i museet i S:t Germain och till densamma hör ett fyrkantigt ändbeslag, som på hvardera sidan är prydt med två stående lejonbilder; på den ena sidan vända lejonen hufvudet mot åskådaren, på den andra äro hufvudena rigtade framåt. — Bihangen på tornen på söljan fig. 30 sluta i griphufvud.

Från den romerska konsten har denna djurtyp genom kopiering öfvergått i den germanska konsten under den romerska perioden[1]. Men under folkvandringstiden träffa vi denna typ sällan[2]. Dock hafva vi här ofvan sett ett exempel, näml. på fibulan fig. 13, med 4 par gripar, som intaga denna ställning. Det är denna djurform, som jag vill igenkänna i det smala djuret fig. 31, en gripfigur, som två gånger förekommer på den bekanta fibulan från Elsehoved vid Broholm på Fyen[3]. Det är samma djurtyp vi se här och på fibulan fig. 13, skilnaden består deri, att djuren på denna senare hafva jämförelsevis naturliga proportioner, medan djuren på Elsehovedfibulan

31.

äro jämnbreda och bandformiga. Men också är det emellan dessa en tidsålder af mer än hundra år. Ty origina-

---

[1] På åtskilliga silfverbägare, som blifvit funna i Danmark, förekomma stående djur med denna hufvudställning, ordnade i rad längs öfre kanten, se Müller, a. arb., fig. 10, s. 30, samt *Nordiske Fortidsminder,* I, pl. 2, f. 3. Liknande figurer förekomma på ett i Sverige funnet silfverband, se Hildebrand, *Svenska folket under hednatiden,* 2:a uppl., sid. 39, fig. 20.

[2] I form af sjelfständiga smycken har jag träffat denna djurtyp ett par gånger, nämligen en liten guldfibula i form af ett liggande lejon i fyndet från Brochond i Burgund, Baudot, *Sépultures des Barbares,* pl. XXVI, samt en liten fibula i form af ett fyrfotadjur utan bestämd karaktär, *Collection Caranda,* pl. 8 Nouvelle Série. — Brakteaten Montelius, *Från Jernåldern,* pl. 2, fig. 18, hör enligt min förmodan till slutet af folkvandringstiden eller kanske vikingatiden och hvilar på nytt lån från den kristna konsten. I vikingatiden förekommer denna djurtyp allmänt.

[3] Om denna fibula se Sehested, *Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm.* Kjøbenhavn 1878, sid. 211 ff. Tidigare ansågs detta smycke vara funnet i Skåne och är som svenskt afbildadt Montelius, *Atlas,* fig. 455.

let till fig. 13 tillhör otvifvelaktigt 6:te årh., medan jag tror, att Elsehovedfibulan icke är äldre än 700. — Den i fråga varande djurtypen vill jag också igenkänna på

32.

33.

34.

35.

fig. 32, ett rembeslag, som tillhör Köpenhamns museum, samt i fig. 33. Den senare figuren förekommer som prydnad på den här ofvan sid. 30 omtalade fibulan från Overhornbæk på Jutland. På samma fibula förekommer också

fig. 34, ett bandformigt djur, som intager den vanliga ställningen[1].

36.

Vidare träffa vi enligt min mening samma typ på

[1] Figg. 32—34 hafva vi lånat från dr Müllers afhandling »Om Dyreornamentiken».

fig. 35, ett föremål från Vallstenarumfyndet. Detta djur med blott en fot i änden på kroppen bör sammanställas med djuren på figg. 20, 21 och 27. Hildebrand har (*Djurtyper* etc., sid. 8) ansett att djuret har fått sin ställning för rummets skull, men jag tror att den serie vi här meddelat gör min åsigt sannolik. Djuret fig. 31 intager en plats midt på ytan, så att rummet ingen inverkan haft på dess ställning.

På det nu utvecklade sättet förklaras uppkomsten af de bandformiga djuren ur den äldre periodens ornamentsdjur. Men det är ännu ett steg i utvecklingen som måste skärskådas. Så konstrika djurslingor som de, hvilka vi se på fig. 26 eller på Ulltunasvärdet, fig. 36, tror jag icke äro uteslutande Germanernas egen uppfinning, utan häri ingår utan tvifvel ett lånadt element. Från Irland har detta icke kommit; jag finner i dessa och liknande konstalster intet specielt irländskt. Ursprunget är ett annat.

I den romerska konsten användas flätade band allmänt i ornamentiken till att bilda ram omkring andra framställningar. Sällan förekommer detta motiv användt som sjelfständigt ornament, och då endast i en mycket enkel form. Af Germanerna upptogs detta ornament under den romerska perioden; det brukades liksom hos Romarna och förekommer på fibulor, brakteater och andra föremål[1]. Men under folkvandringstidens äldre del synes

[1] Engelhart, *Thorsbjerg Mosefund*, pl. 7, fig. 8; Rygh, *Norske Oldsager*, fig. 232 (fibula); Grempler, *Der Fund v. Sackrau*, Tafel V, fig. 11 (fibula); *Atlas for Nordisk Oldkyndighed*, 92, 130, 132, 136—7, 142, 146, 223, 225; Montelius, *Från Jernåldern*, s. 45 (allesamman brakteater af typen häst under ett hufvud, med tydlig hästfigur). På cylindriska föremål förekommer detta ornament utbredt öfver en större yta: Engelhart, *Kragehul Mosefund*, pl. II och III, på spjutskaft, samt Lorange, *Bergens museum*, sid. 92, på ett s. k. »urtepotteformet» lerkärl; i enklare form förekommer det på ett par andra lerkärl af samma typ, afb. Rygh, *Norske Oldsager*, figg. 373, 374. Denna lerkärlstyp hör enligt prof. Rygh, *Norske Oldsager*, sid. 18, till mellan-

det småningom hafva dött ut hos Germanerna[1]. Deremot vann det riklig användning i Italien i den kyrkliga konsten och brukas här från och med femte århundradets slut icke blott såsom i den romerska konsten till att bilda ram omkring andra framställningar, utan såsom sjelfständigt ornament till att täcka hela ytan, och utarbetades i allt sinnrikare och mer invecklade mönster[2]. Härifrån har detta ornament spridt sig till Germanerna samt vidare till Kelterna i vestra Europa. Det uppträder åter i Germanernas konst mot slutet af 7:de årh. Vi träffa det på samma slag af fornsaker och i samma fynd som andra element, som upptagits från samma håll[3]. Det förekommer både i enklare och mer invecklad form, men nästan alltid såsom sjelfständigt ornament till att täcka en yta, liksom i den samtida italienska kyrkliga konsten[4].

jernåldern, d. v. s. det tidehvarf, som vi här kallat folkvandringstidehvarfvet, men han säger också, att typen »i sin Oprindelse» väl går längre tillbaka. Jag förmodar derför att intet hinder möter att sätta de med flätade band prydda urnorna af denna typ till samma tid som de nyss uppräknade brakteaterna af den äldre typen, d. v. s. till mellanjernålderns början.

[1] På den tyska bågfibulan fig. 15 här ofvan förekommer detta ornament i en förkrympt form till att bilda ram och på samma sätt träffar man det på söljan, Lindenschmit, *Handbuch*, fig. 349, som otvifvelaktigt tillhör en tidig del af perioden.

[2] Exempel se i Cattaneos ofvannämnda arbete, *L'architettura in Italia*, fig. 7, 8, 20, 29, 35 m. fl.

[3] Mr Eugène Müntz, den lärde bibliotekarien vid l'Ecole des Beaux-Arts i Paris, har på ett öfvertygande sätt visat att »l'entrelac» icke är något i irländska ornamentiken ursprungligt motiv. Se hans *Etudes Iconographiques*, Paris 1887, sid. 135 ff. Mr M. har dock icke fastställt någon bestämd tid för dess upptagande i den irländska ornamentiken.

[4] Se de i not. 1, sid. 71 uppräknade fibulorna, samt vidare talrika exempel i Lindenschmits böcker, i *Collection Caranda*, i Reichenhallfyndet o. s. v. Präktiga mönster se vi på Ulltunasvärdet, fig. 36, på parerstången, nedre delen af knappen samt de bevarade delarna af mellankaflen.

Genom en nära liggande kombination af bandformigt djur och flätade band *(entrelac)* hafva de flätade djurslingorna uppstått. På midten af beslaget fig. 26 förekommer en regelbundet utförd bandflätning[1], bildad af djurslingor. Den är lätt att utreda, oaktadt mönstret är något skadadt, om man blott gifver akt på, att den består af fyra strängar, samt att till hvarje djurhufvud sluter sig omedelbart nästa djurs bandformiga kropp[2].

Till hvart och ett af de 10 djurhufvuden svarar ett ben med äggformigt lårstycke och lång klolik fot. Men dessa extremiteter äro löst vidhängande och ingå icke i bandsystemet. Detta är deremot fallet med extremiteterna, som höra till djurslingorna på den här afbildade sidan af knappen till Ulltunasvärdet (fig. 36). På denna finnas två djur med tydliga fogel- eller griphufvud samt med två ben hvardera. Främre benets lårstycke öppnar sig till en lycka, omslutande det band, som utgör djurets kropp, foten består af en triangulär del ytterst i ytans nedre hörn samt en krökt klo. Bakbenet utgör en omedelbar fortsättning af djurets kropp, äfven dettas lårstycke omsluter kroppen; foten, som tillsammans med det andra djurets bakfot intager ytans öfre hörn, liknar en tass med flere klor. Derigenom att djurens kroppar och ben äro

---

[1] Det karakteristiska för ett »entrelac» är att en sträng aldrig går öfver andra strängar två gånger i rad, utan öfver hvarannan och under hvarannan.

[2] Liknande djurslingor förekomma på flere andra schweitziska söljbeslag; se en, som är afbildad hos Fellenberg a. arb. Tab. IX fig. 6. — Vidare förekomma dylika på beslag i Reichenhallfyndet, se Tafel XXX och XXXI samt hos Lindenschmit, *Alterthümer* III, XI, 6, 5. Oftast saknas fötter helt och hållet, men stundom finnas ett par fötter vid slingans ena ända, lösta från all förbindelse med slingan, t. ex. på beslaget Fellenberg Tab. IX, fig. 6 (otydlig afbildning). På slingorna på fig. 26 äro fötterna hängda vid det band, som baktill begränsar hufvudet (mera om detta band längre ned).

slingrade in i hvarandra samt hufvudens käkar omsluta kropparna, är ett ganska sinnrikt »entrelac» bildadt[1].

Såväl på beslaget som ringen af söljan fig. 24 förekomma en mängd i hvarandra flätade band, hvilka sluta med djurhufvud. Fötter saknas, men att den, som tecknat slingorna, ej tänkt på eller velat afbilda ormar, visas klart af hufvudens form, hvilka dels äro tydliga fogelhufvud (el. rättare griphufvud), dels kunna uppfattas som hufvud af fyrfotadjur[2].

De meddelade exemplen gifva en föreställning om den germanska djurornamentikens utveckling och beskaffenhet under senare delen af folkvandringstiden. Af det till grund liggande motivet, ett djur med bandformig, slingrande kropp, utrustad med lemmar, kan naturligtvis en oändlig mängd variationer åstadkommas. Ett par konstanta former förekomma[3], men om man undantager dessa,

[1] I mönstret finnes det fel, att det till djuret till venster hörande främre lårstycket icke omsluter det band, som utgör djurets kropp, utan ligger helt och hållet under detta, hvarigenom detsamma kommit att gå öfver tre band efter hvarandra i st. f. under det mellersta och öfver de två andra.

[2] Ett mönster af sammanflätade djurslingor, snarlikt det, som förekommer på söljbeslaget fig. 24, förekommer på en remtunga afbildad Lindenschmit, *Alterthümer,* I, IX, 7, 2 samt i förminskad storlek *Handbuch,* sid. 505. Denna remtunga hör till det ofvan sid. 59 not. 4 omtalade fyndet från grafhögen vid Wiesenthal i Baden, som Lindenschmit hänför till 5:te århundradet, under det enligt vår mening just på grund af denna remtunga fyndet måste hänföras till tiden omkr. 700. — Sammanflätade djurslingor, nästan fullkomligt lika dem, som förekomma på ringen af söljan fig. 24, med spetsstjertade, fotlösa kroppar, förekomma på ett i Norden funnet föremål, nämligen på sköldbucklan från Ulltunagrafven, Montelius' *Atlas,* fig. 420.

[3] En i Norden ofta förekommande form är den, som vi se på figg. 31, 32 och 35; liknande se Müller, *Dyreornamentiken* fig. 47, *Aarbøger f. Nord. Oldkyndighed* 1890 sid. 14, fig. 3, *Atlas for Nor-*

äro formerna snart sagdt lika många som sjelfva exemplen, och det vore utan ändamål att här upptaga utrymmet med att beskrifva flere fall[1].

Deremot vilja vi egna några ord åt de bandformiga djurens detaljer, deras hufvud och lemmar. Ett studium af dessa detaljer är isynnerhet derför af stort intresse, emedan man påträffar dels drag, som visa sammanhanget med den äldre periodens ornamentik, dels också i vidt

---

disk Oldkyndighed figg. 171, 172, 185. Nära denna står en annan form, bestående af ett S- eller 8-formigt böjdt band, med djurhufvud i begge ändar: *Teckningar ur Statens Historiska Museum,* h. 3, sid. 9, fig. 30, Lindenschmit, *Handbuch,* fig. 381, *Collection Caranda,* pl. XXVIII, fig. 2; på det ofvan sid. 63 not 1 omtalade rembeslaget i Brescia förekomma också på hvardera sidan tvänne dylika djurslingor.

[1] Det återstår dock en egendomlighet att omnämna. Vi sågo vid beskrifningen af bilderna på knappen af Ulltunasvärdet (fig. 36), att djurens lemmar öppna sig till lyckor, genom hvilka de bandformiga kropparna äro dragna. Men man finner, att äfven de band, som bilda djurens kroppar, delas och öppna sig, för att lemna genomgång för andra band. Se t. ex. *Teckningar ur Statens Historiska Museum,* h. 3, sid. 8, fig. 26 (Vallstenarumfyndet). Dr Müller (a. arb. s. 73) anser detta vara någonting egendomligt för den af honom s. k. gotländska gruppen af fornsaker. Så förhåller sig likväl icke. Den i fråga varande egendomligheten har uppstått på grund af bruket att framställa figurerna medels dubbla konturlinier (se t. ex. ofvan fig. 28). Då hvarje liniepar kunde uppfattas som ett särskildt band, har man begagnat sig häraf för att åstadkomma »entrelac»; och vi träffa denna egendomlighet äfven på sydgermanska smycken: Lindenschmit, *Handbuch,* Tafel XXI, fig. 4 (= *Alterthümer u. h. V.* III, V, 6, 2, ett rundt spänne från Würtemberg) och Rochat, *Recherches sur les antiquités d'Yverdon,* pl. III, fig. 4 (på ett beslag till mynningen af en svärdsslida). — Det råder visserligen en i ögonen fallande skiljaktighet mellan ornamentiken hos Sydgermanerna och i Norden under slutet af folkvandringstiden, och det kan på denna grund icke betviflas, att de i Norden funna föremålen äro alster af en inhemsk industri. Men skilnaden består icke deri, att man här i Norden haft några egna ornamentsmotiv, men i den större fullständighet, klarhet och omsorg, med ett ord i den bättre smak, som utmärker ornamenten på alstren af nordbornas konstskicklighet.

skilda områden samma utpreglade typiska former, hvilka bättre än någonting annat bevisa en gemensamhet i ornamentikens utveckling hos de skilda germanska stammarna.

Det är klart att vi i en djurornamentik, för hvilken ett så enkelt motiv ligger till grund och som icke utan på ett mycket aflägset sätt står i förhållande till naturen, äfven af djurbildernas detaljer kunna vänta träffa endast enkla, skematiska eller stiliserade former. Sålunda äro djurhufvud, som äro bildade helt enkelt af en krets, som omsluter ögat och från hvilken käkarna i form af två flikar utgå, vanliga. I allmänhet äro väl dessa enkelt byggda djurhufvud formade på fri hand utan att den, som tecknat dem, efterbildat någon bestämd typ[1]. Men en del af dem, nämligen de, hvilka hafva mycket långa käkar, böra efter min förmodan sammanställas med sådana äldre förebilder, som de, hvilka vi se på det fig. 21 afbildade fragment af en bågfibula, om hvars djurbilder vi antogo att de voro degenererade gripfigurer (sid. 49, not. 1). Vi träffa dylika djurhufvud med långa käkar på söljan fig. 26. På kanterna af beslaget och på tornen hafva hufvuden vidt uppspärrade käkar; på midten af beslaget äro de långa käkarna hopslutna för att omfatta ett annat djurs kropp, ett ofta återkommande drag. Här träffar man också en detalj, som erinrar om tydliga i den germanska ornamentiken förekommande griphufvud. Dessa äro nämligen ofta prydda med tvärband, som baktill begränsa hufvudet och vid hvilka ögat stöder sig[2]. Detta

[1] Bandformiga djur med dylika enkla djurhufvud utan något karakteristiskt i formen se Stephens, *Runic monuments,* II, s. 561 (på Skodborgfibulan); Lindenschmit, *Alterthümer u. h. V.* II, V, 4, 11; Baudot a. arb., pl. X, fig. 13.

[2] Redan i Vimosefyndet, som ingalunda är det yngsta af de danska mossfynden, träffas ett så stiliseradt griphufvud, utskuret i trä, Engelhardt, *Vimose Fundet,* pl. 16, fig. 13. Såsom prydnader för utspringande ändar, för kanterna af söljbeslag och äfven af andra föremål hafva dylika griphufvud varit i bruk ända till slutet af folk-

band återfinna vi äfven här på midten af söljbeslaget fig. 26, och det är vid detsamma som extremiteterna med sina äggformiga lårstycken blifvit hängda. Samma egendomlighet träffa vi äfven på det longobardiska korset fig. 23 och beslaget fig. 25, i det här sjelfva djurens ben blifvit lagda upp öfver nacken[1].

Af sådana långa, smala djurhufvud, som vi se på midten af beslaget fig. 26, äro möjligen de smala hufvuden med utpreglad form af fogelhufvud, som förekomma så väl på den schweitziska söljan fig. 24 som på knappen af Ulltunasvärdet (fig. 36) att anse som förbättrade utvecklingar.

Vi sågo ofvan (sid. 48 not. 1), hurusom under den äldre delen af folkvandringstiden af det fullständiga djurhufvudet genom framdelens borttappande en form uppstod, som blott utgjordes af en ögat omslutande båge, ofta framtill begränsad af en tvärlinie. Hufvud af denna enkla form hafva äfven djurbilder af det bandformiga slaget[2], och det är utan tvifvel af densamma som den ofta förekommande form, som vi se på figg. 28, 32 och 35, utvecklat sig. På djuret fig. 34 se vi en af de tidigaste mellanformerna: käkar hafva till det halfcirkelfor-

---

vandringstiden: Rygh, *Norske Oldsager,* figg. 313, 327, 331; Lindenschmit, *Alterthümer u. h. V.* I, VIII, 8, 6, II, V, 6, 5; *Collection Caranda,* pl. XXIX, fig. 10 o. s. v.

[1] Andra exempel på bandformiga djur med ett tvärband, lagdt bakom hufvudet: Fellenberg, *Das Gräberfeld von Elisried,* Tafel IX, fig. 6 (otydligt på afbildningen, men mycket tydligt på originalet), *Catalog der Sammlung zu Zürich,* Tafel 150, fig. e, vidare på en gotländsk bronssölja i Statens Historiska Museum i Stockholm, på en remända af silfver i museet i Cividale.

[2] T. ex. på ett svenskt beslag till ett svärdfäste, afbildadt i Montelius' *Atlas,* fig. 409, på ett longobardiskt guldkors från Cellore d'Illasi, i museo civico i Verona, och på ett annat, funnet i Pavia och tillhörigt Cav. Camillo Brambillas samling i Pavia, på nordiska guldbrakteater, *Atlas for Nordisk Oldkyndighed,* 165, 193.

miga hufvudet tillagts i form af ett i vinkel krökt band. Genom förlängning och utveckling af bakhufvudet hafva de former, som vi se på de nyssnämnda figurerna uppstått[1]. Detta typiska hufvud förekommer på de flesta med djurornament prydda föremålen i Vallstenarumfyndet och andra i Norden funna smycken från denna tid, men äfven utanför Norden är det en vanlig form. Man finner den t. ex. på en stor bronssölja från Würtemberg, som är afbildad Lindenschmit, *Handbuch*, Tafel V, fig. 345, på ett ändbeslag af brons från Schweitz, Lindenschmit, *a. arb.*, Tafel VIII, fig. 367, på en genombruten, rund hängprydnad, likaledes från Schweitz, afbildad af Lindenschmit, *Alterthümer u. h. V.* II, V, 4, fig. 3. Det är denna typ vi äfven hafva på beslaget fig. 25; skilnaden i utseendet beror blott derpå, att bandet, som föreställer käkarna, böjts omkring ett annat band. När vi sålunda finna öfverensstämmelse i ornamentiken hos Nord- och Sydgermaner icke blott i de allmänna dragen, utan äfven i enskildheter, kan detta icke bero på annat än att utvecklingen varit gemensam och att en liflig kulturförbindelse existerat mellan de skilda stammarna. Det är otänkbart, att så egendomliga former, som de vi nu senast betraktat, kunnat uppstå inom olika områden genom en parallel, sjelfständig utveckling. I denna öfverensstämmelse,

[1] Att utvecklingen varit sådan som vi här antagit framgår isynnerhet tydligt af de former, som träffas på den *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige*, band 8, I, sid. 53 afbildade svärdsdoppskon ur Vendelfyndet. — Ofta finner man i st. f. bandet, som skall föreställa käkarna, en fogelnäbb tillfogad, t. ex. på den nyssnämnda doppskon, på fig. 33 här ofvan, *Atlas for Nordisk Oldkyndighed*, figg. 171--173 och många andra guldbrakteater. — Af grundformen: en ögat omslutande båge med en tvärlinie framtill har förmodligen också den form, som förekommer på ringen och en del af beslaget af söljan fig. 24, utvecklats genom förlängning af bågens ändar. En tidig mellanform ser man på en bronssölja *Collection Caranda* pl. M och en mer utvecklad på brämet af Ulltunasköldbucklan, Montelius' *Atlas*, fig. 420.

som äfven omfattar många fornsaksformer, finna vi ett fullständigt berättigande för den metod vi i denna afhandling iakttagit, då vi hopletat och sammanställt material från skilda trakter af den germanska verlden.

Hvad de bandformiga djurens lemmar beträffar, så äro de merendels långa och slingrande liksom kropparna. Icke sällan hafva de äggformiga lårstycken liksom den föregående periodens djurbilder[1]. Äfven af fötterna träffa vi former, liknande dem, som förekomma tidigare, ehuru de ofta äro ännu mer stiliserade och afvikande från det naturliga. Ganska vanlig både här i Norden och i södra Europa är den egendomliga form vi se på figg. 26 (på kanten af beslaget) och 32, en form, som snarare väcker tanken på ett från växtriket lånadt motiv än på ett djurs extremiteter[2]. — Såsom vi förut flere gånger påpekat, äro de bandformiga djurbildernas lemmar ofta utelemnade. Vi hafva likväl få exempel härpå i Norden, der de hittills i dagen komna fynden från denna tid utmärka sig genom en särdeles omsorgsfull och prydlig ornamentik[3].

---

[1] Se figg. 26, 32, 35 samt jfr kantdjuren på fibulan fig. 11.

[2] Den vanligaste form de bandformiga djurens fötter hafva är den af en tass med flere tår såsom på figg. 23 och 26. Jfr djurfötterna på fig. 19 samt sid. 54, not. 1. Stundom äro tårna förlängda, så att fötterna likna fogelfötter med omåttligt långa klor, såsom på midten af söljbeslaget fig. 26. Jfr djurens fötter på kanten af fibulan fig. 12. — Med bandformiga djur, som hafva fötter liknande mångdelade blad, äro utom de i texten anförda t. ex. följande föremål prydda: ett försilfradt smycke af jern från Bornholm, afbildadt *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed* 1890, sid. 14, fig. 3; ett bronsbeslag från Baden, afbildadt Lindenschmit, *Handbuch* sid. 349, fig. 292; ett försilfradt och förgyldt bronsbeslag, likt fig. 32 här ofvan, i museet i Cividale i Italien och funnet i närheten af denna stad. Till en tidigare tids ornamentik höra utan tvifvel de djurbilder med dylika fötter, som förekomma på doppskon Montelius' *Atlas*, fig. 414. Som lösrifna ornament finner man liknande djurfötter på bågen af fibulan fig. 12.

[3] Se ofvan sid. 82 not. 1 samt jfr Müller, *Dyreornamentiken*, sid. 73.

Hur långt ned i tiden den ornamentik, hvars uppkomst och utveckling vi i denna afhandling sökt utreda, varit i bruk hos de germanska stammarna utanför Norden, är icke lätt att afgöra. Vår kunskap om de arkeologiska förhållandena hos Germanerna under folkvandringstiden hvilar nästan uteslutande på det material, som upphemtats ur grafvarna. Men bruket att låta den döde i jorden åtföljas af sina vapen och smycken upphörde hos Sydgermanerna under senare hälften af åttonde århundradet. För den följande tiden hafva vi endast medel att lära känna den kyrkliga konsten genom illuminerade heliga böcker och andra kyrkliga minnesmärken. Den ornamentik vi träffa här sluter sig till den äldre kristna eller byzantinska konsten och den nationelt germanska ornamentiken synes aldrig hafva blifvit använd till att smycka föremål, som användts i den kristna kulten[1]. Det är likväl sannolikt att ännu länge efter den tiden, då grafvarnas utbyte sätter oss i stånd att kontrollera de arkeologiska förhållandena, den nationela ornamentiken äfven hos Sydgermanerna användts till att utsira föremål, brukade i det dagliga lifvet.

Hos Nordgermanerna i Skandinavien fortforo ännu i århundraden hednisk religion och hedniska bruk att vara rådande. Graffynden från den efter folkvandringstidehvarfvet följande s. k. vikingatiden gifva oss ett rikligt material för bedömandet af de arkeologiska förhållandena. Här i Norden träffa vi på föremål, som härstamma från

[1] Den af Labarte, *Histoire des arts industriels* (2:e éd.), Tome I, pl. XXVII, fig. 16 afbildade, Antikkabinettet i Paris tillhöriga, runda guldskifvan, hvilken föreställer Kristi monogram och är prydt med djurslingor i den sista merovingertidens stil, har dock möjligen tjenat till prydnad för något kyrkligt föremål, t. ex. en bok eller ett reliquieskrin. Men säkert är detta ingalunda. Vi träffa ofta Kristi monogram ingraveradt på sådana föremål som bältesöljor och andra beslag.

vikingatidens grafvar, djurornament, hvilka äro byggda enligt samma principer som de, hvilka vi lärt känna från senare delen af folkvandringstiden och som otvifvelaktigt äro att härleda från dessa senare, isynnerhet som de förekomma företrädesvis på föremål, som hafva likhet med folkvandringstidens typer. I vissa detaljer hos dessa vikingatiden tillhörande djurornament har man emellertid velat spåra ett irländskt inflytande, och jag skall derför uppskjuta deras närmare omtalande till ett annat tillfälle, då jag skall försöka utreda den irländska djurornamentikens uppkomst.

Enligt hvad vi således i denna afhandling sökt visa, hafva de mer eller mindre fullständiga ornamentala djurbilder, som förekomma i Germanernas konst under folkvandringstiden och äfven under den föregående perioden, ytterst sin upprinnelse i romerska förebilder. Frågan är nu om vi böra frånkänna den germanska djurornamentiken under det nämnda tidehvarfvet allt sjelfständigt ursprung och anse att äfven den ornamentik, som består i att pryda utspringande ändar och hörn med djurhufvud, är af romersk upprinnelse. Som vi ofvan (sid. 8) hafva sett, anser dr Müller denna ornamentik hafva en sjelfständig upprinnelse hos Germanerna: de enklaste formerna äro de tidigaste; utspringande ändar hafva förvandlats till djurhufvud genom att förses med ögon och gap; af dessa hafva mer sammansatta och karakteristiska former utvecklats. Mot förra delen af denna bildningsteori kan man från metodens synpunkt ingen invändning göra, då vi finna analogi dertill i andra perioder. Men den senare delen förekommer oss föga sannolik, då utvecklingsgången vanligen är den motsatta (se ofvan sid. 71).

Beträffande tvenne konstanta och karakteristiska former synes det oss vara lätt att öfvertyga sig, att de uppkommit genom kopiering af romerska förebilder.

Den ena af dessa former är det otaliga gånger förekommande djurhufvud som vi se t. ex. vid spetsen af fibulorna figg. 13 och 14, sidd. 32 och 34 här ofvan[1]. Jag uppfattar denna form som ett stiliseradt lejonhufvud. Näsa och ögonbryn hafva förvandlats till det upphöjda band, som på längden delar hufvudet och upptill klyfves i tvärband, som ligga bakom ögonen. Detta är uppenbarligen samma djurhufvud, sedt ofvanifrån, som vi se från sidan på de fullständiga lejonbilderna på kanterna af fibulan fig. 11. Såsom ett ytterligare stöd för att detta hufvud utvecklats ur ett ursprungligt lejonhufvud vill jag påpeka, att i medeltidens romanska konst förekommande lejonbilder ofta hafva på liknande sätt stiliserade hufvud, med näsa och ögonbryn sammanlöpande i form af upphöjda band.

Den andra formen har utseende af ett kraftigt bygdt roffogelhufvud[2]. Vi äro enligt min mening berättigade att se häri ett från den romerska konsten lånadt griphufvud, då gripen, efter hvad vi förut funnit, otvifvelaktigt spelat en stor roll i Germanernas konst[3].

Hvad sådana djurhufvud beträffar, som sakna karak-

---

[1] Liknande, ehuru mindre utpreglade och tydliga djurhufvud förekomma äfven på fibulorna, figg. 11 och 12. Ett af de äldsta exemplen är det i trä utskurna hufvud, som hittades i Vimossen; se Engelhardt, *Vimose Fundet*, sid. 11, fig. 10, samt Müller, *Dyreornamentiken*, sid. 38.

[2] Förekommer redan i Vimosefundet; se Engelhardt, a. st., pl. 16, fig. 13, samt Müller, a. st., sid. 37. Jfr ofvan sid. 83, not. 2.

[3] Dr Müller påpekar (a. st., s. 37) en tredje karakteristisk form: ett långt hufvud med vanligen uppstående ögon samt en utvidgad klufven nos. Exempel se Müller, a. st., fig. 25 (= Engelhardt, *Kragehul Mosefund,* pl. 1, fig. 12), samt Rygh, *Norske Oldsager,* fig. 247. Det karakteristiska i formen synes vara nosens utseende, och förmodligen har formen uppstått genom ombildning af något annat, troligen romerskt ornamentsmotiv (jfr Müller, a. st., fig. 21, sid. 33). Denna form förekommer endast under en tidig del af folkvandringstiden.

teristisk form[1], så förmodar jag att äfven denna enkla ornamentik uppstått hos Germanerna på grund af romerskt inflytande. Och ett tillräckligt skäl för detta antagande anser jag det vara, att dylika djurhufvud utan bestämd karaktär förekomma också i den romerska ornamentiken[2] och visa sig under jernåldern i Germanernas konst samtidigt med andra drag af romersk inverkan. Men om man begär, att sammanhanget skall i detalj uppvisas, så är en dylik begäran lika orimlig, som den på grund af sakens natur är omöjlig att uppfylla.

---

[1] Talrika exempel, se Müller, a. st., sidd. 32—34.

[2] Se t. ex. Lindenschmit, *Alterthümer u. h. V.* II, IV, 5, 3, samt *Handbuch,* s. 503.

Tillägg.

Till sid. 3, not 1. Bland djurbilder, som mot slutet af merovingertiden upptagits i Germanernas ornamentik från den samtida kristna konsten, borde äfven hafva nämnts *fogeln*. Såsom exempel kan anföras den fogelbild med tillbakaböjdt hufvud, som i upphöjdt, drifvet arbete förekommer på en i Würtemberg funnen rund fibula af guldbleck, afbildad af Lindenschmit, *Alterthümer u. h. V.* I, XII, 8, 1 (= *Handbuch*, Tafel XX, fig. 5). Om åldern af dylika fibulor se ofvan sid. 64. De ornamentala fogelbilder, som förekomma i nordiska fynd från slutet af folkvandringstidehvarfvet, äro enligt min mening att tillskrifva lån från Sydgermanerna. Skodborgfibulan[1], hvilken är prydd med en med granater och emalj inlagd fogelbild, visar sig genom sina öfriga, bandformiga djurornament tillhöra sen tid. I Vallstenarumfyndet förekommer ett förgyldt bronsbeslag[2] i form af en fogel, hvars hufvud blifvit stiliseradt såsom de griphufvud, som pryda utspringande ändar eller kanterna af söljbeslag (se ofvan sid. 83 not 2). Hela detta fynd tillhör, såsom förut nämnts, slutet af folkvandringstiden.

Till sid. 45. Från den regeln, att Germanerna i sin konst under folkvandringstiden af de från Romarne lånade djurmotiven endast bevarat typen »det från sidan sedda, *liggande* fyrfotadjuret», utgöra djurbilder, som förekomma på några bågfibulor af en viss typ, undantag.

---

[1] Stephens, *Oldnorthern Runic Monuments* II, p. 561, samt pl. 10.

[2] *Teckningar ur Statens Historiska Museum,* 3 h., sid. 9, fig. 35.

Originalet till fig. 37[1] tillhör stadsbiblioteket i Udine och är funnet i närheten af denna stad, d. v. s. i en trakt af norra Italien, der Longobarderna voro särskildt talrika, hvarför man har skäl antaga att fibulan är longobardisk. De två stående fyrfotadjur, som pryda kanterna af nedre delen, äro gripar med tydligt utmärkta vingar; äfven det bevarade hufvudet är närmast likt ett fogelhufvud. En-

37.

ligt vår mening utgöra äfven dessa bilder bevis för att den germanska djurornamentiken i sin helhet härstammar från den romerska. Man har ingen anledning att i dem se ett senare inflytande från Longobardernas romanska grannar i Italien, då vi icke annars se spår af ett sådant inflytande i Longobardernas konst under den tidigare de-

[1] Fig. 37 är utförd efter författarens teckning med tillhjelp af fotografi.

len af deras vistande i Italien, till hvilken originalet till fig. 37 helt visst bör räknas. Sjelfva fornsakstypen är ju också rent germansk. — Djurbilderna på de öfriga af dessa fibulor sakna vingar och äro att betrakta som degenererade former af den i djuren på fig. 37 bevarade urtypen. Ett sammanhörande par af dem är funnet i närheten af Pavia och tillhör Cav. Camillo Brambillas samling i denna stad; en af obekant fyndort tillhör museet i Louvern i Paris och är afbildad af Lindenschmit, *Alterthümer u. h. V.* I, X, 8, 2; en femte är funnen vid Bingen vid Rhen och är afbildad af Lindenschmit s. st. III, VI, 6, 4 (= *Handbuch*, Tafel XVIII, fig. 2). Denna serie djurbilder utgör en parallel till den ofvan sidd. 25—36 omtalade serien.

Till sid. 47. Den fig. 19 afbildade bågfibulan är enligt senare inhemtade upplysningar icke funnen på samma graffält som de i museet i Cividale förvarade antiqviteterna från folkvandringstiden, utan ett par kilometer längre i öster på egendomen San Mauro i en graf, som också innehöll ett slätt kors af guldbleck samt en S-formig fibula. Denna senare tillhör nu egaren af San Mauro, kommendör M. Leicht, som lemnat mig upplysning om fyndet.

Manuskriptet till de fem första arken af denna afhandling inlemnades till Redaktionen den 10 Juli 1892, återstoden i början af 1893.

Om folknamnen Götar och Goter

af

Axel Erdmann.

Min undersökning om bildningen och betydelsen af dessa namn torde lämpligen böra inledas med en redogörelse för de tolkningsförslag, som förut blifvit framstälda af andra. Den granskning af dessa etymologier, som jag i sammanhang härmed lemnar, ådagalägger, enligt min åsigt, att de icke kunna erkännas såsom riktiga från den nuvarande språkforskningens ståndpunkt.

I.

1. Den första, som veterligen uttalat sig angående Göta- och Gota-namnens ursprung är SNORRE STURLUSON, hvilken säger i Skáldskaparmál 65: »Gotnar eru kallaðir af heiti konúngs þess, er Goti er nefndr, er Gotland er við kennt, hann var kallaðr af nafni Óðins, ok dregit af Gauts nafni; því at Gautland eða Gotland var kallat af nafni Óðins, [en Svíþjóð af nafni Sviðurs, þat er ok heiti Óðins. [Í þann tíma var kallat allt meginland, þat er hann átti, Reiðgotaland, en eyjar allar Eygotaland; þat er nú kallat Danaveldi ok Svíaveldi»; hvilket i latinska öfversättningen lyder: »*Gotnar* dicti sunt ex nomine regis, nominati Gotii, a quo Gotlandia denominata est, qui ab Odine denominatus fuit, sortitus nomen a nomine Gauti, nam *Gautland* sive *Gotland* nomen traxit a nomine Odinis, *Svipioð* vero a nomine Sviduris, quod et Odinis nomen est Eo tempore omnis terra continens, quæ ei erat, *Reiðgotaland*, omnes insulæ *Eygotaland* dicebantur. Quod nunc

imperium Danorum et Svionum vocatur.» (Edda Snorra Sturlusonar. Tomus primus. Hafniæ. 1848. sid. 530, 531).

Snorre sammanställer här *riktigt* folknamnen *Gautar* och *Gotar* samt appellativum *gotnar*. Han härleder dem alla ytterst från Odins namn *Gautr*. Om betydelsen af detta *Gautr* uttalar Snorre sig ingenstädes.

2. KASPAR ZEUSS säger i sitt epokgörande verk *Die Deutschen und die Nachbarstämme*. München. 1837. sid. 158, noten, om *Götarne:* »Γοῦται (hos Ptolemæus), in Γαῦται zu verbessern, aus dem Stamme giutan;. der Sing. altn. gautr (vir sagax), auch Beiname Odins, ahd. kauz, kôz, in zusammengesetzten Mannsnamen, weswegen nach organischer Entwicklung die Landschaft hochdeutsch Gossland, nicht Gothland wäre. (Vgl. noch Grimm 2, 455 und den Namen Gothones).»

Om *Goterna* yttrar han sid. 134, noten: »Der Name hat sich in der Form, wie das Gothenvolk selbst sich bezeichnete, aus dem Alterthume erhalten, in dem ... gotischen Kalender ... zweimal genannt *Gutthiuda*, zusammengesetzt aus thiuda (Volk), wie altn. Svíthiód, und der eigentlichen Bezeichnung *gut*, mit kurzem Vokale, ..., wozu sich als Verbalwurzel goth. giutan gaut gut (fundere, gignere, creare) bietet. Aus dem ersten Ablaute ist der Name der skandischen Gautar, Γαυτοί Proc., aus dem zweiten Guttones, Gotones, goth. Gutans, das neben Gutthiuda bestanden haben muss, wie altn. Svíar neben Svíthiód. Das altn. gautr ist vir sagax, inventor, von dem das goth. guta kaum in der Bedeutung wird zu unterscheiden sein, wenn man auch beide Völker wohl unterscheiden muss.» — Biorn Haldorsen, Lex. Island. 1814. sid. 272. har visserligen »Gautr vir sagax, inventor, en snild, opfindsom Mand», men denna betydelse har gautr icke. Se för öfrigt I. 5. på sid. 6 följ.

3. JACOB GRIMM behandlar utförligt frågan om nam-

nens ursprung i sin *Geschichte der deutschen Sprache* (1. uppl. 1848. 2. oförändradt aftryck 1853). Det mesta af hans framställning har genom språkvetenskapens utveckling, till hvilken Grimm själf så mäktigt bidrog, förfallit såsom ohållbart. Men en redogörelse för hans åsigt bör dock icke saknas här.[1] Han yttrar på anf. st. sid. 439: »An dieser stelle liegt es mir ob, den namen der Gothen genauer als es bisher geschehn konnte zu erörtern. Den Griechen und Römern galt für die thrakische form dieses namens *Γέται*, Getæ, nach der schon s. 200 beigebrachten wichtigen und entscheidenden stelle des Plinius daneben aber auch Gaudæ. beide gestalten gemahnen augenblicklich an die composition skythischer völkernamen, *Μασσαγέται* und *Σατταγύδαι* (s. 226); zugleich beleuchten sie uns eine verschiedenheit und verwandtschaft gothischer völkernamen. Jetzt nach enthüllter lautverschiebung kann es nicht anders sein, als dasz das T des ersten namens gothisch zu TH, ahd. zu D, das D des zweiten hingegen gothisch zu T, ahd. zu Z werde; und so ist es bis auf einen einzigen fehler. Die Getæ werden goth. Guþans, die Gaudæ Gautôs, altn. Gautar, ags. Geátas, ahd. Kôzâ. wer in diesem gleichlaufen der thrakischen Getæ und Gaudæ, der deutschen Guþans und Gautôs die identität[2] beider völker nicht erwiesen sieht, ist geschlagen mit blindheit. unter Geten und Gothen sollte sich zwiefache namensbildung hervorgethan haben, wenn zweimal beide nicht dasselbe volk wären? Nur darin mangelt etwas dasz der name Getæ nicht ganz zu recht verschoben wird. (sid. 441:) Fassen wir nun die vocale der doppelgestalt näher ins auge.

[1] För att fullt exakt kunna återgifva Grimms stundom rätt invecklade tankegång, begagnar jag trots vidlyftigheten hans egna ord och angifver genom punkter, när inom de anförda ställena uteslutningar gjorts. Det gällande bruket att citera efter den första upplagan, hvars sidor äro angifna också i de senare, iakttages här.

[2] Se häremot med bestämdhet redan Zeuss (1837) p. 403. noten.

in Getæ steht E auszer bezug zum AU in Gaudæ, welches deutschem ohr offenbarer ablaut des U in Guþans erscheinen musz. wie dies U nach der form *Σατταγύδαι* höchstes alter verräth, stellt es sich auch wegen jenes bezugs zu AU organischer als E dar. Gutæ und Gaudæ stehn sich also vocalisch zur seite, wie im sanskrit Drupadas und seine tochter Draupadî,... hiernach können Gaudæ nichts anders sein als spröszlinge der Gutæ. Was aber der ablautende vocal andeutet, den fortwuchs des stamms, soll gewis auch der sich abstufende consonant ausdrücken: die Gaudæ sind nicht mehr die alten Getæ selbst, stammen aber von ihnen ab. (sid. 442:) Ich bin so ausführlich, als es die bedeutsamkeit dieser unbeachteten sinnigen namensverhältnisse heischt;... Den eigentlichen begrif des wortes Gothen verhüllt noch dunkel. für sich allein betrachtet dürfte Gaut oder Geát mit giutan fundere zusammengehalten werden; als abstufung von Guþa sträubt es sich dagegen.... an guþ deus zu denken wird man gehindert, weil dieses lautverschoben dem pers. khodâ entspricht[1], in Guþa Gothus aber urverwandtes G beharrt; gleichwol läszt sich der anstand vielleicht beseitigen und ein zusammenhang des volksnamens mit der benennung des höchsten wesens (s. 447) hat sonst vieles für sich (se äfven sid. 768). (sid. 446:) Dasz alle Gothen ihren helden den namen Anses (got. Anseis Anzeis) beilegten, wurde schon angeführt, und Iornandes deutet ihn ausdrücklich durch halbgötter, die über blosze menschennatur erhaben sind... Diese Anseis und Æsir gewinnen aber noch höhere wichtigkeit durch zwei andere, trügt mich nicht alles, in einander greifende umstände. wir fanden (s. 191) bei Thucydides schwerttragenden Thrakern den zunamen *Δῖοι* überwiesen... (sid. 447:) *Δῖοι* scheint sich an den volks-

[1] Jfr Osthoff i *Morpholog. Untersuchungen.* IV. 1881. Sid. 84 följ.: »got. gu-þ, anord. go-ð, gu-ð... urgerm. ursprünglich neutr. ȝu-ðó-m »das angerufene.»; jfr. sanskrit »hû-ta-s angerufen».

namen Δάοι zu schliessen (s. 192). hierdurch wird mir nun, allen bedenken zum trotz, immer wahrscheinlicher, dasz auch der name Guþans unmittelbar aus dem worte guþ deus zu leiten sei, und die alten formen Γύδαι und Getæ ebendahin zielen. wie in Getæ und Guþans wäre das G in guþ, diesmal höchst begreiflich, keiner lautverschiebung verfallen, ... Scheinen die Δάοι Δῖοι, nun so stammen auch die Guþans her von guþ und sind eingeständlich Anses».

Dessa Grimms resonnemanger ega numera sitt största intresse med afseende på den språkliga metod, som i dem gör sig gällande. Den omständigheten, att en särskild vederläggning af dem efter fyrtio år icke längre tarfvas, kan endast i mindre mån drabba deras upphofsman såsom ett klander.

4. C. Lottner har i Kuhns *Zeitschrift* V (1856) sid. 153—154, med fasthållande af härledningen från roten *gut* gjuta, framstält en egen uppfattning af namnens betydelse. Det fins, säger Lottner, i fnord. ett substantiv *goti* m. hingst, egentl. »besprenger» med samma betydelseutveckling som skt. vrshan tjur af vars »väta, utgjuta», grek. ἄρσην manlig. Denna benämning »hingstar» begagnades i öfverflyttad bemärkelse om »stridbara män», liksom i sanskrit rshabha tjur, vyâghra tiger, i slutet af komposita betyder »furste», och fnord. jǫfurr (ty. Eber) betyder »princeps». Häraf kommer bruket af fnord. plur. gotar gotnar »heroes, viri strenui» och folknamnet Gutans. Hvad formen Gautar beträffar, är den enligt Lottner uppenbart en sekundär bildning, och Gautr såsom Odens binamn är egentligen själfva folknamnet. Såvidt jag har sett, har Lottners mening icke funnit några anhängare, utom Kremer, hvilken i sin uppsats om germanska nominalcomposita i Paul-Braunes *Beiträge* VIII (1882) sid. 447 förklarar med afseende på densamma »diese etymologie steht fest.» »Die Goten nannten sich »hengste», d. h. »besprenger», resp. wurden von einem

verwandten germ. volke mit diesem namen belegt.» Kremer anför också sid. 448. litau. Gùda-s »poln. bauer, flösser» mest i föraktlig bemärkelse, hvilket han sammanställer såsom beslägtadt med de germanska namnen. Se häremot Perwolf i *Archiv f. slav. Ph.* IV. s. 68. Müllenhoff, D. A. II. s. 77. noten.

Bugge har i sin afhandling om Rökstenen (sid. 136—137) visat, att fornnord. *goti* såsom hästnamn ursprungligen är nomen proprium på Gunnars häst och betecknar hästen såsom »gotisk.» Jfr Arab, Wallack o. a. Härmed förlorar naturligtvis Lottners åsigt hela sin grundval. Folknamnet Goti är det äldre, ordets begagnande såsom benämning på hästar är yngre.

5. Carl Säve ger (i sin föreläsning vid tillträdet till professionen i nordiska språken vid universitetet i Upsala d. 21 Octob. 1859) följande förklaring af Odins namn *Gautr:* »Såsom den öfverste bland gudarne, antogs han (Odin) ega alla fullkomligheter och de utmärktaste egenskaper, och detta uttryckes genom de många namn, man tillagt honom. Några af dessa äro numera för oss alldeles obegripliga, men några kunna vi åter med temmelig visshet tyda. Så benämndes han *al-faðir*, alltets skapare och fader; och vidare bar han namnet *alda-faðir*, menniskornas fader, och det dermed nästan liktydiga *alda gautr*, menniskornas skapare, eller egentligen den som gōt, utsådde menniskorna. Detta *alda* är gen. pl. af ordet *öld*, hvars pl. *aldir* betyder både menniskor och tider, och således blifva *alda faðir*, *alda Gautr* både menniskornas och tidernas fader och skapare. — Detta *Gautr* skulle på nutida Svenska heta *Göt* (och återfinnes i *Götar* och i namnet Gustaf, fordom *Göstaf*, Göts eller Odins staf), och kommer af fornverbet *giuta*, *gaut*, *gutum*, *gutinn* eller *gotinn*, gjuta, göt, göto, guten. Således blifver det från præteritum utgående *Gautr*, Göt = den som göt, utgöt, ska-

pade, d. ä. gud. Detta är så mycket märkligare, som vi, jämnte detta aktiva subst. *Gautr*, äfven hafva ett deremot svarande passivt pl. subst. *gotnar*, som betyder både menniskor, män, krigare och äfven folkslaget *Goter*, ty de s. k. Möso-Götarne kallade sig sjelfve *Gutans*, hvilket således rätteligen betyder: skapade varelser, menniskor, efter som det direkte utgår från nämnda præt. part. pass. *gutinn* l. *gotinn*» (se *Fyra Inträdes-Föreläsningar*. Upsala. 1859. p. 76).

Samma uppfattning som Säve hyser FINNUR JÓNSSON, författaren af Index och senare delen af kommentaren till Edda Snorra Sturlusonar, i det han öfversätter *Gautr* med creator (Tom. III. Hafniæ. 1887. Se Index p. 821).

Sannolikt har äfven HEINRICH ZIMMER velat tvekande antyda väsentligen detsamma som Säve, då han i sitt arbete, *Die Nominalsuffixe a und â in den germ. Sprachen* 1876, säger på sid. 57: »Altn. gautr Beiname Óðins: der Giesser?»

Denna gamla, af Säve upptagna och från en ny synpunkt (»giuta = skapa») utvecklade härledning af folknamnen kan visserligen vid första ögonkastet förefalla tämligen tilltalande. Men i själfva verket lider den af så många och svåra brister, att den omöjligt kan erkännas såsom riktig. För det första skiljer Säve fnord. *Gautr* (Göta-namnet) från got. *Gutans* (Gota-namnet) såväl till bildning som betydelse. Det senare skulle utgått från det passiva participiet »*gutinn* l. *gotinn*» och betyda »skapad», det förra däremot från det aktiva præteritum *gaut* och betyda »skapare.» Det lider intet tvifvel, att namnen på de båda närbefryndade folkstammarne böra tydas ur en och samma princip, och det torde också numera få antagas såsom ett säkert språkligt faktum, att båda namnformerna härleda sig från olika kasusformer af ett ursprungligen enhetligt böjningsskema (se härom nedan sid. 18). För det andra har verbet gjuta i intet germanskt språk, lika litet som dess motsvarigheter i de öfriga indoeuro-

peiska språken, betydelsen »skapa». German. (got.) *giutan* betyder »gjuta, utgjuta, låta flöda», och det finnes icke någon antydan i den germanska mytologien, att germanerna tänkte sig skapelseakten såsom ett utgjutande vare sig ur skaparens eget väsen eller af den förefintliga materien (jfr Grimm, *Deutsche Mythologie*[4]. I. p. 463 följ.). Men äfven om man medgåfve, att gjuta i urgermanskan egt denna betydelse »skapa», som sedermera skulle kommit ur bruk, kvarstå likväl flera oöfvervinnerliga hinder mot antagandet af Säves tydningar. Ty för det tredje kan got. *Gutans* icke ha utgått från det passiva participiet »gutinn l. gotinn», hvars germ. stam är *gutono; det är en on-stam, germ. *guton-, och detta *guton- måste, ifall det skulle sammanhänga med det germ. verbet *giutan*, hafva haft den aktiva betydelsen af nomen agentis »skapare», icke »skapad.» Jämför t. ex. got. *nuta* m. fiskare af niutan, fht. *ezzo* m. ätare af ezzan, fno. *skoti* m., *broti* m., o. a. (se t. ex. Kluge, *Nominale Stammbildungslehre der altgerm. Dialekte* § 15). För det fjärde skulle det allmänna begreppet »skapade», äfven om det skulle ha tillkommit germ. *guton-, hafva bildat en tämligen osannolik benämning för »människor», och detta gäller i ännu högre grad med afseende på en enskild folkstams namn. Våra hedniska förfäder betraktade sannolikt öfriga lefvande väsen i världen såsom »skapade» i lika mån som människorna. Och särskildt finnes det icke, såvidt man hittills känner, bland de öfriga forngermanska folknamnen någon analogi för en benämning med en sådan betydelse (se Erdmann, *Über die Heimat und den Namen der Angeln*, sid. 75—101: Musterung germanischer Völkernamen, i *Skrifter utgifna af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala* I. 1. 1891). Gota-namnet skulle vara enastående i sin kategori, hvilket förhållande i sig själft är egnadt att väcka tvifvel mot tydningens riktighet. Den femte anmärkningen rör Säves tolkning af Göta-namnet, fno. *Gautr*. Under antagande att »forn-

verbet giuta» skulle egt betydelsen »skapa», kan visserligen fno. *Gautr* öfversättas med »skapare», ehuru i denna bemärkelse ett fno. *gjótr snarare hade varit att vänta; jfr t. ex. fno. bjóðr qui offert, brjótr qui frangit, hljótr potitor, hrjóðr vastator, njótr possessor, rjóðr qui rubefacit, þjótr ventus (qs. stridens) o. s. v. Men om sålunda Gautr »skapare» blefve ett passande binamn till guden Oden, skulle det tydligen just på grund af denna sin betydelse vara otänkbart såsom folknamn: Götar, fno. Gautar, skulle ju betyda »skaparne.» Det synes nästan, som om Säve icke tagit denna andra sida af saken i betraktande. Den torde likväl ensam vara af tillräcklig vigt för att kullstörta hans tolkning. Visserligen ansågo åtskilliga forngermanska folk, att deras namn härledde sig från mer eller mindre mytiska höfdingar eller stamfäder, men det torde dock vara otvifvelaktigt, att den historiska utvecklingen varit den motsatta, d. v. s. att folknamnet är prius, konungs- eller heros-namnet posterius och framkonstrueradt ur det förra. Jag anser det vara på dessa grunder ådagalagdt, att Säves tolkning af namnen Götar och Goter är att bestämdt förkasta.

6. Ett alldeles nytt tydningsförslag, som dock endast afser *Gautr* såsom Odens namn, har SVEINBJÖRN EGILSSON framkastat: »Gautr m. nomen Odinis (puto, sermones serens, sermocinator, a gauta) (se *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis.* Hafniæ. 1860. p. 226). Såväl ur formens som betydelsens synpunkt är det mindre att anmärka mot detta, än mot det föregående. Att Oden skulle fått ett tillnamn Gautr, hvilket betecknat honom såsom »sermones serens, sermocinator», vore ju ingalunda otänkbart. Äfven såsom benämning på människor i allmänhet, möjligen till och med på ett särskildt folk, kunde »sermocinatores» försvaras; jfr t. ex. det slaviska uttrycket för tysk, fsl. *nêmĭcĭ* egentl. »stum», d. v. s. som icke kan tala

slaviskt språk; Miklosich, *Etymol. Wörterbuch der slavischen Sprachen* p. 215: *nêmĭcĭ* ist »ein fremder», dann ein »Deutscher», von *nêmŭ* mutus, bei Nestor auch »fremd.» Men fno. verbet *gauta* har icke den fordrade betydelsen. Egilsson anger visserligen, att *gauta* v. n. betyder »sermocinari, nugari (propr. aliquid leviter sermone tangere, incertum sermonem jactare); men den första betydelsen, sermocinari, eger verbet *gauta* i själfva verket icke; den tillägges detsamma blott af Egilsson, möjligen just med hänsyn till hans etymologi af *Gautr*. Detta framgår redan af de få exempel ur det poetiska språket, som Egilsson meddelar. Verbets verkliga betydelse är »prata löst, skräfla». I fornnord. prosan uppträder det icke, men väl substantivet gautan f. Prat, Snak (se Fritzners *Ordbog*[2] I. sid. 566). Ordet lefver ännu i norska dialekter, gauta v. n. snakke meget; ogsaa skryde, prale; äfven åtskilliga dess slägtingar, såsom gauska v. n. skryde, prale (= gauta) o. a. (se Aasen, *Norsk Ordbog*[2] sid. 211, 212). Fno. *gauta* hör tillsammans med gjuta; jfr i afs. på betydelsen det beslägt. fno. *gjósa* effundi, *gjósorðr* immodice garrulus.

7. Slutligen, och för det sista, har FERDINAND WREDE i sitt nyligen utgifna arbete, *Über die Sprache der Ostgoten in Italien*. 1891. häftet 68. i *Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker*, uttalat sig rörande Gota-namnets etymologi. Han berör ej den skandinaviska namnformen Gautar, och synes för öfrigt själf vara tveksam angående riktigheten af sin förklaring. Efter att hafva hänvisat till Zeuss, Lottner och Kremer, hvilkas tydningar han ej alls upptager till diskussion eller vederläggning, utan tyckes utan vidare förkasta, säger Wrede på anf. st. sid. 44: »Wer die Zeuss-Grimmsche Deutung der »Wandalen» als der »Umherziehenden» annimmt, wird auch gegen die »Goten» als die »Ausgebreiteten» kein Bedenken haben: got. *giutan*, fn.

gjóta, ags. *géotan*, ahd. *giozan* »fundere.» Wrede synes, såsom det framlyser ur hans egna ord, icke känna sig fullt tillfredsstäld med någondera af dessa båda etymologier. Då enligt min åsigt namnet Vandaler alldeles icke betecknar de »kringvandrande», utan de »med lätta spjut beväpnade» (se Erdmann, *Die Angeln* sid. 78 följ.; jfr därstädes sid. 96 följ. om folknamnet Sueber), kan jag ännu mindre än Wrede i det förra namnets betydelse se något stöd för den af honom föreslagna tydningen af Goternas namn.

Öfversigt af de äldre förklaringarne af folknamnen:

A. Af verbet *gjuta:*

1. Zeuss: »vir sagax» (huru en sådan betydelse skulle kunnat utveckla sig ur grundordets, säges icke).

2. Lottner (och Kremer): *Gotar* »besprenger», »Hengste».

3. Säve: *Gautar* »skapare» (eller »Gudar»?), *Gutar* »de skapade».

4. Wrede: *Gotar* »die Ausgebreiteten», egentl. de utgjutna, kringströmmade.

B. Egilsson: *Gautr* »sermocinator» af verbet *gauta*.

C. J. Grimm: »gudar, halfgudar» slägt med *guþ*, gud.

Den granskning af dessa förklaringar, som ofvan företagits, har enligt min mening ledt till det resultat, att ingen af dem kan godkännas. De flesta kunna näppeligen anses ega någon sannolikhet vare sig ur formens eller betydelsens synpunkt.

II.

De former, i hvilka Götarnes och Goternas namn uppträda i den äldsta litteraturen, äro icke obekanta. Men då det vore för läsaren besvärligt, att efter hänvisningar till en mängd olika arbeten uppsöka desamma, lemnas här en sammanställning tillräckligt fullständig för att tjäna som grundval för vår frågas vetenskapliga utredning. Se i

öfrigt litt. anvisningar pag. 15 följ. Jag anför först 1. Göta-namnets former a. inom den grekiska och latinska litteraturen i kronologisk följd, b. i de forngermanska språken; därefter 2. Gota-namnets former i samma ordning a. och b.

1. Götarne, stam *gauto-.

a. Ptolemæus (i andra årh. e. Kr.): *Γοῦται.* (*Καλεῖται δὲ ἰδίως καὶ αὐτὴ* (näml. den största och östligaste af de fyra öar som benämnas *Σκανδίαι*) *Σκανδία, καὶ κατέχουσιν αὐτῆς τὰ μὲν δυτικὰ Χαιδεινοὶ, τὰ δ᾽ ἀνατολικὰ Φαυόναι καὶ Φιραῖσοι, τὰ δ᾽ ἀρκτικὰ Φίννοι, τὰ δὲ μεσημβρινὰ Γοῦται καὶ Δαυκίωνες, τὰ δὲ μέσα Λευῶνοι,* d. ä. Appellatur vero proprie et ipsa Scandia atque inhabitant partes eius occidentales Chædini, orientales Favonæ et Firæsi, septentrionales Finni, meridianas Gutæ (Gautæ) et Dauciones, medias Levoni. Ptolemæi Geographia, Lib. II, cap. 11. se Müllers edition I: 1. p. 276; var. ll.: *Οὗτοι, Δοῦτοι*).

Procopius (omkr. 550): *Γαυτοί.* (*ἔστι δὲ ἡ Θούλη μεγίστη ἐς ἄγαν. Βρεττανίας γὰρ αὐτὴν πλέον ἢ δεκαπλασίαν ξυμβαίνει εἶναι. κεῖται δὲ αὐτῆς πολλῷ ἄποθεν πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ γῆ μὲν ἔρημος ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον τυγχάνει οὖσα, ἐν χώρᾳ δὲ τῇ οἰκουμένῃ τρισκαίδεκα ἔθνη πολυανθρωπότατα ἵδρυται· βασιλεῖς τέ εἰσι κατὰ ἔθνος ἕκαστον... οὕτω μὲν Θουλῖται βιοῦσιν. ὧν ἔθνος ἓν πολυάνθρωπον οἱ Γαυτοί εἰσι, παρ᾽ οὓς δὴ Ἐρούλων τότε οἱ ἐπηλύται ἱδρύσαντο.* Procopius de bello gotthico. Lib. II. cap. 15, se Dindorfs edition, delen 2. p. 205, 208. I Dindorfs latinska öfversättning: Est autem Thule amplissima: quippe Britannia major decuplo; a qua plurimum distat, ad Aquilonem sita. Vacat pars huius insulæ maxima: quæ vero colitur, gentes habet XIII. multitudine abundantes, sub totidem Regibus... His Thulitæ moribus vivunt; quorum e numero sunt Gauti, gens foecunda: quæ sedes Erulis tunc advenis præbuit).

Om *Gautigoth* hos Jornandes, se Zeuss sid. 505 Anm., 511 Anm.** : »Für Gautigôs goth. Plur., und dies für Gautôs» (?); Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* II. sid. 63 (mot Zeuss, flera hypoteser, ibland hvilka också »Gautigoth für Gautþioð.»!)

b. *gauto- i de germanska språken:

Fornisländska: *Gautar* pl. Götalands *(Gautland)* innevånare. Af ingen betydelse är det en gång i sen tid förekommande Gauta konungr för Alaricus rex Gothorum, i isl. öfversättning af en latinsk legend (se Fritzner[2] I. s. 566). I poet. språket står gautar pl. för viri, homines, gautr sing. för vir, samt såsom tillnamn för Oden. I båda betydelserna äfven *Gauti* m. af stam *gauton-. Sammansatta personnamn *Gautrekr*, m. fl., adjektiv *gauzkr*.

Fornsvenska: *östgiötær*, *wæstgiötær*, *göthar* plur. (se Rydqvist, *Svenska Språkets Lagar* II. sid. 199). Såsom personnamn såväl *Göte*, som sammansatt *Götstaver* m. fl. (se Lundgren, *Spår af hedn. tro* etc. sid. 7. i Ups. Univ. Årsskrift. 1880. IV). Lundgren förkastar med rätta tydningen af Götstaver ss. »Göts eller Odins staf». Sannolikt har »staver» här betydelsen »spjut». På runstenar: *Kautr*, *Kauti*.

Fornengelska: *Géatas* plur. förekommer, som bekant, särdeles ofta i Béowulf. Namnet anses här af somliga forskare beteckna Vestergötlands innevånare (detta har varit den vanligaste uppfattningen, hvilken ännu fasthålles af Müllenhoff, ten Brink, Sarrazin m. fl.), af andra syfta på Jutarne i Norra Jutland (så redan Leo år 1839, och i nyaste tid Fahlbeck, Bugge o. a.), se härom Pontus Fahlbeck, *Forskningar rörande Sveriges äldsta historia*, i Antiqv. Tidskrift för Sverige Del. 8. Nr. 2; Ten Brink, *Beówulf Untersuchungen* sid. 196 följ.; Erdmann, *Die Angeln* sid. 52 följ. I konung Ælfreds fornengelska öfversättning af Bedas Historia ecclesiastica gentis Anglorum, Lib. I. cap. 15 står Géatum (dat.) otvifvelaktigt för Jutis.

Sing. *Géat* förekommer blott en gång, i poet. språket. Såsom patronymicum *Géating* i den nordhumbr. kungagenealogien i den Anglosaxiska krönikan.

Fornhögtyska: namnet är vanligt i en mängd sammansatta personnamn, såsom *Gauzoinus Gaozberto*, Cauzpertus, Cozbertus, Pertcauzi, Rathcauzi, Raacoz, Adalgoz, Liutcoz m. fl. (de anf. namnformerna förekomma i klostret St. Gallens Urkunder i tiden före Karl den Stores död, se Henning, *Sanctgall. Sprachdenkmäler* p. 124).

2. Goterna, stam *guton- och guto-

a. Plinius den äldre (23—79 e. Kr.): *Gutones* nom. pl. (Historia Naturalis Lib. IV. cap. XIV.: »Vandili quorum pars Burgundiones, Varini, Carini, Gutones», med var. lect. Guttones, se Silligs edition 1851. vol. I. sid. 318; Lib. XXXVII. cap. II.: Gutonibus, med var. ll. Gotonibus, Guttonibus, se vol. V. sid. 390).

Strabo (i första årh. e. Kr.): **Γούτωνες* nom. pl. (Hds. *Βούτωνας* ackus. pl.: i Strabos Geographia Lib. VII. cap. I. § 3 ... *καὶ κατεκτήσατο πρὸς οἷς εἶπον Λουίους τε, μέγα ἔθνος, καὶ Ζούμους καὶ Βούτωνας καὶ Μουγίλωνας καὶ Σιβινοὺς καὶ τῶν Σοήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος, Σέμνωνας*. d. ä. ac præter Marcomannos subjecit (näml. Marobodus) sibi etiam Luios, magnam gentem, Zumos, Butones (Gutones?), Mugilones, Sibinos, et de ipsis Suevis magnam nationem, Semnones; se del. I. sid. 241 i Müllers och Dübners edition. Paris. 1853).

Tacitus (omkring 100 e. Kr.): *Gotones*. (Annales Lib. II. cap. 62: »erat inter Gotones nobilis iuvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui»).

Gothones. (Germania cap. 44: »trans Lygios Gothones regnantur, paulo iam adductius quam ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii.»)

Ptolemæus (i andra årh. e. Kr.): *Γύθωνες* nom. pl. (Geographia lib. III. cap. 5. § 8. *Ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται*

τὴν Σαρματίαν παρὰ μὲν τὸν Οὐϊστούλαν ποταμὸν ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας Γύθωνες, εἶτα Φίννοι, εἶτα Σούλωνες· ὑφ᾽ οὓς Φρουγουνδίωνες etc. d. ä. Minores autem gentes Sarmatiam incolunt iuxta Vistulam fluvium infra Venedas Gythones, deinde Finni, deinde Suiones (?); infra quos Phrugundiones etc., se Müllers edition. Paris. 1883. I: 1. p. 423 följ.

Alla dessa författare omtala Goterna såsom ännu bosatta i sitt gamla stamhem vid Weichselfloden. Hos de följande åter skildras Goterna, nu delade i två hufvudstammar, på olika stadier af sitt tåg mot Södern.

Trebellius Pollio (skref mellan 302 och 306): *Austrogoti (Austorgoti)* 1 gång, eljest *Gothi.*

Flavius Vopiscus (kort tid därefter), Ammianus Marcellinus (skref omkring 390) och Idatius (omkring 395—470): *Gothi.*

Claudius Claudianus (skref omkring 400): *Ōstrŏgothi* (Osdrogothi. *Ostrogoti*, Obstrogoti).

Apollinaris Sidonius (omkring 430—488): *Ōstrogŏthus* 3 gånger, eljest *Gothus, Gothia, Gothicus.*

Zosimus (skref mellan 450 och 501) och Malchus (fragment för 474—480): *Γότθοι.* (se Wrede, a. arb.).

Jordanes (i sjätte årh.): *Gothi* nom. pl. *Gothicus, Gothia (Gotia)*, men *Ostrogothæ* (sitt historiska verk De rebus geticis, ett sammandrag af Cassiodorus' större arbete, författade Jordanes år 551). Om *Gothiscandza* (Jordanes, l. c. cap. XVII, i Monum. Germ. hist. Auctores antiq. V: 1, sid. 82) se Müllenhoff, *Deutsche Alt.kunde* II, sid. 63. Wrede, *Sprache d. Ostgoten* sid. 73.

Procopius (i sjätte årh.): *Γότθοι* nom. pl. (betecknar hos Procop. alltid Östgoterna), *Οὐισίγοτθοι* Vestgoter. (Procop. skref sin historia De bello gotthico, omkring år 550 e. Kr.) — Se i öfrigt Zeuss, *Die Deutschen u. die Nachbarstämme* sid. 158, 511, 134, 408. Grimm, *Geschichte d. deutschen Spr.* sid. 445 följ. Sievers, *Gotische*

Sprache i Pauls *Grundriss d. germ. Philologie* I, sid. 407 följ. och isynnerhet Wrede, *Sprache d. Ostgoten.*

b. *guton- i de germanska språken.

Gotiska: *gutanio* (i inskriften »gutaniowihailag» på guldringen från Pietroassa i Rumänien), som har tolkats såsom got. gutanjô, neutrum af got.* gutaneis adj. med svaga böjningen (se Henning, *Die deutschen Runendenkmäler* p. 40 följ.); **gutþiuda* fem. (två gånger dat. sing. *gutþiudai* i den gotiska kalendern) Gotafolket, Goterna (se Grimm, *Gesch. d. d. Spr.* sid. 440. Wrede, *Ostg.* sid. 45 med anm. 4); jfr fno. Svíþjóð.

Fornengelska: *gota* m. Got, plur. *gotan* nom. acc., *gotena* genit., *gotum* dat. Goter, såväl Östgoter som Vestgoter. Äfven i personnamn t. ex. hos Beda, Hist. eccles. III. 8. »uxor Earconbercti regis Cantuariorum habuit filiam *Earcongotam*». *Gotland* i konung Ælfreds geografiska inledning till sin öfversättning af Orosius betecknar dels Gotland [1], dels, på ett annat ställe Jutland [2].

Fornisländska: *Gotar* pl. (genit. Gota) innevånarne på Gotland *(Gotland)*, Gotländingar. *gotneskr* adj. gotsk, gotländsk. *gozkr* adj. = gotneskr? (se Fritzners *Ordbog*[2] I.

---

[1] I Wulfstans berättelse om sin färd från Hedeby i Slesvig (of Hæðum) till Estland: þonne æfter Burgenda lande wæron ús þas land, þa synd hatene ærest Blecingaég, *and* Meore, *and* Eowland, *and* Gotland on bæcbord; *and* þas land hyrað to Sweon (se Sweets edition sid. 20. Bosworths edit. sid. 22).

[2] I Ohtheres berättelse om sin färd »of Sciringes heale» i Norge till Hedeby i Slesvig: *and* þa, twegen dagas ær he to Hæþum come, him wæs on þæt steorbord Gotland, *and* Sillende, *and* iglanda fela (se Sweets edit. sid. 19, Bosworths sid. 21). Ohthere seglade väl genom Stora Bält; Sillende kan ej vara Seland, så framt icke ett misstag föreligger, hvilket är osannolikt. Det uppfattas vanligen såsom en äldre benämning på sydligaste Jutland. En svensk öfversättning af den ofvannämnda inledningen, i Vitt. Hist. och Antiq. Acad. Handl. 1800. Del. 6; jfr rörande namnet *Gotland*, Fahlbeck, å anf. st. sid. 43, 50. Bugge i PBB. XII. sid. 7. samt här nedan sid. 24.

sid. 626. *gotnar* m. pl. män, krigare (se Noreen, *Altisländ. Gramm.* § 313. 3.) *goti* m. häst (se Bugge, *Rökstenen* sid. 136, 137; Fritzners *Ordbog*[2] sid. 626; jfr ofvan sid. 6). Angående de sammansatta folknamnen fornisl. *Eygotar*, *Reiðgotar* pl. (fsve. *Hraiþkutum* dat. på Rökstenen), forneng. *Hreðgotan* (nom. pl. i Elene v. 20), *Hreðgotum* (dat. pl. Wídsíð v. 57, jämte *Hræða* genit. pl. v. 120), (jfr Hreðcyning Wídsíð v. 7. Hreðmen pl. benämning på Danerna, Béow. v. 445), se Grimm, *Gesch. d. d. Spr.* sid. 446. Bugge, *Rökstenen* s. 35, 65. Müllenhoff, *Deutsche Alt. kunde* II. sid. 62. Fahlbeck, *Antiqv. Tidskr.* 8. sid. 56. Storch, *Angelsächs. Nominalcomposita.* 1886. sid. 7. Bugge i Paul-Braunes *Beiträge* XII. sid. 6. Bäst och vigtigast i Heinzel, *Über die ostgothische Heldensage* 1889. sid. 13 följ., särskildt sid. 26—28.

Fornsvenska: *Gutar* (vanligen), *Gotar* m. pl. (genit. *Guta*, *Gutna*) Gotländingar. Sing. *Guti* äfven såsom mansnamn. Öns namn *Gutland* (se Rydqvist, S. S. L. II. sid. 200). *gutisc* adj. gotländsk.

Det framgår af de nu anförda formerna, att Göta- och Gota-namnens urgermanska stammar äro, såsom redan angifvits, **gauto-* och **guton-* (**guto-*). Det senare namnet företer visserligen hos de grekiska och latinska författarne skiftningar i stafningen, men de germanska exemplen, särskildt de i gotiska språket själf bevarade *gutþiuda* och *gutanio* bevisa otvifvelaktigt, att namnet har klusilt *t* och vokalen *u* i stammen. Denna *u*-vokal kunde i förhistorisk tid (icke längre i den historiska gotiskan) växla i vissa kasus (framför vissa ändelser) med *o*-vokal, enligt den bekanta lagen för det s. k. urgermanska *a*-omljudet. Däraf *o*-vokalen, som genomförts i de fornisl. och forneng. namnformerna. Om de växlande stafsätten med *o* och *u*, *t*, *tt* och *th*, *θ* och *tθ* i grek. och lat. verk, se Wrede, *Spr. d. Ostgoten* sid. 44, 45 med anmärkningar, samt sid. 7, 170, 171.

Att de båda formerna **Gauto-* och **Guto-* *(Guton-)* på det närmaste sammanhänga med hvarandra, så att de ursprungligen varit delar, d. v. s. stått i olika kasus, af ett och samma nominalparadigm, samt att deras afljudsförhållande *au: u* beror på det olika accentläge, som förefans i olika kasus, torde numera, såsom ofvan sid. 7 redan antydts, kunna betraktas såsom ett säkert faktum, hvarom alla germanister äro ense; jfr t. ex. fornisl. præteritum *gaut* sing.: *gutum* plur. o. s. v.

Göta-namnets böjning var naturligtvis *o*-stammarnes vanliga. Gota-namnets böjning var äldst svag, såsom *n*-stam, och denna är längst bevarad i de sammansatta formerna. Jordanes skrifver alltid *Ostrogothæ* pl. och *Vesegothæ*[1] pl., hvilket visar på gotisk nom. sing. *-a*, således *n*-stam. Denna Singularis finnes i *Ostrogotha*, den östgotiska stamfaderns namn, hos Jordanes; äfven nom. sing. fem. *Ostrogoto*, af *ôn*-stammen, egentligen »östgotiskan», såsom namn på en dotter af Theoderic. Hos det gotiska folket själf kvarlefde således den svaga böjningen i sammansättningarne, ehuru de klassiska författarne tidigt ombildade dessa i analogi med den enkla namnformen (se Wrede sid. 46 följ., Sievers, *Got. Sprache* i Pauls *Grundriss* I. sid. 407). Denna synes tidigt hos Goterna ha öfvergått till stark böjning, stam *guto-; i stället för nom. plur. **Gutons* (jfr ofvan sid. 14. *Gutones* o. s. v. och got. *gutanio* sid. 16) kom nom. plur. **Gutôs* i bruk (se Wrede och Sievers å nyss a. st.). Denna böjning föreligger dock icke faktiskt i någon gotisk form, ty got. *gutþiuda* kan ej anföras såsom bevis för densamma. I de vestgerm. språken råder n-stam, se de forneng. formerna sid. 16. I de skandinaviska är n-stammen äfven bevarad, ehuru i folknamnet den vanliga öfvergången

[1] Se om detta namn Zeuss sid. 406 följ. Sievers, *Got. Sprache* i Pauls *Grundriss* I. sid. 408 not. 3. Wrede sid. 48 not. 7. Heinzel, *Ostgoth. Heldensage* sid. 18.

till o-stammarnes böjning begynt (se ofvan sid. 16 och jfr Noreen, *Altisl. Gramm.* § 311). Ett analogt exempel på tidig ombildning af ett germanskt folknamn från *on-* till *o*-stam hos de klassiska författarne erbjuder Frankernas namn; dess germanska stam var otvifvelaktigt **francon-*, men i de klassiska språken finnes blott *Franci* (i tredje årh.), *Φράγγοι* (i sjätte årh.) (se Erdmann, *Die Angeln* sid. 80).

Härmed är redogörelsen afslutad för formerna af de båda folknamn, hvilka nämnas i titeln på denna uppsats. Men för utredningen af dessas etymologi, är det nödvändigt att här upptaga till undersökning äfven ett tredje forngermanskt folknamn, Jutarne. Jag är nämligen af den åsigten, att detta är af samma ordstam och betydelse som Göta- och Gota-namnen. Den ordstam, som i de senare är sammansatt med ett g-prefix, föreligger såsom enkel i det förra. Denna åsigt strider helt och hållet mot den gängse uppfattningen. Visserligen har aldrig, såvidt jag känner, någon förklaring af Juta-namnet blifvit framstäld[1]. Men därom synes man likväl hittills varit fullkomligt ense, att, liksom Jutarne äro ett från Götar och Goter skildt folk, så saknar äfven de förras namn hvarje etymologisk slägtskap med de senares (jfr Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* I. sid. 479; i afs. på namnen Bugge i Paul-Braunes *Beiträge* XII. sid. 6).

De former, i hvilka Juta-namnet uppträder, äro:

a. Hos latinska författare.

Eucii, för **Eutii*, stafvadt med *c* i st. f. *t* på grund af den romanska assibilationen, i Frankerkonungen Theodeberts bref till kejsar Justinianus år 534 eller 535 (»subactis Thuringis,.. Wisigothis,.. cum Saxonibus Euciis, qui se nobis voluntate propria tradiderunt, per

[1] Zeuss' identifiering af Jutar och Teutoner (se sid. 146, noten, och sid. 499 i *Die Deutschen und die Nachb.*) har naturligtvis ingen allvarsam betydelse.

Danubium et limitem Pannoniæ usque in Oceani littoribus, custodiente Deo dominatio nostra porrigitur», se Zeuss p. 357, 387, 501, Seelmann, *Jahrb. d. Vereins f. neiderdeutsche Sprachforschung.* XII. 1887. sid. 56; jfr Ten Brink, *Beówulf Untersuchungen* sid. 207. Erdmann, *Die Angeln* sid. 40, där annan litteratur är citerad).

Venantius Fortunatus: *Euthio*, i ett panegyriskt poem till konung Chilperic (omkring 580): Quem Geta, Vasco tremunt, Danus, Euthio, Saxo, Britannus, Cum patre quos acie te domitasse patet (se Zeuss sid. 501. Ten Brink, a. arb. sid. 207).

Beda (i första hälften af åttonde årh.): *Iutæ* pl. (gen. Iutarum) (Historia ecclesiastica gentis Anglorum Lib. I, cap. XV: De Iutarum origine sunt Cantuarii et Victuarii, hoc est, ea gens quæ Vectam tenet insulam, et ea quæ usque hodie in provincia Occidentalium Saxonum Iutarum natio nominatur, posita contra ipsam insulam Vectam, se Monumenta historica Britannica. vol. I. p. 120).

Iuti pl. (gen. Iutorum) med särskildt afseende på Jutarne i Wessex, i Hist. eccl. Lib. IV, cap. XVI.

Adam af Bremen: *Juthæ* pl. (De situ Daniæ cap. 221: primi ad ostium Baltici sinus in australi ripa versus nos Dani, quos Juthas appellant, usque ad Sliam lacum habitant, se Zeuss p. 501).

Danska krönikeskrifvare: Juti, Jutones, Jutenses.

Det gotiska (snarare vest- än östgotiska) personnamnet *Eutharicus*, (äfven *Eutaricus*, *Eutericus*, *Ehudericus*) torde också vara att ställa hit. Wrede (*Sprache d. Ostgot.* sid. 67) anser att Eutha- är = fno. jóþ[1] proles, dibarn;

[1] Till denna stam har det germanska folknamnet *Juthungi*, Ἰουθοῦγγοι (se Zeuss sid. 312 med noten. Bugge, *Arkiv* VIII sid. 22) blifvit fördt (se Grimm, *G. D. Spr.* sid. 500); jfr fno. *Iupingaʀ* (på Reidstadstenen), fht. mansnamn *Eodunc* o. a. Wimmer framhåller dock (se *Runenschrift*, sid. 211 not. 1; jfr dock sid. 222) att i fnord. inskrifter med den längre runraden þ och ð ha olika tecken, hvarför *Iupingaʀ* vittnar mot den nämnda etymologien.

men analogien med andra germanska personnamn på -rik såsom Theodericus, Gautrekr o. a. synes mig långt snarare peka på sammansättning med *euto-*. Ordets stafning med *th* i de latinska inskriptionerna lägger intet hinder i vägen för den af mig föreslagna härledningen (jfr Wrede sid. 170), isynnerhet som äfven former med *t* äro bevarade (se föreg. sid.).

b. De germanska formerna äro:

Fornengelska: *Eota* (genit. plur.) i konung Ælfreds öfversättning af Bedas Hist. eccl. IV, 16 (se strax ofvan): mægþ seo is gecyd Eota land, se Whelocs edition (1643). *Iotum*, *Iutum* (dat. plur.), *Iutna* (gen. plur.) i den anglosaxiska krönikan för år 449 (stycket är en sen tillsats, efter Bedas Historia, sannolikt först i 12. årh., se Earle's edition sid. XLIII). Om den sena formen *Geotas*, *Giotas* se Ten Brink, *Beówulf Untersuch.* sid. 205 nederst. Jfr Sievers, *Ags. Gramm.*[2] § 212. Anm. 2. **Ýte* m. pl. (dat. *ýtum*, i Wídsíð v. 26) namn på ett germanskt folk (hvars område icke angifves i poemet). *Ýtena* gen. pl. i codex Bened. af Ælfreds forneng. öfvers. af Beda IV. 16. (två bättre handskrifter hafva här *Eota*, se ofvan).

Fornisländska: *Jótar*, m. pl. (*Jóta* gen. vanligt i poet språket) Jutar, Daner; *ýtar* m. pl.[1] (gen. *ýta*) viri, homines i poet. språket; *ýta kyn* genus humanum, homines (jfr fe. gumcyn), *ýta synir* filii hominum, homines. Hávam. (jfr *gumna synir* id. i Hávam.).

---

[1] Singularis förekommer ej. Det hos yngre isl. skalder förekommande *ýtir* m. (gen. ýtis) har etymologiskt intet härmed att göra, om än en viss sammanblandning i afseende på betydelsen kan märkas: det är nomen agentis af verbet *ýta* (jfr Egilsson). Müllenhoff (*Beovulf Untersuchungen* sid. 98) gissar, att fno. ýtar »das in gewissen denkmälern poetisch für menschen, männer vorkommt» egentligen betyder »seefahrer» (!); han anser det vara skildt från fno. *Jótar*. Såsom nominativus till den forneng. dativen *ýtum* (se ofvan) sätter han oriktigt *ýtas*.

Forntyska: *Eutberta, Eutbrand, Euthar, Eutharia,* personnamn (se Förstemann, *Altdeutsches Namenbuch*[1] I. sp. 391. 392).

De stammar, som föreligga i de nu anförda formerna, äro:

1. **euto-* i lat. (got.) Eutaricus, lat. (fe.) Iutæ pl., lat. (fda.) Iuthæ pl. [fe. Eota, gen. pl., Iotum, Iutum dat. pl.].

2. **euton-* i fe. Iutna gen. pl.

3. **euti-* i lat. (forngerm.) Eucii (= Eutii) pl., lat. (fe.) Iuti pl., fe. Ytum dat. pl. [Ytena gen. pl.], fornisl. ýtar pl.

4. **eution-* i lat. (forngerm.) Euthio.

Af dessa stammar bero 2. *euton-* och 4. *eution-* på en utvidgning med n-suffix af 1. och 3. (jfr Kluge, *Nomin. Stammbild.* § 17); hvad 2. *euton* beträffar, är detta i forneng. Iutna gen. pl. helt sannolikt icke en urgermansk, utan en sent i fornengelskan uppkommen bildning (jfr Sievers, *Ags. Gramm.*[2] § 264 Anm. Miercna gen. till Mierce m. pl.[1]). Rörande förhållandet mellan **euto-* och *euti-* hänvisar jag till Ten Brinks utredning i *Beówulf Untersuch.* sid. 204—205. Jag anser i likhet med honom, att ordet hade en urgermansk stam **euti-*, hvilken i vestgermaniskan var den såsom folknamn rådande. Men därjämte fans äfven den ursprungligare *o*-stammen kvar, hvilken föreligger i fornnord. Jótar pl. (möjligen har här äldre varit utvidgning till n-stam, *euton-, som återgått till o-stammarnes böjning i plur., i likhet med de flesta andra maskulina on-stammar). Fornnord. (poet.) *ýtar* pl. är af **euti-;* om växling af *-er (-ir)* med *-ar* i nom. pl. hos många *i*-stammar, (se Wimmer, *Fornnord. Forml.* § 46 Anm. 2. Noreen, *Altisl. Gramm.* § 301, 2). Jämför stam-

[1] Det andra exemplet, genit. Seaxna, är missledande, enär detta är den gamla genitivformen, och tvärtom nom. pl. Seaxe är analogisk ombildning i st. f. Seaxan.

formerna: **frison-* : **frisi-* : **frision-* i Frisernas namn, se Erdmann, *Die Angeln* sid. 85 följ.

Anm. 1. Möller (*Das altenglische Volksepos.* 1883. sid. 88) skiljer helt och hållet lat. *Eucii* (Eutii) pl. från fornnord. *Jótar* pl. Det förra namnet, *Eutii*, stam **euti-*, betecknade enligt M. det vestgermanska folk, hvarifrån de fornengelska s. k. Jutarne utgått, och finnes bevaradt i fe. plur. *Ytum* dat., *Ytena* genit., *Eotum* dat., *Eota* genit. Det senare namnet, ordstam **Jeuto- Jûte-*, betecknar ett skandinaviskt folk, de danska Jutarne. Att denna härledning af Juta-namnet ur tvänne olika, etymologiskt obeslägtade ordstammar kräfves af etymologiska skäl, kan icke bevisas (se mot Möller äfven Ten Brink, *Beówulf Untersuch* sid. 204 följ). Det fornnord. *Jótar* förklaras fullt ljudlagsenligt ur en stam **euto-;* jfr fno. *jóð* n. se ofvan sid. 20. Icke häller tvinga, enligt min mening, historiska eller ethnologiska grunder till ett sådant skiljande af Jutlands Jutar från Nordgermaniens och Britanniens Jutar. Liknämnda folkstammar (ursprungligen sammanhängande) kunna hafva funnits på två ställen, liksom vi hafva Gutar på Gotland (skandinavisk stam) och de gotiska Gutans vid Weichsel. Under sådana förhållanden synes det mig icke vara berättigadt att uppställa olika ordstammar för namnen på två så närbeslägtade och närboende germanska folk. Därvid är ytterligare att märka, att den ena, nu af Möller antagna, ordstammen saknar, såvidt jag kan se, hvarje anknytning inom de germanska språken. I sitt arbete ingår Möller icke i någon etymologisk förklaring af någondera af de två ordstammarne.

Anm. 2. Frågorna 1. om förhållandet mellan Bedas *Iutis* och konung Ælfreds *Géatum* i Bedas Historia eccles. I. 15 och Ælfreds fornengelska öfversättning däraf (se ofvan sid. 13), och 2. uppfattningen af folknamnet *Géatas* i Béowulfdikten, hvilka varit och äro föremål för stridiga förklaringar, falla endast i ringa mån inom ämnet för

denna uppsats. Och för så vidt de göra detta, näml. med afseende på namnens etymologi, äro de redan i det föregående behandlade. Det är naturligtvis otvifvelaktigt, att fe. *Géatas* hör till stammen *gauto-, lat. (fe.) *Iuti* till stammen **euti-*. I öfrigt måste jag här inskränka mig till att hänvisa till Fahlbecks, Bugges, Müllenhoffs, Möllers, Ten Brinks ofvan anförda arbeten, m. fl. Endast en synpunkt, som måhända förtjänar att beaktas, må här i förbigående beröras, nämligen den växling i de båda namnens former, hvilken framträder i den nordhumbriska dialekten till följd af sammanblandningen (sammanfallet) af diftongerna fe. *éo* (< germ. *eu*) och fe. *éa* (< germ. *au*) i denna dialekt (se Bouterwek, *Die vier Evangelien in altnorthumbr. Sprache.* 1857. Einleitung. Hilmer, *Zur altnordhumbr. Laut- und Flexionslehre* 1880. I. sid. 31. Sweet, *History of English Sounds*[2] 1888. sid. 128. Lindelöf, *Sprache des Rituals von Durham.* 1890. sid. 39 följ.) I de Genealogies, listor öfver engelska biskopar och konungar, hvilka Sweet aftryckt i sina *Oldest English Texts* och hvilka äro skrifna af en nordhumbrier mellan år 811 och 814 (se anf. arb. sid. 167), finner man sid. 169 (55) en biskop med namnet *eota* (nom. sing.) och (56) samme biskop under namnformen *eatan* (dat. sing.); sid. 170 (86) eadberht *eating*, (87) *eata* li(o)dualding; sid. 170 (75) sæbald *siggeoting*. (81) *angengeot* alusing; (95) uihtlæg *(w)að(ol)geoting*. *waðolgeot* wodning; p. 171 (117) *Eostengla*, m. m. Dessa namn motsvaras på vestsaxiska af **éota*, *géat* (sigegéat, ongengéat), *éastengla*.

III.

Min tydning af folknamnen Götar och Goter, grundar sig, såsom redan sid. 19 är antydt, på det antagandet, att dessa båda namn äro af samma ordstam som Jutanamnet, men hafva germanskt *g*-prefix. För att detta an-

tagande skall kunna anses befogadt, bör det således uppvisas, att det eger tillräckliga förutsättningar i de germanska språken.

Jag skall därför i korthet 1. redogöra för förekomsten, formerna och betydelserna af *g*-prefix i de germanska språken; 2. anföra särskildt analogiska fall till stöd för min sammanställning **g-auto-*, **g-uto(n-)*: **euto-*.

1. Germaniskt *g*-prefix uppträder i de historiska germanska språken i två hufvudformer, nämligen dels med bibehållen prefixvokal, dels med prefixvokalen synkoperad. Den relativa fördelningen af dessa båda former är i de särskilda språken betydligt olika. I gotiskan är ga-formen så godt som allenarådande, i fornnordiskan däremot är densamma mycket svagt representerad. De vestgermanska språken visa alldeles öfvervägande prefixet i former med bibehållen vokal, men erbjuda dock flera exempel på vokalsynkope hos detsamma, än som finnas i den till vår tid komna gotiska litteraturen.

Det är att antaga, att prefixet i urgermansk tid förekom såväl betonadt som — i andra fall — obetonadt. Om och när denna olikhet i prefixets betoning ursprungligen berott på dess sammansättning med nomen eller verb, eller i verbalsammansättningar på prefixets olika betoning i hufvudsats och bisats (stark betoning i hufvudsats, svag betoning i bisats), eller på olika betoning vid olika betydelser hos prefixet, eller slutligen på stafvelsernas antal och accentens läge i det med prefixet sammansatta ordet, är här icke platsen att närmare undersöka; se härom bl. a. J. Schmidt i Kuhns *Zeitschrift* XXVI. sid. 20 följ. Kluge i samma tidskrift XXVI. sid. 79. 83 och i Pauls *Grundriss* I. sid. 338 följ. 344 följ. Bugge i Paul-Braunes *Beiträge* XII. sid. 408 följ. XIII. sid. 176 följ.

Om det germanska ga-prefixet är etymologiskt att likställa med det latinska prefixet co- — hvilket numera torde allmänt antagas; jfr communis: got. gamains, conve-

nire: got. gaqiman — kan själfva denna form ga- (: ha-) förklaras endast under förutsättningen att den utvecklats såsom tonlös förstafvelse (se bl. a. Grimm, *Deutsche Gramm.* II. sid. 751. Bugge å ofvan a. st.).

Att denna form ga-, med undantag af ett relativt litet antal fall, hvilka dessutom delvis icke äro fullt säkra, trängt igenom öfverallt, och att likväl i de historiska språken i många sammansättningar med ga-prefix tonen visar sig ligga på (eller blifvit flyttad till) prefixet, dessa båda förhållanden, generalisering af den ena af två sidoformer och sekundär accentflyttning mellan sammansättningsled, hafva, som bekant, många analogier inom de germanska språken. Se t. ex. Kluge, *Vorgeschichte der altgerm. Dialecte* § 21 i ofvan anf. *Grundriss* sid. 344 följ.

I gotiskan torde betonadt ga-prefix hafva varit allmänt. Detta synes framgå dels däraf, att prefixet ej sällan sättes dubbelt framför verb, t. ex. gagaleikôn, gagatilôn, m. fl. — något som gör det högst sannolikt, att ettdera ga- var betonadt (Kluge, PBB. VIII, sid. 534 antager, att dylika former voro proparoxytona: gagáleikôn) — dels isynnerhet däraf, att prefixet ga-, i likhet med andra prefix såsom *ab-*, *us-* m. fl. kunde stå skildt af ett annat ord från sitt hufvudord t. ex. Marcus VIII, 23: frah ina ga-u-hwa-sêhwi ἐπηρώτα αὐτὸν εἴ τι βλέπει; Johannes V, 46: ga-þau-laubidedeiþ mis ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί; jfr Grimm, D. Gr. II. sid. 833. Kluge, KZ. XXVI, sid. 80).

Att prefixet ga- i gotiskan alltid skulle varit betonadt, är icke antagligt. Men faktiskt står ga- med bibehållen vokal icke blott framför alla med konsonant början de ord, utan också med få undantag, hvarom nedan skall talas, framför sådana, som börja med vokal, t. ex. ga-arman förbarma sig, gaaggvei fem. Beengung o. s. v. Således har den synkoperade prefixformen *g-* nästan helt och hållet utträngts af den osynkoperade. Att så skett i gotiskan fullständigare än i de öfriga forngermanska språken, beror

på den större självständighet, som prefixet *ga-* hade bibehållit i gotiskan och som bevisas af de nyss anförda exemplen.

Hvad de vestgermanska språken angår, är det redan nämndt, att vokalsynkope hos prefixet är äfven där relativt sällsynt. Men de försvagade former, i hvilka prefixet i regeln uppträder, fht. fsax. fe. *gi-*, *ge-* (fsax. *ga-*, fe. *ga-*, *gea-* är sällsynt, fht. *ga-* är i äldre tid vanligt i alemann. och bairiskan) ådagalägga, att det i allmänhet var tonlöst, t. ex. fe. *gefrásian* fråga, *ge-ærnan* springa, *ge-ágen* (= *ágen*) adj. egen, o. s. v. Dessutom förekommer prefixet här aldrig dubbelt, såsom i gotiskan, utom i sådana fall, där det närmaste prefixet i följd af vokalsynkope och sammansmältning med hufvudordet icke i språkmedvetandet fungerar såsom prefix t. ex. fe. ge-gearwian bereda, göra färdig (jfr nht. ge-g-essen).

I fråga om nominalsammansättningar, vittna sådana former som fht. *gabissa* agnar, affall, jämfördt med dess dublettform *gavissa* och det enkla substantivet *fesa* (se Kluge, K. Z. XXVI. sid. 70. 83) om prefixets äldre tonlöshet, om dess betoning däremot t. ex. fe. *gea-twe* f. pl. rustning, prydnader (fnord. *gǫtvar* f. pl.), jämfördt med fe. *getâwe* f. pl. (se Kluge, å a. st. sid. 75).

I fornnordiskan är förhållandet, såsom redan sagts, helt olika. Något tvifvel därom, att prefixet här i de flesta fall var obetonadt, kan icke finnas, enär dess vokal så godt som alltid blifvit synkoperad.

Fornnordiska sammansättningar med prefixet *ga-* framför konsonant, i hvilka prefixet är betonadt och därigenom bevarat sin vokal, äro fno. *gamall* adj. gammal (egentl. bahuvrîhi-kompositum af *ga-* och *mál*, got. *mêl* tid, se Kluge K. Z. XXVI. sid. 70. 83. *Nomin. Stammbild.* § 176.), hvilket äfven finnes i fe. *gamol*, *gomel* adj. fsax. *gigamalôd* »åldrad» och i fht. i personnamn, samt forn-

nord. *gaman* n. gamman (egentl. samvaro med människor, sällskap, samkväm), hvilket också är samgermanskt och bevaradt i fht. fsax. fe. och ffris. I gotiskan *gaman* n. medmänniska; gemenskap. Fornnord. *gǫtvar* f. pl. är anfördt å föreg. sida. Till denna klass hör äfven, enligt Prof. Noreens tydning, fno. *salgaukar* m. pl. (i Grottasǫngr str. 7) egentl. salskamrater; jfr got. *gajuka* m. »Jemand der dasselbe Joch trägt, Genoss.» Fornnordiska sammansättningar med prefixet *ga-* framför konsonant, i hvilka prefixet varit obetonadt och därför vokalsynknope inträdt, äro *granne* m. (jfr got. garazna m.), *glófe* m. handske (: lófe m. flata handen, hand; jfr fe. glóf f.), *gnógr* adj: nógr, *glíkr* adj.: líkr, vb. *gnúa* (: fht. nûan, got. b-nauan), *greiða* vb. : reiða, *gneiste* m. gnista. Redan Grimm uttalar dock den meningen, att prefixet ursprungligen varit allmännare i fornnordiskan, men senare bortfallit, såsom i *lande* m. landsman (jfr fht. kilanto m. id.); *nautr* m. kamrat (jfr fe. genéat m. id.), *sinne* m. följeslagare, kamrat (jfr got. gasinþa m. id.). *nafne* m. namne (jfr fht. kenammo m. id.), *burðr* m. födelse (jfr got. *gabaurþs* f. id.) m. fl. se *Deutsche Gramm.* II sid. 735. 751). Riktigheten af Grimms förmodan är nu allmänt erkänd: i *sinne*, *burðr* o. a., såsom t. ex. *barme* m. broder < *gbarme < *gabarmon-, måste prefixets *g-*, efter inträdd vokalsynkope, ljudlagsenligt bortfalla.

Angående betydelsen af det germanska *g*-prefixet är det här tillräckligt att i korthet påpeka, att det i nominalsammansättningar är a. *sociativt* t. ex. i got. *garazna* m. granne (af *razn* n. hus), *gahlaiba* m. kamrat (egentl. en som delar bröd med någon, af *hlaibs* m. bröd); äfven tjänar det att bilda bahuvrîhikomposita ss. got. *gaskohs* »beschuht», fe. *gefeax* »comatus», got. *galeiks*, fno. *glíkr* o. s. v.; b. *kollektivt* t. ex. i fht. *kipirki* n. Gebirge (af *perc* m. berg); c. *förstärkande*, stundom med ringa eller ingen märkbar skilnad från det enkla ordet, t. ex. fht. *gisunt*, fe.

gesund och *sund*, fno. *gnógr* och *nógr* (se Grimm, D. Gr. II. sid. 735 följ.).

2. Specielt vigtiga för belysningen af den här behandlade frågan äro de germanska ord, i hvilka g-prefixet står framför en med vokal början de ordstam, och, efter inträdd vokalsynkope i prefixet, kontraktion mellan detta och stammen egt rum. Ordet erhåller därigenom formen af ett enkelt, och det är endast genom jämförelse med osammansatta beslägtade ord, som dess ursprungliga karaktär kan ådagaläggas. Jag nämner först de hithörande ord, som ensamt eller tillika förekomma i vestgermanska och gotiska språken, sedan de specielt fornnordiska.

Ett för de vestgerm. språken och fnord. gemensamt fall är adj. *g-arwo- :*arwo-

fsax. *g-aru* adj. färdig, beredd, rustad t. ex. habda eft is word garu, hatte wieder sein Wort bereit (antwortete alsbald) (se Heyne, Hêliand sid. 203) : fsax. *aru* färdig, beredd, mogen (jfr ty. *gar*) adj. fruhtî rîpia aroa, reife Früchte, bereite (ibid. sid. 158). forneng. *gearo*, *gearu* adj. t. ex. gearo wyrde on gespræce factus est loquela promptus, gearugongende going swiftly or quickly (se Bosworth-Toller, *Ags. Dict.* p. 368) : fe. *earo* adj. celer, alacer, paratus, gehýrest ðú uncerne earne hwelp hearest thou our active (raska, snabba) whelp (Bosworth-Toller p. *Dict.* 235). fht. *garo*, *garawo* adj. bereit gemacht, gerüstet, fertig. fnord. *gǫrr*, *gerr*, *gjǫrr* beredd, färdig (stam *garwu-, *garwio- enl. Noreen). Här har sammansättning med g-prefix länge förmodats (se Kluge, *Etym. Wtb.* s. v. *gar*). Vanligen sammanställes fno. verbet *gǫrva*, *gera*, fht. *garawen* o. s. v. med skt. *karômi* jag gör. Men till form (och betydelse) har verbet dock karaktären af ett denominativum. Med afseende på betydelsen jfr ty. *fertig*, *verfertigen*, fno. *reiða* svinge, føre afsted, berede, gjøre i Stand m. fl.

Ett annat exempel är got. *gaumjan*, om K. F. Johanssons analys af detta ord (Paul-Braunes *Beiträge* XV.

sid. 228) träffat det riktiga. Johansson jämför det med fslav. *umŭ* iakttagande, förstånd, och anser det vara sammansatt *g(a)-aumjan.* Verbet genomgår alla de germanska språken, fht. *goumen, goumôn,* fsax. *gômean, gumôn,* fe. *gýman,* fno. *geyma.* I fht. fsax. fno. finnes äfven ett substantiv, fht. *gouma,* fem. ô-stam, hvilket kan ha varit utgångspunkt för det svaga verbet; fno. har äfven masc. *gaumr;* fe. har *gýmen* f. (P. Persson sammanställer got. *gaumjan* o. s. v. med fslav. *govêti;* angående fslav. *umŭ* se hans *Wurzelerweiterung* sid. 29).

fe. *g-ífre* adj. greedy, covetous, voracious, eager, desirous : fe. *áfor* adj. vehement, rough. Orden hafva olika vokalgrad, germ. î : ai. Med fe. *áfor* sammanställer Kluge (*Etym. Wtb.*[4] sid. 67) fht. *eivar, eibar,* äldre nht. *eifer* adj. skarp, bitter, och uttalar den förmodan att dessa ord äro beslägtade med ty. *Eifer* m., mht. *îfer* m., *îfern* n. »Eifer, Eifersucht» hvilket uppträder sent (först i 15 årh.), äldst i oberdeutsch, och hvars förhistoria är h. o. h. dunkel. Genom jämförelse med det fe. adj. *gífre,* subst. *gífernes* fem. (greediness, voracity) faller ljus öfver det mht. ordets såväl form som betydelse (fe. gifre äfven eager, desirous).

Ett annat germ. ord, hvars etymologi, såsom jag tror, får sin förklaring genom antagande af g-prefix, är det ty. *jäh* adj., (äfven i *Jäh*zorn m. m.). Det nht. högspråkets *jäh* beror på en dialektisk utveckling af g till j, såsom i ty. jappen (egentl. lågty.; jfr nederl. gapen, ty. gaffen), i jähnen jämte gähnen (se Kluge. Wtb.[4] s. vv.). Den fht. formen är *gâhi* adj. »schnell, plötzlich, ungestüm», mht. *gæhe* och *gâch* (urspr. u-stam), nht. *jäh* och *gähe.* Kluge förklarar ordet för specifikt tyskt. Att detta icke är riktigt, har Sarrazin visat i PBB. IX (1884) sid. 585, där han sammanställer ty. *jäh,* fht. *gâhi* med fe. *géhðu* f. af °*gôhiðô.* Mht. har samma afledning *gæhede,* fht. °*gâhida* f. jämte fht. *gâhi,* mht. *gæhe* fem. Eile, Ungestüm. Öfvergången i betydelse från häftighet till vrede i fht., till oro, ängslan

i fe., är ej ovanlig. Sarrazin jämför ffra. *ire* grämelse, sorg af lat. *ira.*

Jag sammanställer de germanska orden med grek. *ὠκύς* snabb, lat. *oc-ior*, under antagande af g-prefix i de förra. Den fe. vokalen stämmer med den grek., den fht. förhåller sig till dem liksom t. ex. fht. *hâko*, ty. Haken, förhåller sig fe. *hóc*, eng. hook, fno. *krákr* : *krókr* hake, krok, o. a. Det mht. adjektivet visar ännu tydligt samma u-stam (jfr Kluge. *Stammbild.* § 180 följ.), som gr. *ὠκύς*, skt. âçu-s. Emedan den enkla stammen är försvunnen ur de germanska språken, har ty. *gähe*, *jäh* fullkomligt utseende af att vara osammansatt; jfr ty. *Frevel* m., fht. *fravilî* f. »djärfhet, fräckhet», *fravili* adj. »djärf, fräck», hvars natur af sammansättning °*fr-afali-* (jfr fno. *afl* n. styrka) etymologien påvisat; jfr äfven ty. *fressen* (: *essen*).

De fornnordiska fallen. Fno. *g-œ́ta* drifva boskap i vall, vakta boskap, visar sig genom sin nasalerade vokal i Elfdalsmålet (se Noreen, *Sv. Landsmål*, 1882 B, sid. 70) vara af °*ga-anhtian* och att sammanställa med fe. *éhtan* drifva, förfölja af °*onhtian.*

Vidare det andra fnord. vb. *g-œ́ta* akta på, taga vara på, hvilket föreligger utan prefix i fht. *ahtôn*, fe. *eahtian* o. s. v. och med l-afledning i fnord. *œ́tla*, se Noreen, *Urgermansk Judlära*, sid. 123. Sammansättningen med g-prefix finnes äfven i Medelhögtyskan *g-achten.* Hit synas äfven höra sådana dubbelformer i fornnord., som *eisa* : *geisa* (jfr dock Kluge, *Etym. Wtb.* s. Geist), *yrja* : *gyrja.*

Slutligen är, enligt min mening, det fnord. substantivet *gœ́ra* f. »Faareskind med Ulden paa» att tyda såsom sammansatt med g-prefix. Jag förklarar det såsom **gâr-jôn-*, afledt med jôn-suffix (jfr fno. *leira* f. »leret Strand» af *leir* n. »Ler», *eikja* f. af *eik* f., fht. *hârra* f. »härenes Gewand» af *hâr* n., m. fl. se Kluge, *Nom. Stammbild.* § 81) af **gárr* åring, ettåring, som har året inne, af **ga-âro-*, **ga-jâro-*, af fno. *ár*, äldre **jár* n. år, med prefixet *ga-*;

jfr fno. *gamall* adj. egentligen »som har tiden inne», se ofvan sid. 27. Fnord. **gárr* åring, specielt begagnadt om ett ettårigt får; jfr skt. *vatsás* m. kalf af **vatas*, grek. ἔτος n. år; äfven lat. *vitulus* egentl. ettårigt djur, kalf, hör till samma stam. Det fno. *gǽra* f. egentl. skinnet af ett ettårigt får, sedan fårskinn i allmänhet, såväl *lambsgǽra* som *hrútsgǽra*. Detta exempel skulle strängt taget hafva sin plats sid. 28.

IV.

Om man nu, med stöd af de i föregående afdelning III. framlagda utredningar och analoga exempel, vid tydningen af Göta- och Gota-namnen utgår från det antagandet, att de äro bildade af en (indo-)europeisk nominalstam, som i de germanska språken är sammansatt (sammansmält) med g-prefix, erbjuder sig i ett beslägtadt språk, latinet, en stam *aud-*, hvilken såväl i form som i betydelse förträffligt representerar den sökta germanska grundstammen: lat. *aud-ax* »djärf, dristig», *audere* »djärfvas, våga».

Det är för vår fråga af ingen egentlig vigt, att här undersöka, huru betydelsen af denna lat. stam *aud-* förhåller sig till betydelsen af den ieu. verbalroten au-, hvilken uppträder enkel eller i utvidgade former i sanskrit, grekiska, latin och andra ieu. språk[1]. Det är mer än sannolikt, att i ieu. au- flera ursprungligen skilda s. k. rötter formelt sammanfallit; men å andra sidan äro betydelseöfvergångarne inom den ifrågavarande begreppskategorien, känslornas och stämningarnes, mera skiftande och olikartade än inom de flesta andra. Det synes därför

---

[1] T. ex. Skt. *avas* n. belåtenhet, njutning, önskan, sträfvan, gunst, hjälp; *avi* adj. tillgifven, bevågen; *avasa* n. vederqvickelse, näring. Grek. ἀΐτας (dor.) älskling; ἐπαΐω förstå m. fl. (jfr Persson, *Wurzelerweit.* sid. 7, 61, 113, 29).

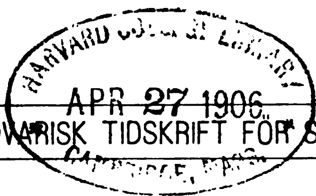
icke vara något skäl, att frångå den vanliga uppfattningen, enligt hvilken lat. *aud-ere, aud-ax* höra tillsammans med lat. *avere, avidus* (af **aves-do-*, jfr frigidus af *friges-do-, se Stolz, *Latein. Grammatik* § 41,1. 64,3. 77,4. i Iwan von Müllers *Handbuch d. klass. Altertumswissenschaft* II.). Betydelseöfvergången från »lysten, begärlig» till »dristig, djärf, tilltagsen» är lätt att fatta.

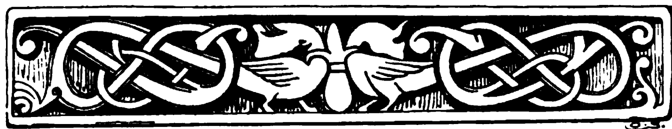
Utvidgning af en rot med s. k. determinativ ieu. *d*, germ. *t* är, särskildt i latinet och de germanska språken, mycket vanlig, t. ex. lat. *clau-d-ere*, mlty. *slûten*, fht. *sliozan*, ty. *schliessen:* lat. *clāvis*, grek. dor. *κλαΐς* nyckel o. a. (jfr. Persson, *Wurzelerweiterung* p. 41 följ. i Upsala Univ. Årsskrift. 1891. IV). Med afseende på vokalförhållandet mellan de germanska grundformerna af Göta-, Gota- och Juta-namnen kunna talrika säkra analogier anföras, t. ex. got. *ga-laubs* dyrbar : got. *ga-lubs* id. : got. *liufs* (liuba-) = germ. **g-auto-* : **g-ŭto-* : **euto-;* fno. *nautr* m. deltagare, kamrat < **(ga-)nauto-* : got. *nuta* m. fiskare, < **nŭton-* : fno. *njótr* m. qui utitur, possidet (i poet. språket) < **neuto-* (alla hörande till got. vb. niutan, naut, nutum) = **g-auto* : **gŭton-* : **euto-;* got. *gaumjan*, fno. *geyma*, fe. (for-)*gýman* : fsax. far-*gumôn* = germ. **gauto-* : **gŭto-;* lat. *aud-ax* : germ. **euto-* = lat. *taurus* : germ. **steuro-*, **þeuro-*, fht. *stior*, ty. Stier, fno. *þjórr* tjur o. s. v.

Grundbetydelsen hos de tre germanska folknamnen är därför enligt min mening »de *djärfva, modiga*», och de tillhöra sålunda den talrika kategori af germanska folknamn, hvilken betecknar en utmärkt andlig egenskap hos folket. Såsom andra exempel på denna kategori må anföras: *Friser* »de vågsamma, djärfva», *Thyringar* »de tappra, modiga», *Teutoner* »de mäktiga» o. a. (se Erdmann, *Die Angeln* sid. 83 följ.). Särskildt förtjänar det att framhållas, att de två hufvudgrenarne af Gota-stammen buro binamn af liknande innebörd, Vestgoterna (i latinsk form:) *Balthi* och *Balthæ* »de djärfva» (got. *balþs*

djärf), Östgoterna *Amali* och *Amalæ* »de raska, outtröttliga» (enligt den vanliga tolkningen).

Från den nu utvecklade åsigtens ståndpunkt är det lätt att förstå, huru Oden kunde få binamnet *Gautr*, hvilket jag sålunda fattar i en helt annan betydelse än [illegible]

Résumé succinct des mémoires et des articles contenus dans la Revue d'archéologie suédoise
Tome 11.

I.

Études d'art ornementaire par Bernhard Salin.

1.

La première partie de ces études tend à fournir un exposé très succinct de l'histoire des motifs d'animaux et de plantes jusqu'au commencement de la période romane; el s'appuie naturellement sur les motifs d'ornement que l'on rencontre à cette époque. Nous avons commencé par la Grèce, parceque l'ensemble de ses formes est déterminant pour toute l'activité artistique de l'Europe. Nous ne sommes remontés plus haut que pour les ornements empruntés par les Grecs à d'autres peuples anciens que le leur.

La seconde partie est destinée à marquer les traits principaux du développement des motifs romans d'animaux et de plantes, en Suède.

Lorsqu'on étudie l'histoire du développement de l'art ornementaire, on trouve bien vite que les formes les plus anciennes qui sont tirées de la nature ont été traitées

d'abord très fidèlement, et qu'elles n'ont pris le caractère d'un style que lorsqu'on s'est mis à reproduire des motifs ornementaires déjà fixés, comme modèles, au lieu de copier directement la nature. Les trouvailles faites à Mycènes le prouvent abondamment. Si l'on compare ensuite le rapport dans lequel se trouvent les motifs d'animaux et de plantes, à l'époque de la civilisation mycénienne, on voit que les premiers sont nombreux et très variés tandis que les seconds sont fort rares. Durant la civilisation mycénienne en Grèce, les motifs d'animaux étaient tirés de la faune indigène et de la faune asiatique. Pendant la période suivante on rencontre bien des ornements inspirés par la nature, mais les figures d'animaux sont d'un genre différent et ne paraissent pas être le développement direct des précédents. Le cheval, en particulier, prend alors place dans le cercle des représentations d'animaux. La conception de la forme doit avoir été plus grossière à cette époque — dite période du style dipylonique — que dans les précédentes. Les ornements de plantes sont très rares.

L'influence orientale, particulièrement forte à l'époque mycénienne disparait momentanément, durant la période dipylonique, mais se montre de nouveau peu après dans l'introduction des figures de lion, grossièrement exécutées il est vrai, et sans aucun détail. Les figures 6 et 7 reproduisent ces dessins, et les fig. 8, 9, 10 permettent de distinguer l'apparition graduelle d'un développement dans les détails et les contours. La fig. 5 est tirée d'un vase dipylonique et prouve que tout ce développement doit s'être accompli durant la période dipylonique. Ces figures de lion constituent la transition avec le vase dit »orientalisant« où des représentations d'animaux très stylisés forment les principaux motifs ornementaires. C'est par là que l'influence asiatique redevint prédominante.

On peut en dire autant des motifs de plantes où

apparaissent les fleurs de lotus et les palmettes; toutes deux ont une forme de style convenue, ce qui montre clairement qu'elles avaient été employées depuis longtemps comme sujets d'ornements avant de prendre place dans l'art grec en cette qualité.

Le développement de ces motifs s'était effectué en Egypte et en Assyrie. La figure 13 donne la forme la plus caractéristique de la palmette assyrienne. Dès qu'on rencontre des figures de lion orientales on trouve des palmettes; ainsi sur le vase de la figure 6 on voit aussi une palmette (fig. 11); avec le lion de la figure 8 on a des palmettes, comme le montre la figure 12, mais plus stylisées que dans la figure 11; ce qui concorde avec les remarques sur les figures d'animaux. La forme de la palmette ressemble de plus en plus à celle qui fut créée en Assyrie. La fleur de lotus apparaît peut-être plus tard que la palmette, aussi bien en Assyrie qu'en Grèce. Naturellement, l'ornement à fleur de lotus se rencontre de très bonne heure en Egypte et il se peut qu'on puisse produire, dans l'avenir, des exemplaires isolés de fleurs de lotus égyptiennes dans l'art ornementaire primitif de la Grèce. Mais ce ne serait que la forme que cet ornement reçut en Assyrie et, qui, plus tard, fut reprise et développée par les Grecs. Dans ce genre les fleurs et les boutons de lotus alternent ordinairement, ce qui donne un motif d'ornement rythmique. La figure 15 montre la forme qui revient le plus souvent en Assyrie; et la figure 16 porte le même ornement, un peu simplifié, tiré d'un vase grec. Les figures 17 et 18 reproduisent des formes ornementaires stylisées à l'excès, pour ne pas dire estropiées. Sur la figure 17 on peut encore constater que les fleurs de lotus alternent avec leurs boutons, mais ce caractère aussi a disparu complètement dans la figure suivante.

La figure 14 présente un autre arrangement de fleurs de lotus; cette disposition forme le trait distinctif de

toute la classe d'ornements établis, plus ou moins, sur le type des figures 19 et 22; on y voit que les palmettes sont assemblées à des fleurs de lotus au lieu de l'être à des boutons de cette fleur, et cela dans le but de rendre l'ornement plus riche encore. La série fig. 15, 16, 17 et 18 donne la forme la plus simple de l'ornement courant et montre comment les détails disparaissent peu à peu. Par contre, la série 23, 24, 25, 26, 27 établit que de nouvelles formes peuvent naître du développement des détails.

Si nous revenons à la figure 15 nous y trouvons que le lien en forme d'arc est retenu sous la fleur par un anneau et que les bouts du lien s'écartent de la fleur en retombant. Dans la figure 23 nous voyons que le lien, au-dessus de l'anneau s'est si bien confondu avec la fleur qu'il a été ramené vers le bas, en deux pointes. Dans la figure 24 même procédé, plus complet encore, et caractérisé par des renflements arrondis au bas de la fleur. Cette dernière forme a donné naissance à des ornements comme ceux de la fig. 25.

Dans la fig. 24 comme dans les deux précédentes on observera des parties rappelant les palmettes, qui sont introduites dans la fleur de lotus. On peut naturellement, dans le style combiné dont nous avons parlé un peu plus haut, donner une place prédominante, ou bien à la feuille latérale du lotus, ou bien aux palmettes intercalées. L'ornement qu'on obtient alors est, dans le premier cas comme celui de la fig. 26 et, dans le second comme celui de la fig. 27. Les fig. 25, 26, 27, sont toutes tirées de vases à figures rouges et ce genre d'ornement ne doit pas se retrouver sur des vases á figures noires. En effet il était impossible de styliser davantage que dans les fig. 26 et 27, où l'on retrouve bien peu de chose de la forme primitive du lotus.

Le rôle le plus important de la Grèce dans le dé-

veloppement de l'ornementique ne consiste pas dans l'adoption et la transformation de motifs déjà connus mais dans la création de motifs tout nouveaux. En particulier il est certain qu'aucun ornement n'a tenu, dans l'ornementique européenne, une place aussi importante que la feuille d'acanthe, employée d'abord par les Grecs. A ma connaissance c'est dans l'architecture qu'elle apparaît premièrement et cela sur le chapiteau corinthien. Les plus anciens de ce style sont vraisemblablement ceux du temple d'Apollon à Bassæ et de Tholos à Epidaurus; ces édifices datent probablement de la fin du 5ᵉ siècle; le temple d'Apollon est peut-être de 430 a. C. Les contours de la feuille d'acanthe sont encore passablement indécis à cette époque mais, dans la période la plus florissante de la Grèce, la forme est fixée dans sa plus grande perfection; plus tard, au temps de la décadence, elle donne naissance à divers développements. La figure 28 reproduit un fragment de feuille d'acanthe dans la forme définitive. La pointe est recourbée en avant; la feuille est plissée dans sa longueur; les échancrures entre les lobes ne sont pas profondes et ne se surpassent pas les unes les autres. La feuille d'acanthe passa, du chapiteau, à d'autres détails d'architecture où elle déploie ses qualités de flexibilité.

La forme la plus singulière que revêt la feuille d'acanthe apparaît très vite: nous voulons parler du rinceau d'acanthe. Dans sa forme grecque il est encore maigre et sobre, relativement; la fig. 29 en est un échantillon. On y remarque une tige cannelée, qui s'élargit un peu vers la naissance des feuilles. Au point de réunion de la feuille et de la tige cette dernière est coupée et souvent dentelée, par suite des cannelures. Dans ce cas-ci on voit la feuille d'acanthe de profil, ce qui fait que l'un de ses côtés seulement est dentelé; cette forme est appelée »feuille d'acanthe à un côté«. Sur notre figure

on voit deux feuilles qui semblent protéger chacune une tige; l'une de ces feuilles s'enroule en spirale tandis que l'autre s'élargit pour donner naissance à une tige et à une feuille nouvelles.

Les Romains adoptèrent, dans leur ornementique, la feuille et le rinceau d'acanthe puis ils les développèrent. La forme de feuille d'acanthe que nous donnons dans la fig. 33 appartient à l'art romain le plus ancien; cette feuille paraît désséchée ou gelée, avec ses dentelures recroquevillées. A l'époque florissante de l'art romain la feuille d'acanthe revêt des formes plus vivantes; voir les fig. 31 et 32. Elle se distingue de la grecque en ce que les plis sont plus nombreux, les échancrures plus profondes entre les lobes, qui, dans la règle, se recouvrent en partie les uns les autres. Les dentelures sont aussi différentes. — La feuille d'acanthe se retrouve partout, dans le monde romain. Elle supplante les motifs plus anciens, ou bien les rapelle seulement par la façon dont elle est disposée et qui produit alors un grand effet. On en peut dire autant et même davantage du rinceau d'acanthe qui devint un ornement superbe, chez les Romains. Il est formé exactement comme chez les Grecs, mais les feuilles sont plus allongées et rattachées plus étroitement à la tige, de manière à suivre ses ondulations. Parfois la tige disparaît complètement et les feuilles sortent directement les unes des autres. Le plus souvent la tige existe; elle est entourée d'un anneau à l'endroit où pousse la feuille; cet anneau lui-même est parfois remplacé par une couronne de petites feuilles d'acanthe, dans les rinceaux les plus richement ornementés. La tige, enfin, porte quelquefois une fleur formée de feuilles d'acanthe.

Les autres motifs de plantes de la période grecoromaine offrent moins d'intérêt; on peut en dire autant des motifs d'animaux. Chez les Romains, cependant, les

figures et les groupes d'animaux, venus de l'Orient, sont plus fréquents que chez les Grecs. Cela tient peut-être à l'influence étrusque qui exerça une action considérable sur le goût artistique romain; et les motifs orientaux prédominaient chez les Etrusques. Les motifs d'animaux et de plantes étaient alors strictement distincts, les uns des autres. Ces deux catégories se développent et se combinent à part; ce n'est qu'à l'époque romaine qu'elles entrent en rapports plus ou moins étroits. Et, finalement, la fusion devint si complète qu'on fit jouer le rôle de feuilles à divers membres de corps humains ou d'animaux. On forma même, rien qu'avec des feuilles d'acanthe des figures fantastiques et des corps entiers d'animaux. Cette combinaison des motifs de plantes et d'animaux ne s'est produite, vraisemblablement, que dans la seconde moitié du 1er siècle après J. C.

L'ornementique romaine partagea le sort de l'empire des Césars. Lorsque vinrent les temps de la décadence l'art tomba avec tout le reste. Aucun élément nouveau n'apparaît, mais dans les provinces éloignées de l'empire naquirent des formes nouvelles; elles étaient produites, non point par des études de la nature mais par une intelligence défectueuse des modèles antiques. Les relations avec les centres où se cultivait l'art classique étant rompues, on essaya de se tirer d'affaire sans eux. Il est particulièrement intéressant, à cet égard, d'étudier les formes que prit la feuille d'acanthe dans les provinces orientales d'où elle revint plus tard en Europe. Les modifications dépendirent de la place exagérée qu'on donna à tel ou tel détail de la feuille d'acanthe classique. Ainsi, par exemple, on fit si profonds les intervalles entre les lobes, que cela donna un grand nombre de petites feuilles, au lieu d'une; ou bien on s'attacha aux plis de la feuille elle-même, on les multiplia si bien, en les disposant parallèlement les uns aux autres, que

les intervalles disparurent complètement. Non-seulement encore, on fit des grands lobes des feuilles séparées mais on transforma plusieurs petits lobes de la même manière, ainsi qu'on peut s'en convaincre en examinant la fig. 36. La fig. 37 montre comment on s'efforça de ranimer les formes engourdies; mais on y réussit mal et il semble que la feuille se torde sous la douleur au lieu d'être animée d'une vie saine. La fig. 35 prouve jusqu'où on put aller en défigurant la nature; à peu près rien n'y rappelle la forme primitive de la feuille d'acanthe.

L'examen de ces derniers motifs nous a conduits jusqu'au 6e siècle; revenons maintenant de deux cents ans en arrière pour étudier le développement du rinceau d'acanthe après la fin de la période de l'art classique. Nous trouvons que le rinceau subit tout autant de modifications que la feuille d'acanthe. La fig. 38 donne une forme où tout le rinceau a été transformé en une seule feuille continue. La disposition organique du rinceau classique a donc complètement disparu.

Si l'on admet que la forme classique du rinceau d'acanthe, c'est-à-dire de celui où les feuilles sortent immédiatement les unes des autres, a donné naissance à un rinceau semblable à celui de la figure 38, on admettra bien plus encore que le rinceau à lobes très découpés ait produit des formes comme celles de la fig. 39. Si, dans un certain nombre de formes, on a trop accentué la feuille, dans plusieurs autres c'est la tige qui joue le premier rôle; voir les fig. 40 et 41. Si l'on suit les tiges on trouve que les feuilles n'en dépendent que très relativement puisqu'elles poussent en sens contraire, sur une même tige. Le lien organique disparaît et les feuilles sont rattachées artificiellement à la tige. Nous parlons ici de l'Orient; en Occident les modifications ne furent pas aussi marquées, car on y était soumis à de plus fortes influences de la tradition classique.

Dans les temps qui suivent l'intérêt se porte surtout vers les pays transalpins. En Italie même on ne trouve aucun développement qui ait une importance générale; de l'empire romain d'Orient à cette époque on connaît trop peu de travaux ornementaires pour juger de l'état véritable des choses. On est réduit à des suppositions basées sur la connaissance des temps postérieurs. Dans les pays transalpins tout était jeune et renfermait de grandes possibilités de développement. On y avait une ornementique nationale, où les motifs d'animaux jouaient le premier rôle tandis que les motifs de plantes n'y figuraient que comme des emprunts directs faits à l'art classique. Mais, comme cette ornementique n'a pas influé d'une manière appréciable sur l'art roman nous la passerons sous silence. En revanche, nous dirons que les antiques traditions d'art subsistaient dans l'église et qu'elles se conservèrent pures, relativement, à côté de l'ornementique nationale. Dans l'école de l'art religieux on introduisit aussi quelques nouveautés, comme de former des initiales au moyen de figures d'animaux, de poissons et d'oiseaux (voir fig. 42).

Si l'art d'église demeura indépendant de l'ornementique nationale, il subit d'autant plus fortement l'influence d'une ornementique proche parente de celle-ci, à savoir de l'irlandaise, qui repose, en somme, sur les mêmes principes que la nationale. En effet, c'est principalement une ornementique d'animaux, où les diverses parties de l'ornement s'entrelacent les unes dans les autres (voir fig. 43). L'art ornementaire dans la période qu'on désigne sous le nom de renaissance carlovingienne, s'édifia sur la combinaison des deux tendances que nous venons de mentionner, en trahissant, toutefois, une certaine préférence pour les motifs classiques. Ce fait n'est pas sans importance, car on peut dire que ce fut la renaissance carlovingienne qui répandit la première le goût des mo-

tifs de plantes parmi les peuples germaniques. Et, naturellement, ce furent les motifs classiques de plantes, ou plutôt leurs successeurs immédiats, que les peuples germaniques du continent se mirent à employer.

La transformation des motifs antiques se poursuivit, et, comme auparavant en Orient, on releva tantôt l'un, tantôt l'autre des détails aux dépens des autres; on obtint ainsi quelque chose de nouveau.

La feuille d'acanthe continuait d'être un motif très goûté. La pointe courbée en avant fut conservée et même allongée, ainsi que les lobes latéraux; ces derniers, à l'exemple du lobe central, s'avancèrent comme des bras de polype, comme pour saisir quelque chose au passage (voir le cul de lampe). — Le rinceau d'acanthe fut aussi repris et transformé de bien des manières, le plus souvent sans profit pour l'élément organique du motif. La forme la plus remarquable, à cet égard, est celle où les diverses parties du rinceau sont tressées entre elles, d'une façon qui rappelle l'ornementique nationale mentionnée plus haut. Ce rinceau joue un rôle important dans l'art roman. Par ces entrelacements de motifs de plantes, le goût germain s'appropria complètement l'ornementique de plantes; il transforma le motif classique suivant son goût particulier et créa, de la sorte, quelque chose de nouveau.

Les motifs d'animaux n'offrent pas beaucoup d'intérêt. Les figures de bêtes fantastiques manquent complètement dans l'art byzantin. Par contre, les ornements d'animaux s'acclimatèrent facilement en Occident; nous ne nous y arrêterons pas ici.

Les ornements d'animaux, usités au temps de la renaissance carlovingienne, n'eurent jamais grande valeur pour l'art roman; celles qu'il comporte venaient assez directement de l'art antique et de l'Orient.

2.

Les rapports fréquents que le christianisme établit entre le continent et la Suède introduisirent l'art roman dans ce pays. Dans le sujet qui nous occupe spécialement, il faut noter que l'ornementique romane se trouva en présence d'un art semblable, indigène, très caractéristique et très vigoureux, à cette époque. Il consistait à peu près exclusivement en motifs d'animaux; ceux de plantes n'y figuraient pas; ils furent importés par l'art roman, puis ils prirent leur place dans l'ornementique du pays. Il est certain, toutefois, qu'on connaissait déjà les motifs de plantes, en Suède, mais ils se transformaient en ornements de pure géométrie et furent évincés par les motifs d'animaux. Cela s'accomplit au temps de la renaissance carlovingienne. On se servait alors, sur le continent, d'une sorte de garniture de courroie, trilobée et ornée de motifs de plantes. Ces garnitures devinrent des fibules, dans le Nord, et furent très goûtées. Ces objets faisaient ordinairement partie d'une garniture dont toutes les pièces étaient ornées de la même manière. La fig. 44 reproduit l'une de ces pièces, trouvée en Suède, mais incontestablement de provenance continentale; elle est ornée d'une feuille d'acanthe exécutée d'après le goût de l'époque. La fig. 45 donne une fibule trilobée, trouvée en Norwège, sur laquelle on a voulu, évidemment, imiter un ornement de la nature de celui que porte la fig. 44. Un autre échantillon du travail étranger fig. 48, trouvé aussi en Suède, porte une ornementation inspirée probablement par le rinceau d'acanthe; elle se retrouve aussi sur la fibule de la fig. 47. Observons que les têtes d'animaux se sont déjà introduites au centre de cette ornementique de plantes. La fig 46 donne encore une fibule trilobée et décorée à peu près de même que la précédente, quoique davantage stylisée, ce qui constitue

presque un ornement linéaire. Sur d'autres fibules le dessin est absolument linéaire.

Cette série prouve qu'on ne savait pas encore utiliser l'ornement de plantes, dans le Nord. On préférait les motifs d'animaux et, quoique ceux de plantes nous semblent appartenir naturellement à la forme trilobée des fibules, ils furent remplacés par des dessins d'animaux, ainsi qu'il apparaît dans la magnifique fibule de la fig. 49.

Mais, avant de passer à l'ornementique d'animaux nous devons parler encore d'un ornement de plantes qui se trouvait dans nos pays lorsque l'influence de l'art roman commença à s'y faire sentir. Il s'agit de la feuille d'acanthe irlandaise, à un seul côté, portant un ou plusieurs lobes; si elle en a plusieurs, celui qui est près de la base se trouve être plus grand et quelque peu séparé des autres. En outre, on observe, sur la tige, un peu au dessous de la racine de la feuille, deux traits parallèles qui rappellent l'anneau du rinceau d'acanthe, celui qui se trouve près de la naissance de la feuille. On oublia la signification primitive des ces traits, qui furent tracés plus haut, sur les lobes de la feuille d'acanthe (voir fig. 51). La fig. 50 montre d'autres spécimens suédois de la feuille d'acanthe irlandaise.

Les ornements d'animaux, généralement répandus, dans le Nord, avant l'apparition de l'art roman, sont très fortement stylisés, ce qui prouve qu'ils avaient un long passé de développements successifs derrière eux. Nous ne pouvons pas nous en occuper ici, mais nous constaterons seulement que les membres sont entrelacés et, si bien, qu'ils en deviennent souvent méconnaissables. Les têtes d'animaux sont fréquemment munies d'un ruban qui part de la nuque (voir fig. 49). La tête qui se retrouve souvent dans les entrelacs des pierres runiques mérite une description particulière parce qu'elle est un type du pays, qu'elle n'est connue nulle part ailleurs

qu'en Suède. Elle est étirée dans sa longueur (voir fig. 51 et 52) munie d'une partie saillante, ou d'un ruban, à la nuque, et porte un oeil rétréci en avant. De la lèvre supérieure sort un lobe, tandis que l'inférieure est, ordinairement, un peu repliée.

Lorsque les motifs et les formes romans pénétrèrent en Suède ils furent appliqués diversement. En Gothie, (Suède méridionale) parurent d'abord des formes mixtes, semblables aux rinceaux qui décorent les fonts baptismaux des fig. 55 et 56; ces rinceaux sont estropiés et se terminent par une tête d'animal; cette particularité provient sûrement du goût antérieur qu'on avait pour les motifs d'animaux; cependant, la forme de la tête en question ne rappelle en rien les types du passé. Ce sont visiblement les idées indigènes dans des formes nouvelles.

Il en est tout autrement dans la Suède centrale, en Upplande et en Sudermanie. Nous possédons une série de figures, sur pierres runiques, qui démontrent que les motifs de la langue des formes romanes ont été traduits en langue scandinave; autrement dit que les idées nouvelles ont été interprétées dans la langue des anciennes formes. Les plus intéressantes illustrations de ce fait sont, d'une part, les bêtes qui sont placées aux deux côtés de la croix, d'autre part l'homme qui retient deux animaux qui allongent vers lui leurs têtes, comme pour mordre. La première de ces figures se retrouve sur des pierres runiques en Upplande, la seconde dans une inscription du même genre qui se trouve gravée sur une montagne en Sudermanie. Une petite plaque de bronze fondu (fig. 53) montre la même chose.

Les traits de l'ornementique indigène se conservèrent naturellement beaucoup plus longtemps sur les métaux que sur d'autres matières, car c'était justement sur du métal qu'avait été exécutée l'ornementique indigène primitive. Nous en avons la preuve, par exemple, dans les

deux têtes d'animaux qui tiennent entre elles le médaillon de la fig. 63. Nous y retrouvons les yeux rétrécis et plusieurs autres détails de l'ornementique indigène. Ces têtes se rapprochent, sur plusieurs points, de celle que reproduit la fig. 57, à laquelle manque pourtant la forme caractéristique de l'oeil.

Les représentations faites sur d'autres matières que le métal conservent aussi des traits de formes indigènes; par exemple nous les retrouverons dans les lèvres et l'oeil de la bête qui décore les fonts baptismaux de la fig. 58. Un tableau sur pierre, de Gotland, le démontre aussi, en ce sens que les membres postérieurs de la bête y sont tressés à peu près comme dans les pierres runiques d'Upplande (voir en tête de la page 1).

Revenons maintenant aux motifs romans. Le dragon ailé est, certainement, l'une des figures d'animaux les plus curieuses de ce style. On le retrouve de très bonne heure en Suède même sur les pierres runiques; les fig. 59—61 donnent une idée de la forme qu'il revêtit dans le Nord. Le seul développement proprement dit de ce type consiste, ici, dans une exécution artistique supérieure. Les détails deviennent plus riches, la forme de la bête est de plus en plus vivante, elle prend quelque chose de méchant, de brutal, qui arrive à son apogée dans la période gothique et spécialement dans le groupe superbe de »S:t George et le dragon» chef d'oeuvre unique, qui constitue l'un des trésors de notre musée historique. — Les figures de lion étaient fort appréciées dans la periode romane; les détails présentaient souvent de petites variations. Cependant, dans la règle, la queue est recourbée en haut et se termine fréquemment par un ornement de feuilles; voir les fig. 62—64. Sur les fonts de la fig. 64 figurent deux lions, dressés l'un contre l'autre; c'est un groupement oriental qui immigra en Europe à diverses reprises avec plusieurs autres motifs orientaux.

Parmi les figures d'animaux fantastiques, la bête à deux corps et une seule tête est l'une des plus curieuses (voir fig. 65). Ce groupe d'animaux est probablement tiré de l'art antique plutôt que des types orientaux. — Les centaures, qu'on retrouve dans plusieurs sculptures romanes, peuvent être rangés dans la même catégorie.

Un autre groupe d'animaux plus réels doit être cité ici; ces animaux sont souvent représentés dans l'exercice de mouvements violents. Ils se trouvent dans le rinceau d'acanthe roman et, comme lui, sont probablement tirés de l'antique, quoique la forme du rinceau et des animaux soit toute différente. Les fig. 66 et 67 illustrent notre opinion, sur ce point.

Avant de quitter ce sujet il ne nous reste qu'à parler de l'agneau portant une bannière à la croix que représente la fig. 68. En effet, il n'est pas impossible de retrouver cette composition, quoique très défigurée, dans des images telles que la fig. 596 des *Antiquités suédoises* du Professeur Montelius. Si, vraiment, ces images reproduisaient l'agneau portant une bannière à la croix, la constatation de ce fait serait d'un grand intérêt.

L'art roman n'a pas enrichi la collection des motifs antérieurs à son apparition par des nouveaux motifs de plantes, bien déterminés; il a seulement transformé ce qui existait déjà. Par contre il laissa tomber dans l'oubli plusieurs motifs. Le motif de plantes qui revient toujours est la feuille d'acanthe et le rinceau, dont nous avons si souvent parlé. La première se trouve, naturellement le plus fréquemment sur des chapiteaux qui rappellent souvent la forme antique du chapiteau corinthien, mais aussi d'une manière tout à fait différente, voir fig. 69.

Retournons un peu en arrière pour bien comprendre cette disposition. Dans la période de l'art romain lorsque la feuille d'acanthe régnait en souveraine, on la disposait dans la forme connue de l'ornement continu de lotus et

de palmettes. Au 8ème siècle on imita cet ornement en laissant la feuille se joindre en bas; ces sortes de feuilles furent conservées jusqu'à l'époque romane. Voir le cul de lampe. La fig. 69 montre l'effet de cette disposition sur un chapiteau.

On voit, par cet exemple, que certaines qualités de la feuille d'acanthe avaient été exagérées, comme le recourbement de la pointe et les plis de la feuille, tandis que d'autres, comme les lobes, avaient complètement disparu. Ce développement est analogue à celui de l'Orient, dans les 4e et 5e siècles.

Je suis porté à croire que les ornements des fig. 70 et 71 proviennent du même groupement de feuilles d'acanthe que l'ornement dont nous avons parlé plus haut (fig. 69). Mais ce sont d'autres traits de la feuille d'acanthe qui ont été développés fortement, les lobes, tressés et allongés sans mesure, comme dans la fig. 67.

Passons maintenant au rinceau d'acanthe. Ainsi que nous l'avons dit précédemment, il se composait d'une tige et de feuilles; à la naissance de la feuille se trouvait une sorte d'anneau. Cette forme du rinceau d'acanthe est généralement répandue, comme on peut s'en convaincre en étudiant les fig. 72 et 73. Au premier coup d'oeil on constate que la tige joue un rôle presque plus important que la feuille; ceci est plus manifeste encore dans la fig. 74 où la tige est enroulée en forme de spirale. On ne se contenta pas de cette spirale et l'on tressa la tige artistement, comme il apparaît dans la fig. 67. Les lobes s'allongent, quelquefois, comme dans la feuille d'acanthe, suivant la fantaisie de l'artiste (fig. 75). Par contre, le type de la fig. 76 est tout autre, sans forme organique, et semble provenir directement de la renaissance carlovingienne.

L'ornement de la fig. 77 est incontestablement tiré d'un motif antique, mais je n'en puis noter les trans-

formations successives, au n
retrouve très souvent dan-
Vestrogothie.

Les ornements comme
ressemblent nous fourni-
l'antique; toute cette cl·
Citons encore un ornem
posé de deux rinceaux
le côté gauche de la
rinceaux flanquant un
eux, nous verrons
bas, mais que cette
certaine hauteur. l
que les feuilles d
nativement contre
est de même à
forme lui-même e
incontestablemen
sont plus belle-

En résu
motifs roman
tants en Su
relation av
enfin, que.
pas au g
motifs du
ouvrages

Une
complète
subisse
finalen
sous

ıjours, l'importance de la
de la civilisation, ne dépen-
de la quantité disponible,
des débouchés. L'essor de
n déclin coïncide, en général,
déclin de la Hanse, la puis-
moyen âge. Pendant le 12ᵉ,
u 14ᵉ siècle, la pêche sur les
ngleterre, de l'Ecosse et de la
peu d'importance et les villes
resque entièrement le marché
e, qu'on exportait en Allemagne
France. Mais vers la fin du
hoses se modifia peu à peu, et de
expédié frais surtout dans les
de Copenhague et de Malmoe.
font dépendre ces fluctuations du
ations du hareng sont, par consé-
teur traite encore, quoique briève-
ne de remarques, un certain nombre
rt étroit avec la pêche, donnant des
anoer et Falsterbo, parlant des lieux
pêche, de l'époque des marchés, de
ıreng, des droits de douane, etc.

III.

ɔn zoomorphique durant la période ɾasions (pér. mérovingienne)

par Sven Söderberg.

ralement reconnu que, sous l'empire, les
rent une grande influence sur la civilisation

II.

La pêche au hareng en Scanie au moyen âge

par R. Lundberg.

On ne sait pas à quelle époque a commencé la pêche au hareng sur les côtes de la Scanie, mais elle est bien antérieure, sans doute, aux premières données historiques y relatives.

Les principaux marchés de hareng de Scanie étaient situés, durant le moyen âge, sur cette partie de la côte dont les villes de Skanoer et de Falsterbo forment les points extrêmes, et qui, peu eloignée de Flintrännan, la principale station de pêche, avait, en outre, l'avantage d'offrir un abri suffisant aux petits navires et de convenir excellemment comme lieu de rendez-vous pour les bateaux de la mer Baltique et de la mer du Nord.

Les anciennes conceptions sur la pêche au hareng en Scanie, sur son importance au moyen âge, sur sa disparition graduelle et presque totale au cours des siècles suivants, disparition attribuée à la migration du hareng, doivent aujourd'hui être abandonnées.

Quand on compare les données historiques sur la pêche au hareng en Scanie, au moyen âge, avec la pêche actuelle, non seulement en Scanie mais aussi en Halland et en Norvège, on est surpris de voir que la pêche au hareng en Scanie n'était pas, au moyen âge, sensiblement plus importante qu'aujourd'hui, quoiqu'elle jouât un rôle beaucoup plus grand.

Ici, comme partout et toujours, l'importance de la marchandise, au point de vue de la civilisation, ne dépendait pas seulement, en effet, de la quantité disponible, mais aussi de la demande et des débouchés. L'essor de la pêche en Scanie, comme son déclin coïncide, en général, avec le développement et le déclin de la Hanse, la puissante ligue commerciale du moyen âge. Pendant le 12°, le 13° et le commencement du 14° siècle, la pêche sur les côtes de la Hollande, de l'Angleterre, de l'Ecosse et de la Norvège n'avait encore que peu d'importance et les villes hanséatiques dominaient presque entièrement le marché par le hareng salé de Scanie, qu'on exportait en Allemagne et jusqu'en Flandre et en France. Mais vers la fin du moyen âge, cet état de choses se modifia peu à peu, et de nos jours, le hareng est expédié frais surtout dans les grandes villes voisines de Copenhague et de Malmoe. Toutes les théories qui font dépendre ces fluctuations du marché de grandes migrations du hareng sont, par conséquent, inexactes. L'auteur traite encore, quoique brièvement, et plutôt sous forme de remarques, un certain nombre de questions en rapport étroit avec la pêche, donnant des renseignements sur Skanoer et Falsterbo, parlant des lieux et des instruments de pêche, de l'époque des marchés, de la préparation du hareng, des droits de douane, etc.

III.

L'Ornementation zoomorphique durant la période des Invasions (pér. mérovingienne)

par **Sven Söderberg.**

Il est généralement reconnu que, sous l'empire, les Romains exercèrent une grande influence sur la civilisation

des Barbares, en Europe. C'est ce que montrent le grand nombre d'objets d'origine romaine trouvés bien au-delà des frontières romaines, comme aussi les produits de l'art barbare lui-même, qui, à cette époque, portent toujours l'empreinte romaine. Cette influence a duré, sans doute, aussi longtemps que l'Empire romain d'Occident; et l'on peut, avec raison, parler d'une »époque romaine», dans l'art des Barbares.

Au lieu de l'uniformité de la culture externe que présente l'époque romaine, on trouve, dans les temps qui suivent et jusqu'à la renaissance carlovingienne, plusieurs centres de culture qui exercent une action particulière dans une sphère donnée. La civilisation et l'art *antiques* continuaient à régner dans l'empire byzantin. En Hongrie et dans les pays voisins, on pratiquait un art barbare, qu'on peut appeler *slave*, parce qu'il avait pour domaine les régions habitées par des tribus slaves. Dans l'Occident, enfin, se développait l'art *germanique*, dont on retrouve les produits dans les contrées où dominèrent les nations d'origine germanique, après la chute de l'empire romain. On désigne ordinairement ce dernier sous le nom »d'art mérovingien» par analogie avec le terme »d'art carlovingien». — Il faut mentionner aussi un art chrétien qui reproduisait les motifs de l'art chrétien antique; il continuait à être cultivé dans certaines contrées de l'Occident, mais il n'exerça une influence sur l'art barbare qu'à la fin de l'époque mérovingienne. — Parmi les éléments d'ornementation que l'art mérovingien a empruntés à l'art chrétien, pendant la dernière partie de l'époque mérovingienne, figurent des animaux: le lion, le griffon et les oiseaux. Ces représentations se distinguent par le naturel de leurs formes et se rencontrent à côté d'autres animaux ornementaux d'une origine et d'un aspect tout autres.

Le style germanique ou mérovingien est composé d'éléments romains; la plupart des formes et en général

toute l'ornementation linéaire peuvent être déduites aisément de prototypes romains. Il n'est qu'un point sur lequel les rapports avec le style romain ne soient pas précisés, savoir l'origine de l'ornementation zoomorphique dans l'art mérovingien; ce trait caractéristique prête encore à discussion entre les archéologues. L'auteur du présent mémoire cherche à résoudre cette question.

Parmi les opinions émises sur le sujet, il n'en est que deux qui méritent une attention particulière.

Dans un mémoire paru en 1876, M. Hans Hildebrand a publié le dessin du pommeau d'épée qui est reproduit page 5 fig. 1[1], et il émet la supposition que les deux animaux représentés sur cette pièce sont des imitations de lions qui devaient se trouver sur quelque original romain.

Ces figures auraient pris l'apparence de serpents par suite d'une reproduction et d'une déformation continues des mêmes motifs pendant une longue période d'années. M. Hildebrand s'appuie sur le fait que les bêtes en question sont munies de pieds, le plus souvent, et que leurs têtes ne sont pas des têtes de serpent. Dans son remarquable ouvrage »The industrial arts of Scandinavia» (Londres 1883), M. Hildebrand est revenu sur cette question et s'est prononcé plus catégoriquement encore pour l'origine romaine de cet ornement.

L'autre opinion a été formulée par M. Sophus Müller, de Copenhague, dans son livre sur »l'Ornementation zoomorphique dans le Nord» (1880). Cet auteur consacre un long chapitre à la période mérovingienne, et, combattant la théorie de M. Hildebrand, il soutient que l'ornementation en question est née indépendamment de l'art romain. Il admet bien l'influence romaine sur l'art des

---

[1] Tidskrift för bildande konst utgifven af Dietrichson 1876 p. 1 et suiv., p. 59 et suiv.

barbares, et qu'ils ont emprunté des animaux décoratifs aux Romains; mais il croit que ces motifs ont disparu de l'art barbare avec l'influence romaine. M. Müller pense que les animaux de la période mérovingienne existaient déjà dans la période romaine, à côté des ornements empruntés; ils étaient plus simples, plus communs et consistaient dans la transformation en têtes, des coins et des saillies. Ces ornements simples auraient, plus tard, donné naissance à des animaux décoratifs complets munis de corps et de membres, mais qui n'ont pas de caractère ornemental bien défini.

L'auteur du présent travail pense que la théorie de M. Müller est invraisemblable; elle manque d'analogies concluantes. De plus, le savant danois a négligé de disposer ses très riches matériaux typologiquement et chronologiquement, comme l'a fait M. Hildebrand; cela l'entraîne à des confusions regrettables. Quant à la thèse d'une origine romaine, elle ne s'accorde pas seulement avec les circonstances archéologiques, en général, elle a aussi l'appui d'analogies nombreuses.

Voici deux exemples de déformations successives:

Sur un groupe de bractéats d'or, du Nord, on trouve la représentation d'un cheval surmonté d'une tête d'homme diadémée. La bête a un aspect très naturel sur les exemplaires les plus anciens, (fig. 2 p. 11) mais, par suite de copies successives exécutées les unes d'après les autres, les figures deviennent de plus en plus barbares, et l'animal revêt la forme d'un serpent sur les exemplaires les plus récents (fig. 3, p. 12). — Sur les copies les plus anciennes des monnaies celtiques reproduisant le statère de Philippe II (fig. 4, p. 13), le revers présente une ressemblance très étroite avec le bel original; mais les figures, copiées par des mains barbares, dégénèrent de plus en plus dans le cours des siècles. Un des chevaux disparaît d'abord, puis, sur les dernières copies, celui qui reste

prend l'aspect extraordinaire que nous voyons dans la fig. 5, p. 13. — Il faut observer que, dans les types les plus dégénérés, le corps des animaux est toujours plus mince que nature[1].

L'auteur croit que ces analogies, — et l'on en pourrait trouver bien d'autres — prouvent la possibilité du développement indiqué par M. Hildebrand, pour l'ornementation zoomorphique de la période mérovingienne. Cette possibilité devient de la vraisemblance dans le sujet qui nous occupe; en effet, puisque tous les autres éléments de l'ornementation mérovingienne sont empruntés à l'art romain, il est probable que ses motifs zoomorphiques le furent aussi. Enfin, cette probabilité deviendra un fait certain si l'on peut prouver par des exemples décisifs les modifications de forme en question; c'est ce que l'auteur croit avoir fait dans ce mémoire.

Parmi les animaux romains copiés dans l'art barbare pendant la période romaine, seuls le lion, le griffon et le dragon ont été conservés dans la période suivante. Une fois pourtant, on trouve un hippocampe sur une fibule de style mérovingien (v. fig. 22 p. 52).

Les fig. 6—9 représentent trois bouts et une boucle de ceinture, trouvés dans des sépultures mérovingiennes de la province de Namur (Belgique), datant du 5e siècle, mais qui proviennent, sans doute, de manufactures romaines. Le bout de ceinture de la fig. 10 appartient au Musée Gorice (Autriche); il est, sans doute, romain aussi. La fig. 6 est décorée de deux dragons et de deux têtes de lion, une derrière chaque dragon. La fig. 8 présente la même décoration, mais avec des têtes de lion seulement. Sur la boucle de la fig. 9, on voit deux lions, munis de queues de dragon. Enfin, sur chacune des

[1] Outre la littérature citée p. 13 n. 1, voir aussi: Hans Hildebrand, De Förhistoriska folken i Europa p. 201.

fig. 7 et 10, on trouve deux lions. Toutes ces décorations sont bien connues dans l'art romain.

La fig. 11 représente une fibule de style mérovingien trouvée en Danemark et appartenant, selon l'auteur, au commencement du 6e siècle[1]. Si l'on compare cette figure avec la fig. 8, on ne peut douter que la partie inférieure de la fibule ne soit la copie d'un bout de ceinture semblable à celui de la fig. 8. Nous trouvons la même composition sur les bords, et les deux animaux complets de la fig. 11 sont, sans aucun doute, des copies de lions romains; ils ont une forme très naturelle, un peu conventionelle seulement.

On connaît plusieurs fibules du même type, avec la même décoration; plus le type est dégénéré, plus les animaux décoratifs sont barbarisés.

La fibule représentée par la fig. 12 a été trouvée en Danemark; elle est incontestablement plus récente que celle de la fig. 11; aussi les animaux des bords ont-ils une apparence plus barbare. Des pieds de devant il ne reste que deux longs doigts; les pieds de derrière sont aussi très défigurés et placés sur le dos, comme une queue. Si l'on n'avait pas la forme intermédiaire de la fig. 11. on pourrait penser (comme l'a fait M. Sophus Müller dans un cas semblable) que la composition seule fut empruntée à l'art romain, mais que les animaux sont d'origine barbare.

De même que la fibule fig. 11 peut être une copie de la fig. 8, de même la fibule fig. 13 (p. 32) a pu être copiée

---

[1] Les originaux des fig. 6 et 7 appartiennent à la trouvaille de Furfooz, décrite par M. Alfred Bequet dans les »Annales de la Société archéologique de Namur» T. XIV, 1879 p. 399 et suiv. — Les originaux des fig. 8 et 9 appartiennent à la trouvaille de Samson, publiée par Eug. del Marmol dans les »Annales . . .» de Namur. T. VI, 1860, p. 345 et suiv. Le bout de ceinture fig. 10 n'a pas été publié auparavant.

sur un bout de ceinture comme celui de la fig. 6. Les deux animaux qu'on voit sur les bords de la partie inférieure sont des dragons, privés de leurs ailes. Cette pièce a été trouvée en Norvège. Les bords de sa partie supérieure portent trois couples de griffons, la tête dirigée en arrière; un couple de ces animaux, dans la même position, se retrouve sur les côtés de la tête qui forme l'extrémité inférieure de la fibule. A la partie supérieure, on voit, en outre, deux animaux à queues de dragon, mais dépourvus de pieds.

L'original de la fig. 14 a été trouvé en Danemark. La composition est pareille à celle des deux précédentes, mais les animaux rampants sont tournés dans un sens différent; même remarque pour la fig. suivante. Sur la fibule fig. 14, nous avons encore les dragons mentionnés plus haut, mais ils sont dépourvus de tout détail et réduits à des figures schématiques. On peut constater, à peu de chose près, le même degré de dégénération sur la fibule fig. 15, qui provient de la Bavière.

Nous possédons aussi des bouts et des plaques de ceinture de l'époque mérovingienne qui sont en étroite parenté avec les originaux des fig. 6, 8 et 10. Mais ils sont tous très dégénérés et la plupart sont probablement beaucoup plus récents.

La boucle fig. 16 a été trouvée dans une sépulture de la province de Namur, qui, suivant l'auteur, n'est pas plus ancienne que la dernière moitié du 7e siècle. Cette boucle a été publiée par M. Alfred Bequet »Annales de la Société archéologique de Namur» T. XVII, 1887 (v. le texte p. 235). Voir aussi d'autres exemples dans Lindenschmit, Handbuch der deutschen Alterthumskunde, les fig. 285 (p. 344) 373, 374, (pl. VIII). On observe sur les bords des plaques de ladite boucle la même décoration que dans les fibules décrites plus haut. Toutefois, des animaux complets, il ne reste que la tête et les pieds

de devant; il en est de même pour les animaux de la fig. 17, qu'on doit comparer à la fig. 10. La plaque fig. 17 a été trouvée en Normandie et appartient au musée de Caen, où l'auteur l'a dessinée en 1890. Sur la plupart des plaques de ce type, il ne reste de toute la décoration que les têtes; quelques-unes ont deux têtes de chaque côté, l'une immédiatement derrière l'autre: d'autres n'ont qu'une tête de chaque côté (comp. les fig. 10 et 17). Parfois ces têtes ressemblent à des têtes d'oiseau (de griffon), parfois à des têtes de quadrupède. Exemples: Lindenschmit: Handbuch; Taf. V fig. 344; Troyon: Tombeaux de Bel-Air, pl. IV fig. 7; G. Meyer v. Knonau, Alamannische Alterthümer in der Schweiz, Taf. I fig. 30, 31, 40—44; Moreau, Collection Caranda, Pl. XXVIII. Enfin, sur la boucle fig. 18 on voit deux têtes d'oiseaux; cette boucle appartient au musée de l'Université de Lund.

Tous les animaux que nous avons examinés jusqu'ici décorent les bords des objets. Si l'on étudie les figures que portent les surfaces, on trouvera le même motif dans les deux premiers siècles de la période mérovingienne, savoir l'animal couché, vu de côté (lion ou griffon): il faut donc que leur origine soit la même que dans le cas précédent. Les figures d'animaux qui se trouvent sur les fibules d'un certain type forment une exception à la règle de *l'animal couché*. Par exemple, nous avons la fibule fig. 37 (p. 92), qui est décorée de deux animaux debout, des griffons assez reconnaissables; cette fibule, longobarde, appartient au musée d'Udine (Italie). Les animaux que portent les autres fibules de cette classe ont des formes schématiques et doivent, sans doute, être considérés comme des griffons dégénérés. V. Lindenschmit: Alterthümer u. h. Vorzeit I, X, 8, 2 et III, VI, 6, 4 (= Handbuch, Tafel XVIII, fig. 2). Sur les objets les plus anciens, les animaux ont un aspect assez naturel, par ex. sur une fibule du même type que la fig. 11, et

sur un autre objet, trouvés en Norvège (p. 45—46). Sur les objets récents, les figures sont barbarisées. Les fibules 19, 20, 21 sont longobardes et appartiennent au 7:e siècle. Les originaux des fig. 19 et 20 ont été trouvés près de Cividale del Friuli (Italie), celui de la fig. 21 vient d'Aquilée. Sur la fig. 19 on voit 7 animaux couchants, dont quatre sont incomplets. La fig. 20 présente six animaux, soit deux complets à la partie inférieure, deux mutilés à la partie médiane et deux plus mutilés encore à la partie supérieure; ces derniers se composent d'une tête rudimentaire, d'un corps et d'une patte de derrière, qui est la continuation immédiate du corps. La même décoration se retrouve sur le fragment donné par la fig. 21. La fibule fig. 22, qui provient du Danemark, porte à sa partie inférieure un animal vu de dos; la position peu naturelle que l'artiste lui a donnée, montre qu'il a créé cette figure en pensant au motif ordinaire de *l'animal couché vu de côté.* Ce motif règne dans l'art mérovingien jusqu'à la dernière moitié du 7e siècle. Comme le type est emprunté aux Romains et que les détails seulement sont changés (barbarisés), on pourrait voir, dans l'ornementation animale des deux premiers siècles de l'ère mérovingienne, une ornementation romaine, tombée dans la plus profonde décadence.

L'auteur signale de grands changements dans l'art mérovingien de la dernière partie du 7e siècle; il les a constatés principalement à l'aide de quelques trouvailles suisses dont les plus importantes sont celles de *Bel-Air* (Fr. Troyon: Description des tombeaux de Bel-Air, Lausanne 1846) *d'Elisried* (E. v. Fellenberg: Das Gräberfeld von Elisried, Zürich 1886) de *Kaiser-Angst* (G. Meyer von Knonau: Alamannische Denkmäler in der Schweiz, Zürich 1873 et 1876) et de *Fétigny*, appartenant au musée de Fribourg (non publiée). Les fig. 24 et 25 représentent deux objets de Fétigny, la fig. 26 une boucle d'Elisried.

— Les animaux en forme de serpent n'apparaissent qu'en connexion avec les changements dont il s'agit et constituent une des nouveautés du style. Ces ornements sont assez fréquents et se retrouvent sur toute sorte d'objets, tandis que les animaux décoratifs sont rares pendant la première partie de cette période. Comme on n'a pas noté les rares exemples d'une autre ornementation animale et qu'on n'a pas fixé la chronologie dans l'art mérovingien, on a cru que les formes de serpent étaient les seuls animaux décoratifs de cet art et qu'ils appartenaient à toutes les parties de la période qui le concerne. De cette lacune proviennent toutes les théories erronées qu'on a émises sur l'origine des ornements en question. La plupart des auteurs semblent avoir admis qu'ils viennent de l'Orient. [Voir un résumé de la littérature du sujet dans Müller: *Dyreornamentiken i Norden* (L'ornementation animale dans le Nord) p. 8 et suiv.].

Il est, pour nous, très clair que les animaux en forme de serpent sont un développement du type dont nous avons parlé plus haut. Cela résulte des détails de l'animal (lion ou griffon) qui ont été effacés et surtout du corps qui s'est *aminci* de plus en plus. Cependant, aussi longtemps que l'animal a conservé sa position originale, le type est resté le même, c'est-à-dire: *l'animal couché vu de côté.*

Dès que le corps aminci a été recourbé, on a créé un type tout nouveau: *l'animal à corps de serpent,* mais pourvu de membres. Si même les membres viennent à manquer, la forme de la tête prouve encore que le motif n'est pas celui du serpent, ainsi que l'a observé M. Hildebrand.

Nous avons des exemples qui montrent clairement le développement d'un type à l'autre. Sur la partie inférieure de la fibule fig. 27, trouvée en Bavière, nous avons deux animaux à corps de serpent. On voit

aisément que ce type est le développement de formes analogues à celles de la fig. 21, qui ne sont elles-mêmes que des corruptions de »l'animal couché vu de côté». (Comp. aussi les fig. 19 et 20). C'est avec raison que M. Hildebrand a reconnu le même type dans les animaux à corps de serpent qui décorent les plaques des fig. 28 et 29; les originaux de ces figures ont été trouvés dans l'île de Gotland.

Il est encore un type romain que l'auteur retrouve dans quelques-unes des formes transitoires, à savoir *l'animal qui tourne la tête en arrière.* Ce type existe sur la boucle romaine de la fig. 30 (l'original a été trouvé près de Sedan et appartient au musée de S:t Germain-en-Laye); il est très rare dans l'art mérovingien. Nous le trouverons pourtant sur la fibule norvégienne, fig. 13 (p. 32), appartenant sans doute au 6e siècle, et décorée de quatre couples de griffons couchants, la tête tournée en arrière. Suivant l'auteur, on doit reconnaître le même type dans les animaux à corps de serpent qui décorent les fig. 31, 32, 33 et 35. [La fig. 31 provient d'une fibule d'or dont un fragment est reproduit par Montelius, *Atlas* fig. 755. L'original de la fig. 32 a été trouvé en Danemark. Les fig. 33 et 34 se voient sur une fibule du même pays, type de la fig. 11. L'original de la fig. 35 appartient à la grande trouvaille de Vallstenarum, dans l'île de Gotland, publiée par B. E. et H. Hildebrand: Teckningar ur Statens Historiska Museum III p. 8—9. Toute cette trouvaille appartient à la dernière partie de l'époque mérovingienne.] D'après les indications qui précèdent, on peut expliquer le développement des animaux à corps de serpent. Les dessins que reproduisent les fig. 24, 25, 26 et 36 sont nés de la combinaison de deux principes ornementaux: *l'animal à corps de serpent et l'entrelacs.* [L'épée, dont la poignée est représentée fig. 36, appartient à la trouvaille d'Ultuna, province d'Upland, Suède, V,

Teckningar ur Statens Historiska Museum I pl. 1—9.] — L'entrelacs appartient aux éléments d'ornementation qui ont passé de l'art chrétien dans l'art barbare, pendant la dernière partie de l'époque mérovingienne (v. le résumé p. 2, et la note). Quoique les animaux dont ces pièces sont décorées ressemblent aussi peu que possible à ceux qui étaient en usage dans l'art romain, on ne peut douter qu'ils ne soient le développement de motifs romains: le lion ou le griffon (dragon).

Vers la fin du 8e siècle, on cessa, chez les nations du continent, d'enterrer les morts avec leurs armes et leurs parures; depuis cette époque, on ne trouve donc plus trace d'ornementation animale appartenant à la période mérovingienne. Dans les temps qui suivent, on ne connaît d'autres objets d'art que ceux d'Eglise; l'art décrit dans ce mémoire ne semble jamais avoir été employé pour orner des objets en usage dans le culte chrétien.

Dans le Nord scandinave, le paganisme et ses usages continuèrent à régner pendant plus de deux siècles, et l'on trouve souvent, sur des bijoux recueillis dans les sépultures de la période des Vikings, des animaux ornementaux construits d'après les mêmes principes que les animaux à corps de serpent de la période précédente.

La plus grande partie de ce mémoire était déjà imprimée lorsque l'auteur reçut une publication de M. Alfred Bequet, de Namur, sur les »Cimetières de la forteresse d'Eprave» (Tome XIX des *Annales* de la Société archéologique de Namur). M. Bequet y expose (p. 24), en une quinzaine de lignes, le développement de l'ornementation animale de l'art mérovingien, dans une théorie qui ressemble à celle de M. Hildebrand. Si l'on excepte les erreurs, tout ce passage ne contient rien que ce que

nous avons expliqué nous-même à M. Bequet, lors de notre dernière visite au musée de Namur (novembre 1890), et que, dans son ignorance de la littérature scandinave (et anglaise, v. ce résumé p. 3) du sujet, ce savant a pris pour une thèse toute nouvelle.

IV.

Sur les noms nationaux Götar et Goter

par **M. Erdmann.**

Dans son étude »Des noms nationaux Götar et Goter» M. Erdmann s'est proposé d'expliquer la formation et la signification de ces noms. Son étude se compose de quatre parties. Dans la première, il passe en revue les différentes étymologies de Götar et Goter qu'ont proposées Sturlason, Zeuss, Grimm, Lottner, Säve, Egilsson et Wrede. Il résulte de la critique qu'il en fait qu'aucune de ces étymologies ne peut être acceptée par la linguistique de notre temps. Puis les formes que présentent les deux noms dans les langues classiques et germaniques sont données dans l'ordre chronologique. Suit un exposé des formes anciennes d'un troisième nom national, celui des Jutes, dont l'étymologie, selon M. E., se rattache à celle des deux autres. Dans la troisième partie, M. E. parle de l'usage du préfixe g(a)-comme tonique et comme atone dans les anciennes langues germaniques. Il analyse plusieurs mots anciens jusque-là obscurs et s'efforce de montrer que l'étymologie des ces mots s'explique tout naturellement, s'il est permis de les regarder comme étant composés du préfixe atone g- et de certains mots plus simples qu'on retrouve actuellement avec la même signification dans les langages en question.

S'appuyant sur ces analogies, l'auteur, dans la dernière partie de son étude, conclut que les thèmes gauto- et guto(n)- se sont formés en germanique par la composition d'une racine indo-européenne avec le préfixe g(a)-; cette racine, il la retrouve dans le lat. aud-ere, audax et dans le thème germanique euto-, anc. isl. Jótar, dont le rapport à audax, sous le point de vue de l'Ablaut, est le même que celui de l'ancien islandais þjórr »taureau» au latin taurus.

La signification primitive des trois noms nationaux, anc. isl. Gautar, suédois Götar, lat. Gutones, gothique Gutans; lat. Euçii Eutii, anc. isl. Jótar, danois Jyder, serait donc, selon l'auteur, »les audacieux, les braves».

W

